

ตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิด
ศาสตร์พระราชา : กรณีศึกษาในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
A MODEL FOR COEXISTENCE OF PEOPLE AND WILD ELEPHANTS ACCORDING
TO THE PHILOSOPHY OF HRM KING BHUMIBOL ADULYADEJ: A CASE
STUDY OF KAENG HANG MAEO DISTRICT, CHANTHABURI PROVINCE

ดุชนิพนธ์
ของ
สมเจตน์ พลอยจัน

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
กันยายน 2566

ตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา :
กรณีศึกษาในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
A MODEL FOR COEXISTENCE OF PEOPLE AND WILD ELEPHANTS ACCORDING
TO THE PHILOSOPHY OF HRM KING BHUMIBOL ADULYADEJ: A CASE STUDY
OF KAENG HANG MAEO DISTRICT, CHANTHABURI PROVINCE

ดุชนิพนธ์
ของ
สมเจตน์ พลอยจัน

เสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

กันยายน 2566

ใบรับรองคุณวุฒิพนธ์

เรื่อง

ตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา : กรณีศึกษา
ในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

A Model for Coexistence of People and Wild Elephants according to the Philosophy
of HRM King Bhumibol Adulyadej: A Case Study of Kaeng Hang Maeo District,
Chanthaburi Province.

พ.ต.อ.สมเจตน์ พลอยจั่น

คณะกรรมการสอบคุณวุฒิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สยาม อรุณศรีมรกต)

ประธานสอบคุณวุฒิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำลอง แสนเสนาะ)

ประธานที่ปรึกษาคุณวุฒิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์)

กรรมการที่ปรึกษาคุณวุฒิพนธ์

(ดร.พรทิวา อาชีวะ)

กรรมการสอบคุณวุฒิพนธ์

ได้รับอนุมัติจากมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชวงค์ อุบาลี)

วันที่.....เดือน 25 ก.ย. 2566 พ.ศ.....

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

สมเจตน์ พลอยจั่น. (2566). **ตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิด**

ศาสตร์พระราชา : กรณีศึกษาในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี.

ดุชนิพนธ์ ปร.ด. (สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน). จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏ
รำไพพรรณี.

คณะกรรมการที่ปรึกษาดุชนิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำลอง แสนเสนาะ ประธานกรรมการ

ร.ด. (เศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ)

รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยนนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ กรรมการ

ร.ด. (รัฐศาสตร์)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชาเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และเพื่อนำเสนอตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา ซึ่งเป็นการใช้แนวทางการวิจัยแบบสหวิทยาการ โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแนวกรณีศึกษา

ผลการวิจัยนี้พบว่า การสังเคราะห์ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ ออกได้เป็น 3 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของช้าง แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างป่า และแนวคิดเกี่ยวกับมาตรการในการจัดการปัญหา ระหว่างคนกับช้างป่า ส่วนข้อค้นพบเกี่ยวกับปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า พบว่ามี 4 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านการขยายตัวของหน่วยงานราชการลงสู่พื้นที่ ปัจจัยด้านระบบทุนนิยม ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่มีผลต่อการเพิ่มจำนวนของช้างป่า อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอด้านการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา คือตัวแบบการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา หรือจันทบุรีโมเดล ซึ่งการที่จะสามารถนำตัวแบบที่เหมาะสมดังกล่าวไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยขับเคลื่อนกลไกด้วยมาตรการที่สำคัญรวม 6 มาตรการ ได้แก่ มาตรการการดูแลช้างป่า มาตรการดูแลประชาชน มาตรการเฝ้าระวังช้างป่า มาตรการสกัดกั้นช้างป่า มาตรการในการแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับช้างป่า และมาตรการในการจัดระบบการชดเชยและเยียวยา

คำสำคัญ : ศาสตร์พระราชา, ช้างป่า, การอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล, จันทบุรีโมเดล

Somjet Ploychan. (2023). **A Model for Coexistence of People and Wild Elephants According to the Philosophy of HRM King Bhumibol Adulyadej: A Case Study of Kaeng Hang Maeo District, Chanthaburi Province.** Ph.D. Dissertation (Interdisciplinarity of Sustainable Development). Chanthaburi: Rambhai Barni Rajabhat University.

Dissertation Advisor

Assistant Professor Dr. Chamlong Saensanoh Ph.D. (Political Economy and Governance)	Chairman
Associate Professor Dr. Chaiyon Praditsil Ph.D. (Political Science)	Member

Abstract

This research aimed to synthesize the philosophy of HRM King Bhumibol Adulyadej with the coexistence between people and wild elephants in Kaeng Hang Maeo District, Chanthaburi Province, and to propose a managerial model of the coexistence between people and wild elephants according to this philosophy. A qualitative research method based on an interdisciplinary research approach was used in this study.

The results revealed that the synthesis of the coexistence between humans and wild elephants according to this philosophy was divided into 3 concepts including: the value of elephants, the coexistence between people and wild elephants, and the measures to solve the problems of humans and wild elephants. The findings about structural factors leading to human-elephant conflicts identified 4 factors including: the expansion of the public sectors into the communities, capitalism, climate change, and ecological effects of the increasing wild elephant population. The model of coexistence between people and wild elephants according to the philosophy of HRM King Bhumibol Adulyadej was the balanced coexistence between people and wild elephants and was also known as the Chanthaburi Model. The model could be appropriately and efficiently applied, and powered by 6 significant measures consisting of: caring for wild elephants, protecting people, surveillance of wild elephants, keeping wild elephants out of human settlements, sharing the use of resources between humans and wild elephants, and providing compensation and remedies for damage caused by wild elephants.

Keywords : The King's Philosophy, Wild Elephants, Balanced Coexistence, Chanthaburi Model

กิตติกรรมประกาศ

ดุขุณีนิพนธ์นี้สำเร็จสมบูรณ์ด้วยดี โดยได้รับความเมตตาอนุเคราะห์และความช่วยเหลืออย่างดียิ่ง จากคณะกรรมการสอบดุขุณีนิพนธ์ทุกท่าน ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำลอง แสนเสนาะ ในฐานะที่ท่านเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาดุขุณีนิพนธ์เล่มนี้ และรองศาสตราจารย์ ดร.สยาม อรุณศรีมรกต ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาให้คำปรึกษาแนะนำ การตรวจสอบและการให้ข้อคิดเห็นสำหรับการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงข้อมูล อีกทั้งคอยให้คำชี้แนะ พร้อมทั้งให้คำแนะนำ และแนวทางการส่งเสริมสนับสนุนทั้งในทางวิชาการ รวมถึงตลอดไปจนถึงการใช้ชีวิตแก่ผู้ศึกษาที่เปี่ยมล้นด้วยความเมตตาเป็นอย่างดียิ่งเสมอมา ยังผลทำให้ผู้ศึกษาบังเกิดพลังมุ่งมั่น จนกระทั่งสามารถจัดทำดุขุณีนิพนธ์นี้สำเร็จได้เป็นอย่างดีและมีประสิทธิภาพ

อนึ่ง คุณค่าและคุณประโยชน์อันพึงมีจากดุขุณีนิพนธ์เล่มนี้ ผู้ศึกษาขอมอบเป็นกตัญญูกตเวทิตาแด่ บิดา มารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่ท่านไฝ่ฝันและวางรากฐานให้ผู้ศึกษามีโอกาสในการก้าวเข้าสู่ชีวิตการศึกษาระดับสูง เป็นแรงจูงใจสำคัญทำให้ผู้ศึกษามีความมุ่งมั่นศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก เพื่อสานสร้างความฝันของท่านทั้งสองให้สำเร็จด้วยความภาคภูมิใจ

สมเจตน์ พลอยจั่น
มีนาคม 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(2)
กิตติกรรมประกาศ	(3)
สารบัญ	(4)
สารบัญตาราง	(7)
สารบัญภาพ	(8)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและความเป็นมา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	11
1.3 ขอบเขตการศึกษา	11
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	12
1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย	13
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	14
2.1 แนวคิดและทฤษฎี	14
2.1.1 แนวคิดศาสตร์พระราชา	14
2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับคนกับช้าง	26
2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาแบบองค์รวม	30
2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน	36
2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิสัตว์	37
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	45
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	53
3.1 แนวทางในการวิจัย (Methodological Approach)	53
3.2 วิธีการวิจัย (Research Methods)	53
3.3 เทคนิคในการวิจัย (Research Technique)	54
3.4 การบริหารงานวิจัยในภาคสนาม	62

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 บริบททางประวัติศาสตร์และสภาพปัญหาของของความขัดแย้งระหว่างคนกับ ช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี	65
4.1 บริบททางประวัติศาสตร์ของอำเภอแก่งหางแมว	65
4.2 บริบทการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจของอำเภอแก่งหางแมว	67
4.2.1 ยุคดั้งเดิม (เศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและแลกเปลี่ยน)	67
4.2.2 ยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและเหลือขาย	70
4.2.3 ยุคเศรษฐกิจเพื่อการขาย	72
4.3 การวิเคราะห์สภาพปัญหาของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่ อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี	80
บทที่ 5 การสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่าง คนกับช้างป่า และ ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับ ช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี	85
5.1 การสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่าง คนกับช้างป่า	85
5.2 ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่ อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี	97
บทที่ 6 ตัวแบบว่าด้วยการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิด ศาสตร์พระราช	105
6.1 การถอดบทเรียนในการดำเนินโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี	106
6.2 การวิพากษ์การดำเนินงานโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี	131
6.3 การเสนอแนะตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ตามแนวคิดศาสตร์พระราช	138
บทที่ 7 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	150
7.1 สรุปผลการวิจัย	150
7.2 อภิปรายผลการวิจัย	154
7.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	157
7.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	158

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม	159
ประวัติย่อผู้วิจัย	164

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
6.1	แสดงกิจกรรมการดำเนินงานฟื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง	114
6.2	แสดงกิจกรรมฟื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน	116
6.3	แสดงกิจกรรมพื้นที่ขยายผลแนวกันชน ลุ่มน้ำคลองประแกตและพื้นที่โดยรอบ	118
6.4	สรุปแนวทางการพัฒนาภายใต้ตัวแบบการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ระหว่าง คนกับช้างป่า	124

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สารบัญญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1	3
1.2	4
1.3	5
3.1	56
6.1	113
6.2	115
6.3	117
6.4	119
6.5	121
6.6	123
6.7	139

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและความเป็นมา

ปัญหาช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ในปัจจุบันกำลังกลายเป็น “ประเด็นร้อน” ที่เริ่มสื่อเค้าความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น อันนำไปสู่ต้นเหตุสำคัญของความสูญเสียด้านต่าง ๆ ติดตามมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านที่เป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน อันเนื่องมาจากการเผชิญหน้าระหว่างคนกับช้างป่าเหล่านั้น อาจเรียกได้ว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่ของประเทศไทยที่ไม่ค่อยมีปรากฏการณ์ลักษณะดังกล่าวมาก่อนในอดีต เนื่องจากในอดีตนั้นคนไทยมีความผูกพันอยู่กับช้างในเกือบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม ศาสนาหรือการศึกษาสงคราม กล่าวคือ ในทางเศรษฐกิจนั้นซื้อคั้นพบจากหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงในสมัยสุโขทัย ได้บันทึกถึงการค้าช้าง ค้าม้า อย่างเสรี ขณะที่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏหลักฐานถึงการส่งช้างเป็นสินค้าออกไปยังต่างประเทศ นอกจากนี้ เมื่อครั้งอดีตในยามที่บ้านเมืองเกิดศึกสงคราม ช้างถือเป็นยุทธปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งของกองทัพ จึงมีการจัดตั้งกรมพระคชบาลขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่จัดหาฝึกฝนและดูแลช้าง

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ได้รายงานสรุปปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าเกิดขึ้นในพื้นที่อนุรักษ์หลายพื้นที่และมีแนวโน้มว่าจะขยายตัวและมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในอนาคต การหามาตรการที่มีประสิทธิภาพในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง จึงเป็นข้อถกเถียงที่สำคัญอย่างกว้างขวางในสังคมและในแวดวงวิชาการ โดยเริ่มต้นจากการสรุปข้อมูลของประชากรช้างป่าในประเทศไทย ว่ามีอยู่ประมาณ 3,000-3,500 ตัว อยู่อาศัยกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่อนุรักษ์ 68 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 30 ของพื้นที่อนุรักษ์ในประเทศไทย อีกทั้งประชากรช้างดังกล่าวมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยแบ่งพื้นที่อนุรักษ์ที่มีช้างป่าที่สำคัญจำนวน 7 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มป่าตะวันตก กลุ่มป่าแก่งกระจาน กลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ กลุ่มป่าภูเขียว น้ำหนาว กลุ่มป่าคลองแสงเขาสก กลุ่มป่าภาคเหนือ และกลุ่มป่ารอยต่อภาคตะวันออก ที่ถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่ามากที่สุด นอกจากนี้แล้วกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืชยังได้มีรายงานสถานการณ์ความขัดแย้งรุนแรงว่าภายในรอบปี 2562 เกิดขึ้นไม่น้อยกว่า 30 ครั้ง และมีแนวโน้มว่าจะขยายตัวและมีความรุนแรงมากขึ้นในอนาคต อันเป็นความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน จากการที่ช้างป่าออกมาหากินอาหารตามแนวถนนรวมถึงพืชสวนของเกษตรกร (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2562)

นักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันสรุปประเด็นปัญหา อันเป็นปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ที่เกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าขึ้นในภาพรวม โดยสามารถสรุปสาเหตุหลักที่ทำให้ช้างป่าออกมาทำลายพืชผลทางการเกษตร รวมถึงการลุกลามบานปลายไปสู่การทำร้ายชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนได้ ดังต่อไปนี้ (สุพล จิตรวิจักษณ์ และคณะ, 2550)

1. รูปแบบการเคลื่อนย้ายประชากรช้างตามธรรมชาติ มีรายงานการศึกษาบ่งชี้ว่ารูปแบบการเคลื่อนย้ายของประชากรช้างที่ปรากฏ ในปัจจุบันมีความคล้ายคลึงกับรูปแบบที่เคยเป็นมาในอดีต แม้ว่าที่อยู่อาศัยดั้งเดิมจะถูกทำลายหรือถูกแปลงสภาพโดยมนุษย์ไปแล้ว จึงเป็นไปได้ว่าในบางพื้นที่

ข้างอาจเคลื่อนย้ายมายังพื้นที่เกษตรกรรม อันเนื่องจากบริเวณดังกล่าวตั้งอยู่ที่เส้นทางการเคลื่อนย้ายผ่านตามธรรมชาติที่ถูกตัดตอน จึงเท่ากับเป็นการบังคับให้ข้างต้องเคลื่อนที่ผ่านพื้นที่เกษตรกรรมและทำให้เกิดความเสียหายตามมา

2. การเข้ามาใช้แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร เช่น อ่างเก็บน้ำ บ่อน้ำ หรือคลองชลประทาน มักตั้งอยู่ตามแนวขอบป่าซึ่งเดิมเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างป่า ในฤดูแล้งที่น้ำเป็นทรัพยากรที่ขาดแคลนช้างป่าจึงมักเข้ามาใช้ประโยชน์ในแหล่งน้ำนี้เช่นกัน ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มโอกาสในการที่จะเข้ามาอยู่ในระยะใกล้หรือเคลื่อนที่ ผ่านพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อเข้าถึงแหล่งน้ำเป็นแหล่งที่พักอาศัยในพื้นที่ป่าตะวันออกในช่วงฤดูแล้ง เป็นการดึงดูดให้ช้างออกมาหาแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นตามของป่าจึงเพิ่มโอกาสในการทำให้ช้างเข้ามาใกล้พื้นที่เกษตรกรรม

3. การลดขนาดของถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ กล่าวคือ เมื่อผืนป่าถูกบุกรุกทำลายและแบ่งแยกเป็นหย่อม ๆ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ป่าถูกทำลายโดยประชาชนเข้าไปแผ้วถางป่า แล้วใช้สิทธิจับจอง ครอบครอง การเป็นเจ้าของพื้นที่ป่านั้น ทำให้ถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติของช้างป่าจึงลดลงเรื่อย ๆ และเป็นการบีบบังคับให้ สัตว์ป่าที่ใช้พื้นที่หากินขนาดใหญ่ เช่น ช้างประสบกับความยากลำบากในการอยู่รอด นอกจากนี้ยังพื้นที่เกษตรกรรมมีการขยายตัวมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งทำให้เกิดสภาพพื้นที่ที่เป็นขอบป่ามากยิ่งขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มโอกาสในการที่ช้างจะเคลื่อนย้ายเข้ามาในแปลงเกษตร ได้มากขึ้นในหลายกรณี พื้นที่เกษตรกรรมยังเป็นพื้นที่ราบซึ่งตั้งอยู่ระหว่างผืนป่าธรรมชาติสอง ผังจึงเป็นเสมือนทางบังคับให้ช้างต้องเคลื่อนที่ผ่านแปลงเกษตรเพื่อเดินข้ามไปยังป่าอีกฝั่งหนึ่ง

4. ความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่อาศัย ในหลายพื้นที่เจ้าหน้าที่มักตั้งสมมติฐานการที่ช้างออกมากินพืชเกษตร เป็นเพราะถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติเสื่อมโทรมลงขาดอาหารและแหล่งน้ำ จนทำให้ช้างขาดแคลนพืชอาหาร โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ที่เป็นการแก่งแย่งอาหารโดยตรงของช้าง อย่างไรก็ตามการศึกษาที่ผ่านมายังไม่สามารถพิสูจน์ได้อย่างชัดเจนว่าคุณภาพของถิ่นที่อยู่อาศัยมีผลต่อการทำให้ช้างออกมากินที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติหรือไม่อย่างไร

5. คุณค่าทางอาหารและรสชาติของพืชผลทางการเกษตร พันธุ์พืชเกษตรที่มนุษย์คัดเลือกมาปลูกในเชิงพาณิชย์ส่วนใหญ่เป็นชนิดพันธุ์ที่มีความเหมาะสมต่อการบริโภค ทั้งขนาด รสชาติ กลิ่น รวมไปถึงคุณค่าทางสารอาหาร จึงไม่น่าแปลกใจที่เมื่อช้างได้ลิ้มลองรสชาติของพืชเกษตรซึ่งหลายชนิดมีความ คล้ายคลึงกับพืชอาหารตามธรรมชาติแต่มีคุณค่าทางสารอาหารที่เหนือกว่ามากจะทำให้ช้างเกิดแรงจูงใจในการออกมากินพืชเกษตรอีก นอกจากนี้ น้ำตาลซูโครสในพืชเกษตรหลายชนิดยังทำให้รสชาติดีและให้พลังงานแก่ช้างได้ มากกว่าพืชอาหารตามธรรมชาติที่มีเส้นใยสูงและย่อยยาก เนื่องจากพบว่าแปลงเกษตรกรรมจำนวนมากตามขอบป่าปลูกพืชเกษตรกรรมหลายชนิดที่เป็นที่ชื่นชอบของช้าง จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดให้ช้างเข้าไปบุกรุกพื้นที่เกษตรกรรมอยู่เสมอ เพราะติดใจในรสชาติรวมทั้งคุณค่าทางสารอาหารที่เหนือกว่าพืชอาหารตามธรรมชาติ จากสาเหตุที่ทำให้ช้างป่าบุกรุกเข้ามาทำลายพืชพันธุ์ที่ประชาชนปลูกไว้ และอาจส่งผลทำให้ทรัพย์สินของมนุษย์ได้รับความเสียหายไปด้วยนั้น มีสาเหตุมาจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่นักวิชาการได้สรุปมาแล้วดังที่กล่าวมาแล้วนั้น แม้ว่าในมุมมองของนักอนุรักษ์ธรรมชาติการที่มีสัตว์ป่าอยู่ในธรรมชาติจะเป็นสิ่งที่ดี แต่การที่มีสัตว์ป่าที่มีมากในธรรมชาตินี้ก่อให้เกิดปัญหาการทำลายความก่อดุลในธรรมชาติ

เกิดขึ้น กล่าวคือ แหล่งอาหารที่มีอยู่ธรรมชาติไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตของสัตว์ป่าทำให้สัตว์ป่าต้องออกจากป่ามาเพื่อหาอาหารในการดำรงชีวิต พฤติกรรมดังกล่าวของช้างป่าที่ก่อให้เกิดความเสียหายดังกล่าวต่อคนในชุมชนนั้นเป็นความขัดแย้งที่เห็นได้อย่างชัดเจนระหว่างช้างป่ากับคนในชุมชน

กรณีศึกษาปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี สามารถสะท้อนให้เห็นภาพเชิงประจักษ์ได้จากภาพข่าวหลายกรณี ดังเช่น เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2560 เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และทหาร ได้รับแจ้งจากชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ว่ามีโขลงช้างป่าประมาณ 20-30 ตัว ได้บุกเข้ามาทำลายข้าวของภายในบ้านของชาวบ้านได้รับความเสียหาย และมีชาวบ้านถูกช้างป่าทำร้ายได้รับบาดเจ็บขอให้เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และทหาร ได้เข้ามาช่วยเหลือนำชาวบ้านที่ถูกช้างป่าทำร้ายส่งโรงพยาบาล และผลักดันช้างป่ากลับเข้าป่าด้วย ในเบื้องต้นทางเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ทหาร ผู้นำชุมชน และชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน ได้เข้าช่วยเหลือโดยการเร่งผลักดันโขลงช้างป่าโขลงนี้ให้กลับเข้าป่าแล้ว ก่อนที่ทางทหารจะเข้าช่วยเหลือโดยการซ่อมแซมตุ้ยมืด และตุ้กับข้าวให้แก่ชาวบ้าน รวมทั้งได้สำรวจความเสียหายพบมีมูลค่าประมาณ 10,000-20,000 บาท ก่อนจะรายงานไปยังอำเภอ และจังหวัดให้รับทราบ รวมทั้งเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ได้มีการจัดกำลังเจ้าหน้าที่คอยเฝ้าดูแลความปลอดภัยให้แก่ชาวบ้านตลอด 24 ชั่วโมง เพื่อสร้างความอุ่นใจให้แก่ชาวบ้าน (ผู้จัดการ, 2560) ปรากฏการณ์ที่นำไปสู่ความขัดแย้งของกรณีความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าดังกล่าว สามารถพิจารณาได้จากภาพที่ 1.1 และ 1.2

ภาพที่ 1.1 โขลงช้างป่าที่ออกมาสร้างความเดือดร้อนในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : (ผู้จัดการ, 2560)

ภาพที่ 1.2 บ้านเรือนและทรัพย์สินของชาวบ้านที่ถูกช้างป่าบุกทำลาย ในอำเภอแก่งหางแมว
จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : (ผู้จัดการ, 2560)

ต่อมาเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2560 เกิดเหตุลักษณะเดียวกัน ที่บริเวณหลังโรงเรียนชุมชนช่อง
พื้นที่หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 18 ตำบลขุนช่อง อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี พบศพนายทองแดง
ทุมนานอก อายุ 56 ปี อยู่บ้านเลขที่ 191 หมู่ที่ 3 ตำบลขุนช่อง สภาพนอนหงายมีบาดแผลตาม
ร่างกายพบที่บริเวณลำคอหัก กะโหลกศีรษะยุบ และกระดูกชายโครงหัก ไกล่กันพบรถจักรยานยนต์
ฮอนด้า สีแดง-ดำ ทะเบียน ขจพ 225 จันทบุรี สภาพพังยับเยินจากยี่นย่นของผู้พบเห็นของชาวบ้าน
เป็นการถูกทำร้ายจากช้างป่า (ช้างป่าเหยียบคนตาย, 2560 : 1) กรณีดังกล่าวสามารถพิจารณาได้จาก
ภาพที่ 1.3

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 1.3 ช้างป่าทำร้ายประชาชนที่ตำบลขุนซ่อง อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : (ช้างป่าเหยียบคนตาย, 2561 : 1)

ในทำนองเดียวกัน เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2561 มีประชาชน 2 คน ที่บ้านหนองบัวแดง หมู่ 5 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ก็ถูกช้างป่าเข้าทำร้ายได้รับบาดเจ็บสาหัส จากนั้นเมื่อวันที่ 14 กันยายน 2561 ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการที่ช้างออกมาจากป่า ในหมู่ที่ 4 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เกิดความไม่พอใจ ได้ใช้กระแสไฟช็อต ช้างป่าถึงแก่ความตายไปจำนวน 1 ตัว เพราะโกรธแค้นที่ช้างป่าลงมาทำลายพืชผล ผัก ผลไม้เสียหาย จนประชาชนผู้กระการถูกจับกุมดำเนินคดีไปตามกฎหมาย

ความพยายามในการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า ปัจจุบันจะมีหน่วยงานทั้งของภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ที่เข้ามาพยายามแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในเขตภาคตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ดังเช่นกรณีการใช้แนวทางจากเจ้าหน้าที่จากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าต่าง ๆ รวมถึงมูลนิธิอนุรักษ์ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก และใช้กลไกของอาสาสมัครชุดรักษาความปลอดภัยในหมู่บ้านเพื่อขับไล่ช้างป่าตามพื้นที่ต่าง ๆ แล้วก็ตาม หรือแม้แต่วิธีความพยายามในการใช้มาตรการด้านต่าง ๆ เช่น การจุดประทัดไล่ การสร้างรั้วไฟฟ้า การขุดคูคลองเป็นแนวกันช้าง การเลี้ยงผึ้งไล่ช้าง การติดหลอดไฟแสงสว่างไล่ การพัฒนาดินโป่ง-แหล่งน้ำ จนกระทั่งการปลูกพืชเพื่อเป็นอาหารช้างโดยตรง เป็นต้น แต่ถึงปัจจุบันก็ยังไม่สามารถหาทางออกในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ ในทางตรงกันข้ามปรากฏการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่านับวันดูเหมือนจะทวีความรุนแรงและขยายพื้นที่มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม

การเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่ผ่านมา กลายเป็นประเด็นของการถกเถียงทางวิชาการ เกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่เกิดขึ้น ระหว่างนักวิชาการที่มีฐานคติทางทฤษฎีที่แตกต่างกัน 2 สำนักในปัจจุบันของประเทศไทย ที่มีฐานคติในทางที่ทฤษฎีแตกต่างกัน ได้แก่ สำนักคิดที่อาศัยฐานคติเกี่ยวกับทฤษฎีพันธุกรรมศาสตร์ และสำนักคิดที่อาศัยฐานคติเกี่ยวกับทฤษฎีทางระบบนิเวศวิทยา โดยที่ผ่านมานั้นสำนักวิชาการทั้งสองแห่งได้แสดงผลที่มีจุดยืนทางความคิดที่แตกต่างกันได้ ดังนี้

การโต้แย้งที่ตั้งอยู่บนฐานคติเกี่ยวกับทฤษฎีทางพันธุกรรมศาสตร์ มีความเชื่อว่า ช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี เป็นช่วงเวลาที่ยาวนานออกหากินหรือผสมพันธุ์ ช้างบางตัวอาจจะมีอาการตกมันและสามารถทำร้ายคนได้ด้วยในเวลาเดียวกัน อันมีผลมาจากความเครียดซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติของชีวิตพฤติกรรมช้าง กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของนายสัตวแพทย์ภัทรพล มณีอ่อน นายสัตวแพทย์ประจำกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืชในลักษณะที่ว่า

“ช่วงเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ เป็นเวลาที่ช้างออกหากินหรือผสมพันธุ์ บางตัวจะมีอาการตกมันแต่ถือเป็นเรื่องปกติของช้าง แต่ที่ไม่ปกติคือช้างจะมีเส้นทางเดินของมันเองข้ามถนนเดินไปเดินมาบนอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เพื่อไปหาดินโป่งกิน ในเวลาปกติช้างสามารถเดินได้อย่างอิสระ แต่ช่วงเทศกาลมีรถวิ่งไป-วิ่งมาจำนวนมากทำให้ช้างข้ามถนนไปยังป่าไม่ได้ เกิดความเครียดเป็นธรรมดา ภาพหรือข่าวที่ปรากฏออกมาให้ทุกคนเห็นขอให้เข้าใจว่านั่นไม่ใช่ลักษณะที่ช้างโมโห หรือต้องการทำร้ายคน หรือต้องการทำลายรถที่อยู่ตรงหน้า เพียงแต่มันอาจจะสงสัยว่าสิ่งนั้นคืออะไร อยากจะเล่น อยากเข้ามาสัมผัสกลิ่นให้รู้ ถ้าดูแววดาจะไม่เห็นความเกรี้ยวกราดใด ๆ เลย เพียงแต่เห็นสิ่งแปลกปลอมตรงหน้าก็เกิดความสงสัยเท่านั้น ถ้ามันโกรธหรืออาฆาต หรือต้องการทำร้าย จะมีความรุนแรงกว่าที่เห็นหลายเท่า สิ่งที่เราควรทำเวลานี้หากเจอช้างขวางถนนอยู่ให้จอดรถ แต่อย่าดับเครื่อง อย่าบีบแตร หรืออย่าดับไฟสูงไล่เด็ดขาด ให้ค่อย ๆ ถอยห่างออกช้า ๆ ชับหนีได้ก็ให้ชับหนีเลย ปฏิบัติได้แบบนี้จะปลอดภัยจากช้างแน่นอน และไม่ต้องกลัวว่าขับรถอยู่ดี ๆ ช้างจะไล่กระแทกรถหรือไล่ทำร้ายโดยไม่มีสาเหตุ ไม่มีแบบนั้นแน่นอน” (ภัทรพล มณีอ่อน, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2562)

นอกจากนี้สำนักคิดทางพันธุกรรมศาสตร์ ยังมีคำแนะนำที่สำคัญเพิ่มเติมอีกว่า ต้องเว้นระยะห่างจากช้างให้มากที่สุด ระยะปลอดภัยของช้างคือ 50 เมตร ถ้าคนเข้าไปใกล้มากกว่านั้น ช้างจะรู้สึกไม่ปลอดภัย และอาจจะวิ่งเข้าหาคนได้ และด้วยสภาพถนนทางขึ้นลงเขา บางช่วงก็จะโค้งคดเคี้ยวไม่ควรขับรถเร็วเกิน 60 กิโลเมตรต่อชั่วโมง ถ้าเห็นช้างอยู่ตรงทางโค้งให้ระวังเพิ่มขึ้นเพราะหลังโค้งอาจมีช้างอยู่อีกหลายตัว ต้องถอยออกมาจนสามารถมองเห็นทางตรงชัดเจน แต่ถ้าเจอช้างในระยะใกล้ให้ถอยออกมาให้มากที่สุด แต่ก็ต้องอยู่ในระยะที่เรายังมองเห็นช้างได้ ทำให้เราสามารถสังเกตอาการของช้างได้ง่าย เช่น ถ้ามีอาการสงบ หางจะไม่ชี้ หูไม่แกว่ง ก็จะทำให้เราค่อย ๆ ผ่านออกไปได้ ถ้าเขามีอาการตื่นเต้นหางจะตั้งขึ้นและสับตู่ไปมา แต่ถ้าช้างโกรธหูกจะกางแผ่ออกเต็มที่ และหางชี้ เป็นต้น พร้อมกันนี้ยังฝากถึงผู้สัญจรไปมาในถนนสายนี้ว่า ให้เห็นใจเพื่อนร่วมทางด้วยกัน อยากให้รับผิดชอบร่วมกันในฐานะผู้สัญจรใช้เส้นทางเดียวกัน เวลาเดินทางก็ควรไปอย่างเงียบเชียบที่สุด อย่าส่งเสียงดังรบกวนสัตว์ป่า (อย่าส่งเสียงดังรบกวนสัตว์ป่า, 2562 : 1)

ขณะที่กลุ่มนักวิชาการที่ใช้เหตุผลของสำนักคิดทางทฤษฎีระบบนิเวศวิทยา กลับโต้แย้ง โดยอาศัยเหตุผลเชิงฐานคิดในเรื่องสิทธิของสัตว์ ในท่วงทำนองที่ว่าแท้ที่จริงแล้วการที่ช้างป่าออกมาหากินพืชสวนของชาวบ้านนั้น เป็นเพราะคนบุกเข้าไปเบียดเบียนรังแก แก่งแย่ง หรือลิดรอนสิทธิของช้างป่าก่อน เนื่องจากการบุกรุกที่ดินทำกินก็ดี การตัดถนนผ่านเขตพื้นที่ป่า การให้สิทธิทำกินในพื้นที่ใกล้ป่าก็ดี ทำให้ขวางเส้นทางเดินธรรมชาติของช้างป่าเพื่อไปหาอาหาร หากินโป่งกิน หรือหาแหล่งน้ำ ได้อย่างเป็นอิสระ หรือไม่ก็เกิดความรำคาญจากเสียงรถ สิ่งแปลกปลอมสิ่งแปลกแยก หรือบรรดาสัตว์ประดิดสัตว์สร้างของมนุษย์จากผลการศึกษาของ โซไรดา ซาวาลา ผู้ก่อตั้งโรงพยาบาลช้างแห่งแรกของโลก มูลนิธิเพื่อนช้าง อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง ซึ่งเธอเป็นพนักงานคลุกคลีกับช้างด้านอนุรักษ์ ช้างมานานกว่า 35 ปี ทำให้ทราบพฤติกรรมของช้างได้เป็นอย่างดี ในกรณีดังกล่าว ซาวาลาได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับข้อถกเถียงเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าไว้อย่างน่าฟังในทำนองที่ว่า “ช้างป่าเขาที่ออกมาไม่ได้เป็นช้างที่ดุร้าย เพราะหากมองจากพฤติกรรมการก่อเหตุ ช้างป่ายังไม่ได้แสดงอาการที่ดุร้าย เพราะหากช้างเกิดความดุร้ายและต้องการจะทำร้ายหรือทำลายทั้งคนและรถ ช้างจะถึงขั้นกับใช้ขงวงและงาพลีกรดยนต์ได้เลยทีเดียว ภาพที่เกิดเหตุขึ้นเพราะช้างเกิดความรำคาญเสียงรถของผู้คนมากกว่า” (ระยะความปลอดภัยที่อยู่ใกล้ช้าง, 2562 : 1)

○ การที่ช้างป่าเข้าทำร้ายและบุกรุกพื้นที่ของประชาชนในอำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี นั้น ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าจากผู้อาวุโสชุมชน มีข้อค้นพบว่าไม่เคยปรากฏให้เห็นมาเป็นเวลานาน แต่ในช่วงเวลา 4-6 ปีที่ผ่านมา (2559-2562) กลับพบเห็นช้างป่าเป็นจำนวนมากและช้างป่าเหล่านั้นสร้างผลกระทบที่เป็นความเดือดร้อนต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนหลายครั้ง

ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากการที่ช้างป่าลงมาจากป่าทำร้ายทรัพย์สินและชีวิตชาวบ้าน ส่วนใหญ่แล้วเป็นเกษตรกรชาวสวนเมื่อได้รับผลกระทบหลายครั้ง ก็เริ่มไม่พอใจช้างป่าและไม่ต้องการช้างป่า ในทางการขับเคลื่อนผู้ได้รับผลกระทบได้ร่วมเดินทางพร้อมผู้นำชุมชน อันได้แก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำชุมชน ไปขอความเป็นธรรมต่อศูนย์ดำรงธรรม เพื่อขอให้ฝ่ายปกครองช่วยเหลือจัดการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับช้างป่า แต่กลับได้รับคำตอบจากฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะที่อยากให้คนกับช้างพยายามอยู่ร่วมกันให้ได้ในทำนองของการให้สัมภาษณ์ที่ว่า

“จะอย่างไรก็ได้ ให้ช้างอยู่ร่วมกับคนให้ได้” (ประทุม ม่วงมี, สัมภาษณ์ 18 ธันวาคม 2562) เมื่อหันกลับไปพิจารณาเกี่ยวกับสวัสดิการความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐนั้น ถ้าหากกรณีที่ช้างไปทำร้ายคนบาดเจ็บหรือเสียชีวิต จะได้รับการเยียวยาจากหน่วยงานของรัฐ รายละเอียดไม่เกิน 20,000 บาท (สองหมื่นบาท) หากกรณีชาวบ้านที่เดือดร้อนไม่พอใจและไปฆ่าช้างป่าตาย จะต้องได้รับโทษ ถูกดำเนินคดีทางกฎหมายอาญาซึ่งมีโทษสูงสุดถึงจำคุก จึงเห็นว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจำเป็นที่จะต้องได้รับการเยียวยาแก้ไขโดยรวดเร็ว ซึ่งหากปล่อยไว้เนิ่นนานไม่ได้รับการแก้ไขแล้วปัญหาจะเรื้อรัง และผลกระทบจะเกิดขึ้นแก่ประชาชนโดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย ซึ่งมีรายได้จากพืชสวนทางเกษตรรายปี เมื่อพืชสวนถูกทำลาย ความเดือดร้อนก็ตามมา การเยียวยาช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนจะมีการพิจารณาช่วยเหลือในรูปแบบคณะกรรมการระดับจังหวัดที่มีคำสั่งแต่งตั้งจากบุคคลในหลายภาคส่วน (สมชาย ฐานทอง, สัมภาษณ์ 25 ธันวาคม 2562)

การช่วยเหลือเยียวยาในปัญหาที่เกิดจากช้างป่าในเขตอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ดังกล่าว สามารถสะท้อนได้จากการให้สัมภาษณ์ของเลขานุการมูลนิธิอนุรักษ์ปารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก ในทำนองที่ว่า

“มีการเยียวยาช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาช้างป่าไปแล้วมากกว่า 97 ครอบครัว ในเขต 6 ตำบลของอำเภอแก่งหางแมว เป็นจำนวนเงินประมาณ 1,115,886 บาท โดยใช้งบประมาณจากกองทุนสวัสดิการกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช โดยที่จำเป็นจะต้องดูแลกันต่อไปจนกว่าทุกอย่างจะเข้าสู่ภาวะปกติ” (สุรัตน์ วรรณรัตน์, สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2562) ขณะที่มาตรการระยะสั้นที่สำคัญ สำหรับการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีนั้น พบว่า ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี ได้ประกาศให้พื้นที่ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว เป็นพื้นที่ภัยพิบัติช้างป่า เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2558 หลังจากที่คณะกรรมการแก้ไขความเดือดร้อนของจังหวัดพบว่า มีโขลงช้างป่าบร่อยตัวบุกรุกเข้าหากินในพื้นที่เกษตรกรรม ทำร้ายชีวิตและทำลายสิ่งของชาวบ้าน (แก่งหางแมวประกาศพื้นที่ภัยพิบัติช้างป่า, 2558)

และเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2558 เวลา 08.45 น. เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองป้องกันทหารและเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ร่วมประชุมวางแผนเร่งอพยพชาวบ้านออกนอกพื้นที่ชั่วคราวเพราะเกรงได้รับอันตรายจากช้างป่า (จันทบุรีประกาศ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว เป็นพื้นที่ภัยพิบัติช้างป่า, 2558 : 1) นอกจากนี้เมื่อดูจากเหตุการณ์ที่ผ่านมาจะพบว่า ปัญหาช้างป่ามีความรุนแรงมากต่อเนื่องมาโดยตลอด เหตุการณ์ดังกล่าวได้แก่ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลพวา ถูกช้างป่าทำร้ายจนเสียชีวิต เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 เวลา 13.26 น. เกิดเหตุการณ์เนื่องจากช้างป่าแม่ลูกอ่อน 3 ตัว ทำร้ายเหยียบชาวบ้านที่ออกมาของป่าบนเขาคลองแดงเสียชีวิต (ช้างป่าแม่ลูกอ่อน 3 ตัวเหยียบชาวบ้าน, 2552 : 1) ยิ่งไปกว่านั้น ในที่สุดต่อมาเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2555 เวลา 01.35 น. หมู่มกริตยางถูกช้างป่ากระทืบเสียชีวิต เนื่องจากพบช้างป่ากับเพื่อนที่แนะนำให้หนีขึ้นต้นไม้แต่ไม่เชื่อ กลับไปไล่จึงถูกช้างป่าไล่กระทืบและเอางาแทงกระทืบเลือดตายอนาถ (หมู่มกริตยางถูกช้างป่ากระทืบดับอนาถ, 2555) และจะมีข่าวเกี่ยวกับช้างป่ากระทืบคนและพระตายอีกทั้งช้างป่าถูกฆ่าตายโดยการถูกยิง ถูกไฟฟ้าช็อต กินสารพิษ อยู่ให้เห็นตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปวิเคราะห์ได้ว่าปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ถ้าหากไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างถูกวิธีและรวดเร็วก็จะมี ความรุนแรงมากขึ้นทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กล่าวคือมีช้างได้เข้ามาบุกรุกพื้นที่ทำการเกษตรของประชาชนจำนวนมากขึ้น ในขณะที่มีทั้งประชาชนและช้างเสียชีวิตและบาดเจ็บรุนแรงเพิ่มมากขึ้นด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยคาดว่าถ้าปล่อยปัญหานี้ทิ้งไว้ก็จะยิ่งทำให้ปัญหารุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีหน่วยงานทั้งของภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาพยายามแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มูลนิธิอนุรักษ์ปารอยต่อ 5 จังหวัดภาคกลางของจังหวัดจันทบุรี องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น แต่ก็ยังไม่สามารถหาทางออกในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้สำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมได้ มาตรการต่าง ๆ ที่ถูกนำมาใช้อย่างหลากหลายตามบริบทของพื้นที่ เช่น การจุดประทัดไล่ การสร้างรั้วไฟฟ้า การขุดคูคลองเป็น

แนวกันช้าง การเลี้ยงผึ้งไล่ช้าง การติดหลอดไฟแสงสว่างไล่ การพัฒนาดินโป่ง หรือแม้แต่การเพิ่มเติมแหล่งอาหารตามธรรมชาติด้วยการปลูกพืชเพื่อเป็นอาหารช้างโดยตรง เป็นต้น

เมื่อมาพิจารณาถึงการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในเชิงวิชาการ ซึ่งต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ทางวิชาการเป็นตัวตั้งนั้น พบว่าองค์ความรู้ที่จะนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาในรูปแบบของงานวิจัยนั้นยังมีอยู่ค่อนข้างน้อยและเป็นการวิจัยในช่วงเริ่มต้น ที่ใช้หน่วยการศึกษาวิเคราะห์ทั้งประเทศ ดังนั้น องค์ความรู้ด้านนี้จึงยังไม่ค่อยลึกซึ้งนัก นอกจากนี้งานวิจัยเกี่ยวกับหัวข้อนี้ที่มีลักษณะของการใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ดังเช่นผลงานของ รองลาภ สุขมาสรวง (2536) ในเรื่องนิเวศวิทยาของช้างป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานีและตาก และงานวิจัยของ สุกพล จิตรวิจักขณ์ และคณะ (2550) ในเรื่องคนกับช้างป่าบนสถานการณ์ใหม่ เป็นต้น

ซึ่งการศึกษาดังกล่าวมีมีจุดเด่นที่เป็นแนวการศึกษาที่มุ่งเน้นระบบนิเวศธรรมชาติเป็นหลัก แต่ยังคงมีช่องว่างทางวิชาการเกี่ยวกับการศึกษาปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า เช่น การขยายตัวของระบบทุนนิยมในรูปของการสัมปทานป่าไม้ หรือการบุกเบิกเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามความพยายามที่จะศึกษาปัจจัยทางสังคมเกี่ยวกับปัญหาคอนกับช้างป่าก็ยังมีอยู่ค่อนข้างน้อย เช่น ประทีป ลิขกุลรักษ์ (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาช้างป่ากุยบุรี ของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และสมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่าประเทศไทย (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน และผลงานของ งามอาภา วัฒนอังกูร (2560) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นต้น

องค์ความรู้จากงานวิจัยที่มีอยู่ในปัจจุบันดังกล่าวข้างต้น ยังไม่เพียงพอที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ที่มีบริบทที่แตกต่างจากกุยบุรีและแก่งกระจาน ตัวอย่างเช่น พื้นที่ป่าในกุยบุรีจะมีลักษณะเป็นป่าดิบแล้ง ในขณะที่พื้นที่ของอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นป่ารอยต่อที่ทอดแนวยาวมีลักษณะเป็นป่าดิบชื้น ส่วนชุมชนเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าในเขตกุยบุรี ส่วนใหญ่จะเป็นชาวไร่สับปะรด ในขณะที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีก็จะมีเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบหลากหลายไม่ว่าจะเป็นชาวสวนผลไม้และชาวไร่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เกษตรกรชาวสวนทุเรียน เงาะ มังคุด หรือเกษตรกรชาวสวนยาง เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นพื้นที่ในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีก็มีปัญหาซับซ้อนมาก อีกทั้งเมื่อพิจารณาภาพรวมของพื้นที่เชื่อมโยงที่เป็นป่ารอยต่อห้าจังหวัดในภาคตะวันออก พื้นที่ป่าไม้ก็ลดลงปริมาณเนื่องจากถูกลูกไล่จากการทำเกษตรกรรมเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ส่งผลทำให้พื้นที่อยู่อาศัยของช้างป่าตามธรรมชาติถูกลดลงเรื่อย ๆ ยังผลทำให้ช้างป่าต้องออกมาหาอาหารในพื้นที่เกษตรกรรมและตามแหล่งน้ำของประชาชน กระทั่งพัฒนากลายเป็นความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า และเมื่อมาพิจารณาถึงสถานการณ์ของปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในปัจจุบันก็จะพบว่าปัญหาที่มีความซับซ้อนขึ้นจนสภาพองค์ความรู้ที่มีอยู่ไม่เพียงพอที่จะตอบปัญหาเพื่อนำไปสู่การแก้ไขได้อย่างแท้จริง (นรากร นันทไทรภพ, สัมภาษณ์ 22 กรกฎาคม 2562)

จากปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น แม้ว่าจะมีหลายภาคส่วน ทั้งที่เป็นองค์กรของราชการ หน่วยงานเอกชนและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่พยายามแสวงหามาตรการและแนวทางในการเยียวยาแก้ไขให้สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า เช่น การจัดหาแหล่งอาหารใหม่ การขุดคูกันช้าง การเลี้ยงผึ้ง และการชิงลวดไฟฟ้า เป็นต้น แต่ทว่าถึงปัจจุบันวิธีการเหล่านั้นยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในจังหวัดจันทบุรีได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีความยั่งยืนได้ ผู้วิจัยได้เล็งเห็นความสำคัญที่จะต้องพัฒนาความรู้ รวมทั้งการวิเคราะห์และทางออก ในปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า โดยใช้แนวคิดศาสตร์พระราชซึ่งเป็นทางเลือกใหม่อีกทางเลือกหนึ่งในการแก้ไขปัญหาเรื่องนี้ ภายใต้คำถ้อยคำหลักที่ว่า จะประยุกต์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชเพื่อนำไปสู่การสร้างตัวแบบแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขอย่างยั่งยืนได้อย่างไร

การใช้แนวคิดศาสตร์พระราชาในการศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหเกี่ยวกับคนและช้างป่า พบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ไม่ได้มีพระราชดำรัสที่มีเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้โดยตรง และจากการศึกษาก็ไม่มีนักวิชาการท่านใดนำเสนอแนวทางการศึกษาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่แนวคิดดังกล่าวเป็นการศึกษาเพื่อปรับประยุกต์หลักการทรงงาน 23 ประการ และแนวทางการปฏิบัติจากการถอดบทเรียนของช้างป่าอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ความพยายามที่พระมหากษัตริย์ไทย ทรงใช้แก้ปัญหาคความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า สะท้อนให้เห็นได้จากพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในทำนองที่ว่า (โครงการอนุรักษ์ช้างป่าและต่อต้านล่าสัตว์ป่ากุยบุรี, 2562)

“ช้างป่าเป็นสัตว์ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงรัก ทรงห่วงใยโดยเฉพาะช้างทางกุยบุรีและแก่งกระจาน ทรงห่วงใยมาตลอด ทรงช่วยเหลือที่อยู่ที่กินให้ช้าง จะได้ไม่รบกวนคน คนกับช้างจะได้มีปัญหากันน้อยที่สุด เช่นที่กุยบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ช้างมีความสำคัญมาแต่ครั้งประวัติศาสตร์ เคยช่วยรักษาบ้านเมือง กู้บ้านกู้เมือง ดังนั้นขอให้ช่วยกันดูแลมิให้ช้างถูกฆ่าอย่างทารุณเยี่ยงนี้ เพื่อจะได้ไม่ผิดพระราชประสงค์ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยที่จะให้มีการอนุรักษ์ช้าง ให้เป็นสัตว์คู่แผ่นดินสืบไป...” แนวทางการใช้แนวคิดศาสตร์พระราชาในการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าดังกล่าว หลังจากที่รัชกาลที่ 9 เสด็จสวรรคตแล้ว รัชกาลที่ 10 ก็ทรงมีพระราชดำริในการสานต่อพระปณิธานดังกล่าว กรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 10 ที่ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาช้างป่า โดยประกาศไว้ในราชกิจจานุเบกษาความว่า

“โดยที่ช้างเป็นสัตว์สำคัญที่ดำรงอยู่ มีความผูกพันคู่กับผืนแผ่นดินไทยมาเป็นเวลาช้านาน และมีบทบาทต่อสังคมไทยอย่างยิ่ง ทั้งทางด้านศาสนา พระมหากษัตริย์ เศรษฐกิจ สังคม และการคมนาคม ดังนั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของช้างจึงควรที่จะต้องมีการอนุรักษ์เอาไว้โดยเฉพาะช้างป่า แต่จะต้องไม่ทำให้ราษฎรมีความเดือดร้อนจากช้างป่าบุกรุกหากินในพื้นที่การเกษตรของราษฎร จึงทรงมีพระราชดำริว่าควรมีการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับช้างป่า ในการนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

รับโครงการอนุรักษ์ช้างป่ารอยต่อ 5 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงใต้ในพระบรมราชูปถัมภ์ และทรงพระกรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการอนุรักษ์ช้างป่ารอยต่อ 5 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงใต้เพื่อดำเนินการในเรื่องดังกล่าวนี้” (ประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการอนุรักษ์ช้างป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ในภาคตะวันออกเฉียงใต้, 2562 : 1)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี กำลังขยายวงกว้างและทวีความรุนแรงเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพทางชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน อาจเรียกได้ว่าเป็นประเด็นปัญหาร่วมสมัยที่ยิ่งใหญ่อย่างหนึ่ง ที่แนวทางการแก้ไขและองค์ความรู้ทางวิชาการที่มีอยู่ไม่เพียงพอต่อการกำหนดมาตรการ ที่สามารถนำไปสู่การยุติปัญหาดังกล่าวมาได้อย่างยั่งยืน โจทย์ท้าทายที่นำไปสู่การศึกษาที่ว่าจะประยุกต์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชาเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ให้สามารถอยู่ร่วมกันด้วยความสมานฉันท์อย่างยั่งยืนได้อย่างไร เป็นประเด็นวิจัยที่โหยหาคำตอบอย่างยิ่ง คำถามดังกล่าวเป็นแรงจูงใจสำคัญทำให้ผู้วิจัยสนใจทำการศึกษาเรื่อง ตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา : กรณีศึกษาในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี นี้ขึ้นมา โดยมีความคาดหวังว่าผลการศึกษาดุษฎีนิพนธ์นี้จะสามารถนำไปสู่แนวทางการสร้างวิถีชีวิตของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ได้ดีมากขั้นระดับหนึ่งและสามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชา เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า

1.2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

1.2.3 เพื่อนำเสนอตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านระยะเวลาของการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการมุ่งศึกษาถึงปัญหาเชิงโครงสร้าง แนวทางในการแก้ไขปัญหาช้างป่าเพื่อให้คนกับช้างป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้แบบปกติสุข โดยอาศัยการประยุกต์แนวคิดศาสตร์พระราชามาใช้ในการขับเคลื่อน ซึ่งการกำหนดช่วงระยะเวลาของการศึกษา เริ่มทำการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 จนถึง พ.ศ. 2565 ที่งานวิจัยนี้สิ้นสุดลง เนื่องจากในช่วงระยะเวลาดังกล่าว เกิดเหตุการณ์ช้างป่าออกจากป่าอนุรักษ์มาสู่ชุมชน นอกจากนั้นแล้วยังมีปรากฏการณ์สำคัญที่ช้างป่าได้ทำลายทรัพย์สิน กัดกินพืชสวน อีกทั้งทำร้ายชีวิตของประชาชน ซึ่งมีปรากฏการณ์ให้เห็นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นช่วงที่เกิดปัญหาความเดือดร้อนของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และที่สำคัญก็คือกรณีดังกล่าวพัฒนาเป็นประเด็นร้อนที่ปัจจุบันยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวได้อย่างสำเร็จคล่อง

1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ของการศึกษา

การศึกษานี้ใช้พื้นที่ในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นหน่วยในการศึกษา เนื่องจากพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวดังกล่าว จากนั้นแล้วเกิดปัญหาของข้างป่าเป็นจำนวนมากที่ออกจากป่าอนุรักษ์เข้ามาบุกรุกทำลายทรัพย์สินและพืชทางการเกษตรมีปรากฏการณ์ให้เห็นอยู่เป็นประจำ ทำให้ประชาชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมรายย่อยได้รับผลกระทบจากการที่ข้างป่าในการทำลายพืชสวนทางการเกษตร จนกระทั่งสร้างความโกรธแค้นให้กับเกษตรกรในกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณที่ข้างป่าต้องเคลื่อนย้ายเพื่อผ่านออกมาหาแหล่งอาหารและแหล่งน้ำ โดยที่การศึกษานี้พยายามใช้แนวทางเลือกของการศึกษาใหม่ ด้วยการอาศัยแนวคิดศาสตร์พระราชเป็นเครื่องมือช่วยในการศึกษา เพื่อให้ได้ตัวแบบของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับข้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ได้อย่างสมเหตุสมผลและมีความยั่งยืน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ประโยชน์เชิงนโยบาย

1.4.1.1 คาดว่าผลการศึกษาที่ได้รับจะสามารถนำไปใช้เป็นโครงการนำร่องเพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายสาธารณะในการป้องกัน การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับข้างป่า เพื่อให้คนกับข้างป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข

1.4.1.2 คาดว่าสามารถจัดทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวชมข้างป่า ที่เดินแถวออกหากินอาหารตามทางผ่าน ทำให้ชุมชนและประชาชนในหมู่บ้านนั้น ๆ มีรายได้จากการขายอาหารให้ข้างป่าได้กิน เช่น กล้วย อ้อย และผลิตผลพืชทางเศรษฐกิจ จะให้ประชาชนมีรายได้มากขึ้น

1.4.1.3 คาดว่าผลของการศึกษาจะสามารถพัฒนาตัวแบบในการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธีระหว่างคนกับข้างป่า ให้สามารถอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศเดียวกันได้อย่างปกติสุขที่องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาคเอกชน องค์กรภาคประชาสังคมและภาครัฐ นำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

1.4.2 ประโยชน์เชิงวิชาการ

1.4.2.1 คาดว่าข้อค้นพบจากการศึกษาจะเป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม และเป็นการต่อยอดความรู้จากการศึกษาของ ประทีป ลิสกุลรักษ์ (2547) ในผลงานเรื่อง ความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาข้างป่ากุกยบุรี ของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุกยบุรีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกุกยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ รวมถึงผลงานของสมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย (2550) ในเรื่อง แก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับข้างป่าบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน และผลงานของ งามอภา วัฒนอังกฤษ (2560) ในเรื่องการจัดการความขัดแย้งระหว่างคนกับข้างป่าในเขตตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นต้น โดยที่งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับข้างป่าด้วยการอาศัยแนวคิดศาสตร์พระราช

1.4.2.2 คาดว่าจะเป็นการสร้างความรู้ใหม่โดยการนำองค์ความรู้จากการศึกษา ปัญหาความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งระหว่างคนกับข้างป่าที่ได้รับตามแนวศาสตร์พระราช

เพื่อให้คนกับช้างอยู่ร่วมกันได้ และนำไปปฏิบัติกับพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่เป็นพื้นที่ที่มีช้างป่าอาศัยอยู่ทั่วประเทศ

1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย

เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาได้กำหนดนิยามศัพท์ในการวิจัยไว้ดังนี้

1.5.1 ปัจจัยด้านถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างป่าตามธรรมชาติ หมายถึง สถานที่ที่เป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือป่าโปร่ง ที่โขลงช้างป่าเคยพักอยู่อาศัยตามธรรมชาติ

1.5.2 ปัจจัยด้านแหล่งอาหารตามธรรมชาติ หมายถึง แหล่งผลิตอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อันเกิดจากสภาพของภูมิโนเวศน์ดั้งเดิม ที่ยังไม่ถูกบุกรุกจากชาวบ้าน เช่น กล้วย ขนุน เป็นต้น

1.5.3 ปัจจัยด้านแหล่งน้ำตามธรรมชาติ หมายถึง บรรดาห้วย หนอง คลอง บึง อันเป็นแหล่งต้นน้ำตามธรรมชาติ ที่ช้างป่าเคยใช้อาศัยดื่มกินตามธรรมชาติ

1.5.4 ปัจจัยด้านการเคลื่อนย้ายประชากรช้างตามธรรมชาติ หมายถึง การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของช้างป่า อันมีปัจจัยสาเหตุมาจากปัญหาต่าง ๆ เช่น การขาดแคลนอาหาร สภาวะโลกร้อน และพื้นที่อาศัยเดิมถูกบุกรุก เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เป็นต้น

1.5.5 ปัจจัยด้านการบุกรุกทำลายป่า หมายถึง ปัจจัยสาเหตุต่าง ๆ ที่มีผลทำให้ที่อยู่อาศัยของป่าตามธรรมชาติ ถูกลดทอนลง เช่น การก่อสร้างถนน ความเจริญของสิ่งอุปโภคบริโภค และนโยบายการสัมปทานป่า เป็นต้น

1.5.6 ศาสตร์พระราชา หมายถึง องค์ความรู้ที่เกิดจากแนวคิดและแนวปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยหลักของความเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา

1.5.7 การจัดการความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า หมายถึง การแสวงหามาตรการต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้เป็นปัจจัยเงื่อนไข ที่ทำให้คนกับช้างป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข

1.5.8 ตัวแบบการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า หมายถึง ตัวแบบที่ควรจะเป็นที่สามารถสรุปได้จากข้อค้นพบจากการศึกษา อันจะสามารถนำไปใช้ขับเคลื่อนการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างป่าอย่างสมานฉันท์ในจังหวัดจันทบุรี โดยอาศัยหลักแนวคิดศาสตร์พระราชาเป็นกลไกในการขับเคลื่อน

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการสำรวจองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย สามารถสรุปเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎี

- 2.1.1 แนวคิดศาสตร์พระราชา
- 2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับคนกับช้าง
- 2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาแบบองค์รวม
- 2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน
- 2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิสัตว์

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎี

2.1.1 แนวคิดศาสตร์พระราชา

ในการใช้แนวคิดศาสตร์พระราชา เพื่อเป็นแนวคิดในการศึกษาการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีนี้ ผู้ศึกษาจะมีการจำแนกหัวข้อในการนำเสนอแนวคิดศาสตร์พระราชา เพื่อให้สามารถนำไปสู่การศึกษาวิเคราะห์ได้อย่างสมเหตุสมผล โดยแบ่งการนำเสนอในประเด็นนี้ออกเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ แนวคิดศาสตร์พระราชาในฐานะศาสตร์ว่าด้วยการอยู่ร่วมกัน และแนวคิดศาสตร์พระราชาในฐานะหลักการทรงงาน ดังนี้

2.1.1.1 แนวคิดศาสตร์พระราชาในฐานะศาสตร์ว่าด้วยการอยู่ร่วมกัน

แนวคิดศาสตร์พระราชา เป็นศาสตร์หรือองค์ความรู้ที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาใน 3 มิติ กล่าวคือ มิติที่หนึ่ง ศาสตร์แห่งการพัฒนา มิติที่สอง เป็นแห่งการประพุดิ และมิติที่สาม ศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน สำหรับในการศึกษานี้ผู้ศึกษาให้ความสำคัญในมิติที่สาม ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน (วิชญ์ เครืองาม, 2560 : 8) ดังนี้

1. ศาสตร์แห่งการพัฒนา ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับด้านสาธารณสุข ด้านอาชีพแก่ประชาราษฎร์ ด้านวิทยาศาสตร์ และ เทคโนโลยี

2. ศาสตร์แห่งการประพุดิ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับการครองตน ศึกษาจากพระราชจริยาวัตรเป็นต้นแบบพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส การศึกษาเป็นพื้นฐานของความประพุดิ การครองตนและสัมมาชีพ

3. ศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาจากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร เรื่องความสามัคคี การอยู่ร่วมกันและความสงบสุข และการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้าใจถึงสภาพสังคมไทย ดังนั้น เมื่อได้พระราชทานแนวพระราชดำริ หรือพระบรมราโชวาทในด้านต่าง ๆ จะทรงคำนึงถึงวิถีชีวิต สภาพสังคมของประชาชนด้วย เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในทางปฏิบัติได้

แนวคิดศาสตร์พระราชานี้ในฐานะศาสตร์ว่าด้วยการอยู่ร่วมกัน ที่เป็นกรณีศึกษาจากแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 นั้น เป็นแนวคิดที่มีเจตจำนงสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สมานฉันท์ และเพื่อป้องกันแก้ไขความขัดแย้งระหว่างคนกับคน หรือกลุ่มคนในสังคม (คณะอนุกรรมการศึกษาปรัชญา ทฤษฎีแห่งศาสตร์พระราชานี้, 2560 : 10) ดังเช่น กรณีการประชุมครั้งใหญ่ในเดือนตุลาคม 2516 ที่เกิดขึ้นด้วยความไม่พอใจต่อรัฐบาลเผด็จการจากเหตุสะสมต่าง ๆ หลายประการ อันสืบเนื่องจากการใช้อำนาจโดยมิชอบ โดยเฉพาะการควบคุมตัวบุคคล 13 คน (หรือที่รู้จักกันในชื่อ “13 กบฏรัฐธรรมนูญ”) ที่บางส่วนออกมาแจกใบปลิวเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ตั้งแต่วันที่ 6 ตุลาคม 2516 ซึ่งการจับกุมตัวบุคคลกลุ่มดังกล่าว ทำให้เกิดการประท้วงที่มีผู้เข้าร่วมชุมนุมมากกว่าห้าแสนคน โดยในคืนวันที่ 13 ตุลาคม 2516 รัฐบาลได้ให้สัญญาว่าจะทำตามข้อเรียกร้องของผู้ชุมนุม และยอมปล่อย 13 ขบถรัฐธรรมนูญ รวมทั้งจะจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้เสร็จสิ้นภายในหนึ่งปี แต่หลังจากเจรจากับกลุ่มนักศึกษายังคงชุมนุมต่อไปอีกหนึ่งคืน และบางส่วนได้เข้ายึดกรมประชาสัมพันธ์เพื่อใช้ระบับวิทยุกระจายเสียงของรัฐ

ต่อมาในวันที่ 14 ตุลาคม รัฐบาลที่เคยรับปากจะทำตามข้อเรียกร้องของผู้ชุมนุมได้ตัดสินใจใช้กำลังสลายฝูงชนจนมีผู้เสียชีวิตอย่างน้อย 77 ราย และบาดเจ็บอีกหลายร้อยคน โดยข้ออ้างที่ว่า เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย และอธิปไตยของชาติ หลังเกิดเหตุรุนแรง จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สัญญา ธรรมศักดิ์ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และอดีตประธานศาลฎีกา ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้มีพระราชดำรัสทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย ทรงขอให้ประชาชนชาวไทยร่วมมือกันแก้ไขปัญหาบ้านเมืองเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยโดยเร็ว จนกระทั่งวันที่ 15 ตุลาคม จึงได้มีการประกาศว่ารัฐบาลชุดเดิมได้เดินทางออกนอกประเทศไปแล้ว เหตุการณ์จึงคลี่คลายลง (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2542)

หรือแม้แต่กรณีรัฐประหาร 23 กุมภาพันธ์ 2534 กระทำการโดย คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ หรือ รสช. โดยมี พล.อ.สุนทร คงสมพงษ์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุดเป็นผู้นำ และ พล.อ.สุจินดา คราประยูร ผู้บัญชาการทหารบกเป็นผู้ควบคุมปฏิบัติการ โดยทหารฝ่ายยึดอำนาจรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ โดยอ้างข้อกล่าวหาเรื่องคอร์รัปชัน เผด็จการรัฐสภา กดขี่ข้าราชการประจำ ทำลายสถาบันทหาร และบิดเบือนคดีล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสาเหตุในการยึดอำนาจนำไปสู่การเสนอชื่อ พล.อ.สุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรี อันนำไปสู่การประชุมประท้วงก่อให้เกิดเหตุจลาจลและการปะทะกันระหว่างประชาชนและทหารทั่วกรุงเทพมหานคร ทำให้มีการสลายการชุมนุมอีกครั้งในวันที่ 19 พฤษภาคม จนเป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิต บาดเจ็บ และสูญหายเป็นจำนวนมากในขณะเดียวกัน มีการชุมนุมประท้วงของประชาชนและนักศึกษาในหลายจังหวัดเพื่อเรียกร้องให้นายกรัฐมนตรีลาออก และยุติความรุนแรง (โกวิท วงศ์สุวรรณ, 2562)

ในขณะที่สถานการณ์ทางการเมืองยังคงวิกฤต วันที่ 20 พฤษภาคม สถานีโทรทัศน์ช่อง 9 ได้เผยแพร่ภาพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (ในขณะนั้น) ทรงประทานสัมภาษณ์จากประเทศฝรั่งเศส เรียกร้องให้ยุติความรุนแรง ต่อมาในคืนวันเดียวกัน โทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยฉบับที่ภาพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงเรียกให้ พล.อ.สุจินดา คราประยูร นายกรัฐมนตรี และ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง แกนนำ

ผู้ชุมนุม เข้าเฝ้าเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายหน้าเข้าหากัน ก่อนที่ทั้งสองจะออกแถลงการณ์ร่วมกัน จนกระทั่ง วันที่ 24 พฤษภาคม พล.อ.สุจินดา ประกาศลาออกจากตำแหน่ง ส่งผลให้สถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองยุติลง (โกวิท วงศ์สุวรรณ, 2562)

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวคิดศาสตร์พระราชาที่มีการนำมาประยุกต์ใช้ในระบอบแรกจนถึงปัจจุบัน มีฐานะที่เป็นองค์ความรู้ที่ให้ความสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ อันมุ่งใช้เพื่อการป้องกันแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลและกลุ่มคนเป็นหัวใจสำคัญ

2.1.1.2 แนวคิดศาสตร์พระราชาในฐานะหลักการทรงงาน

แนวคิดศาสตร์พระราชาในฐานะหลักการทรงงาน เป็นการเรียนรู้ศาสตร์พระราชาโดยอาศัยหลักการทรงงาน 23 ในหลวงรัชกาลที่ 9 มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติรวมถึงการประยุกต์ใช้สำหรับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ซึ่งหลักการทรงงานดังกล่าวนี้สามารถสรุปได้ดังนี้ (คณะอนุกรรมการศึกษาปรัชญา ทฤษฎีแห่งศาสตร์พระราชา, 2560 : 20)

1) หลักการศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ

ก่อนที่พระองค์ท่านจะทรงดำเนินการโครงการพระราชดำริโครงการใดก็ตาม พระองค์จะทรงศึกษาหาความรู้และทรงค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอย่างละเอียด พร้อมกันนั้นยังเสด็จพระราชดำเนินไปยังพื้นที่ทรงงานเพื่อทำการศึกษารายละเอียดต่าง ๆ ของโครงการจากหน้างาน และทรงพบปะประชาชนในพื้นที่เพื่อหาข้อมูลที่แท้จริง อันจะนำมาซึ่งการเข้าใจปัญหาอย่างถ่องแท้ สามารถตัดสินใจและวางแผนการปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง หลังจากนั้นจึงพระราชทานหลักการและนโยบายในการปฏิบัติงานนั้นลงไปสู่ผู้ปฏิบัติงาน กล่าวโดยสรุปแล้ว ก่อนที่รัชกาลที่ 9 จะพระราชทานพระราชดำริเพื่อดำเนินงานโครงการ พระองค์จะทรงศึกษาข้อมูลรอบด้านจากเอกสาร แผนที่ สอบถามเจ้าหน้าที่ นักวิชาการ และราษฎรในพื้นที่ ให้ได้รายละเอียดที่เป็นประโยชน์ครบถ้วน เพื่อพระราชทานความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้องและรวดเร็วตรง ความต้องการของประชาชน

2) หลักการระเบิดจากข้างใน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงมุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนาคนก่อนจะทำอย่างอื่นเพื่อให้ได้ทีมงานที่ดีมีคุณภาพ พร้อมทั้งจะรับการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ต่อไป โดยพระองค์ทรงตรัสว่า “ต้องระเบิดจากข้างใน” ซึ่งหมายความว่า หากท่านจะทำงานอะไรก็ตาม ท่านต้องพัฒนาบุคลากรของท่านเองก่อน โดยให้บุคลากรของท่านมีความพร้อมเชื่อมั่นและศรัทธา รวมทั้งมีความเข้มแข็งเสียก่อน เมื่อ “ข้างใน” ของแต่ละคนในทีมมีความพร้อม จากนั้นจึงมาสร้างทีมให้เป็นทีมที่มีความเข้มแข็ง เมื่อคนพร้อม ทีมพร้อม ต่อมาท่านก็พัฒนาโดยใส่เครื่องมือและวิธีการที่ท่านมีและต้องการลงไป กล่าวโดยสรุปแล้ว หลักการระเบิดจากข้างใน หมายถึง ต้องมุ่งพัฒนาสร้างความเข้มแข็งให้คนและครอบครัวในชุมชนที่เข้าไปพัฒนา มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาศึกษาเสียก่อน แล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การนำความเจริญจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนและหมู่บ้าน ซึ่งหลายชุมชนยังไม่ได้ตั้งตัว จึงไม่สามารถปรับตัวได้ตามกระแสการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่ความล่มสลายได้

3) หลักการแก้ปัญหาที่จุดเล็ก

พระองค์ทรงใช้หลักการในการที่พระองค์จะทรงมองปัญหาใหญ่ในภาพรวม (Macro) ให้ชัดเจนก่อนเสมอ เพราะพระองค์จะต้องมีข้อมูลเพื่อทำให้สามารถมองเห็นภาพรวมใหญ่ รวมทั้งเห็นถึงผลกระทบต่าง ๆ ที่จะมีหรือเกิดขึ้นตามมาจากการแก้ปัญหา แต่เมื่อจะลงมือแก้ปัญหา พระองค์จะทรงเริ่มต้นด้วยการแก้ไขปัญหาในจุดเล็ก ๆ (Micro) ซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะหน้าที่คนอื่นมักมองข้ามก่อน เมื่อสำเร็จแล้วจึงค่อย ๆ ขยับขยายแก้ไขไปเรื่อย ๆ ทีละจุด เพราะคนทั่วไป (ข้าราชการ) มักชอบมองและทำอะไรใหญ่ๆ ก่อนเลยทีเดียว แต่การทำใหญ่ก่อนมักทำไม่สำเร็จ และเสียค่าใช้จ่ายเยอะ อีกทั้งเมื่อทำไม่สำเร็จก็หยุดทำ ความเสียหายมากมายก็เกิดตามมา ปัญหาต่าง ๆ ก็ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างรวดเร็วทันสถานการณ์ ต่างกับการทรงงานของพระองค์ท่านที่เมื่อพระองค์ทรงเข้าไปดำเนินการก็แก้ไขได้ตรงจุดเสมอ อย่างรวดเร็วและทันเวลา มีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าแต่ได้ผลสำเร็จสูง ทำให้ปัญหาของประชาชนได้รับการแก้ไขให้ผ่อนคลายความตึงเครียดลงได้ จนกระทั่งเกิดการแก้ไขอย่างเป็นระบบและยั่งยืน เช่น ปัญหาภัยแล้ง ปัญหาน้ำท่วม เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว รัชกาลที่ 9 ทรงเปี่ยมด้วยพระอัจฉริยภาพในการแก้ไขปัญหา ทรงมองปัญหาภาพรวมก่อน และทรงเริ่มแก้ปัญหาจุดเล็ก ๆ คือ เริ่มแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่คนอื่นมักจะมองข้าม ดังพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า “...ถ้าปวดหัวก็คิดอะไรไม่ออกเป็นอย่างนั้นต้องแก้ไขการปวดหัวนี้ก่อน... มันไม่ได้เป็นการแก้อาการจริง แต่ต้องแก้ปวดหัวก่อน เพื่อที่จะให้อยู่ในสภาพที่คิดได้แบบ (Macro) นี้ เขาจะทำแบบร้อยทั้งหมด ฉันไม่เห็นด้วย อย่างบ้านคนอยู่ เรียบอกบ้านมันผุดตรงนั้น ผุดตรงนั้น ไม่คุ้มที่จะซ่อม เอาตกลองรื้อบ้านนี้ ระเบิดเลย เราจะไปอยู่ที่ไหน ไม่มีที่อยู่ วิธีทำต้องค่อย ๆ ทำ จะไประเบิดหมดไม่ได้...”

4) หลักการทำตามลำดับขั้น

พระองค์ท่านทรงใช้หลักการทรงงานในข้อนี้ด้วยการเริ่มต้นทำในสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับประชาชนก่อน เมื่อสำเร็จแล้วก็เริ่มลงมือสิ่งที่จำเป็นรองลงมาลำดับต่อไป (โดยพิจารณาความจำเป็นจากการเก็บข้อมูลมาวิเคราะห์) เช่น การพัฒนาและการดูแลในเรื่องสาธารณสุข เพราะเมื่อประชาชนมีสุขภาพที่ดี ร่างกายแข็งแรง ก็จะสามารถทำการพัฒนาในเรื่องอื่น ๆ ได้สำเร็จต่อไป ตัวอย่างเช่น การสร้างถนน การสร้างแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อไว้ใช้ทำการเกษตรและการบริโภคในหน้าแล้ง เมื่อมีถนนที่ดี พอผลผลิตในการเพาะปลูกออกมา ประชาชนก็สามารถนำผลผลิตใส่รถเพื่อเดินทางไปจำหน่ายได้ ทำให้ประชาชนมีรายได้มากขึ้น ความเป็นอยู่ของประชาชนก็ดีขึ้นตามรายได้ เมื่อความเป็นอยู่ดี ประชาชนก็ไม่เข้าไปบุกรุกแผ้วถางป่าหรือทำลายธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล การเพาะปลูกก็สมฤทธิ์ผล ต่อมาก็มีการให้ความรู้ประชาชนเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ทำให้ประชาชนมีการจัดทำเกษตรแบบผสมผสาน (ทฤษฎีใหม่) ได้ผลสำเร็จ ความเป็นอยู่ของประชาชนก็เจริญและมั่นคงขึ้นตามไป จนทำให้เกษตรกรทุกคนรอบคร้วมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขกันตลอดไป กล่าวโดยสรุปแล้ว ในการทรงงานพระองค์ทรงเริ่มต้นจากสิ่งที่จำเป็นของประชาชนที่สุดก่อน ได้แก่ งานด้านสาธารณสุข สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานให้ความรู้วิชาการ-เทคโนโลยี เน้นปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ราษฎรนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังพระบรมราโชวาท เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ความตอนหนึ่งว่า “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วน

ใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในเวลานี้...”

5) หลักภูมิสังคม

การใช้หลักการทรงงานภูมิหลังทางสังคมนั้น หมายถึง ก่อนจะทำการพัฒนาเรื่องใดในองค์การหรือหน่วยงาน ท่านต้องคำนึงถึงภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ของพื้นที่ที่ท่านจะทำการพัฒนา ก่อน โดยต้องทำการศึกษาลงไปในรายละเอียดเพื่อให้เข้าใจถึงหลักการทางสังคมวิทยาที่เกี่ยวข้องกับอุปนิสัยของคนหรือพนักงาน/ลูกค้ำว่ามีอุปนิสัยเป็นเช่นไร วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีแบบดั้งเดิมที่มีอยู่เดิมของคุณคนในแต่ละกลุ่มในพื้นที่เป็นอย่างไรบ้าง และในแต่ละพื้นที่ที่จะทำการพัฒนานั้นมีความเหมือนคล้ายคลึง หรือแตกต่างกันอย่างไร หลังจากนั้นจึงนำทั้งข้อดีและข้อเสียของข้อมูลที่ได้มาจากสภาพโดยรวมมาทำการวิเคราะห์/สังเคราะห์ แยกแยะเอาสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดีออกมา เพื่อนำหลักการและวิธีการใหม่ที่ดีเข้าไปพัฒนาและแก้ไขปรับปรุง กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาหรือการเริ่มต้นแก้ไขปัญหาในทุกมิติต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร และสังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอของคน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน ดังพระราชดำรัส ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ความตอนหนึ่งที่ว่า “...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ ในสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเราจะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปช่วยโดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้ว ก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...”

6) หลักองค์รวม

ในการกล่าวถึงหลักองค์รวมนั้นสามารถอธิบายได้ว่า ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 จะทรงจัดทำโครงการใด ๆ พระองค์จะทรงมองภาพโครงการของพระองค์แบบองค์รวมอย่างรอบด้านว่า โครงการของพระองค์มีความเกี่ยวพันหรือเชื่อมโยงกับอะไรบ้าง ยกตัวอย่างเช่น การจัดทำโครงการเกษตร “ทฤษฎีใหม่” ที่พระองค์ทรงมองภาพในองค์รวมว่าประชาชนของพระองค์ถือครองที่ดิน

โดยเฉลี่ยประมาณ 10-15 ไร่ต่อครัวเรือน ซึ่งการบริหารจัดการที่ดินเหล่านั้นจะต้องมีแหล่งน้ำอันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการทำการเกษตร หากในที่ดินไม่มีแหล่งน้ำก็จะไม่สามารถทำประโยชน์ทางการเกษตรได้เต็มที่ ดังนั้นเมื่อประชาชนของพระองค์มีที่ดินแล้วพระองค์จึงจำเป็นต้องสร้างหรือจัดทำแหล่งน้ำในที่ดินเหล่านั้นขึ้นมาด้วย เพื่อให้สามารถทำการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพและใช้ประโยชน์ในที่ดินได้อย่างสมบูรณ์ จึงเห็นได้ว่าในทุกโครงการของพระองค์จะมีการสำรวจและจัดทำแหล่งน้ำควบคู่กันไปด้วยเสมอ ทั้งแหล่งน้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

(ที่ต้องเข้าไปดูเรื่องการบริหารจัดการน้ำและกักเก็บน้ำ) และแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นเองในที่ดิน (ไร่นาสวนผสม) เมื่อดินมีแหล่งน้ำ การทำการเกษตรก็จะได้ผลผลิตที่ดี สร้างรายได้ให้กับเกษตรกร

หลังจากนั้น เมื่อเกษตรกรมีรายได้จากผลผลิตแล้ว เกษตรกรก็จำเป็นต้องมีความรู้ในเรื่องการจัดการตลาดและการจัดการการผลิตของตนเองให้ดีขึ้น เพื่อให้มีความสามารถในการสร้างรายได้และพัฒนารายได้ให้เพิ่มมากขึ้นในแบบยั่งยืน รวมถึงต้องทำความเข้าใจในเรื่องอำนาจการต่อรองทางการตลาด เพื่อที่จะทำให้อำนาจในการควบคุมและต่อรองตลาดของตนเองได้อีกด้วย จึงเป็นที่มาที่ทำให้เกษตรกรเกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่าง ๆ จนกลายมาเป็น “สหกรณ์การเกษตร” ซึ่งช่วยสร้างพลังอำนาจให้แก่เกษตรกรในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลางและต่อสู้กับกลไกตลาดตามหลักการดำเนินธุรกิจ กล่าวโดยสรุปแล้ว ในการพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการหนึ่งนั้น จะทรงมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง เช่น “ทฤษฎีใหม่” ที่พระองค์ทรงมองอย่างเป็นองค์รวม ตั้งแต่การถือครองที่ดินเฉลี่ยของคนไทย 10-15 ไร่ การบริหารจัดการที่ดินและแหล่งน้ำ เพราะเมื่อมีน้ำในการทำการเกษตรแล้วจะส่งผลให้ผลผลิตดีขึ้น และหากมีผลผลิตเพิ่มมากขึ้นเกษตรกรจะต้องรู้จักวิธีการจัดการและการตลาด รวมถึงการรวมกลุ่มรวมพลังชุมชนให้มี ความเข้มแข็ง เพื่อพร้อมที่จะออกสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกได้อย่างครบวงจร

7) หลักการไม่ติดตำรา

หลักการทรงงานข้อที่ว่าไม่ยึดติดตำรานี้หมายความว่า ในการดำเนินงานทุกโครงการพระราชดำริของพระองค์ พระองค์จะทรงอนุโลมตามปัจจัยสถานะแวดล้อมตามธรรมชาติในแต่ละแห่งที่พระองค์ทรงทำโครงการ ทรงรวมชอมกับธรรมชาติตามสภาพที่โครงการสามารถดำเนินงานอยู่ได้ โดยไม่ทรงยึดติดในหลักการหรือทฤษฎีจากตำราทางวิชาการมากเกินไป แต่ทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ที่หน้างาน และปรับไปตามปัญหาที่ทรงพบระหว่างดำเนินงาน เพื่อให้โครงการพระราชดำริของพระองค์ประสบความสำเร็จ เกิดประโยชน์สูงสุด ได้รับการยอมรับจากชุมชนและสามารถดำเนินการต่อไปได้ด้วยชุมชนเอง ตามความเหมาะสมบนพื้นฐานปัจจัยของทรัพยากรต้นทุนที่ชุมชนมีอยู่ในพื้นที่นั้น และตามวิถีชีวิตของประชาชนที่จะได้รับประโยชน์จากโครงการนั้น กล่าวโดยสรุปแล้ว หลักการทรงงานของพระองค์ มีลักษณะพัฒนาที่อนุโลมและรวมชอมกับสภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสภาพสังคมจิตวิทยาของชุมชน เป็นการใช้ตำราอย่างอะลุ่มอล่วยกัน ไม่ผูกติดกับวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริง คือ “ไม่ติดตำรา”

8) หลักการประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด

หลักการทรงงานข้อนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงทำให้ประชาชนของพระองค์ดูเป็นแบบอย่างมาโดยตลอด ตั้งแต่เรื่องยาสีพระทนต์ของพระองค์ ที่ทรงใช้อย่างคุ้มค่า ตลอดจนเรื่องฉลองพระองค์และของใช้ส่วนพระองค์ต่าง ๆ ที่พระองค์จะทรงใช้งานจนคุ้มค่าที่สุด ด้วยความประหยัด เรียบง่าย ทั้งนี้ในการทำโครงการพระราชดำริของพระองค์หรือการให้ความช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาของประชาชน ทรงนำหลักการ “ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด” เข้ามาใช้ ด้วยการจัดหาวัสดุ สิ่งของ ที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นของภูมิภาคนั้นมาประยุกต์ใช้ โดยไม่ต้องลงทุนสูงหรือต้องไปซื้อหามาจากต่างประเทศ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีก็จะไม่

ทรงเลือกใช้เทคโนโลยีที่ยุ่งยากซับซ้อน แต่จะทรงเลือกใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่าย สะดวก เหมาะสมกับการนำมาใช้งานในท้องถิ่นนั้น ๆ กล่าวโดยสรุปแล้ว รัชกาลที่ 9 ทรงประหยัดยิ่งมากแม้เป็นเรื่องส่วนพระองค์ ดังที่ประชาชนชาวไทยเคยเห็นว่า หลอดยาสีพระทนต์นั้นทรงใช้อย่างคุ้มค่าอย่างไร ฉลองพระองค์แต่ละองค์ทรงใช้อยู่เป็นเวลานาน หรือแม้แต่ฉลองพระบาทหากชำรุดก็จะส่งซ่อมและใช้อย่างคุ้มค่า ขณะเดียวกันการพัฒนาช่วยเหลือราษฎร ทรงใช้ความเรียบง่ายและประหยัดในการแก้ไขปัญหา ให้ราษฎรสามารถทำได้เอง ประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในภูมิภาคมาแก้ไขปัญหาโดยไม่ต้องลงทุนสูง หรือใช้เทคโนโลยีที่ไม่ยุ่งยากนัก ดังพระราชดำริข้อความตอนหนึ่งในทำนองที่ว่า “...ให้ปลูกป่า โดยไม่ต้องปลูก โดยปล่อยให้ขึ้นเองตามธรรมชาติ จะได้ประหยัดงบประมาณ...”

9) หลักการทำให้ง่าย

จากพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่พระองค์ทรงทำการประดิษฐ์คิดค้น และพัฒนาประเทศด้วยโครงการพระราชดำริต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาปากท้องของประชาชนในถิ่นทุรกันดารนั้น พระองค์จะทรงดำเนินการในรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนและระบบนิเวศที่มีอยู่ กล่าวโดยสรุปแล้ว ด้วยพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถของพระองค์ ทำให้การคิดค้น ดัดแปลง ปรับปรุงและแก้ไข งานพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำรินั้นดำเนินไปโดยง่าย และสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ระบบนิเวศ โดยส่วนรวม ทรงโปรดที่จะทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นง่าย อันเป็นการแก้ปัญหาด้วยการใช้กฎแห่งธรรมชาติเป็นแนวทาง ดังนั้นคำว่า “ทำให้ง่าย” จึงเป็นหลักคิดสำคัญของการพัฒนาประเทศ ที่มาในรูปแบบของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

10) หลักการมีส่วนร่วม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงเป็นนักประชาธิปไตย โดยพระองค์จะทรงนำหลักการ “ประชาพิจารณ์” มาใช้ในการบริหารงาน/บริหารโครงการของพระองค์เสมอ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชน เจ้าหน้าที่ และสาธารณชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการขับเคลื่อนแต่ละโครงการ ซึ่งพระองค์จะทรงรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและความต้องการของสาธารณชน ด้วยเหตุนี้ จึงส่งผลให้โครงการต่าง ๆ ของพระองค์ล้วนสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนและตอบโจทย์ของปัญหาที่ทำให้ประชาชนของพระองค์ได้รับความเดือดร้อนได้อย่างตรงจุดและตรงความต้องการอยู่เสมอ กล่าวโดยสรุปแล้ว พระองค์ทรงเป็นนักประชาธิปไตย

ทรงเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น และทำงานโครงการพระราชดำริ โดยคำนึงถึงความคิดเห็นและความต้องการของประชาชน โดยพระองค์ทรงนำการทำ “ประชาพิจารณ์” มาใช้ในการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นวิธีที่เรียบง่ายตรงไปตรงมา โดยหากจะทำโครงการใด จะทรงอธิบายถึงความจำเป็นและผลกระทบที่เกิดกับประชาชนทุกฝ่าย รวมทั้งผู้นำชุมชนในท้องถิ่น เมื่อประชาชนในพื้นที่เห็นด้วยแล้ว หน่วยราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและร่วมดำเนินการมีความพร้อม จึงจะพระราชทานพระราชดำริให้ดำเนินโครงการนั้น ๆ ต่อไป

11) หลักประโยชน์ส่วนรวม

การปฏิบัติพระราชกรณียกิจในแต่ละครั้งและการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในถิ่นทุรกันดารเพื่อให้ความช่วยเหลือพสกนิกรที่ได้รับความยากลำบากและเดือดร้อนนั้น พระองค์จะทรงคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ในการทรงงานแต่ละครั้งพระองค์จะทรงพิจารณาและเลือกการปฏิบัติภารกิจในการแปรพระราชฐานในแต่ละครั้ง แต่ละปี เพื่อทรงเยี่ยมเยียนราษฎร พร้อมทั้งบำบัดทุกข์บำรุงสุข ให้ความช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาความยากจน ความยากลำบากในการประกอบอาชีพของประชาชนของพระองค์ให้มีการอยู่ดีกินดี โดยการจัดทำโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งล้วนจัดทำเพื่อยังประโยชน์และแก้ไขปัญหาของส่วนรวมแบบยั่งยืนตลอดไป กล่าวโดยสรุปแล้ว การปฏิบัติพระราชกรณียกิจ และการพระราชทานพระราชดำริในการพัฒนาและช่วยเหลือพสกนิกร พระองค์ทรงระลึกถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งที่ว่า “...ใครต่อใครบอกว่า ขอให้เสียสละส่วนตัวเพื่อส่วนรวม อันนี้ฟังจนเบื่อ อาจรำคาญด้วยซ้ำว่า ใครต่อใครมาก็บอกว่าขอให้คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อาจมานึกในใจว่า ให้ ๆ อยู่เรื่อยแล้วส่วนตัวจะได้อะไร ขอให้คิดว่าคนที่ให้เพื่อส่วนรวมนั้น มิได้ให้แ่ส่วนรวมแต่อย่างเดียว เป็นการให้เพื่อตัวเองสามารถที่จะมีส่วนรวมที่จะอาศัยได้...”

12) หลักการบริการรวมที่จุดเดียว

หลักการบริการรวมที่จุดเดียว หรือ One Stop Service คือการรวมบริการมาไว้ที่จุดเดียวเป็นรูปแบบเบ็ดเสร็จที่เกิดขึ้นมาเป็นครั้งแรกในระบบการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทย โดยองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำริให้ “ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” เป็นต้นแบบในการให้บริการแบบเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียวเพื่อประโยชน์ของราษฎร เมื่อมาขอใช้บริการจากภาครัฐในเรื่องต่าง ๆ ก็สามารถดำเนินการเรียบร้อยได้เสร็จสิ้นในที่เดียว ซึ่งเป็นการประหยัดเงิน ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายของทั้งประชาชนและหน่วยงานของรัฐในการทำงาน ทำให้มีการประสานงานกันได้อย่างรวดเร็ว ภารกิจและการดูแลช่วยเหลือประชาชนก็จะสำเร็จลุล่วงไปได้อย่างรวดเร็วทันเวลานั่นเอง กล่าวโดยสรุปแล้ว การบริการรวมจุดเดียว หรือ One Stop Services เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในระบบบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทย โดยพระองค์ทรงให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้นแบบในการบริการรวมที่จุดเดียว เพื่อประโยชน์ต่อประชาชนที่ใช้บริการ ให้ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย

13) หลักการทรงใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ

การที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงมีความเข้าใจธรรมชาติ ในส่วนนี้พระองค์จึงทรงมีพระราชประสงค์ให้ประชาชนของพระองค์มีความเข้าใจและใกล้ชิดกับธรรมชาติด้วยเช่นกัน เพราะหากประชาชนมีความเข้าใจธรรมชาติและมองธรรมชาติได้อย่างละเอียดแล้ว จะทำให้สามารถนำธรรมชาติมาใช้แก้ไขปัญหากจากธรรมชาติด้วยกันได้ เช่น ในการแก้ไขปัญหาลำน้ำเสื่อมโทรม พระองค์ทรงมีพระราชดำริในการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกปล่อยให้ธรรมชาติช่วยฟื้นฟูธรรมชาติกันเอง เช่น โครงการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง เป็นต้น กล่าวโดยสรุปแล้ว พระองค์ทรงมองปัญหาธรรมชาติอย่างละเอียด โดยหากเราต้องการแก้ไขธรรมชาติจะต้องใช้ธรรมชาติเข้าช่วยเหลือ เช่น การแก้ไขปัญหาลำน้ำเสื่อมโทรม ได้พระราชทาน

พระราชดำริการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก คือ ปล่อยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ หรือ แม้กระทั่งการปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง ได้แก่ ปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ผล และไม้พืชม นอกจากได้ประโยชน์ตามประเภทของการปลูกแล้วยังช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดินด้วย พระองค์จึงทรงเข้าใจธรรมชาติและมนุษย์ที่อยู่อย่างเกื้อกูลกัน ทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน

14) หลักการใช้อธรรมปราบอธรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงนำความจริงในเรื่องความเป็นไปแห่งธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มาเป็นหลักการและแนวทางปฏิบัติที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพที่ไม่ปกติเข้าสู่ระบบสภาวะปกติ เช่น โครงการการนำน้ำดีมาขับไล่ น้ำเสียหรือมาเจือจางน้ำเสียให้กลับมาเป็นน้ำดี ตามจังหวะการขึ้นลงของน้ำตามธรรมชาติ และการบำบัดน้ำเน่าเสียโดยใช้ผักตบชวาซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ให้มาดูดซึมซับสิ่งสกปรกและปนเปื้อนในน้ำออกไป ตามพระราชดำรัสที่ว่า ใช้อธรรมปราบอธรรม กล่าวโดยสรุปแล้ว พระองค์ทรงนำความจริงเรื่องความเป็นไปแห่งธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาเป็นหลักการ แนวปฏิบัติ เพื่อแก้ปัญหาและเปลี่ยนแปลงสภาพที่ไม่ปกติให้เข้าสู่ระบบที่เป็นปกติ เช่น การนำน้ำดี ขับไล่ น้ำเสีย เป็นการเจือจางน้ำเสียให้กลับเป็นน้ำดี ตามจังหวะการขึ้นลงตามธรรมชาติของน้ำ เป็นต้น

15) หลักการปลูกป่าในใจคน

หลักการปลูกป่าในใจคน เป็นการทำการปลูกป่าลงบนผืนแผ่นดินด้วยความต้องการของมนุษย์ ซึ่งจะทำให้มนุษย์มีความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีคุณค่าไม่สิ้นเปลือง เพราะในอดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์มีความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองโดยขาดจิตสำนึกเพียงเพื่อประโยชน์ของตนเอง ทำให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมจนเกิดความไม่สมดุลของธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติขาดความสมดุลจึงทำให้เกิดอุบัติเหตุต่าง ๆ ตามมา เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม ไฟไหม้ป่า ดินถล่ม เป็นต้น ในการฟื้นฟูธรรมชาติให้กลับคืนมานั้น จะต้องมีการปลูกจิตสำนึกในการรักษผืนป่าในใจคนให้ได้เสียก่อน การปลูกป่าในใจคนจึงจะเกิดขึ้นมา และทำให้มนุษย์มีความเข้าใจและความร่วมมือในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบรู้คุณค่าให้มากที่สุด กล่าวโดยสรุปแล้ว การปลูกป่าบนแผ่นดินด้วยความต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองของมนุษย์ ทำให้สิ่งแวดล้อมเสียหาย ดังนั้นการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้กลับคืนมา จะต้องปลูกจิตสำนึกในการรักษผืนป่าให้แก่คนเสียก่อน ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร กับเจ้าหน้าที่ที่เฝ้ารับเสด็จฯ เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินไปหน่วยงานต้นน้ำพัฒนาทุ่งจื่อ จังหวัดเชียงใหม่ ปี 2514 ความตอนหนึ่งที่ว่า “...เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ ลงในใจคนเสียก่อนแล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...”

16) หลักการขาดทุนคือกำไร

หลักการนี้ทรงมีพระเมตตาต่อพสกนิกรของพระองค์ ด้วยการให้และการเสียสละ เป็นการกระทำอันมีผลที่เป็น “กำไร” คือการอยู่ดีมีความสุขของราษฎร ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนจากการที่ประเทศมีความเจริญก้าวหน้ามีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ดังกระแสพระราชดำรัสที่ว่า “...ขาดทุน คือ กำไร our loss is our gain การเสีย คือ การได้

ประเทศชาติก็จะก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดีมีสุข เป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้...” จากพระราชดำรัสดังกล่าว คือหลักการที่พระองค์ ทรงมีต่อพสกนิกรไทยด้วย “การให้” และ “การเสียสละ” โดยความอยู่ดีมีสุขของราษฎร ถือเป็นการกระทำอันมีผลเป็นกำไร ที่สามารถสะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน ดังพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่ตัวแทนของปวงชนชาวไทยที่ได้เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพร เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2534 ณ ศาลาดุสิดาลัย พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ความตอนหนึ่งว่า “...ประเทศต่าง ๆ ในโลกในระยะ 3 ปีมานี้ คนที่ก่อตั้งประเทศที่มีหลักทฤษฎีในอุดมคติที่ใช้ในการปกครองประเทศล้วนแต่ล่มสลายลงไปแล้ว เมืองไทยของเราจะสลายลงไปหรือ เมืองไทยนับว่าอยู่ได้มาอย่างดี เมื่อประมาณ 10 วันก่อน มีชาวต่างประเทศมาขอพบ เพื่อขอโอวาทเกี่ยวกับการปกครองประเทศว่าจะทำอย่างไร จึงได้แนะนำว่า ให้ “ปกครองแบบคนจน” แบบที่ “ไม่ติดกับตำรา” มากเกินไป ทำอย่างมีสามัญคติ มีเมตตาทั้งก็จะอยู่ได้ตลอด ไม่เหลือกับคนที่ทำตามวิชาการที่เวลาปิดตำราแล้วไม่รู้ว่าทำอะไร ลงท้ายก็ต้องเปิดหน้าแรกเริ่มต้นใหม่ “ถอยหลังเข้าคลอง” ถ้าเราใช้ตำราแบบอะลุ่มอล่วยกัน ในที่สุดก็เป็นการดี ให้โอวาทเขาไปว่า “ขาดทุนเป็นการได้กำไร” ของเรา นักเศรษฐศาสตร์คงค้านว่าไม่ใช่ แต่เราอธิบายได้ว่า ถ้าเราทำอะไรที่เราเสีย แต่ในที่สุดที่เราเสียนั้น เป็นการได้ทางอ้อม ตรงกับงานของรัฐบาลโดยตรง เงินของรัฐบาล หรืออีกนัยหนึ่งคือเงินของประชาชน ถ้าอยากให้ประชาชนอยู่ดี กินดี ก็ต้องลงทุนต้องสร้างโครงการซึ่งต้องใช้เงินเป็นร้อย พัน หมื่นล้าน ถ้าทำไปเป็นการจ่ายเงินของรัฐบาล แต่ในไม่ช้าประชาชนจะได้รับผล ราษฎรอยู่ดีกินดีขึ้น ราษฎรได้กำไรไป ถ้าราษฎรมีรายได้รัฐบาลก็เก็บภาษีได้สะดวก เพื่อให้รัฐบาลได้ทำโครงการต่อไป เพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ ถ้า “รู้ รัก สามัคคี รู้เสียสละ” คือการได้ประเทศชาติก็ก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดีมีสุขนั้นเป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้...”

17) หลักการพึ่งพาตนเอง

เป็นการพัฒนาตามแนวทางพระราชดำริเพื่อการแก้ไขปัญหา โดยตนเองก่อนในเบื้องต้นแบบการแก้ไขเฉพาะหน้า เพื่อให้ตนเองมีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตได้ต่อไป แล้วขั้นตอนต่อไปก็ทำการพัฒนาให้ประชาชนมีความสามารถที่จะอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อมจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาตามแนวพระราชดำริเบื้องต้น เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้ประชาชนแข็งแรง พอที่จะดำรงชีวิตต่อไป แล้วขั้นตอนต่อไป ก็คือการพัฒนาให้ประชาชนอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อม และ “พึ่งตนเองได้” ในที่สุด ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ตอนหนึ่งว่า “...การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ก่อนอื่นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งยวดเพราะผู้มีอาชีพ และฐานะเพียงพอที่จะพึ่งพาตนเองได้ ย่อมสามารถสร้างความเจริญในระดับสูงขึ้นไป...”

18) หลักการพออยู่พอกิน

หลักการทรงงานในข้อนี้ก็เพื่อพัฒนาให้พสกนิกรทั้งหลายของพระองค์ ประสบความสุขสมบูรณ์ในชีวิต อันเริ่มจากการเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมราษฎรของพระองค์ ทุกหมู่เหล่าในทุกภูมิภาคของประเทศ ทรงทอดพระเนตรเห็นความเป็นอยู่ของราษฎรด้วยพระองค์เอง จนทรงเข้าพระทัยในสภาพปัญหาต่าง ๆ ของราษฎรอย่างลึกซึ้ง ดังนั้นในการพัฒนาของพระองค์

จะทรงมองในภาพรวมของประเทศ ซึ่งพระองค์ทรงทราบดีว่าไม่ใช่งานเล็กน้อย แต่เป็นงานที่ต้องใช้ความคิดและกำลังของคนทั้งชาติเข้ามาดำเนินการร่วมกันเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จในการพัฒนาด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์ในการทรงงาน ทำให้คนไทยทั้งหลายได้ประจักษ์แล้วว่าแนวพระราชดำริและโครงการพระราชดำรินั้น เป็นโครงการที่เรียบง่ายปฏิบัติแล้วได้ผล จนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เพราะโครงการพระราชดำริจะเป็นโครงการที่ทำให้ราษฎรของพระองค์มีรายได้พออยู่พอกินบนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงสืบไป กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาเพื่อให้พสกนิกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เริ่มจากการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในทุกภาคของประเทศ และพระองค์ได้ทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของราษฎรด้วยพระองค์เอง จึงทรงเข้าพระราชหฤทัยสภาพปัญหาอย่างลึกซึ้ง จากนั้นจึงได้พระราชทานความช่วยเหลือให้พสกนิกร มีความกินดีอยู่ดี มีชีวิตอยู่ในขั้น “พออยู่พอกิน” ก่อน แล้วจึงขยายขยายให้มีชีวิตสมรรถนะที่ก้าวหน้าต่อไป

19) หลักเศรษฐกิจพอเพียง

หลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังวิกฤต พระองค์ยังได้ทรงย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้ราษฎรของพระองค์สามารถรอดพ้นและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของโลกที่เข้ามาสู่ประเทศไทย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระองค์พระราชทานไว้นั้น มีความหมายดังนี้ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อผลกระทบที่จะเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกที่ต้องอาศัย ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการมาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนของแผนที่วางไว้ เช่น แผนรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน แผนการทำไร่นาสวนผสม เป็นต้น กล่าวโดยสรุปแล้ว "หลักเศรษฐกิจพอเพียง" เป็นปรัชญาที่ทรงพระราชทานชี้แนะทางดำเนินชีวิต แก่พสกนิกรมานานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ชาวไทยรอดพ้นและดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังนั้น “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงเป็นปรัชญาชี้แนะทางปฏิบัติของประชาชนทุกระดับ ในการพัฒนาและบริหารให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ภายใต้ “ความพอเพียง” หากมีการเปลี่ยนแปลง โดยทุกคนต้องมีความพอประมาณ ซื่อสัตย์สุจริต อดทน ความเพียร รอบคอบ มีสติปัญญา ซึ่งเหล่านี้จะเป็นระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

20) หลักความซื่อสัตย์สุจริต จริ่งใจต่อกัน

หลักการในข้อนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระเมตตาสั่งสอนให้ข้าราชการ ประชาชน และเจ้าหน้าที่ในองค์กรระดับสูงให้มีความเข้าใจในเรื่องความซื่อสัตย์ เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าหากคนเราทำงานแล้วไม่มีความซื่อสัตย์จริงใจทั้งต่อตนเอง องค์กร และประเทศชาติแล้ว ความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จคงเกิดขึ้นได้ยาก สาเหตุสำคัญที่ทำให้องค์กรและประเทศชาติต้องประสบปัญหาในการพัฒนา ไม่เจริญก้าวหน้า ก็เพราะมีการทุจริตเกิดขึ้น การทุจริตจึงเป็นสาเหตุหลักที่ทำลายล้างองค์กรและประเทศชาติให้เสื่อมสลายไปได้ ดังนั้น

เราท่านทั้งหลายจะต้องช่วยกันจัดการทุจริตไม่ให้เกิดขึ้น แม้แต่ในตัวเราเองและองค์การ เมื่อไม่เกิดการทุจริตขึ้นในตัวเราเองหรือในองค์การแล้ว ประเทศชาติก็จะเจริญรุ่งเรืองสืบไป

กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับกระแสพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า “...คนที่ไม่มีคุณสุจริต คนที่ไม่มีความมั่นคง ชอบแต่มีภัย ไม่มีวันจะสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมที่สำคัญอันใดได้ ผู้ที่มีความสุจริตและความมุ่งมั่นเท่านั้น จึงจะทำงานสำคัญ ยิ่งใหญ่ที่เป็นคุณ เป็นประโยชน์แท้จริงได้สำเร็จ...” (พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2522) หรือแม้แต่พระราชดำรัสที่ว่า “...ผู้ที่มีความสุจริตและบริสุทธิ์ใจ แม้จะมีความรู้น้อยก็ย่อมทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้ มากกว่าผู้มีความรู้มากแต่ไม่มีความสุจริต ไม่มีความบริสุทธิ์ใจ...” (พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2533)

21) หลักการทำงานอย่างมีความสุข

พระองค์ทรงมีพระเกษมสำราญและทรงงานอย่างมีความสุขทุกครั้งที่ได้ช่วยเหลือประชาชน โดยพระองค์ทรงเคยรับสั่งครั้งหนึ่งว่า “ทำงานกับฉัน ฉันไม่มีอะไรจะให้นอกจากการมีความสุขร่วมกันในการทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น...” กล่าวโดยสรุปแล้วในหลักการทำงานอย่างมีความสุข พระองค์ทรงมุ่งเน้นเกี่ยวกับการทำงานอย่างมีสมาธิ มีความตั้งใจไม่ย่อท้อเพื่องาน

22) หลักความเพียร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงใช้ความเพียรเป็นอย่างมากในการทำงานในโครงการพระราชดำริ โดยเฉพาะในระยะเริ่มแรกของแต่ละโครงการที่มีอุปสรรคและความไม่พร้อมในด้านต่าง ๆ มากมาย มีโครงการจำนวนมากที่พระองค์ต้องทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการจัดทำ แต่พระองค์ก็มีเคยท้อพระทัย และทรงมุ่งมั่นเดินหน้าพัฒนาเพื่อให้โครงการฯ ประสบความสำเร็จ อันจะช่วยให้ราษฎรของพระองค์และบ้านเมืองบังเกิดความร่มเย็นเป็นสุข กล่าวโดยสรุปแล้ว กรณีหลักความเพียรพระองค์ทรงริเริ่มโครงการต่าง ๆ ในระยะแรกไม่ได้มีความพร้อมมากนัก และทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ทั้งสิ้น แต่พระองค์ก็มีได้ท้อพระราชหฤทัย ทรงอดทนและมุ่งมั่นดำเนินงานนั้น ให้สำเร็จลุล่วง ดังเช่นพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” ซึ่งพระองค์ทรงใช้เวลาค่อนข้างนานในการคิดประดิษฐ์ถ้อยคำให้เข้าใจง่าย และปรับให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนชาวไทยปฏิบัติตามรอยพระมหาชนก กษัตริย์ผู้เพียรพยายามแม้จะไม่เห็นฝั่งก็จะว่ายน้ำต่อไป เพราะถ้าไม่เพียรว่ายก็จะตกเป็นอาหารปู ปลา และไม่ได้พบกับเทวดาที่ช่วยเหลือมิให้จมน้ำ

23) หลักการรู้ รัก สามัคคี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำรัสในเรื่องรู้ รัก สามัคคี ต่อข้าราชการและประชาชนของพระองค์มาโดยตลอด ซึ่งคำ 3 คำนี้มีค่าและมีความหมายลึกซึ้ง สามารถนำไปปรับใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย รู้-การที่เราท่านจะลงมือทำอะไร จะต้องรู้ถึงปัจจัยทั้งหมด รู้ถึงปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหานั้น รัก-เมื่อเรารู้ ครอบด้วยกระบวนการที่เราจะทำแล้ว เราจะต้องใช้ความรักในการพิจารณาที่จะเข้าไปลงมือปฏิบัติและแก้ไขปัญหานั้นให้ได้ สามัคคี-การที่คนเราจะลงมือปฏิบัติงาน เราควรคำนึงเสมอว่าเราจะทำงานคนเดียวไม่ได้ แต่ต้องทำงานร่วมมือร่วมใจกับคนอื่น เป็นองค์การหรือเป็นหมู่คณะ จึงจะมีพลังในการช่วยกันแก้ไขปัญหาลุล่วงไปได้

ด้วยดี กล่าวโดยสรุปแล้ว พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสในเรื่อง “รู้ รัก สามัคคี” อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติที่มีคุณค่าและมีความหมายลึกซึ้ง สามารถปรับใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย รู้ หมายถึง การที่เราจะลงมือทำสิ่งใดนั้น จะต้องรู้เสียก่อน รู้ถึงปัจจัยทั้งหมด รู้ถึงปัญหา และรู้ถึงวิธีแก้ปัญหา รัก หมายถึง ความรัก เมื่อเรารู้ครบถ้วนกระบวนการแล้วจะต้องมีความรัก การพิจารณาที่จะเข้าไปลงมือปฏิบัติแก้ไขปัญหานั้น ๆ คือ การสร้างฉันทะ และสามัคคี หมายถึง การที่จะลงมือปฏิบัติ ควรคำนึงเสมอว่าเราจะทำงานคนเดียวไม่ได้ ต้องร่วมมือร่วมใจกันเป็นองค์กร เป็นหมู่คณะจึงจะมีพลัง เข้าไปแก้ปัญหาให้ลุกล่วงไปได้ด้วยดี

สำหรับการนำเอาแนวคิดทางศาสตร์พระราชามาเป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์และสมดุลนั้น สามารถกระทำได้โดยยึดหลักการศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเป็นหัวใจของศาสตร์พระราชที่สำคัญประการหนึ่งในการศึกษาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า มาเป็นต้นแบบ ในประยุกต์ใช้ กล่าวคือ ศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน เป็นแนวทางการศึกษาจากพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร เรื่อง ความสามัคคี การอยู่ร่วมกัน และความสงบสุข และการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าใจถึงสภาพสังคมไทย ดังนั้น เมื่อได้พระราชทานแนวพระราชดำริ หรือพระบรมราโชวาทในด้านต่าง ๆ จะทรงคำนึงถึงวิถีชีวิต สภาพสังคมของประชาชนด้วย เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในทางปฏิบัติได้

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับคนกับช้าง

ช้างเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับสถาบันหลักของประเทศมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยเสมอมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2506 กระทรวงเกษตร สหกรณ์ ได้มีมติเลือกให้ “ช้างเผือก” เป็นสัญลักษณ์ประจำชาติ เนื่องจากช้างเผือกเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ประเพณีของไทย ซึ่งในอีก 35 ปีต่อมา วันที่ 26 พฤษภาคม 2541 มีมติ คณะรัฐมนตรีประกาศให้วันที่ 13 มีนาคม ของทุกปีเป็นวันช้างไทย เพื่อให้คนไทยเยาวชนรุ่นหลัง ได้รำลึกตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของช้างซึ่งเป็นสัตว์ประจำชาติไทยเพื่อมีจิตสำนึกรัก ห่วงแหน พร้อมใจมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ช้างไทยให้คงอยู่คู่ประเทศไทยตราบนานเท่านานด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้ (ศุภกิจ วินิตพรสวรรค์ และธนาวุฒิ ศิริมานะกุล, 2557 : 1-8)

2.1.2.1 ช้างเป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ไทย

ช้างถูกใช้ในการศึกสงครามในอดีต เป็นยุทธปัจจัยสำคัญของกองทัพช้าง เป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สยามประเทศเคยใช้ธงชาติเป็นรูปช้างเผือก ชาวไทยเชื่อกันว่า ช้างเผือกเป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ช้างเผือกจึงได้รับการยกย่องเสมือนเจ้านายชั้นเจ้าฟ้า

2.1.2.1 ช้างเป็นผู้ปกป้องเอกราชแห่งชาติไทย

ประวัติศาสตร์ชาติไทยได้จารึกไว้ว่าช้างได้เข้ามามีส่วนในการปกป้องเอกราชความเป็นชาติให้แก่ชาวไทยหลายยุคหลายสมัย ในสมัยกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงรวบรวมชาติไทยให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงบนหลังช้างทรงพระที่นั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระนเรศวรมหาราชก็ได้ทรงประกาศเอกราชความเป็นชาติของคนไทยบนหลังช้างทรงพระที่นั่งด้วยเช่นกันซึ่งช้างทรงในสมเด็จพระนเรศวรนับว่าเป็นช้างไทยที่ได้รับเกียรติอันสูงสุด โดยจากความกล้าหาญในสมรภูมิริบ ทำให้ช้างไทยเชือกนี้ได้รับพระราชทานยศให้เป็น “เจ้าพระยาปราบหงสาวดี”

2.1.2.3 ช้างใช้ในพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ

การสร้างสรรควัฒนธรรมที่ดั่งงามของชาติไทยในอดีตกาลนั้นล้วนแต่มีช้างเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ด้วยทั้งสิ้น เมื่อแรกเริ่มการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นช้างคือพาหนะสำคัญที่อัญเชิญพระพุทธมณี รัตนปฏิมากรแก้วมรกตมาสถิต ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม นอกจากนี้ในงานพระราชพิธีต่าง ๆ อาทิ พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา งานพระราชพิธีฉัตรมงคลหรือในงานพระราชทานงานเลี้ยงเพื่อเป็นเกียรติแก่พระราชอาคันตุกะหรือประมุขของต่างประเทศที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท จะต้องนำช้างเผือกแต่งเครื่องคชาภรณ์ไปยืนที่แท่นเกยช้าง ด้านตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ในพระบรมมหาราชวังเพื่อประกอบพระเกียรติยศ

2.1.2.4 ช้างสร้างความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงเสด็จประพาสสิงคโปร์ปัตตาเวีย ประเทศอินโดนีเซีย ได้พระราชทานช้างสำริดให้แก่ทั้ง 2 ประเทศนี้

2.1.2.5 ช้างใช้ในการอุตสาหกรรมทำไม้

การใช้ช้างทำไม้ในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่การล้มไม้ การทอนไม้ซุง การขนส่งไม้จนถึงโรงงานหรือตลาดการค้า การใช้ช้างชักลากไม้ นับว่าเหมาะสมมาก เพราะช้างสามารถเดินไปได้โดยไม่ทำลายกล้าไม้ต้นเล็ก ๆ ไม่ทำให้ดินแน่น ไม่ต้องตัดถนนหนทางให้มากเส้น นอกจากนี้ช้างยังแข็งแรงได้ดี มีอายุการใช้งานได้ยาวนาน

2.1.2.6 ช้างใช้เป็นพาหนะในการคมนาคม

ในยุคสมัยที่การคมนาคมยังไม่เจริญเทียบเท่ากับในปัจจุบัน มนุษย์ยังไม่ได้มีการพัฒนาเครื่องจักรต่าง ๆ สำหรับนำมาใช้เป็นเครื่องทุ่นแรงเพื่อการขนส่งสิ่งของ ช้างจึงเป็นพาหนะที่ดีมีประสิทธิภาพที่สุดสำหรับมนุษย์ เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ใหญ่ มีความเฉลียวฉลาด มีพลังกำลังมหาศาลช้างจึงสามารถขนส่งสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปริมาณมากได้อย่างอดทน

เมื่อพิจารณาในแง่ความสำคัญของช้างต่อระบบนิเวศพบว่า ช้างป่าเป็นสัตว์กินพืชที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีพื้นที่หากินกว้างขวาง ครอบคลุมพื้นที่ป่าหลายประเภท ในป่าที่รกรกชุกชุมช้างสามารถบุกเบิกเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ก่อน สัตว์ขนาดเล็กอื่น ๆ จึงมักเดินหาอาหารตามฝูงช้างเอื้อประโยชน์แก่สัตว์กินพืชที่มีขนาดเล็กกว่า โดยนิสัยในการกินอาหารของช้างที่โน้มยอดไม้หักกิ่งไม้ลงมากินบางส่วนเหลือบางส่วน ทำให้สัตว์กินพืชขนาดเล็กอื่น ๆ เช่น เก้ง กวางป่า วัวแดง กระตัง ได้กินด้วย บางครั้งส่วนของต้นไม้ที่ช้างหักลงมา จะแตกยอดอ่อน ใบอ่อน ในระดับที่สัตว์ขนาดเล็กกินได้ถึงในฤดูแล้ง ช้างป่าสามารถขุดหาแหล่งน้ำกินเองซึ่งสัตว์อื่นสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ด้วย ช้างซึ่งเป็นสัตว์ป่าที่เป็นร่มเงา (Umbrella Species) ซึ่งหมายถึง ชนิดพันธุ์ที่อาศัยพื้นที่กว้างใหญ่สำหรับการดำรงชีวิต การที่ช้างป่ากินผลไม้ป่าหลายชนิดจึงช่วยกระจายพันธุ์ให้แก่พันธุ์ไม้เหล่านั้น โดยเฉพาะเมล็ดพืชขนาดใหญ่ที่สัตว์ป่าชนิดอื่นไม่สามารถกลืนเข้าไปได้ ช้างป่าจึงมีบทบาทในการฟื้นฟูสภาพป่าได้เป็นอย่างดีโดยช้างป่าจะมีความสำคัญต่อระบบนิเวศป่าไม้ ดังนี้

1. กระจายพันธุ์พืช การที่ช้างป่ากินผลไม้ป่าหลายชนิด เช่น มะม่วงป่า กระท้อนป่า มะเฟืองช้าง มะกอกป่า จันทน์ ฯลฯ ช้างจึงช่วยกระจายพันธุ์ให้แก่พันธุ์ไม้เหล่านั้นด้วย เช่นเดียวกับสัตว์ป่าชนิดอื่น ๆ เช่น นก ลิง ชะนี เก้ง กวางป่า แต่ช้างสามารถช่วยกระจายพันธุ์พืชที่มี เมล็ดขนาดใหญ่ที่สัตว์ป่าชนิดอื่นไม่สามารถกลืนเข้าไปได้ ช้างจึงช่วยฟื้นฟูป่าสร้างความหลากหลายของพันธุ์ไม้กับผืนป่า

2. คืนแร่ธาตุต่าง ๆ ลงสู่ดิน มูลช้างก็คือ ปุ๋ยสำหรับป่า ในป่าที่มีความหนาแน่นของช้าง 1 ตัวต่อตารางกิโลเมตร จะมีอัตราการผลิตปุ๋ยประมาณปีละ 30 กิโลกรัมต่อตารางกิโลเมตร

3. มูลช้างเป็นอาหารให้แก่สัตว์อื่น ๆ ตัวอ่อนของด้วงปีกแข็งจะมีวงจรชีวิตช่วงหนึ่งอยู่ในมูลช้าง ปลาบางชนิด เช่น ปลาพลวง ตัวอ่อนของกบ เขียด อึ่งอ่าง คางคก กินมูลของช้างที่ละลายปนอยู่ในแหล่งน้ำในป่า

4. สร้างทางเดินในป่า ทางเดินของช้างป่า หรือที่เรียกว่า ด่านช้างจะเป็นทางเดินของสัตว์ป่าชนิดอื่น ๆ รวมทั้งมนุษย์ด้วย ในป่าที่รกชัฏ แรงช้างสามารถบุกเบิกเข้าไปใช้ประโยชน์ก่อน สัตว์ขนาดเล็กอื่น ๆ จึงมักเดินหาอาหารตามฝูงช้าง

5. เอื้อประโยชน์ให้กับสัตว์กินพืชที่มีขนาดเล็กกว่า นิสัยในการกินอาหารของช้างที่โน้มยอดไม้หักกิ่งไม้ลงมากินบางส่วนเหลือบางส่วนทิ้งไว้ทำให้สัตว์กินพืชขนาดเล็กอื่น ๆ เช่น เก้ง กวาง วัวแดง กระต่ายได้กินด้วย บางครั้งส่วนของต้นไม้ที่ช้างหักลงมาจะแตกยอดอ่อนใบอ่อน ในระดับที่สัตว์ป่าขนาดเล็กกินได้ถึงในหน้าแล้ง ช้างสามารถขุดหาแหล่งน้ำกินเอง ซึ่งสัตว์อื่นสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ด้วย

มาตรการในการป้องกันช้างป่าของไทยที่ผ่านมา

กรมอุทยานแห่งชาติ พยายามแก้ปัญหาด้วยการออกมาตรการเร่งด่วน โดยนอกพื้นที่ป่าให้เจ้าหน้าที่ ประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เฝ้าระวังและติดตามตัวช้างป่าหรือโขลงช้างป่าที่สร้างปัญหาเพื่อให้ทราบถึงจุดที่อยู่ การเคลื่อนที่ในปัจจุบัน และแจ้งข่าวเตือนภัย รวมทั้งร่วมกันผลักดันช้างป่ากลับเข้าสู่พื้นที่ป่า และจัดชุดประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจถึงพฤติกรรมของช้างป่า และการปฏิบัติตัว เพื่อเอาตัวรอดจากอันตรายจากช้างป่า

ส่วนในพื้นที่ป่าให้ติดตามการเคลื่อนย้ายเส้นทางเดินหากินของช้างป่าในพื้นที่ เพื่อให้ทราบเส้นทางที่สัตว์ป่าจะออกหรือมีความเสี่ยงที่จะออกไปนอกพื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่า และป้องกันไม่ให้ช้างป่าหรือสัตว์ป่าออกไปนอกพื้นที่ โดยการไล่ต้อน สร้างสิ่งกีดขวาง ปรับปรุงซ่อมแซมรั้วไฟฟ้าเดิม สร้างสิ่งกีดขวางขึ้นใหม่ เฉพาะช่องทางหรือพื้นที่ที่มีแนวโน้มและความเสี่ยงสูงที่ช้างป่าจะออกไป รวมทั้งปรับปรุงแหล่งน้ำแหล่งอาหารในพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น ในพื้นที่ที่กักตุนมีการสร้างแหล่งน้ำเพิ่มขึ้นขณะที่มาตรการระยะยาว นอกพื้นที่ป่าก็ให้มีการประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจกับชาวบ้านในพื้นที่ ในการป้องกันตนเองจากอันตรายจากช้างป่าและให้ชาวบ้าน สร้างสิ่งกีดขวางป้องกันพื้นที่เกษตรกรรม และที่อยู่อาศัย ตลอดจนให้มีการแจ้งข่าวและเตือนภัยจากช้างป่า เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมและประกอบอาชีพตามปกติได้

ที่สำคัญจะมีการศึกษาวิจัย ติดตามการเปลี่ยนแปลงของประชากรช้างป่าและให้ราษฎรได้รับทราบและเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองและการอยู่ร่วมกัน รวมทั้งจัดหารายได้

เพื่อเพิ่มกองทุนช่วยเหลือช่างป่าแห่งประเทศไทย เพื่อให้จ่ายค่าชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นให้ครอบคลุมถึงชีวิตและทรัพย์สินของราษฎรด้วย นอกจากนี้ให้จัดสร้างแนวเชื่อมต่อป่า ทั้งลักษณะป่ากับป่าหรือป่ากับพื้นที่อยู่อาศัยและทำกินของราษฎรด้วย

สำหรับแนวทางการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน ผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กล่าวว่า ต้องมีการเพิ่มศักยภาพของพื้นที่ป่าในการรองรับจำนวนช่างให้มากขึ้น และต้องมีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ในการควบคุมดูแล และเฝ้าระวังช่างป่า ตลอดจนมีนโยบายที่เกี่ยวกับกิจกรรมของพื้นที่อนุรักษ์ และชุมชนไม่ให้ส่งผลต่อการเพิ่มผลกระทบจากช่างป่า หรือส่งเสริมให้ช่างเข้ามาใกล้พื้นที่เกษตรกรรม เช่น ไม่ให้มีการทำแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร และแหล่งโป่งใกล้พื้นที่เกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยของราษฎร ที่สำคัญต้องใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการป้องกันการบุกรุกป่า ที่มีการสร้างทีมงานระยะยาวในการทำงานเพื่อแก้ปัญหาช่างร่วมกับชุมชน การอำนวยความสะดวกให้มีการเก็บข้อมูล สถานที่ประชุมจัดให้มีเวทีในการพูดคุยของแต่ละชุมชน ในการแก้ปัญหาช่าง เป็นเจ้าภาพร่วมพูดคุย ทีมงานประกอบด้วย สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ และเอ็นจีโอในพื้นที่ เพื่อพัฒนาการทำงานให้สอดคล้องในการอยู่ร่วมกับช่างป่า

ขณะที่ ผู้อำนวยการสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบกำกับดูแลพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ภาคตะวันออก 4 จังหวัดตอนล่าง ประกอบด้วย ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง และตราด กล่าวถึงปัญหานี้ว่า ได้สั่งพักแผนการตอนช่างกลับป่าเดิมไว้ทั้งหมดแล้ว แต่ยังคงให้เจ้าหน้าที่เข้าไปในพื้นที่ เพื่อเฝ้าระวังเหมือนเดิม ซึ่งพบว่าช่างป่าในพื้นที่ดูแลออกมาจากป่ารวม 385 ตัว ที่อำเภอท่าใหม่ อำเภอแก่งหางแมว อำเภอเขาคิชฌกูฏ คลองแก้ว แพหวาย ซึ่งมากที่สุดพบเป็นฝูงใหญ่ ในพื้นที่แก่งหางแมว ปัจจุบันต้องใช้เจ้าหน้าที่ 110 คน คอยดูแลเฝ้าระวังช่างตั้งแต่เวลา 06.00-20.00 น. ดังคำกล่าวที่ว่า

“จุดแก่งหางแมวมีช่างถึง 70-80 ตัว ใช้เจ้าหน้าที่แค่ 10 คน ในการดูแล โดยกันชาวบ้านออกไปแค่เป็นกองหนุเพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้น หลังเกิดเหตุมีเจ้าหน้าที่และชาวบ้านเสียชีวิตไปหลายคน สำหรับแนวทางแก้ไขช่างป่าได้จัดทำแผน และทำเป็นคู่มือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด รวมทั้งขอความร่วมมือชาวบ้านเป็นกองหนุ พร้อมจัดทำคู่มือช่างเพิ่ม ซึ่งก็มีฟังและทำเพิ่มเรื่อยมา บางพื้นที่ทำเป็นแนวกันคล้ายเพนียด รวมทั้งทำรั้วควบคุมช่างป่าด้วยไฟฟ้า จากพลังงานแสงอาทิตย์ เพื่อปบให้ช่างค่อย ๆ กลับเข้าป่า ส่วนการแจ้งเตือนชาวบ้านและประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจ ก็ทำไปพร้อม ๆ กัน คาดว่าจะบรรเทาปัญหาเผชิญหน้าระหว่างคนกับช่างป่าได้บ้าง” (ผู้อำนวยการสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 อำเภอสรีราชา, สัมภาษณ์ 22 เมษายน 2562)

ดังนั้น แนวทางข้างต้นนี้ อาจมีส่วนช่วยบรรเทาปัญหาการเผชิญหน้ากันระหว่างคนกับช่างป่าได้ระดับหนึ่ง แต่ปัจจัยสำคัญที่ช่างป่าพยายามออกมาจากป่าเพื่อหาอาหาร เพราะความไม่สมดุลกันระหว่างอาหารในป่ามีน้อยพร้อมกับจำนวนป่าไม้ที่เหลือน้อยลงเรื่อย ๆ เพราะถูกบุกรุกทำลายแผ้วถางป่าเพื่อครอบครองเป็นพื้นที่ทำกิน ประกอบกับปริมาณช่างเพิ่มจำนวนขึ้น และตราบใดที่คนยังมีการบุกรุกพื้นที่ป่าและช่างป่ายังต้องอาศัยในป่าเป็นที่พักอาศัย และแหล่งอาหาร การหากินอยู่ในพื้นที่ใช้ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายจึงขัดแย้งกัน ทุกวิธีการที่ดำเนินการจะเป็นเพียงแนวทางแก้ไขเฉพาะหน้าเท่านั้น เพราะสภาพขณะนี้กลายเป็นเรื่องของลึนกับพื้นที่ต้อง

กระทบกระทั่งบ้างเป็นธรรมดา นอกจากจะพลิกโฉมการแก้ไขปัญหาเพื่ออนาคต ด้วยการตัดสินใจเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ นั่นคือการคืนผืนป่าหรือพื้นที่ที่คนบุกรุกให้กลับไปเป็นป่าเช่นเดิม

จากปัญหาที่ข้างออกมาจากป่ามาทำร้ายประชาชนและทำลายทรัพย์สินของเกษตรกร และเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบได้เกิดความโกรธแค้นทำร้ายชีวิตช้าง ซึ่งในการป้องกันและการเยียวยา โดยใช้มาตรการต่าง ๆ ที่ผ่านมา เช่น ใช้ลูกโป่งใส่หนังสติกยิงใส่ให้เกิดเสียงดังเพื่อให้ช้างออกไปนอกพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน จุดประทัด ทำแตรเสียงดังทำแนวรั้วไฟฟ้า ป้องกันช้าง แขนงผ้าถุง แนวนร้าวถาวรกันช้างรื้อลวดหนาม ทำคูกันช้างและเลี้ยงผึ้ง ปลูกไฟ ปลูกหวาย บนคูกันช้าง ก็ได้ผลเพียงระยะหนึ่งเท่านั้น ยังไม่เป็นแนวทางป้องกันอย่างถาวรได้ ส่วนการเยียวยาเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบก็ยังไม่มีความชัดเจน จึงได้มีแนวคิดในการทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ เพื่อเป็นมาตรการว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา โดยต้องเข้าใจให้ท่องแท้ว่าใครบุกรุกใคร ต้องนำศาสตร์ตรงไหนที่จะนำไปปฏิบัติกับปัญหานี้ ระหว่างคนกับช้าง อะไรควรเป็นป่า อะไรควรเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ต้องศึกษาถึงคนและช้างป่าในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ศึกษาสิ่งแวดล้อม ศึกษาป่า ศึกษากฎหมายทั่วไป แล้วนำมาประยุกต์ใช้ โดยต้องเข้าใจคนกับช้างและพื้นที่ดิน เข้าถึงคนในพื้นที่ว่ามีสังคม วัฒนธรรมทำกิน มาเป็นอย่างไรและจะนำไปพัฒนาให้เกิดรูปแบบการพัฒนาตามแนวศาสตร์พระราชายังยืนได้อย่างไร

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาแบบองค์รวม

การทำความเข้าใจในเรื่องแนวคิดนิเวศวิทยาแบบองค์รวม ได้มีนักวิชาการทั้งชาวไทยชาวต่างประเทศได้ให้ความหมาย ที่มาแนวคิดไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปเนื้อหาจากเอกสาร นำมาเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ไว้รวม 2 แนวคิด ดังนี้ (มนัส สุวรรณ, 2539 : 14-16)

2.1.3.1 แนวคิดนิเวศวิทยาและนิเวศวิทยาของมนุษย์

นิเวศวิทยา (Ecology) ตามรากศัพท์มีต้นกำเนิดมาจากคำในภาษากรีก 2 คำ คือ Oikos มีความหมายว่า บ้านหรือที่พักอาศัย Logos มีความหมายว่า การศึกษาเมื่อรวมศัพท์ทั้งสองเข้าด้วยกันจึงมีความหมายว่า เป็นการศึกษาถึงสิ่งมีชีวิตในที่พักอาศัยของมัน (The Study of Organisms in their Homes) คำว่า นิเวศวิทยา นี้มักจะให้ความหมายในการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ว่าเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของชีวิตกับสิ่งมีชีวิตอื่น ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมของมัน ยูจีน พีโอดัม (Eugene P. Odum) นักนิเวศวิทยาได้ให้ความหมายของนิเวศวิทยาว่าเป็นการศึกษาถึงโครงสร้างหน้าที่ของธรรมชาติ โดยพิจารณาสิ่งมีชีวิตหรือกลุ่มของสิ่งมีชีวิต มีการจัดกลุ่มรวมตัวกันอย่างไร มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ระหว่างสิ่งแวดล้อมอย่างไร ต่อมาเมื่อนักวิชาการเริ่มเน้นสิ่งมีชีวิตไปที่มนุษย์มากขึ้น ศาสตร์นี้จึงขยายออกไปเป็นนิเวศวิทยาของมนุษย์ (Human Ecology) โดยเป็นการเน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น เมื่อมีมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง ลักษณะนิเวศวิทยาจึงมีแนวโน้มไปทางสังคมศาสตร์มากขึ้น

ในด้านองค์ประกอบของระบบนิเวศสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (มนัส สุวรรณ, 2539 : 17-19)

1. องค์ประกอบที่เป็นสิ่งมีชีวิตของแต่ละระบบนิเวศแบ่งออกเป็น 2 ประเภทตามลักษณะหน้าที่ในระบบนิเวศนั้น ๆ คือ ผู้ผลิต (Producers) ผู้บริโภค (Consumers) โดยผู้ผลิตในระบบนิเวศใดก็ตามโดยทั่วไปคือ พืชสีเขียวทั้งหมด พืชเหล่านี้สามารถผลิตอาหารขึ้นเอง (Autotrophic Organisms) ส่วนผู้บริโภคในระบบนิเวศใดก็ตาม หมายถึงสิ่งที่ไม่สามารถผลิตอาหารขึ้นใช้เองได้ (Heterotrophic Organisms) ต้องการอาหารพลังงานให้ตัวเองด้วยการบริโภคสิ่งมีชีวิตอย่างอื่นทั้งที่เป็นพืชสัตว์ ผู้บริโภคอาจแยกได้เป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มผู้บริโภคที่กินเฉพาะพืชเป็นอาหาร เช่น วัว แพะ แกะ กระจ่าง ตั๊กแตน เป็นต้น กลุ่มที่สองคือ กลุ่มผู้บริโภคที่กินเฉพาะสัตว์เป็นอาหาร เช่น เสือ สิงโต แมว จิ้งจก เป็นต้น กลุ่มสุดท้ายคือ ผู้บริโภคที่กินทั้งพืชสัตว์เป็นอาหาร ซึ่งมนุษย์จัดได้ว่าเป็นผู้บริโภคที่สำคัญที่สุดในกลุ่มนี้

2. องค์ประกอบที่เป็นสิ่งไม่มีชีวิต สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทที่สำคัญคือ พลังงาน สารเคมี ปัจจัยทางกายภาพ โดยพลังงานเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้ระบบนิเวศคงความเป็นระบบนิเวศอยู่ได้ ดวงอาทิตย์คือแหล่งของพลังงานที่สำคัญของระบบนิเวศ พืชคือผู้ผลิตที่สามารถรับเอาพลังงานแสงอาทิตย์ แล้วผ่านกระบวนการสังเคราะห์แสง เปลี่ยนรูปแบบของพลังงานเป็นพลังงานเคมีบางส่วนของพลังงานนี้ พืชจะใช้เพื่อการเจริญเติบโตเพื่อการขยายพันธุ์ ในขณะที่บางส่วนจะถ่ายทอดไปยังสัตว์ ซึ่งเป็นผู้บริโภคด้วยกระบวนการบริโภคสารเคมี มีอยู่ 2 ชนิดที่สำคัญคือ อนินทรีย์วัตถุ เช่น น้ำ ออกซิเจน คาร์บอน ไนโตรเจน และแร่ธาตุ เป็นต้น อินทรีย์วัตถุ เช่น โปรตีน คาร์โบไฮเดรต วิตามิน และสารเคมีอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับชีวิต เป็นต้น ปัจจัยทางกายภาพ เช่น อุณหภูมิ แสงสว่าง ลม ฝน ความชื้น และกระแสน้ำในมหาสมุทร เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความมั่นคงการกำหนดประเภทของระบบนิเวศ ปัจจัยทางกายภาพเป็นสภาพที่เกิดจากปฏิกิริยาระหว่างพลังงานจากดวงอาทิตย์กับสารเคมีกับโครงสร้างของเปลือกโลกภายในระบบนิเวศ

2.1.3.2 แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสามารถมองได้เป็น 3 รูปแบบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2541 : 2-10)

1) อิทธิพลของธรรมชาติเหนือมนุษย์

อิทธิพลของธรรมชาติที่มีต่อมนุษย์ ได้แก่ อิทธิพลที่มีต่อร่างกาย กล่าวได้ว่า ธรรมชาติแวดล้อมรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นภูมิอากาศ ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารตามธรรมชาติ ล้วนมีอิทธิพลต่อรูปพรรณสัณฐานของมนุษย์ เช่น ความแข็งแรงหรืออ่อนแอ อ้วน ลำด้า ขาว อิทธิพลต่อจิตใจ ได้แก่ ความกลัว ความกล้า ความรู้ และความเชื่อ เช่น ในภูมิภาคที่อากาศไม่ร้อนหรือเย็นเกินไปนัก ธรรมชาติแวดล้อมจะหล่อหลอมจิตใจมนุษย์ให้เป็นคนใจคอเยือกเย็น สุขุม

หากเย็นนักก็อาจกลายเป็นคนเฉื่อย หากร้อนก็ทำให้คนอึดอัด นอกจากนี้ปัจจัยสี่ ซึ่งหมายถึงสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ 4 ประการ คือ เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค อาหาร และที่อยู่อาศัย ก็มีแหล่งที่มาจากธรรมชาติ ผลของอิทธิพลธรรมชาติเหนือมนุษย์ยังมีต่อเนื่องจากการที่มนุษย์เข้าสังคมด้วย คือการติดต่อกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มนุษย์พาเอาลักษณะที่ได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติเข้าสังคมด้วย เช่น ด้วยลักษณะที่เข้มแข็งบึกบึน และจิตใจที่มั่นคงสุขุม ทำให้กลายเป็นผู้นำของกลุ่มคนที่เกิดจากการรวมตัวของคนหลายคน สามารถชักนำให้กลุ่มทำอะไร

หรือดเว้นการทำอะไรเพื่อตนหรือเพื่อกลุ่มส่วนรวมได้อีกมาก ซึ่งถือได้ว่าอิทธิพลของธรรมชาติดีมีผลต่อเนื่องไปถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่มนุษย์จะมีต่อกันหลังจากนั้นด้วย

2) อิทธิพลของธรรมชาติต่อวัฒนธรรมทางความคิด

อิทธิพลทางตรงทางธรรมชาติเหนือวัฒนธรรมทางความคิดแบ่งเป็น 2 ประการหลัก คือ ในแง่ประเภทในแง่จำนวน ตัวอย่างเช่น สังคมที่แวดล้อมด้วยป่าเขาจะทำให้มีความรู้เรื่องถ้อยคำที่เกี่ยวกับป่าเขาเป็นจำนวนมาก รู้ประเภทของไม้ ประเภทของแร่ธาตุในหิน คำพรรณนาเกี่ยวกับหิน ดิน ป่าไม้มากมาย นอกจากนี้สิ่งที่แสดงอิทธิพลของธรรมชาติอย่างมาก ได้แก่ ความเชื่อทางศาสนา เพราะศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางความคิดที่สัมพันธ์กับสิ่งที่ไม่เข้าใจในธรรมชาติ ศาสนาช่วยทำให้มนุษย์มีความเชื่อมั่นในการดำเนินชีวิตท่ามกลางธรรมชาติที่ตัวเองไม่เข้าใจ

3) อิทธิพลของมนุษย์เหนือธรรมชาติ

โดยทั่วไปมนุษย์สังคมมนุษย์จะอยู่ในท่ามกลางธรรมชาติ ถูกอิทธิพลของธรรมชาติแผ่รังสีปกคลุมไปทั่ว เพื่อที่มนุษย์อยู่รอด พอมิชีวิตอยู่ได้หรือมีชีวิตอย่างผาสุก มนุษย์จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ เช่น กินพืช สัตว์ ที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อม ตัดไม้มาทำบ้านที่อยู่อาศัย นำแร่ธาตุบางอย่างมาปรับปรุงตัดแปลงเป็นเครื่องมือล่าสัตว์ แต่มนุษย์ไม่ได้เพียงแต่ต้องการเข้ากับธรรมชาติเท่านั้น เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมควรยุคสมัยหนึ่ง โดยเฉพาะสำหรับมนุษย์บางสังคม มนุษย์ต้องการเอาชนะธรรมชาติ ต้องการมีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ชนะทะเลด้วยการทำเรือขนาดใหญ่ไปลอยในทะเล ทำเครื่องบินแล่นไปในอากาศ ชนะป่า ชนะเขา ด้วยวิธีการต่าง ๆ

ขั้นตอนของการเอาชนะธรรมชาตินั้น มนุษย์จะค่อย ๆ ปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติได้เสียทีหนึ่งก่อน แล้วจึงเขยิบขึ้นมาเอาชนะธรรมชาติโดยตรง การเอาชนะธรรมชาติของมนุษย์จึงมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เป็นขั้นเป็นตอน ตามวิวัฒนาการความรู้ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีขนาดของสังคม เช่น นักสังคมวิทยาแบ่งสังคมออกเป็น 3 ประเภท ตามลักษณะหรือระดับของความเจริญ คือสังคมประเพณี (Traditional) สังคมระหว่างเปลี่ยนผ่าน (Transitional) สังคมสมัยใหม่ (Modern) สิ่งที่จะช่วยให้มนุษย์เอาชนะธรรมชาติที่เห็นเป็นรูปธรรมที่สุดคือ เทคโนโลยี ซึ่งมีความหมายว่า การประยุกต์ความรู้บริสุทธิ์ (สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ) มาใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เทคโนโลยีที่เห็นง่ายคือ เทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น มีด ขวาน จอบ เสียม ไถ คราด พลั่ว เลื่อย ฆู ปืน ระเบิดดินน้ำ กังหันลม รถแทรกเตอร์ รถยนต์ เรือยนต์ เครื่องบิน วิทยุ และโทรทัศน์ ฯลฯ เทคโนโลยีอย่างอื่นยังมี คือเทคโนโลยีทางสังคม หมายถึงความเป็นผู้นำ การวางโครงการ การวางแผน กลยุทธ์การทำงานต่าง ๆ เป็นต้น เทคโนโลยีทางจิตใจ หมายถึง การนำเอาความรู้ทางจิตวิทยามาใช้ประโยชน์ทั้งในยามปกติ ในการทำงานในยามสงคราม เป็นต้น

รูปแบบของการเอาชนะธรรมชาติ การเอาชนะธรรมชาติของมนุษย์ นอกจากการปรับตัวให้เข้าได้กับธรรมชาติแวดล้อมแล้ว มนุษย์เอาชนะธรรมชาติด้วยการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติรูปแบบต่าง ๆ ใช้ประโยชน์จากดินด้วยการเพาะปลูกพืช เป็นที่ตั้งบ้านเรือน อาคาร เพื่อประโยชน์ต่าง ๆ ใช้ประโยชน์จากหินเขาทั้งโดยตรงในการทำเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหรือโดยอ้อมด้วยการนำเอาหินไปปรับปรุงตัดแปลงใช้ประโยชน์ ทำถนนหรืออาคาร

การใช้แร่ธาตุในดินในหิน เอามาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องจักรกล การใช้ไม้ในป่ามาทำที่อยู่อาศัยหรือเครื่องใช้ประเภทแบบต่าง ๆ การใช้ลมตั้งกังหันลม เป็นต้น กล่าวคือ มนุษย์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติทุกรูปแบบมากมายจนนับไม่ถ้วน ในขณะที่มนุษย์ดำเนินการเอาประโยชน์จากธรรมชาติ มนุษย์ก็ทำลายธรรมชาติไปในตัวด้วย นั่นคือปัญหาความเสื่อมโทรมของดินป่า ปัญหาน้ำเสีย อากาศเสีย ที่เรียกโดยรวมว่าปัญหามลภาวะในสังคมสมัยใหม่ ปัญหาเหล่านี้เอง ทำให้มนุษย์ได้คิดว่า มนุษย์ไม่อาจเอาเปรียบธรรมชาติเอาประโยชน์จากธรรมชาติ ฝ่ายเดียวโดยไม่คำนึงถึงความเสียหายที่เกิดจากธรรมชาติ เพราะหากมนุษย์ทำเช่นนั้นสืบต่อไป ผลเสียก็จะเกิดขึ้นกับตัวมนุษย์เอง

นอกจากนี้แล้วในการทบทวนเอกสารวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องซึ่งมี นักวิชาการได้เขียนไว้ในเอกสารตำราอื่น ๆ อีกหลายท่านดังเช่น ผลงานของ อนุชาติ พวงสำลี (2547 : 200-234) เสนอว่า การเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศเป็นการเรียนเรื่องธรรมชาติของสรรพสิ่ง ถ้าเรียนอย่างเชื่อมโยงก็จะเข้าใจธรรมชาติทั้งหมด ระบบนิเวศนั้นโยงใยทั้งหมด ตั้งแต่จักรวาล สสาร พลังงาน ดินฟ้าอากาศ สรรพชีวิต วิถีคิดพฤติกรรมของมนุษย์ ตลอดไปจนถึงจิตวิญญาณ การศึกษาแบบเชื่อมโยงจะทำให้เห็นความเป็นหนึ่งเดียวกันของทั้งหมด ซึ่งรวมทั้งตัวเราเองด้วย เพื่อให้เกิดสำนึกแห่งความเป็นหนึ่งเดียวกัน เพื่อสร้างวิถีชีวิตใหม่แห่งการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ระหว่างมนุษย์กับ มนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หากมองย้อนถึงวิวัฒนาการความสัมพันธ์ของมนุษย์ระบบสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น อันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความเป็นไปในระบบนิเวศธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวมนุษย์ ในปัจจุบันเราจะพบสิ่งที่เรียกได้ว่าเป็นวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ นิเวศวิทยาแบบองค์รวมเป็นแนวคิดที่น่าเสนอเพื่อทำความเข้าใจในระบบนิเวศตามธรรมชาติ วิกฤตสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น รวมถึงข้อเสนอในการอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศ ซึ่งอนุชาติ พวงสำลี ได้กล่าวถึงระบบนิเวศซึ่งมีลักษณะของความสัมพันธ์ของสรรพชีวิตไว้ ดังนี้

ในวิถีชีวิตประจำวันของคนเรานั้น เราอยู่ในสภาพแวดล้อมมากมายหลายรูปแบบ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หากสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศรอบตัวมนุษย์ ถูกทำลายลง ชีวิตมนุษย์ก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ มนุษย์กับสภาพแวดล้อมที่คนเรา อาศัยอยู่ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมในเมืองหรือในชนบทก็ตาม ย่อมมีความเชื่อมโยงส่งผลกระทบต่อกันเสมอ กิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์เราที่เกิดขึ้นในเมือง ก็ย่อมส่งผลกระทบเชื่อมโยงไปถึงสังคมชนบท ในทางตรงกันข้าม ผลจากการกระทำของคนในชนบทต่อสภาพแวดล้อมก็ย่อมมีผลกระทบต่อสังคมเมือง เช่นเดียวกัน เพราะเมืองชนบทเป็นสภาพแวดล้อมของกันและกันอย่างแยกไม่ออก ด้านความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ สิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศต่างก็มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งทั้งในระหว่างสิ่งมีชีวิตพวกเดียวกันระหว่างสิ่งมีชีวิตต่างชนิดกัน การสัมพันธ์หรืออยู่ร่วมกันนี้ก็มีทั้งแบบที่พึ่งพาอาศัยกัน การแก่งแย่งแข่งขันกัน (Competition) หรือการเข้าทดแทน (Succession) ทั้งนี้ก็เพื่อความอยู่รอดดำรงเผ่าพันธุ์ของตัวเอง

ระบบนิเวศนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ กระบวนการเปลี่ยนแปลงอาจกินระยะเวลาต่างกันอย่างมากมาย โดยเฉพาะในกระบวนการวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตอาจใช้เวลายาวนานกว่าที่จะทำให้เราเห็นว่า สิ่งมีชีวิตมีการปรับเปลี่ยนวิถึจักรหรือพฤติกรรมใหม่กับสภาพแวดล้อมที่มันอยู่ อาศัยสิ่งมีชีวิตบางชนิดอาจถูกทำลายลง เพราะไร้สมรรถภาพในการแย่งชิงอาหาร การเปลี่ยนแปลง

ภูมิอากาศหรือการปรับเปลี่ยนสภาวะแวดล้อมด้านต่าง ๆ การดับสูญของสิ่งมีชีวิตหนึ่ง ส่งผลให้เกิดช่องว่างเพื่อให้สิ่งมีชีวิตชนิดใหม่เบียดแทรกตัวขึ้นมายึดครองพื้นที่ที่สืบทอดเมื่อเวลาผ่านไปหรือสิ่งมีชีวิตบางชนิดซึ่งอยู่ในภาวะถดถอยอาจอาศัยการปรับตัวหรือพัฒนาคุณลักษณะบางประการที่เอื้อให้เกิดการขยายตัวแผ่รัศมีเข้าครอบครองพื้นที่อีกครั้งหนึ่งได้

ในสภาพแวดล้อมที่เราพบเห็นสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบนบกหรือในน้ำจะพบสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเสมอ ขณะเดียวกันกลุ่มของสิ่งมีชีวิตก็จะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะสถานที่อยู่ขนาดของแหล่งที่อยู่นั้น ๆ การศึกษาสังคมของสิ่งมีชีวิตในเชิงระบบนับเป็นวิธีการสำคัญที่ทำให้เราเห็นกระบวนการทำลายสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการตัดทอนความสัมพันธ์ของระบบสิ่งมีชีวิตซึ่งมีความหลากหลายเกื้อกูลกันอย่างสมดุล ระบบนิเวศที่เป็นข่ายความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ มุมมองเรื่องข่ายความสัมพันธ์ถือเป็นแกนกลางของการศึกษาทางนิเวศวิทยา เป็นกุญแจสำคัญของระบบนิเวศ รวมถึงธรรมชาติของชีวิต (Nature of life) ระบบธรรมชาติสภาพแวดล้อม มีความสมดุล มีการพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่งในโลก เป็นความสัมพันธ์ที่ถักทอขึ้นเป็นข่ายใยของชีวิต แนวคิดเรื่องข่ายความสัมพันธ์ (Network) จึงเป็นแนวคิดสำคัญที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ในทุก ๆ ระดับของระบบสิ่งมีชีวิต (Living system) ได้

ส่วนหนึ่งของโลกที่สิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ได้ ซึ่งได้แก่ บริเวณที่เป็นทะเลหรือมหาสมุทร น้ำจืด ชั้นดินบางส่วน เรียกว่า ชีวาลัย (Biosphere) มีผู้เปรียบเทียบว่า ถ้าให้โลกของเราสูงเท่ากับตึก 3 ชั้น ชีวาลัยมีความหนาเพียงครึ่งนิ้วเท่านั้น แสดงว่าบริเวณที่สิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่นั้นบางมาก ทรัพยากรธรรมชาติจึงมีจำกัดเกินกว่าที่เราคาดคิดมนุษย์เราก็คือเพียงส่วนน้อยนิดของชีวาลัย ทั้งยังต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งมีชีวิตอื่นสภาพแวดล้อมในชีวาลัยเพื่อการมีชีวิตรอด การมองระบบนิเวศตามธรรมชาติจึงน่าจะทำให้มนุษย์เข้าใจถึงฐานะของตนเองว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบเท่านั้น

ขณะที่วิฤตการณ์สิ่งแวดล้อมกระบวนทัศน์แบบองค์รวมนั้นมองว่าเมื่อมนุษย์นำเอาระบบนิเวศตามธรรมชาติมาสัมพันธ์กับชีวิตกิจกรรมของตน ระบบนิเวศจึงเป็นที่มาของแหล่งปัจจัยในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยมนุษย์ได้เริ่มเข้าไปมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะเวลาดำเนินการของยุคเกษตรกรรม เพราะชุมชนของมนุษย์มีการนำพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์จากธรรมชาติมาเพาะเลี้ยงเพื่อเป็นแหล่งอาหาร พันธุกรรมที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติจึงถูกขยายพันธุ์ คัดเลือก แพร่พันธุ์ออกไปตามชุมชนต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง นาข้าว แปลงสวนถือเป็นระบบนิเวศใหม่ ที่คนช่วยสร้างขึ้นมา แต่ก็เป็นที่อาศัยแหล่งหากินของสิ่งมีชีวิตที่มีการปรับตัวตามธรรมชาติ การเกษตรกรรมเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นจากระบบนิเวศธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันมนุษย์มีแนวโน้มที่จะทำให้ระบบนิเวศบนโลกนี้เป็นระบบนิเวศที่ไม่ซับซ้อน โดยเฉพาะการเกษตร

กล่าวได้ว่า สังคมมนุษย์ได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วโดดเด่นจากธรรมชาติ การทำกิจกรรมของมนุษย์ได้เข้าไปรบกวนหรือหยุดชะงักการดำเนินไปของระบบนิเวศอันเป็นผลมาจากพัฒนาการของสังคมความคิดของมนุษย์ในด้านสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ (Modern environmentalism) โดยเฉพาะกระแสความคิดหลักที่กำหนดทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ธรรมชาติ คือแนวคิดที่เน้นเรื่องการจัดการทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีในเชิงเหตุผล ซึ่งมนุษย์จะต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจโดยการพัฒนาระบบการทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เพื่อใช้ในการควบคุม

เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาความก้าวหน้าของสังคมมนุษย์ นอกจากนี้ ความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจก็ได้ส่งผลให้การตีความหมายของคำว่า “ธรรมชาติ” ที่มีนัยของการสร้างสรรค์พลังของความเจริญงอกงามผุดผื่นไป “ธรรมชาติ” ถูกแปรเปลี่ยนใช้ประโยชน์เป็นเพียงแค่ “ทรัพยากรธรรมชาติ” หรือ “วัตถุดิบ” (Inputs) ในทางการผลิตการค้าเท่านั้น

การพัฒนาระบบผู้ชำนาญการเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อมุ่งเอาชนะธรรมชาติสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ทำให้มนุษย์มุ่งพัฒนาสังคมของตน โดยละเลยต่อสังคมของสิ่งมีชีวิตอื่น ละเลย “ขีดจำกัดของธรรมชาติ” ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ธรรมชาติจึงถูกแปรเปลี่ยนไปจากพื้นฐานความรับผิดชอบ ขีดจำกัด การเป็นส่วนหนึ่งการแลกเปลี่ยนตอบแทนไปสู่พื้นฐานของการใช้ประโยชน์อย่างไม่มีที่สิ้นสุดตามนัยของการพัฒนาเศรษฐกิจในปัจจุบัน

วิกฤตสิ่งแวดล้อมนั้นได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากประเทศต่าง ๆ เรื่อยมา นับแต่การจัดประชุมขององค์การสหประชาชาติที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ในปี 1972 มีการเรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือย เปลี่ยนแปลงวิถีทางในการพัฒนาในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติมากขึ้น ที่เรียกกันว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable development) โดยการลดรูปแบบการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยไร้ประสิทธิภาพ สนับสนุนการพัฒนาที่มีความสมดุลอย่างยั่งยืนระหว่างการบริโภค ประชากร สมรรถนะของโลก ในการค้าจุนสิ่งมีชีวิต รวมถึงการพัฒนาเทคโนโลยีเทคนิคต่าง ๆ ที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ขณะเดียวกันกับที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง ประเด็นที่มักได้รับการกล่าวถึงเสมอในปัญหาเรื่องทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเกือบทุกด้าน คือ ความสามารถในการรองรับ (Carrying capacity) ของธรรมชาติที่มีต่อประชากร รวมถึงภาวะของทรัพยากรปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น

อีกมุมมองหนึ่ง วิกฤตสิ่งแวดล้อมที่กำลังเผชิญกันอยู่ในเวลานี้ได้รับการยอมรับว่ามีปฐมเหตุมาจากการมองโลกที่แตกต่างกัน การปฏิบัติการต่างตามการมองโลกนั้น การมองโลกที่ถูกโจมตีเสมออีกคือความคิดที่แบ่งสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นหน่วยย่อย ๆ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้นจำต้องอาศัยโลกทัศน์ที่แตกต่างไปจากเดิม ไม่ว่าโลกทัศน์นั้นจะมาจาก การตีความ การคิดค้นขึ้นใหม่จากอารยธรรมเดิม การแสวงหาจากวิถีชีวิตกระแสวัฒนธรรมอื่น การทำความเข้าใจว่าหน่วยย่อย ๆ ของระบบนิเวศซึ่งเป็นองค์รวมของธรรมชาติว่าสัมพันธ์กันอย่างไร การตระหนักถึงความเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันของสิ่งต่าง ๆ ที่เรียกว่าองค์รวม ย่อมทำให้เราละเอียดอ่อนขึ้นที่จะสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติ เพราะการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในแง่มุมเก่าไม่สามารถช่วยให้ปัญหาความเสื่อมโทรมการลดน้อยถอยลงของทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมดีขึ้นได้

ปัจจุบันโลกทัศน์แบบแยกส่วนกำลังถูกแทนที่ด้วยโลกทัศน์แบบองค์รวม อันตั้งอยู่บนพื้นฐานของการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าที่สุด (ฟิสิกส์ใหม่) ในขณะนี้ รวมถึงสอดคล้องกับหลักทางนิเวศวิทยาด้วย นั่นคือสัมพันธ์ภาพระหว่างสรรพชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน นั่นอาจหมายถึงการยืนอยู่บนหลักแห่งความเสมอภาคหรือการดำรงอยู่ของความหลากหลายในโลกธรรมชาติ

จากมุมมองดังกล่าวนี้ อนุชาติ พวงสำลี (2547 : 204) เสนอว่า วิกฤติการณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายต้องหันหน้าเข้าหากัน รวมทั้งต้องตระหนักว่า ธรรมชาติมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันตั้งแต่หัวตอยถึงทะเล เช่น หากคนตื้นน้ำดูแล แต่คนปลายน้ำทำลาย ปัญหาก็ยังคงเหมือนเดิม เหมือนกับชีวิตคนเราก็กจำเป็นต้องดูแลทุกส่วนของร่างกาย ทุกอย่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน นอกจากนี้ระบบนิเวศ ความสมดุลตามธรรมชาติการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนนั้น ไม่ได้จำกัดความหมายเฉพาะกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่เป็นเรื่องของทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็นเรื่องขององค์รวมของทั้งหมด นั่นคือรวมเรื่องของระบบนิเวศสังคมที่สร้างสรรค์ความถูกต้องเป็นธรรมด้วย

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

หากจะพิจารณาประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนแล้วนั้น ผู้วิจัยพบว่า ญัตติสหประชาชาติอันเป็นที่มาของการจัดทำปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนมิได้ให้คำจำกัดความของคำว่า สิทธิมนุษยชนเอาไว้ แต่พระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับคำว่า สิทธิมนุษยชน หมายความว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครอง ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหรือตามกฎหมายไทย หรือตามสนธิสัญญาที่ประเทศไทยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม ซึ่งประเด็นหลักของข้อกฎหมายนี้สอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights ; UDHR) เช่น ข้อที่ 1) เกี่ยวกับหลักการของสิทธิมนุษยชนคือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคความเป็นพี่น้องว่า มนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีอิสระเสมอภาคกันในเกียรติศักดิ์สิทธิ ต่างมีเหตุผลโนธรรมควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งการดรภาพ ประเด็นก็คือเพราะเหตุใด เราจึงต้องเคารพหรือยึดมั่นในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคของบุคคล การเคารพในสิ่งเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธีอย่างไร ประเวศ วะสี (2545 : 6-7) ได้ตอบคำถามนี้ไว้อย่างน่าสนใจในงานที่ว่า

1. การเคารพในความเป็นเพื่อนมนุษย์ระหว่างกัน ทำให้สามารถแสวงหาข้อตกลงร่วมกันได้
2. การยึดมั่นความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ โดยนำเสนอหรือรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างเท่าเทียมกันจะทำให้กระบวนการเจรจาสามารถเดินต่อไปได้หรืออาจจะประสบความสำเร็จ
3. การยึดมั่นในความเสมอภาค ทำให้คู่กรณีไม่สร้างอุปบายเพื่อเอาเปรียบ (Trick) อันนำไปสู่การให้คำสัญญาลอย ๆ ซึ่งอาจจะเป็นการสร้างปัญหาในอนาคตได้
4. การเคารพยึดมั่นในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาคจะทำให้เกิดผลดีต่อทุกฝ่าย เพราะเป็นการเพิ่มพูนปัญญา จิตใจ การพัฒนาการอยู่ร่วมกันให้มีความสุขมากขึ้น

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัยมองว่า การยึดมั่น เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นั้นก่อให้เกิดผลเชิงบวกต่อการเคารพยอมรับความหลากหลาย ความแตกต่าง (The Recognition of pluralism and differences) เหตุผลก็เพราะว่าโลกยุคปัจจุบันนี้เป็นโลกแห่งความแตกต่าง (Difference's world) เป็นโลกแบบพหุนิยม (Pluralism) ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตาม

หลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ชีวิตทัศน์ โลกทัศน์ อุดมการณ์การเมือง วิถีชีวิต เป็นต้น ปัญหาก็คือ มนุษย์จะดำรงความเป็นอัตลักษณ์หรือความเป็นเอกภาพ อยู่ท่ามกลาง ความเป็นพหุภาพได้อย่างไร จึงไม่ทำให้สูญเสียความเป็นอัตลักษณ์หรือเอกภาพของตัวเอง คำตอบคือ จำเป็นที่มนุษย์บางคนต้องเปิดกว้างในการที่จะยอมรับความหลากหลายความแตกต่างมากยิ่งขึ้น ซึ่งการยอมรับมิได้หมายความว่า มนุษย์ต้องเชื่อตามเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตัวเอง หากแต่หมายถึง การเปิดใจกว้าง เพื่อที่จะศึกษาวิเคราะห์ความแตกต่างความหลากหลายที่เกิดขึ้นในสังคมอื่น ๆ หรือ มิติอื่น ๆ ซึ่งฐานรองรับการเปิดกว้างก็คือ ความเคารพในความคิดเห็น การแสดงออก ความเชื่อ เป็นต้น

จะเห็นว่า การที่ปัจเจกบุคคลบางคนหรือบางกลุ่มพยายามล้อมคอกหรือล้อมกรอบ ของตัวเองอยู่ในฐานที่มั่น โดยการงดปิดรับสิ่งอื่น ๆ เพื่อศึกษารู้อำนาจ ปัญหาก็คือการแสดงออกใน ลักษณะดังกล่าวอาจจะดูประหนึ่งว่าพยายามที่รักษาเอกภาพของกลุ่มหรืออัตลักษณ์ของตัวเองหรือ กลุ่มที่มั่นยิ่งขึ้นดำรงสถานะอยู่ได้ แต่ผลเสียที่จะเกิดขึ้นก็มีเช่นกัน เพราะอาจจะเป็นช่องทางให้ตัวเอง หรือกลุ่มตัวเองยึดมั่นในอัตลักษณ์ของตัวเองเท่านั้น ส่งผลต่อเนื่องไปสู่การมองว่า ความคิด ความเชื่อ ของตัวเองเท่านั้นถูกต้อง ส่วนแนวคิดหรือความเชื่อของคนอื่น ๆ ไร้สาระหรือไม่มีคุณค่า ดังถ้อยคำ ที่ว่า ยึดมั่นในความไม่ยึดมั่นหรือยึดมั่นในความยึดมั่นก็ได้ ดังนั้น บางครั้งการดำรงอยู่ให้ได้ของมนุษย์ บางคน อาจจะไม่จำเป็นหรือไม่จำเป็นเป้าหมายเพื่อมุ่งไปที่สิ่งอื่นหรือคนอื่น ๆ แต่เป็นการดำรงอยู่ เพื่อตัวเอง ปัญหาก็คือ หากสังคมหรือคนอื่นอยู่ไม่ได้ เขาจะอยู่รอดได้อย่างไร ฉะนั้นด้วยสถานการณ์ ดังกล่าว จึงมีความจำเป็นที่มนุษย์บางคนหรือบางสังคมต้องทำหน้าที่หรือมีส่วนร่วมในการรักษา หมู่ใหญ่เอาไว้ เพราะการเห็นแก่คนอื่นหรือสิ่งอื่นนั้น มีผลต่อเนื่องถึงการอยู่รอดของตัวเองด้วย นี่จึงเป็นที่มาของการนำเสนอวลีสำคัญของพุทธทาสภิกขุที่ว่า การที่เราต้องรักคนอื่น เพราะเราอยู่ คนเดียวในโลกนี้ไม่ได้

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิของสัตว์

แนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ถือได้ว่าเป็นแนวความคิดสมัยใหม่ จึงก่อให้เกิดคำถาม ตามมาว่าแนวความคิดดังกล่าวนี้มีปรากฏในหลักเบญจศีล-เบญจธรรมหรือไม่ แนวความคิดดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับแนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ที่นักสิทธิสัตว์ทั้งหลายนำเสนอเพื่อปกป้องสัตว์ในปัจจุบัน หรือไม่ว่าอย่างไร ซึ่งมีประเด็นสำคัญดังนี้

แนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ทางตะวันตก ความห่วงใยต่อสัตว์อื่นนอกจากมนุษย์มี ปรากฏมานานแล้วในเกือบทุกสังคม ทั้งในสังคมตะวันตกมิใช่ตะวันตก ทั้งในสังคมโบราณมิใช่สังคม โบราณ เพียงแต่ความห่วงใยเหล่านี้ยังไม่ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างที่ชัดเจนอย่างในปัจจุบัน ส่วนที่ ก่อกำเนิดเป็นรูปร่างขึ้น เป็นองค์กร บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ชัดเจนในทางตะวันตก เริ่มต้นเมื่อมีการ ก่อตั้ง “ราชสมาคมเพื่อการพิทักษ์สัตว์” (Royal Society for the Protection of Animals) ในประเทศอังกฤษช่วงศตวรรษที่ 19 ทศวรรษที่มีชื่อเสียงของ เฮนรี ซอลต์ (Henry Salt) ชาวอังกฤษ (ค.ศ. 1851-1939) ตลอดจนถึง ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) นักสิทธิสัตว์คนอื่น ๆ ในยุคต่อมา จนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจึงมีหลักฐานแสดงถึงความสนใจในการปฏิบัติต่อสัตว์อย่างมีมนุษยธรรมในโลก ตะวันตก ซึ่งมีแนวคิดพื้นฐานดังนี้ (อำนาจ ยอดทอง, 2555 : 279-285)

แก่นความคิดหลักที่สำคัญที่สุดในงานเขียนว่าด้วยสิทธิสัตว์ร่วมสมัย ซึ่งเป็นความสนใจของนักสิทธิสัตว์ทั้งหลายก็คือ การวิพากษ์วิจารณ์นิสยมนุษย์ที่ถือว่าตนเองเหนือกว่าบรรดาสัตว์ทั้งปวงในโลกนี้ ทำให้มนุษย์หยิ่งยโสต่อเผ่าพันธุ์อื่น ถือว่าเผ่าพันธุ์มนุษย์สามารถปฏิบัติต่อเผ่าพันธุ์อื่นอย่างไรก็ได้ เพราะมนุษย์มีอำนาจเจตจำนงที่จะทำเช่นนั้น นิสยของมนุษย์เช่นนี้รู้จักกันในนาม “เผ่าพันธุ์นิยม” (Speciesism) ปีเตอร์ ซิงเกอร์ นักสิทธิสัตว์ร่วมสมัยที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่งให้คำนิยามไว้ว่า “เผ่าพันธุ์นิยม คือ อคติหรือท่าที ที่เอนเอียงสู่ผลประโยชน์ของสมาชิกในเผ่าพันธุ์ตนเอง ต่อต้านผลประโยชน์ของเผ่าพันธุ์อื่น” เมื่อมนุษย์มีคอบอดเพราะเผ่าพันธุ์นิยม มนุษย์จึงรับเอาท่าทีหยิ่งยโสต่อสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ทั้งหมด ปฏิบัติต่อสิ่งอื่นอย่างไม่ใส่ใจอย่างดูแคลน เผ่าพันธุ์นิยมยอมให้หรือสนับสนุนให้มนุษย์ถือสัตว์อื่นว่าเป็นวัตถุเพื่อการใช้ การทารุณ หรือเพื่อความบันเทิงของมนุษย์เป็นประการสำคัญ เผ่าพันธุ์นิยมทำให้เกิดสนับสนุนความไม่สะดุ้งสะเทือนต่อความทุกข์ความเจ็บปวดของสิ่งมีชีวิตที่ไม่ใช่มนุษย์ เผ่าพันธุ์นิยมสนับสนุนความเห็นที่ว่า มนุษย์ต่างจากเผ่าพันธุ์อื่นทั้งหลายทั้งปวง ความแตกต่างนั้นสำคัญเป็นตัวชี้ขาดอย่างเบ็ดเสร็จเกี่ยวกับลักษณะของเราของสัตว์อื่น

แนวความคิดลักษณะนี้นักนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep ecology) เช่น อาร์เน แนสส์ (Arne Naess) ถือว่าเป็นทัศนะที่ยึดถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง คือ มองชีวิตรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์อยู่บนฐานที่เป็นประโยชน์ตน ซึ่งแนวความคิดลักษณะเช่นนี้เป็นแนวความคิดหลักทางอภิปรัชญาจริยศาสตร์กระแสหลักที่พัฒนามานับแต่สมัยกรีกโบราณ เช่น โซเครตีส (Socrates) เพลโต (Plato) อริสโตเติล (Aristotle) พวกเอปิคิวเรียน (Epicurean) ศาสนายิวศาสนาคริสต์ ตลอดจนแนวความคิดทางปรัชญาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) เรอเน เดการ์ต (René Descartes) เป็นต้น ล้วนแสดงเป็นนัยยะบอกให้เห็นถึงความสำคัญของมนุษย์ทั้งสิ้น เมื่อระบบปรัชญาเดิม ซึ่งเป็นแนวความคิดพื้นฐานของศาสตร์ต่าง ๆ ถูกพัฒนามาโดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ทำให้มนุษย์เกิดความสำคัญหยิ่งทะนงในเผ่าพันธุ์ความเป็นมนุษย์ในตนเองมากยิ่งขึ้น จนละเลยต่อธรรมชาติแวดล้อมอื่น ๆ โดยเฉพาะสัตว์ ทำให้สัตว์ต่าง ๆ ถูกฆ่าด้วยเหตุผลต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น เพื่อเป็นเกมส์กีฬา เพื่อพักผ่อน เพื่ออาหาร เพื่อยาบำรุงร่างกาย เป็นต้น จึงทำให้มนุษย์ดำรงอยู่อย่างแยกคุณค่าตนเองออกสูงจากบรรดาสัตว์ทั้งหลายอย่างสิ้นเชิง

การนำเสนอแนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในที่นี้เป็นกรนำเสนอเฉพาะประเด็นสำคัญที่บรรดานักสิทธิสัตว์ทั้งหลายมักจะยกขึ้นมาเพื่ออ้างถึงสิทธิที่สัตว์ควรมี ควรได้รับการปฏิบัติอย่างเพื่อนร่วมโลก ไม่ใช่ในฐานะบางสิ่งบางอย่างที่ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์จะอย่างไรก็ได้ ซึ่งโดยทั่วไปจะมีประเด็นสำคัญที่มักถูกนำมาอ้างเพื่อสนับสนุนสิทธิของสัตว์ 4 ประการ คือ (อำนาจ ยอดทอง, 2555 : 287-295)

1. มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ ในแง่นี้มนุษย์จึงอยู่ในฐานะเป็นญาติกับสัตว์อื่น ๆ ไม่ใช่เป็นนาย คำอธิบายที่พบทั่วไป มีประสิทธิภาพมากที่สุดที่เสนอโดยนักสนับสนุนสิทธิสัตว์เพื่อต่อต้านกับเผ่าพันธุ์นิยมนั้นล้วนเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงที่ว่า “มนุษย์โดยพื้นฐานแล้วก็คือสัตว์” ดังที่ ชาลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) กล่าวว่า “มนุษย์ถูกสร้างมาจากสัตว์” แนวคิดแบบนี้ทำให้มนุษย์ลดความหยิ่งยโสในตนเองลง ลดแนวความคิดที่ว่า มนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติสัตว์อื่น ลดฐานะของมนุษย์ให้อยู่ในฐานะเพื่อนร่วมโลก ที่สำคัญการที่ ดาร์วิน ชี้ว่า “มนุษย์มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์” เป็นการแสดงนัยยะให้เห็นว่ามนุษย์อยู่ในฐานะเป็น “ญาติ” กับสัตว์อื่น ๆ

(ในสายวิวัฒนาการเดียวกัน) ทำให้มนุษย์กับสัตว์มีฐานะเท่าเทียมกันเสมอภาคกันตามธรรมชาติ โดยเฉพาะ สิทธิขั้นพื้นฐานในการที่จะมีชีวิตอยู่ตามสถานะสภาพของตนเอง ชีวิตทุกชีวิตจึงมีความศักดิ์สิทธิ์เท่าเทียมกัน ไม่เฉพาะแต่ชีวิตมนุษย์เท่านั้น ดังนั้นพื้นฐานการปฏิบัติต่อสัตว์อย่างเป็นธรรมเที่ยงธรรม คือ การเคารพชีวิตทั้งหมดว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีคุณค่าในตัวเอง ซอลต์ กล่าวว่า “มิใช่ชีวิตมนุษย์แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่น่ารักใคร่ ศักดิ์สิทธิ์ แต่รวมถึงชีวิตที่บริสุทธิ์สวยงามทั้งปวงด้วย สาธารณรัฐอันยิ่งใหญ่ของอนาคตจะไม่จำกัดความดีงามของตนเองไว้ที่มนุษย์”

2. แม้มนุษย์จะเหนือกว่าสัตว์ในด้านภาษาเหตุผลก็ตาม แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า มนุษย์มีสิทธิที่จะทำลายชีวิตหรือทารุณกรรมสัตว์อื่นตามใจชอบได้ ประเด็นนี้ถึงแม้ว่านักสิทธิสัตว์จะให้ความสำคัญกับมนุษย์สัตว์ว่าควรมีสิทธิในชีวิตเท่าเทียมกันนั้น แต่ไม่ได้หมายความว่า นักสิทธิสัตว์จะไม่ยอมรับว่ามนุษย์มีคุณลักษณะบางอย่างที่แตกต่างจากสัตว์เพียงแต่คุณลักษณะเหล่านี้เป็นเพียงศักยภาพหรือความสามารถที่แตกต่างกันเท่านั้น ความแตกต่างนี้นักสิทธิสัตว์เห็นว่าไม่ควรเป็นเหตุผลที่สนับสนุนให้มนุษย์กระทำอะไรบางอย่างต่อชีวิตสัตว์อื่นได้ตามใจชอบ อะไรบางอย่างที่มนุษย์มักจะอ้างถึงสิทธิที่ตนเองควรมีเหนือกว่าบรรดาสัตว์อื่น ๆ ซึ่งนักต่อต้านสิทธิสัตว์มักจะยกขึ้นมาอ้าง ก็คือ “เหตุผลภาษา” ในประเด็นนี้ ซิงเกอร์ เห็นว่า “การอ้างถึงการมีเหตุผลหรือภาษาเป็นเงื่อนไขจำเป็นของสิทธิธรรมชาติ ตามที่ผู้ต่อต้านสิทธิสัตว์มักจะอ้างนั้นเป็นเรื่องเหลวไหล การขาดการมีเหตุผลหรือภาษา ไม่ได้หมายความว่าสิ่ง ๆ หนึ่งจะไม่ทุกข์ทรมานหรือไม่มีผลประโยชน์ คุณสมบัติของมนุษย์เหล่านี้ไม่เป็นประเด็นในกรณีสิทธิสัตว์ พอ ๆ กับที่สีผิว อัตลักษณ์ทางเพศหรือชาติพันธุ์ไม่ใช่ประเด็นในการที่มนุษย์คนหนึ่งจะขูดรีดประโยชน์จากมนุษย์คนอื่น เนื่องจากเป็นที่ชัดเจนว่า สัตว์รับรู้ความเจ็บปวด แสวงหาความพึงพอใจ การกระทำของมนุษย์ต่อสัตว์จึงมีความเกี่ยวข้องในทางศีลธรรมอย่างชัดเจน ในทางตรรกะแล้ว ควรนำไปสู่การยอมรับสิทธิตามธรรมชาติของสัตว์”

ดังนั้น นักสิทธิสัตว์จึงถือว่า เพียงเพราะการที่ชีวิตหนึ่งถูกถือว่าต่ำกว่าอีกชีวิตหนึ่งในลำดับขั้นอะไรสักอย่าง ไม่ได้ให้สิทธิแก่ชีวิตที่ถือว่าตนสูงกว่าในการขูดรีดประโยชน์ ทรมานหรือฆ่าชีวิตนั้น การปฏิบัติต่อชีวิตอื่นอย่างมีมนุษยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่เหมาะสมเมื่อพบว่า ชีวิตหนึ่งสามารถรับรู้ความทุกข์ความเจ็บปวดเช่นเดียวกัน สัตว์ควรถูกมองว่ามีสิทธิบางประการที่จะมีชีวิตอยู่อย่างไม่ทุกข์ทรมาน ไม่ถูกทำร้ายหรือถูกทารุณ โดยผู้ที่เห็นว่าตนเองเหนือกว่า

3. การที่มนุษย์มีศักยภาพหรือความสามารถเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านใดด้านหนึ่งนี้จึงควรทำให้มนุษย์พัฒนาจริยธรรมของตนเองให้สูงขึ้น ขยายขอบเขตสิทธิครอบคลุมไปถึงสัตว์อื่น ๆ ด้วย มิใช่นำความสามารถมาอ้างความชอบธรรมในการที่ตนเองจะทำลายหรือทารุณกรรมชีวิตอื่น ๆ ได้ ถ้ามนุษย์เห็นว่าตนเองมีศักยภาพหรือความสามารถเหนือสิ่งใดแล้ว ตนสามารถทำลายชีวิตหรือทารุณกรรมสิ่งนั้นได้ นั่นคือ ความชอบธรรม เท่ากับแสดงว่า มนุษย์สามารถทำร้ายหรือฆ่ามนุษย์คนใด ๆ หรือสัตว์ใด ๆ ได้โดยชอบธรรมเช่นเดียวกันในเมื่อมนุษย์มีสิทธิในชีวิตตนเอง ควรเคารพสิทธิของผู้อื่นที่มีความสามารถศักยภาพน้อยกว่าตนเอง เช่น คนแก่ เด็ก คนพิการ เป็นต้น แล้วทำไมจึงไม่ควรขยายสิทธิเหล่านี้ให้ไปถึงสัตว์ต่าง ๆ อีกด้วย ซอลต์กล่าวไว้อย่างมั่นใจว่า “เผ่าพันธุ์มนุษย์กำลังอยู่ในระหว่างกระบวนการวิวัฒนาการทางศีลธรรม ในขณะที่กำลังจะบรรลุถึงภาวะ ขอบเขตทางศีลธรรมจะค่อย ๆ ขยายกว้าง ลึกซึ้งมากขึ้น การปฏิเสธที่จะขยายสิทธิขั้นพื้นฐานให้ครอบคลุมสัตว์ เป็นการสร้าง

ความเสื่อมทางศีลธรรมให้แก่ตนเอง การที่มนุษย์ยังคงทำร้ายก่ออันตรายแก่สัตว์เท่ากับเป็นการหยุดตัวเองไว้ในวัยเยาว์ทางศีลธรรมพันธุนาการทางศีลธรรมเท่านั้น

4. มนุษย์ สัตว์มีจิตใจเหมือนกัน คำว่า “มีจิตใจที่เหมือนกัน” หมายถึง มีจิตใจที่รักชีวิต รักความสุข เกลียดความทุกข์ แสวงหาความสุข หลีกหนีความทุกข์ ในประเด็นนี้ซอลต์เห็นว่า สัตว์ ในฐานะที่มีความรู้สึก ที่สามารถรับรู้ความเจ็บปวด ความทุกข์ทรมาน มีสิทธิ (ในชีวิต) มากพอ ๆ กับมนุษย์ ในการเป็นอิสระจากการกระทำที่ทารุณเจ็บปวด อีกทั้งซิงเกอร์ได้แสดงความเห็นในลักษณะเดียวกันนี้ว่า “ถ้าสิ่งมีชีวิตหนึ่งมีความรู้สึก มันสามารถรับรู้ความทุกข์ความสุข ดังนั้นเราจำต้องยอมรับว่ามันมีผลประโยชน์ ผลประโยชน์เหล่านี้อาจถูกละเมิดได้ トラบเท่าที่เราวางสิทธิของมนุษย์ไว้บนหลักของสมมติฐานเหมือนกันว่า มนุษย์มีผลประโยชน์ตามธรรมชาติที่ควรต้องได้รับการปกป้อง เราก็ควรจะขยายสิทธิให้กับสิ่งที่มีความรู้สึกที่มีไข่มนุษย์ด้วย ถ้าเรายอมรับว่า สัตว์สามารถมีความทุกข์ สามารถรับรู้ความเจ็บปวด สามารถขุ่นเคืองได้ในการบรรลุถึงผลประโยชน์ของตน เราจึงควรยอมรับว่าสัตว์มีสิทธิอย่างที่มีมนุษย์มี”

ดังนั้น จากแนวความคิดพื้นฐานเหล่านี้ทำให้องค์กรกลุ่มผู้พิทักษ์สิทธิสัตว์ได้ดำเนินการต่อต้านทุกรูปแบบต่อการกระทำที่โหดร้าย ทารุณ เป็นการทำลายชีวิตสัตว์ กลุ่มนี้กระจายกันทำหน้าที่นี้ครอบคลุมไปในเกือบทุกประเทศในโลกนี้

แนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิสัตว์ในเบญจศีล-เบญจธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา หลักจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมของมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักเบญจศีล หลักเบญจธรรม ในที่นี้จะวิเคราะห์หลักการเหล่านี้ที่มีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิสัตว์ที่บรรดานักสิทธิสัตว์ทั้งหลายอ้างถึงเพื่อปกป้องสัตว์ต่าง ๆ กล่าวคือ

1. หลักเบญจศีล หลักเบญจศีลที่เกี่ยวข้องกับสิทธิสัตว์ คือศีลข้อที่ 1 “ปาณาติปาตา เวรมณี” แปลว่า เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากเบญจศีลข้อนี้มีหลักการสำคัญที่สอดคล้องสนับสนุนสิทธิสัตว์ ดังนี้

1.1 ขอบเขตของสัตว์มีชีวิต (ปาณะ) ที่ได้รับการคุ้มครองในสิกขาบทนี้คือ มนุษย์ สัตว์เดรัจฉานทุกชนิด เนื่องจากคำว่า “สัตว์” ในสิกขาบทนี้ใช้คำภาษาบาลีว่า “ปาณะ” แปลว่า สัตว์มีชีวิตหรือสัตว์มีปราณหรือลมหายใจ โดยหมายเอามนุษย์สัตว์เดรัจฉานทุกชนิดที่หายใจ ที่มีชีวิตเป็นอยู่ ซึ่งหมายถึงทั้งมนุษย์ ทั้งดิรัจฉานทั่วไปที่ยังหายใจได้อยู่หรือยังมีชีวิตอยู่ไม่ว่าจะมีชีวิตอยู่ตั้งแต่อยูในครรภ์หรือในไข่ จนกระทั่งก่อนสิ้นลมหายใจ คือตายนั้นก็แสดงว่า สัตว์ที่เป็นข้อห้ามในสิกขาบทนี้คือมนุษย์สัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ไม่ว่าจะบุคคลฆาตมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานใด ๆ ก็ตามให้ถึงแก่ความตายย่อมถือว่าเป็นการกระทำปาณาติบาตเช่นเดียวกัน สิกขาบทนี้จึงให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานในชีวิตของสัตว์มนุษย์เหมือนกันเท่าเทียมกัน การฆาตมนุษย์คนหนึ่งย่อมเป็นปาณาติบาตในขณะเดียวกันการฆ่าสัตว์ตัวหนึ่งก็เป็นปาณาติบาตเช่นเดียวกัน เห็นว่าหลักการนี้สอดคล้องสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ 1) ถือว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ในแง่นี้มนุษย์จึงอยู่ในฐานะเป็นญาติกับสัตว์อื่น ๆ ไม่ใช่เป็นนาย”

1.2 เจตนารมณ์ของสิกขาบทนี้ถือเอาธรรมชาติของสัตว์มีชีวิตทุกชนิด ซึ่งรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ ไม่ต้องการให้ใครมาทำลายชีวิตตน ดังปรากฏใน เวฬุทวารายสูตร ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ชาวเวฬุทวารคามไว้ว่า

“พราหมณ์คหบดีทั้งหลาย... อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเรา ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา อนึ่ง ข้อที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร”

อริยสาวกนั้นพิจารณาอย่างนี้แล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์เองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย กล่าวสรรเสริญการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย กายสมาจารนี้ของอริยสาวกนั้นย่อมบริสุทธิ์ทั้ง 3 ส่วนดังที่กล่าวมานี้ จากพุทธพจน์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า สิกขาบท ข้อนี้ให้การยอมรับสิทธิทางด้านจิตใจของมนุษย์สัตว์เท่าเทียมกัน คือ ประการแรก การที่ให้มนุษย์เทียบตนเองกับสัตว์เดรัจฉานในด้านจิตใจ แสดงว่ามองคุณค่ามนุษย์กับสัตว์เดรัจฉานเท่าเทียมกัน ประการที่สอง มองมนุษย์สัตว์มีจิตใจเหมือนกันเท่าเทียมกันในด้านความรักชีวิต ต้องการความสุขเกลียดความทุกข์ หลักการนี้ จึงสอดคล้องสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ 4) ถือว่า “มนุษย์สัตว์มีจิตใจเหมือนกัน”

1.3 โทษในแง่ศีลถือว่า การฆ่าสัตว์ทุกชนิดไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ย่อมมีโทษสถานเดียวคือศีลขาด ข้อนี้เป็นการตีความจากโทษของการกระทำปาณาติบาตในแง่ศีล เนื่องจากการกระทำปาณาติบาตตามหลักเบญจศีลมีโทษในแง่ศีล คือศีลขาดหรือผิดศีลนั้นคือหากบุคคลมีเจตนาทำลายชีวิตบุคคลอื่น ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะเป็นพ่อ แม่ พี่ น้อง ญาติ ศัตรูหรือบุคคลใด ๆ ก็ตามหรือสัตว์อื่น ไม่ว่าจะสัตว์นั้นจะเป็นสัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ เป็นตัวพยาธิต่าง ๆ หนอนต่าง ๆ นก ปู ปลา สุนัข วัว หรือช้างก็ตาม เมื่อบุคคลหรือสัตว์เหล่านี้ถึงแก่ความตายด้วยความพยายามนั้นในแง่ศีลถือว่าต้องโทษอย่างเดียวกัน คือเป็นการละเมิดเบญจศีลข้อปาณาติบาตหรือภาษาทั่วไปเรียกว่า “ศีลขาด” หรือ “ผิดศีล” เสมอกัน เท่าเทียมกัน (ส่วนจะเป็นบาปมากหรือน้อยเป็นการพิจารณาโทษในแง่ธรรมซึ่งจะไม่กล่าวในที่นี้) จะเห็นว่าหลักการนี้สอดคล้องสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ 1) ถือว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ในแง่ที่มนุษย์จึงอยู่ในฐานะเป็นญาติกับสัตว์อื่น ๆ ไม่ใช่เป็นนาย”

1.4 แนวคิดว่าด้วย “การฆ่า” ตามหลักเบญจศีลเรียกพฤติการณ์การฆ่าสัตว์ว่า “การทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงหรือให้ถึงแก่ความตาย” ซึ่งมีได้หมายเอาเฉพาะการฆ่าให้ตายเท่านั้น แต่ยังมีความหมายครอบคลุมถึงการทำร้ายร่างกาย การกระทำทารุณกรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ประการแรก การฆ่า หมายถึง การทำลายชีวิตมนุษย์สัตว์เดรัจฉานให้ถึงแก่ความตาย ไม่ว่าจะเป็นการกระทำด้วยตนเองก็ดี ใช้ให้คนอื่นกระทำก็ดี หรือใช้อาวุธก็ดี ไม่ใช่ใช้อาวุธก็ดี ซึ่งผลของการกระทำนั้นทำให้มนุษย์สัตว์ต้องตาย ถือว่าเป็นการฆ่า การฆ่านี้ผิดทั้งศีลผิดธรรม

ประการที่สอง การทำร้ายร่างกาย การทำร้ายร่างกายนี้หมายเอาเฉพาะการกระทำต่อมนุษย์เท่านั้น หมายถึงการกระทำต่อบุคคลอื่นที่ไม่ถึงแก่ชีวิต แต่ทำให้ร่างกายบาดเจ็บ

เจ็บปวด ทุกข์ทรมาน ได้แก่การกระทำต่อไปนี้ 1) การทำให้พิการ คือการทำให้อวัยวะบางส่วนเสียหรือใช้การไม่ได้ตามปกติ เช่น ทำให้เสียนัยน์ตา เสียแขน เสียขา เป็นต้น 2) ทำให้เสียโฉม คือการทำให้ร่างกายเสียรูป เสียงาม แต่ไม่ถึงพิการ เช่น มีดกรีดหน้าตา ทำให้ขาหัก แขนหัก เป็นต้น ซึ่งแขนหรือขาที่หักแม้จะสามารถรักษาได้แต่ก็เสียรูปเดิมไป 3) ทำให้เจ็บลำบาก คือ การทำร้ายร่างกายที่ไม่ถึงกับเสียโฉม แต่ทำให้เจ็บปวด เสียความสำราญ เช่น ตีให้เจ็บ หัวแตก ถลอกบวม เป็นต้น

ประการสุดท้าย การทารุณกรรม การทารุณกรรมนี้หมายเอาเฉพาะการกระทำต่อสัตว์เดรัจฉานเท่านั้น เพราะว่ามันุษย์ไม่เป็นวัตถุอันใคร ๆ จะพึงทารุณกรรมได้ทั่วไป การทารุณกรรม หมายถึง การประพฤตินิยมโหดแก่สัตว์โดยไม่มีควมปราณี ได้แก่การกระทำดังนี้

1) การใช้การ ได้แก่ การใช้สัตว์เป็นพาหนะ เช่น เทียมยาน ไถนา ลากเข็น เป็นต้น โดยที่ผู้ใช้ไม่มีเมตตาปราณี มีแต่จะปล่อยให้อดอยากหิวโหย ปล่อยให้กิน ปล่อยให้นอน ปล่อยให้หยุดพักผ่อนตามกาลทำความลำบาก ความทุกข์ทรมานให้แก่สัตว์ด้วยการใช้ ขณะใช้ก็เขี่ยตีหรือทำร้ายร่างกายโดยไม่มีเมตตาจิตหรือใช้เกินกำลัง เช่น ให้เข็นของหนักเกินกำลัง เป็นต้น ชื่อว่าประพฤตินิยมโหดแก่สัตว์จัดเป็นทารุณกรรมในการใช้การ แต่ถ้าผู้ใช้มีเมตตาปราณีเอาใจใส่ในการบำรุงเลี้ยงตามสมควรให้ได้กินได้พักผ่อนตามกำลังตามกาล ไม่ทำความลำบาก ความทุกข์ทรมานแก่สัตว์จนเกินไป เพราะการรับใช้นั้นอย่างนี้ไม่จัดเป็นการทารุณกรรม

2) การกักขัง ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ไว้ในกรงหรือผูกไว้เพื่อดูหรือชมเล่น โดยปล่อยให้สัตว์อดอยากหรืออดโรย กักขังหรือผูกไว้จนไม่สามารถผดเปลี่ยนอิริยาบถ ดังนี้ จัดเป็นทารุณกรรมในการกักขัง แต่ถ้าผู้เลี้ยงดูแลให้สัตว์เป็นสุข ไม่ทุกข์ทรมานไม่ถือว่าเป็นการทารุณกรรม

3) การนำไป ได้แก่การผูกมัดเปิด ไก่ สุกรหรือการหิวหามเอาศีรษะเอาเท้าขึ้น สัตว์ที่ต้องทารุณกรรมอย่างนี้ย่อมได้รับความทุกข์ยาก เพราะเลือดลงศีรษะ ต้องชูศีรษะไปตลอดทาง อีกอย่างหนึ่ง การเอาปลาเป็นขังไว้ในห้องที่ขังขังเหยียดกัน ปล่อยให้ดิ้นกระเสือกกระสนไปจนกว่าจะตาย เป็นต้น จัดเป็นการทารุณกรรมในการนำไป

4) การเล่นสนุก ได้แก่ การเอาสัตว์มาเล่นเพื่อความสนุกสนาน แล้วทำให้สัตว์เหล่านั้นต้องทุกข์ทรมาน เช่น การเอาประตักผูกหางสุนัขแล้วเอาไฟจุด เพื่อสุนัขตกใจแล้ววิ่งไป การเอาเทียนจุดไฟติดบนกระดองเต่า เมื่อเทียนไหม้ลงมาถึงกระดอง เต่าจะร้อนแล้ววิ่งไปด้วยความตกใจกลัว การเอาก้อนอิฐหรือก้อนหินเล่นขว้างสัตว์ต่าง ๆ มีนก คางคก กิ้งก่า เป็นต้น จนทำให้ต้องบาดเจ็บ หรือการทิ้งปึก ทิ้งขา ของสัตว์มีตักแทน จิ้งหรีด เป็นต้น เหล่านี้จัดเป็นทารุณกรรมในการเล่นสนุก

5) การผจญสัตว์ ได้แก่ การชนโค ชนกระบือ ชนแพะ ชนแกะ ตีไก่ กัดปลา กัดจิ้งหรีด เป็นต้น ซึ่งคนเล่นหรือคนดูย่อมสนุกสนานเพลิดเพลิน ส่วนสัตว์ที่ชนกัน กัดกันหรือตีกัน ย่อมได้รับความทุกข์ยากลำบาก ถึงแม้ว่าบางครั้งมันเองจะสมัครใจข้อนี้เป็นเพราะคนประกอบอุบายให้มันบันดาลโทสะขึ้นมาในเวลาเห็นตัวอื่น การแสวงหาความสนุกโดยไม่เห็นแก่ความทุกข์ของสัตว์อื่นอย่างนี้ จัดเป็นทารุณกรรม ในการผจญสัตว์

ตามหลักเบญจศีลถือว่า การกระทำใด ๆ ที่มีเจตนาทำให้สัตว์คนที่มีชีวิตต้องตายลงไปจัดเป็นการฆ่า รวมถึงการทำร้ายร่างกายมนุษย์การกระทำทารุณกรรมต่อสัตว์เดรัจฉานจนถึงแก่ความตายลงไป จัดเป็นการฆ่าเช่นเดียวกัน เป็นการกระทำที่ผิดศีลข้อปาณาติบาต ส่วนการทำร้ายร่างกายมนุษย์การกระทำทารุณกรรมสัตว์เดรัจฉานทุกชนิดที่ไม่ถึงแก่ความตาย แม้ไม่ผิดศีลแต่ก็จัดเป็น “บาป” หรือเป็นการกระทำที่ผิดธรรม คือความเมตตากรุณา ซึ่งจะกล่าวต่อไปในหัวข้อว่าด้วยเบญจธรรม

ดังนั้นการฆ่า การทำร้ายร่างกายมนุษย์ การทรมาน จัดเป็นข้อห้ามในสิกขาบทนี้ ซึ่งห้ามกระทำทั้งต่อมนุษย์สัตว์เช่นเดียวกัน หลักการนี้จึงสอดคล้องสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ 2) ถือว่า “แม้มนุษย์จะเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านภาษาเหตุผลก็ตาม แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะทำลายชีวิตหรือทรมานกรรมสัตว์อื่นตามใจชอบได้”

1.5 เบญจศีลท่านเรียกว่า “มนุษย์ธรรม” คือ ธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั่นก็คือ มนุษย์คนใดมีเบญจศีลถือว่าเป็นมนุษย์คนนั้นเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คำว่า “มนุษย์ที่สมบูรณ์” คือ เป็นสัตว์อันประเสริฐ เป็นสัตว์ผู้มีจิตใจที่สูงส่งด้วยคุณธรรมอย่างแท้จริง ถ้าถือตามกำเนิด (โยนิ) ของสัตว์ จัดเป็นสัตว์ประเภท “ชลาพุชะโยนิ” (กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์) “คุณธรรม” นี้แหละที่ทำให้มนุษย์ประเสริฐกว่าสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด

ความประเสริฐนี้เองทำให้มนุษย์คนนั้นเป็นผู้มีศีลธรรมที่สูงขึ้น อันเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของมนุษย์ จะเห็นว่าพระอรหันต์บุคคลตั้งแต่ขั้นต้นคือ พระโสดาบันเป็นต้นไป ย่อมมีเบญจศีลบริสุทธิ อันเป็นพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนานั่นเอง หลักการนี้จึงสอดคล้องสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ 2) ถือว่า “แม้มนุษย์จะเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านภาษาเหตุผลก็ตาม แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะทำลายชีวิตหรือทรมานกรรมสัตว์อื่นตามใจชอบได้” ข้อที่ 3) ถือว่า “การที่มนุษย์มีศักยภาพหรือความสามารถเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านใดด้านหนึ่งจึงควรทำให้มนุษย์พัฒนาจริยธรรมของตนเองให้สูงขึ้นขยายขอบเขตสิทธิครอบคลุมไปถึงสัตว์อื่น ๆ ด้วย”

2. หลักเบญจธรรม คือ ธรรม 5 ประการ หรือธรรมที่ติงาม 5 ประการ (เบญจกัลยาณธรรม) หลักเบญจธรรมที่สนับสนุนสิทธิสัตว์คือ ความเมตตาความกรุณา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ความเมตตา ความรัก กิริยาที่รัก ภาวะที่รัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู ภาวะที่เอ็นดู ความปรารถนาเกื้อกูลกัน ความอนุเคราะห์ ความไม่พยาบาท ความไม่ปองร้าย กุศลมูลคือ อโหสะในหมู่สัตว์ หมายถึงความรักใคร่ ความปรารถนาให้มีความสุขหรือความปรารถนาดีหรือเจตนาดี หวังความดีงาม หวังความสุข หวังความเจริญก้าวหน้าให้แก่กัน มีจิตอันแผ่เมตริคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหลาย จึงเป็นความปรารถนาดีต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์สัตว์ หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก ดังมีพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุผู้มีจิตสพรคด้วยเมตตา แผ่ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เหมือนคนเห็นคนผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจแล้ว พึงรักใคร่ ฉะนั้น”

ความเมตตาเรียกว่า “เมตตาอัปมัถญา” คือ มีความรักความปรารถนาดีที่ไม่มีประมาณ ไม่จำเพาะจงเจาะสัตว์บุคคล นั่นคือ เป็นความรัก ความปรารถนาดีต่อมนุษย์สัตว์ทุกชนิด ทุกจำพวกทุกภพ บุคคลผู้มีจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตาจึงมักจะมีคุณลักษณะสำคัญ 5 ประการ ตามคุณลักษณะของความเมตตา ที่สอดคล้องสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ ได้แก่ 1) มีการคิดพูด กระทำแต่สิ่งที่เป็นไปโดยอาการเกื้อกูลแก่คนสัตว์ทั้งหลาย (ลักษณะ) 2) มีการน้อมนำแต่สิ่งดีประโยชน์เข้าไปให้แก่คนสัตว์ทั้งหลาย (หน้าที่หรือรส) 3) หากมีความอาฆาตแค้นเคืองก็สามารถกำจัดให้หมดไปจากใจได้ (ผลปรากฏหรือปัจจุภูฐาน) 4) อยากเห็นภาวะที่น่าพอใจเจริญใจของสัตว์ทั้งหลาย (ปทัสถาน) 5) มีจิตใจที่สงบจากความพยาบาทปองร้ายบุคคลสัตว์เป็นสมบัติ

2.2 ความกรุณา คือความสงสาร กิริยาที่สงสาร ภาวะที่สงสารในสัตว์ทั้งหลาย กรุณาเจโตวิมุตติ (จิตหลุดพ้นด้วยความกรุณา) หมายถึงภาวะแห่งจิตใจที่หวั่นไหวเพราะเห็นความทุกข์ความเดือดร้อนของคนสัตว์อื่นการบำบัดช่วยเหลือทำให้ความทุกข์เหล่านั้นหมดไป ความคิดปลดปล่อยทุกข์ให้แก่สัตว์ทั้งปวงดังมีพุทธพจน์ว่า “ภิกษุผู้มีจิตสทรศตด้วยกรุณา แผ่ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เหมือนบุคคลเห็นคนผู้หนึ่ง ซึ่งตกทุกข์ได้ยากแล้วพึงสงสารฉะนั้น”

ความกรุณานี้เรียกว่า “กรุณาอัปปมัญญา” คือความกรุณาที่ไม่มีประมาณ ต่อสัตว์มนุษย์ทั้งหลาย บุคคลที่มีความกรุณาจะมีคุณลักษณะสำคัญ 5 ประการตามคุณลักษณะความกรุณาที่สนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ ได้แก่ 1) มีการเป็นไปแห่งอาการช่วยบำบัดความทุกข์แก่คนสัตว์ทั้งหลาย (ลักษณะ) 2) มีการช่วยกำจัดความทุกข์ของผู้อื่นสัตว์อื่น (หน้าที่หรือรส) 3) มีความไม่เบียดเบียนหรือวิหิงสา (ผลปรากฏ หรือปัจจุปัจภูฏาน) 4) มีการเห็นสัตว์บุคคลผู้ถูกทุกข์ครอบงำแล้วไม่มีที่พึงพิง 5) มีจิตใจที่ความสงบจากความเบียดเบียนเป็นสมบัติ

หลักเบญจธรรมทั้ง 2 ประการนี้ เป็นหลักการที่สนับสนุนส่งเสริมหลัก ปาณาติบาต คือไม่ให้เกิดการกระทำปาณาติบาตหรือฆ่าสัตว์ เมื่อพิจารณาหลักการทั้ง 2 แล้วพบว่า ในขณะเดียวกันหลักเกณฑ์นี้ก็ยิ่งสอดคล้องสนับสนุนแนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิสัตว์ทุกข้อที่กล่าวมา

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์เริ่มต้นในสังคมตะวันตกมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อปกป้องสัตว์จากการกระทำทารุณกรรมการฆ่าด้วยวิธีการต่าง ๆ จากมนุษย์ผู้หยิ่งทะนงตน ในความเป็นมนุษย์ผู้ประเสริฐกว่าบรรดาสัตว์อื่น ๆ ในโลกนี้ที่เรียกว่า แนวความคิดแบบ “เผ่าพันธุ์นิยม” เหตุผลสำคัญที่บรรดานักสิทธิสัตว์นำมาสนับสนุน คือ 1) มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ในแง่ที่มนุษย์จึงอยู่ในฐานะเป็นญาติกับสัตว์อื่น ๆ ไม่ใช่เป็นนาย 2) แม้มนุษย์จะเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านภาษาเหตุผลก็ตาม แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะทำลายชีวิตหรือทารุณกรรมสัตว์อื่นตามใจชอบได้ 3) การที่มนุษย์เหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านใดด้านหนึ่งจึงควรทำให้มนุษย์พัฒนาจริยธรรมของตนเองให้สูงขึ้น ขยายขอบเขตสิทธิครอบคลุมไปถึงสัตว์อื่น ๆ ด้วย 4) มนุษย์สัตว์มีจิตใจที่เหมือนกัน คือมีจิตใจที่รักชีวิต รักความสุขเกลียดความทุกข์

ในส่วนของพระพุทธศาสนานั้น หลักเบญจศีลที่สอดคล้องสนับสนุนแนวความคิดสิทธิสัตว์ สิกขาบทที่ 1 ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง ซึ่งมีหลักเกณฑ์สำคัญ 3 ประการ คือ 1) ขอบเขตของสัตว์มีชีวิต (ปาณะ) ที่ได้รับการคุ้มครองในสิกขาบทนี้คือมนุษย์สัตว์เดรัจฉานทุกชนิด สอดคล้องสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ 1 2) เจตนากรรมของสิกขาบทนี้ถือเอาธรรมชาติของสัตว์มีชีวิตทุกชนิด ซึ่งรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ ไม่ต้องการให้ใครมาทำลายชีวิตตน สอดคล้องสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ 4 3) โทษในแง่ศีลถือว่า การฆ่าสัตว์ทุกชนิดไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ย่อมมีโทษสถานเดียวคือศีลขาด ซึ่งสอดคล้องสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ 1 4) แนวคิดว่าการฆ่า มีความหมาย ครอบคลุมการกระทำทุกชนิดที่ทำให้คนสัตว์ต้องตาย ตลอดจนการทำร้ายร่างกายมนุษย์ การทำทารุณกรรมต่อสัตว์ให้ต้องบาดเจ็บหรือพิการ ต้องทนทุกข์ทรมาน ถือว่าเป็นข้อห้ามตามสิกขาบทนี้ ซึ่งสอดคล้องสนับสนุนสิทธิสัตว์ข้อ 2 5) เบญจศีลเป็นธรรมสำหรับมนุษย์ คือเป็นธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐเป็นผู้มีจิตใจสูงส่งด้วยคุณธรรมไม่เบียดเบียนตนเอง บุคคลอื่น ตลอดจนสัตว์อื่น สอดคล้องสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ 2 3

ส่วนเบญจธรรมที่สนับสนุนสิทธิสัตว์คือ 1) เมตตา ความปรารถนาดีต่อมนุษย์สัตว์
 2) กรุณา ความสงสาร ปรารถนาให้มนุษย์สัตว์หลุดพ้นจากความทุกข์ หลักการนี้สอดคล้องสนับสนุน
 แนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิสัตว์ทุก ๆ ข้อ ถึงแม้ว่าสิทธิสัตว์จะไม่ปรากฏมีในพระพุทธศาสนาโดยตรง
 แต่แนวความคิดนี้ก็มีสอดแทรกผสมประสานอยู่กับหลักธรรมวินัยข้อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะ
 หลักเบญจศีล-เบญจธรรม ข้อปาณาติบาต-เมตตากฎณาอาจกล่าวได้ หลักเบญจศีล-เบญจธรรมคู่นี้
 เป็นแนวความคิดที่ว่าด้วยสิทธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจองค์ความรู้ทางด้านผลการศึกษาที่ตรงหรือใกล้เคียงกับหัวข้อในการวิจัย
 พบว่า มีเอกสารงานวิจัยดังนี้

งามอาภา วัฒนอังกูร (2560) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่าง
 คนกับช้างป่าในเขตตำบลพวา อำเภอกง่างาม จังหวัดจันทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัย
 ที่มีผลต่อการเกิดปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าและแนวทางในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่าง
 คนกับช้างป่า ในเขตตำบลพวา อำเภอกง่างาม จังหวัดจันทบุรี การศึกษานี้ใช้วิธีเชิงคุณภาพ
 แนวนิเวศวิทยาการเมืองและการวิจัยเชิงบุกเบิกคือการรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร
 การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่มและ
 การสังเกตการณ์ โดยผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาช้างป่า ผู้อาวุโส
 ชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัย
 หลักที่มีผลต่อการเกิดปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า ในเขตตำบลพวาได้แก่ ปัจจัยด้านการบุกรุกทำลาย
 ป่า ปัจจัยด้านการขยายตัวของถนน ปัจจัยด้านการเพิ่มจำนวนของช้างป่าและปัจจัยด้าน
 การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ส่วนแนวทางในการจัดการปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า ในเขตตำบลพวา
 สามารถแบ่งได้เป็น 2 แนวทางหลักคือ แนวทางการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ประกอบด้วย 4 แนวทาง
 ได้แก่ การสร้าง แนวรั้วรั้งฝั่ง การสร้างแนวรั้วสลิงกันช้าง การขุดคูกันช้าง และการสร้างกฏระเบียบ
 เพื่อพิจารณาการจ่ายค่าชดเชยแก่ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาช้างป่า ส่วนข้อเสนอแนะ
 แนวทางการแก้ไขปัญหาระยะยาวประกอบด้วย 7 แนวทาง ได้แก่ การศึกษาความสามารถในการ
 รับรองจำนวนช้างที่เหมาะสม การวางแผนในการใช้ประโยชน์ที่ดิน การถ่ายเทช้างระหว่างพื้นที่ที่อยู่
 ใกล้เคียงกัน การเคลื่อนย้ายช้างออกจากพื้นที่ที่มีประชากรหนาแน่น การเคลื่อนย้ายข้ามระหว่าง
 กลุ่มป่า การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับรู้ข้อมูลอย่างทันต่อเหตุการณ์ และการจัดตั้งคณะทำงาน
 เพื่อแก้ไขปัญหาล้างโดยตรง

สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคน
 กับช้างบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน จากผลการเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พฤศจิกายน
 2547-พฤษภาคม 2550 พบว่ารูปแบบสถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในบริเวณ
 อุทยานแห่งชาติแก่งกระจานเกิดเฉพาะบริเวณตอนใต้ของอุทยานแห่งชาติแก่งกระจานใน
 15 หมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นในพื้นที่เกษตรกรรมใกล้กับแนวขอบป่าบริเวณผืนป่าด้านฝั่งตะวันออก
 ครอบคลุมระยะทางตามแนวขอบป่าเป็นระยะทางทั้งสิ้นประมาณ 64 กิโลเมตร พื้นที่เกษตรกรรมที่
 ได้รับความเสียหายส่วนใหญ่มีระยะห่างจากขอบป่าไม่เกิน 400 เมตร แต่พบเห็นเหตุการณ์ที่ช้างป่า

ออกไปกินทำลายพืชเกษตรไกลมากที่สุดถึง 1.5 กิโลเมตร พื้นที่บริเวณหมู่ 7 บ้านห้วยสัตว์ใหญ่ หมู่ 5 บ้านสวนใหญ่พัฒนาเป็นบริเวณที่ผืนป่าด้านฝั่งตะวันตกตะวันออกมีระยะห่างกันน้อยที่สุดคือ ประมาณ 800 -1,500 เมตร เป็นบริเวณที่ช้างป่าใช้ในการเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างผืนป่าทั้ง 2 ฝั่ง ทำให้เกิดเหตุการณ์ความเสียหายขึ้น ซึ่งเมื่อทำการประเมินพื้นที่เกษตรกรรมที่ได้รับผลกระทบจากปัญหานี้พบว่าครอบคลุมพื้นที่เกษตรกรรมประมาณ 50 ตารางกิโลเมตร ในพื้นที่ 4 ตำบล (ป่าเต็ง ห้วยสัตว์ใหญ่ หนองพลับ บึงนคร) 2 อำเภอ (แก่งกระจาน หัวหิน) 2 จังหวัด (เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์) โดยมีเหตุการณ์เกิดขึ้นเฉลี่ยอยู่ที่ 29 เหตุการณ์ต่อเดือน ชนิดพืชที่ได้รับความเสียหายส่วนใหญ่ ได้แก่ กล้าย สับปะรด ขนุน มะพร้าว มะม่วง มะละกอ ข้าวโพด และฝรั่ง ไม้ผล เช่น มะละกอ ขนุน และมะม่วง สำหรับมาตรการการบรรเทาปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน จากการทดลองสร้างแนวป้องกันช้าง 4 แบบ ได้แก่ รั้วพริก รั้วหัวน้ำส้มสายชู รั้วไฟฟ้า และรั้วเส้นลวดธรรมดา ส่วนการทำแนวป้องกันเผ่าระวังตามแนวขอบป่าเป็นมาตรการเบื้องต้นที่ควรจัดทำขึ้นเพื่อเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าบรรเทาความเดือดร้อนให้กับประชาชนในพื้นที่แต่มาตรการในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจานในระยะยาวน่าจะมองไปในเรื่องการส่งเสริมให้เกษตรกรในพื้นที่หลีกเลี่ยงการปลูกพืชที่เป็นเป้าหมายในการบุกเข้ากินทำลายของช้างป่า เช่น กล้าย สับปะรด มะม่วง ขนุน มะพร้าว มะละกอ ฝรั่ง และข้าวโพด

สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า (2550) ได้นำเสนอประสบการณ์ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจานไว้ดังนี้

รูปแบบของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่พบมากที่สุดบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน คือการที่ช้างป่าออกมากินทำลายพืชผลทางการเกษตร ซึ่งทำให้เกษตรกรได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากผลผลิตทางการเกษตรได้รับความเสียหาย ขาดแคลนรายได้ ตกอยู่ในความหวาดกลัวหวาดระแวงจากการปะทะกับช้างป่าทำให้เกิดความไม่พอใจต่อพื้นที่อนุรักษ์ จากการสำรวจพืชผลทางการเกษตรที่พบเห็นร่องรอยการกินของช้างบ่อยที่สุด มี 8 ชนิด ได้แก่ กล้าย สับปะรด ขนุน มะพร้าว มะม่วง มะละกอ ข้าวโพด และฝรั่ง ในจำนวนนี้กล้ายได้รับความเสียหายบ่อยครั้งมากที่สุด รองลงมาคือ สับปะรด และขนุน ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาเฉพาะพืชเป้าหมายที่ช้างชอบเข้าไปกินทำลายทั้ง 8 ชนิด พบว่า พืชส่วนใหญ่ได้รับความเสียหายในช่วงที่กำลังให้ผลผลิต คิดเป็นร้อยละ 55 รองลงมา คือ ช่วงที่กำลังเจริญเติบโต หรือโตเต็มที่แล้วแต่ไม่อยู่ในช่วงกำลังให้ผลผลิต คิดเป็นร้อยละ 41 ส่วนพืชที่อยู่ในช่วงต้นกล้าหรือต้นอ่อนได้รับความเสียหายน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 4 ดังนั้นพืชที่อยู่ในระยะต้นกล้าหรือต้นอ่อนจึงไม่เป็นเป้าหมายในการบุกเข้ากินทำลายของช้างป่าในบริเวณนี้

ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่ามีการตั้งสมมติฐานสาเหตุของการที่ช้างออกจากป่าว่ามีสาเหตุเนื่องจากเป็นเส้นทางการเคลื่อนย้ายตามธรรมชาติ การขาดแคลนแหล่งน้ำในช่วงฤดูแล้ง ถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติเสื่อมสภาพทำให้ขาดแคลนอาหาร ความตึงเครียดในรสชาติของพืชเกษตรจำนวนช้างป่าอาจมีปริมาณมากเกินความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ซึ่งจากการสำรวจแหล่งน้ำ แหล่งโป่งสภาพถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างในบริเวณที่เกิดความขัดแย้งการสำรวจ

การแพร่กระจายจำนวนประชากรของช้างในพื้นที่ได้ชี้ให้เห็นว่า ช้างออกมากินพืชผลทางการเกษตรที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจานมีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการสามารถตอบสมมติฐานได้ดังนี้

1. เส้นทางเคลื่อนย้ายตามธรรมชาติถูกตัดขาด สภาพพื้นที่ป่าทางตอนใต้ของอุทยานแห่งชาติแก่งกระจานถูกแบ่งแยกออกเป็นสองฝั่ง เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ทำให้เป็นอุปสรรคในการเคลื่อนย้ายประชากรช้างป่าตามธรรมชาติ ดังนั้น แนวพื้นที่เกษตรกรรมทางตอนเหนือบริเวณ หมู่ 7 หมู่ 5 ตำบลป่าเต็ง อำเภอแก่งกระจาน ซึ่งเป็นจุดที่แคบที่สุดระหว่างป่าสองฝั่ง จึงมักถูกใช้เป็นเส้นทางเคลื่อนย้ายประชากรช้างในบางฤดูกาล จึงเท่ากับเป็นการบังคับให้ช้างต้องเคลื่อนที่ผ่านพื้นที่เกษตรกรรมทำให้เกิดความเสียหายตามมา

2. แหล่งน้ำในผืนป่าตะวันออกขาดแคลนช่วงฤดูแล้ง การสำรวจการแพร่กระจายของแหล่งน้ำพบว่าสามารถพบแหล่งน้ำได้ค่อนข้างทั่วไปในพื้นที่ อย่างไรก็ตามในฤดูแล้งแหล่งน้ำตามธรรมชาติส่วนใหญ่ในป่าทางด้านตะวันออกค่อนข้างขาดแคลนอาจมีผลดึงดูดให้ช้างออกมาใช้แหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นตามขอบป่า จึงเพิ่มโอกาสในการทำให้ช้างเข้ามาใกล้กับพื้นที่เกษตรกรรม โดยเฉพาะหากเป็นแปลงเกษตรที่มีการปลูกพืชเกษตรที่เป็นที่ชื่นชอบของช้าง

3. แหล่งน้ำแหล่งโป่งในพื้นที่อุทยานฯ ไม่ขาดแคลนน้ำ การสำรวจแหล่งโป่ง พืชอาหารตามธรรมชาติ พบว่ายังคงพบกระจายอยู่ค่อนข้างทั่วพื้นที่ ดังนั้นการขาดแคลนอาหารไม่น่าเป็นปัจจัยหลักที่ดึงดูดให้ช้างออกมาจากป่า

4. พืชเกษตรดึงดูดช้าง การสำรวจความเสียหายของพืชเกษตร พบว่าแปลงเกษตรกรรมจำนวนมากตามขอบป่าปลูกพืชเกษตรหลายชนิดที่เป็นที่ชื่นชอบของช้าง ดังนั้น พืชผลทางการเกษตรเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดให้ช้างกลับออกมาบุกรุกพื้นที่เกษตรอย่างสม่ำเสมอ เพราะติดใจในรสชาติอาหาร รวมทั้งคุณค่าทางสารอาหารที่เหนือกว่าพืชอาหารตามธรรมชาติ

5. ประชากรช้างไม่มากเกินศักยภาพการรองรับของพื้นที่ การสำรวจการแพร่กระจายของช้างป่าในอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน พบว่า ปัจจุบันช้างไม่มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ส่วนใหญ่ทางตอนเหนือ แต่ยังมีการใช้ประโยชน์อย่างหนาแน่นทางตอนกลางตอนใต้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ขณะนี้การประเมินจำนวนประชากรช้างป่าที่แน่ชัดยังคงอยู่ระหว่างการดำเนินการ โดยใช้เทคนิคการจำแนกลักษณะทางพันธุกรรมจากกองมูล แม้ในปัจจุบันเราจะสามารถกล่าวได้ว่าพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจานยังมีศักยภาพรองรับการขยายตัวของประชากรช้างป่าได้อีกมาก แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องคำนึงถึงแนวเชื่อมต่อตามธรรมชาติที่จะเอื้อให้ประชากรช้างที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าทางตอนใต้ฝั่งตะวันออกสามารถเคลื่อนย้ายประชากรได้อย่างอิสระในอนาคตอีกด้วย

ผลจากการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ทำให้ทราบถึงปัจจัยหลัก 4 ประการ ที่ทำให้การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ประกอบด้วย

1. การใช้เทคนิคการป้องกันที่ตายตัวครั้งเดียว เช่น การติดตั้งรั้วไฟฟ้า และการขุดคู
2. การขาดการเฝ้าระวังการมีส่วนร่วมจากเกษตรกรเจ้าของพื้นที่
3. การที่ช้างเกิดความคุ้นเคยกับเทคนิคการป้องกันแบบใดแบบหนึ่ง
4. การบรรเทาปัญหาเพื่อทำให้เกษตรกรอยู่ร่วมกับช้างได้ มีต้นทุนทางเศรษฐกิจสังคม

ที่สูงมาก

จากประสบการณ์ของเหล่าผู้จัดการพื้นที่อนุรักษ์ได้มีการสรุปบทเรียนการแก้ปัญหาในหลายพื้นที่นำเสนอแนวทางการจัดการปัญหาแบบบูรณาการที่ผสมผสานวิธีการหลาย ๆ อย่างเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นทางที่จะช่วยให้การแก้ปัญหาดังกล่าวเกิดความยั่งยืนที่สุด ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญของแนวทางการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างแบบบูรณาการประกอบด้วย การจัดการปัญหาอย่างมีส่วนร่วม การจัดการแนวกันชน การติดตามประเมินผลการประเมินความเหมาะสมของมาตรการในเชิงเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน การสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอยู่ร่วมกับช้าง

ประทีป ลิขกุลรักษ์ (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาช้างป่ากุยบุรี ของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่นั้นประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ไปพร้อมกับการประกอบอาชีพรอง โดยมีรายได้เฉลี่ย 55,046.15 บาท ต่อครัวเรือนต่อปี มีที่ดินถือครองน้อยกว่า 11 ไร่ มีขนาดพื้นที่ถือครองเฉลี่ยเท่ากับ 12.30 ไร่ ส่วนใหญ่ปลูกพืชเกษตร ราษฎรส่วนใหญ่เคยได้รับความเสียหายจากช้างป่าเข้ามาเหยียบย่ำทำลายพืชเกษตร โดยไม่เคยมีประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหช้างป่า และไม่เป็นสมาชิกกลุ่มชมรม คนรักช้างกุยบุรี ราษฎรมีการรับรู้แนวเขตป่าสงวนแห่งชาติเป็นบางจุด ได้รับข้อมูลข่าวสารโดยมีระดับความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าอยู่ในเกณฑ์ที่ดี และมีระดับความรู้ด้านการป้องกันพืชเกษตรจากช้างป่าและการขับไล่ช้างป่าอยู่ในระดับดี

สำหรับระดับความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ไขปัญหช้างป่ากุยบุรีของโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการศึกษาสรุปได้ว่า การดำเนินการของโครงการดังกล่าวอยู่ในเกณฑ์ที่ดี สามารถแก้ไขปัญหช้างป่าบุกรุกทำลายพืชเกษตรที่เกิดขึ้นให้ลดลงได้เป็นที่น่าพอใจของราษฎรในพื้นที่ ประสบการณ์การมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหช้างป่า และการเข้าเป็นสมาชิกชมรมรักช้างป่ากุยบุรี เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ไขช้างป่ากุยบุรี จากผลการศึกษาที่พบว่า ประสบการณ์การมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหช้างป่าเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเห็นของราษฎร จึงควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรให้เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหช้างป่ากับเจ้าหน้าที่ของรัฐให้มากขึ้นเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ให้กับราษฎรในพื้นที่ พร้อมทั้งควรดำเนินการประชาสัมพันธ์ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจด้านการแก้ไขปัญหช้างป่าควบคู่กันไปด้วย จะช่วยทำให้ราษฎรมีความเข้าใจต่อโครงการมากขึ้น จากความคิดเห็นของราษฎรเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคของโครงการในด้านความแห้งแล้ง ปริมาณน้ำไม่เพียงพอในช่วงหน้าแล้ง เจ้าหน้าที่ของรัฐมีจำนวนไม่เพียงพอต่อการดูแลการปฏิบัติงานของโครงการ การทำงานหลายหน่วยงานที่มีความซ้ำซ้อน หรือการประชาสัมพันธ์โครงการยังมีไม่เพียงพอซึ่งปัญหาอุปสรรคที่ราษฎรในพื้นที่ดังกล่าวได้แสดงความคิดเห็นมาหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ควรนำมาเป็นข้อมูลในการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้ปัญหาดังกล่าว ลดน้อยหรือหมดลงในอนาคต

สุพล จิตรวิจักขณ์ และคณะ (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง คนกับช้างป่าบนสถานการณ์ใหม่ อุทยานแห่งชาติกุยบุรี ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์ช้างป่าในอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ซึ่งเป็นผืนป่าที่ได้รับการผนวกรวมเข้ากับพื้นที่คุ้มครองอีก 3 แห่ง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน

อุทยานแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติไทยประจันและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่น้ำภาชี ภายใต้ชื่อเรียกรวมว่ากลุ่มป่าแก่งกระจาน-กุยบุรี (Kaeng Krachan-Kuiburi Forest Complex) มีพื้นที่รวมเกือบ 3 ล้านไร่ ปี พ.ศ. 2548 ได้มีการ “สรุปทเรียน” ของทุกภาคส่วนที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ด้วยการสัมภาษณ์ ผลจากการดำเนินงานในอดีตได้สะท้อนให้เห็นถึงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้แก่

1. การขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้งานบางส่วนซ้ำซ้อนกัน
2. การนำอาหารมาเลี้ยงช้างป่า ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของช้างป่าในระยะยาว
3. ขาดการสรุปทเรียนของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาดำเนินการแก้ปัญหาในพื้นที่
4. การทำฝายและโป่งเทียมบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่เกษตรกรรม ทำให้เกิดการดึงดูด

ให้ช้างป่าออกมาใช้พื้นที่บริเวณรอยต่อระหว่างป่ากับพื้นที่เกษตรกรรม และทำให้เกิดการเข้าทำลายพื้นที่เกษตรกรรมตามมา นำมาสู่บทเรียนร่วมของการแก้ปัญหาอันเนื่องมาจากช้างป่าออกมาทำลายผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ 1) การใช้ปะทัดจุดไล่ให้ช้างป่ากลับเข้าไปในป่า และไม่ออกมายังบริเวณพื้นที่ของชาวบ้าน 2) การใช้คูปไฟขับไล่ช้างป่า 3) การส่งเสริมให้ประชาชนร่วมกันบำรุงรักษาและฟื้นฟูป่า 4) การขุดหลุมขวางกั้นเส้นทางที่ช้างป่าจะเดินเข้ามาในพื้นที่ 5) การจัดเวรยามเพื่อเฝ้าระวังช้างป่าในพื้นที่ที่ช้างออกมา เป็นต้น

โดยมีมาตรการการจัดการเพื่อจูงใจให้ช้างป่าอยู่ในป่า ได้แก่

1. มาตรการรักษาความปลอดภัย โดยการลาดตระเวนตรวจการในป่าลึก ลดปัญหาการล่าสัตว์ป่า โดยให้สายตรวจลาดตระเวน
2. มาตรการสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านที่เข้าไปเก็บหาของป่า เพื่อลดการรบกวนช้างป่า เช่น ห้ามก่อกองไฟ ห้ามนำอาวุธปืน ห้ามการใช้ปะทัดจุดให้เกิดเสียงดัง ถ้าพบฝูงช้างป่าต้องไม่รบกวนการดำรงชีวิตของช้างป่า
3. ปรับปรุงแหล่งอาหารของช้างป่า ได้แก่ การปรับปรุงสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับแปลงหญ้า โดยการถางและขุดวัชพืชออกจากแปลงหญ้า อาทิ สาบเสือและผกากรอง ในปี พ.ศ. 2549 ทำการปรับปรุงได้ประมาณ 700 ไร่ การปลูกพืชอาหารสัตว์ป่าเสริมความอุดมสมบูรณ์ให้กับผืนป่า เช่น ไม้ป่า ไม้รวก หวาย หว่า กระถ่อน เหยียง มะกอก ตะขบป่า ในปี 2549 ทำการปลูกป่าเสริมประมาณ 200 ไร่
4. จัดทำโป่งเทียมและเสริมเกลือแร่ในโป่งธรรมชาติในป่าลึก
5. จัดทำฝายต้นน้ำ (Check dam) เพื่อสร้างความชุ่มชื้นและเป็นแหล่งน้ำให้สัตว์ป่า โดยเน้นจัดทำในป่าลึก เป็นต้น การจัดการเพื่อป้องกันก่อนช้างป่าออกจากป่า ได้แก่ 1) จัดตั้งด่านตรวจเฝ้าระวังช้าง 2) ด่านตรวจ คือด่านตรวจกฤษกร ด่านตรวจอ่างหิน เพื่อติดตามเฝ้าระวังและช่วยผลักดันให้ช้างป่ากลับเข้าป่า ทั้งยังเป็นจุดรับแจ้งเหตุ ช้างลงรบกวนพืชไร่ 2) พัฒนาเครือข่ายระบบสื่อสารและแจ้งเหตุ 3) จัดชุดเจ้าหน้าที่เคลื่อนที่เร็ว จำนวน 3 ชุด ปฏิบัติการตามโครงการติดตามเฝ้าระวังช้างป่า 4) จัดตั้งด่านตรวจชั่วคราว บริเวณคลองกุย ในช่วงฤดูฝน-ฤดูหนาว ซึ่งพบช้างป่าออกมารบกวนบริเวณตอนกลางรอบที่ทำการอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

นริศ ภูมิภาคพันธ์ (2549) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง ดังนี้ ช้างป่าเป็นสัตว์ป่าที่อยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ สาเหตุหลักมาจากการแก่งแย่งเบียดเบียนบุกเข้าพื้นที่อาศัยตามธรรมชาติของช้าง การพัฒนาให้เป็นพื้นที่เกษตร การปลูกพืช

เศรษฐกิจ การประกอบกิจการอุตสาหกรรม บรรดาสิ่งสร้างต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์ขึ้น ล้วนทำให้เกิดการรบกวนถิ่นที่อยู่อาศัยแต่เดิมของช้างป่า และช้างป่ามักถูกฆาตกรรมจาก ความต้องการแก่งแย่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชามนุษย์ ที่จำนวนเพิ่มทวีมากขึ้นเรื่อย ๆ จนประชากรของช้างป่าในพื้นที่ป่าบางแห่งของประเทศลดลงหรือ สูญหายไป แต่บางพื้นที่ก็กลับเพิ่มขึ้นทำให้เกิดความขัดแย้งกับมนุษย์มากขึ้นตามไปด้วยและมีนัยยะ ความผันผวนผกผันไปตามเหตุแห่งปรากฏการณ์พื้นที่ โดยสภาพถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างป่าในเกือบทุกแห่ง

โดยเฉพาะที่ยังคงเหลืออยู่ในประเทศไทยมีขนาดลดลงจากเดิมมาก พื้นที่ป่าใหญ่ ๆ ของประเทศไทยมีลักษณะของการถูกกัดกิน-แบ่ง-แยก-ตัด-ขาดห่างออกจากกัน เป็นส่วน ๆ ขึ้น ๆ ไม่ติดต่อเนื่อง เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนประชาชนเข้าไปในพื้นที่ป่าในหลาย ๆ จุด การบุกรุก ที่ละเล็กละน้อยของผู้ประกอบการผืนใหญ่ การขยายพื้นที่เกษตรของเกษตรกรรายย่อย การก่อสร้าง สาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การตัดถนนผ่านผืนป่า การก่อสร้างท่อทางลำเลียงทรัพยากรพลังงาน แก๊ส-น้ำมัน-ไฟฟ้า-ท่อน้ำผ่านป่า รวมการก่อสร้างเขื่อน-อ่างเก็บน้ำ โดยเฉพาะโครงการพัฒนาของรัฐ ในแถบภูมิภาคตะวันออก นำไปสู่การรบกวนจากกิจกรรมของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม การล่าสัตว์หาของป่า การเผาป่าถางป่าบุกป่า การปล่อยสัตว์เลี้ยง เข้าไปหากินในพื้นที่ป่าที่เป็นที่อยู่อาศัยของช้างหรือสัตว์ป่า มีผลให้ถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างป่าค่อย ๆ ลดน้อย ถอยลง

ยิ่งไปกว่านั้นยังก่อเกิดความเสื่อมโทรมของคุณภาพภายในพื้นที่ผลิตอาหาร-แหล่งน้ำของ ช้าง พื้นที่ที่ยังคงเหลือเป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่าขาดความเหมาะสมและไม่เพียงพอ ซึ่งภายหลังจาก การให้สัมปทานป่าไม้สิ้นสุดลง ป่าที่ถูกตัดอย่างไม่เป็นตามหลักวิชาการ การแอบตัดไม้ไม่ได้ขนาด ในที่สุดป่าจึงกลายเป็นทุ่งหญ้ามีไม้ใหญ่เริ่มขึ้นพร้อมทั้งพืชตระกูลเถาวัลย์ต่างขึ้นปกคลุม ทั้งพื้นที่เถาวัลย์เหล่านี้ก็สามารถเอาชนะป่ารุ่นสองที่เพิ่งฟื้นตัวหลังการเลิกสัมปทาน เมื่อต้นไม้ในป่า ถูกเถาวัลย์ขึ้นปกคลุมเรือนยอด ถูกแย่งน้ำ อาหาร และแสงสว่าง ในที่สุดทำให้อ่อนแอถูกทำลายด้วย โรคและแมลงศัตรูได้ง่ายขึ้น รวมถึงเมื่อถูกไอบอร์ดมาก ๆ ก็ยืนต้นตาย บางพื้นที่เกิดการปกคลุมของ เถาวัลย์อย่างหนักจนป่ายุบตัวลง ซึ่งเรียกตามภาษาชาวบ้านว่า “ป่าถล่ม” สร้างความเสียหายต่อทั้ง แหล่งอาหารและเส้นทางเดินของช้างและสัตว์ป่าอื่นอย่างมาก

ประชากรช้างป่าโดยรวมยังคงถูกล่าโดยตรงเพื่อต้องการเอางาช้าง ต้องการลูกช้างไป เพาะเลี้ยง การนำช้างป่ามาสวมสิทธิในทางทะเบียนเป็นช้างบ้าน (ตัวรูปพรรณช้าง) หรือแม้แต่การนำ อวัยวะชิ้นส่วนช้างไปสะสมประกอบใช้ทำเครื่องราง ตามความเชื่อตามวิถีประเพณีสังคม จนในที่สุด ดั้งนั้นสภาพถิ่นที่อยู่อาศัยที่ยังเหลือปัจจุบันของช้าง เมื่อพิจารณาถึงขนาดพื้นที่ ความลาดชันสูง ความสมบูรณ์ของดิน พืชอาหาร-แหล่งน้ำ ที่เกิดขึ้นทั่วไปในประเทศไทยโดยเฉพาะในช่วงของฤดูแล้ง ก็ยังคงเป็นปัจจัยผลักดันให้ช้างออกมาจากป่าที่อาศัยเดิม การปลูกพืชผลเกษตรริมขอบป่าที่ส่วนใหญ่ ถูกกระทำในพื้นที่ราบมีความสมบูรณ์ซึ่งเคยเป็นป่าสวน-ป่าเสื่อมโทรมที่เคยเป็นอาศัยของช้างป่ามา ก่อน รวมถึงการพัฒนาแหล่งน้ำ-โปงดินอาหารของช้างรอบพื้นที่ป่าที่มีช้างอยู่ก็เป็นสาเหตุสำคัญดึงดูด ให้ช้างออกมาจากพื้นที่ธรรมชาติมากขึ้น

ปัญหาช้างป่าออกมากัดกินพืชผลเกษตรของราษฎรจะปรากฏทวีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อ ง่ายเข้าสู่ฤดูหนาว จนถึงปลายฤดูร้อน ในเกือบทุกพื้นที่ที่มีช้างป่าอาศัยอยู่ ขณะที่บางพื้นที่ปัญหานี้

เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปี ประกอบกับทัศนคติของคนในประเทศที่มีต่อช้างป่าว่ามีความสำคัญกว่าสัตว์ป่าชนิดอื่น ช้างเป็นสัตว์น่ารักที่เป็นมิตร ช้างทำคุณประโยชน์ให้กับมนุษย์ จึงทำให้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่ามีประเด็นอันซับซ้อนย้อนแย้งกระทั่งอาจเป็น “มายาภาพ” แห่งเงื่อนไขของปัญหามากขึ้น จึงเกิดคำถามที่หลายคนสงสัยว่า “คนควรจะอยู่ หรือ ช้างควรจะอยู่หรือจะอยู่ร่วมกันต่อไปได้อย่างไร” ซึ่งนำมาสู่การค้นหาสาเหตุสำคัญที่สุดเพียง 2 ประการ คือ การรุกรานพื้นที่รอบชายป่า และการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าทั้งนี้ปัจจัยที่คุกคามช้างป่าในประเทศไทย ได้แก่

1. การออกมากินพืชผลเกษตรของช้างป่าการออกมากินพืชผลทางการเกษตรของช้างป่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นปกติในหลายส่วนของโลกที่เป็นแหล่งอาศัยตามธรรมชาติ ปกติช้างป่าเอเชียมักออกมานอกพื้นที่ในฤดูแล้งระหว่างเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ โดยมีขนาดฝูงระหว่าง 2-14 ตัวมากกว่าฤดูกาลอื่น ขณะที่ในช่วงฤดูฝนมักพบช้างป่าออกมานอกพื้นที่น้อยกว่า ช้างที่ออกมาในช่วงฤดูฝนส่วนใหญ่เป็นช้างเพศผู้ตัวเต็มวัย โดยออกหากินเพียงลำพัง ชนิดพืชเกษตรที่ช้างป่ากินมีความแตกต่างกันไปตามพื้นที่ในพืชท้องถิ่นนั้น ๆ

2. ลูกช้างเกิดน้อยหรือรอดตายต่ำ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมและความคลาดแคลนอาหารและแหล่งน้ำ

3. คนรุกราน หรือ ช้างรุกราน

4. กฎหมายที่ใช้อยู่ล้าสมัย กฎหมายที่มีอายุกว่า 70 ปี ที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช มีความพยายามที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. 2482 ซึ่งเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการขอขึ้นทะเบียนตัวรูปพรรณช้าง เพื่อป้องกันมิให้มีการจับลูกช้าง หรือจับช้างป่ามาสวมทะเบียนเป็นช้างบ้าน การที่ช้างป่าถูกสวมทะเบียนเป็นช้างบ้าน สิ่งที่น่าใจคือ รายได้จากการนำช้างเข้ามาเร่ร่อนหากินในเขตเมืองใหญ่และกรุงเทพมหานคร เป็นแรงจูงใจที่ทำให้มีการลักลอบจับช้างป่าและนำมาขึ้นทะเบียนตัวรูปพรรณช้างให้เป็นช้างบ้านนอกจากนี้ยังมีความพยายามจัดส่งช้างไปแสดงในต่างประเทศ โดยอาศัยช่องว่างของกฎหมายทำการลักลอบส่งช้างออกไปยังประเทศต่าง ๆ

5. การดำเนินคดีทางกฎหมายไม่ชัดเจน การดำเนินคดีทางกฎหมายในความผิดเกี่ยวกับช้างป่า มีลักษณะของโทษเท่ากับการลักลอบการค้าสัตว์ป่าทั่วไป ขาดบทลงโทษเฉพาะ ซึ่งส่วนใหญ่มีบทลงโทษตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535

6. กลไกด้านการบริหารขาดความต่อเนื่องในเชิงนโยบาย มีการจัดตั้งคณะกรรมการกำกับนโยบายช้างแห่งชาติขึ้นในปี พ.ศ. 2546 โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง มีหน้าที่ในการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการประสานงานระหว่างหน่วยงาน เพื่อบังคับใช้กฎหมาย กำกับดูแล ติดตาม ตรวจสอบ รวมทั้งสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์ช้างอย่างบูรณาการ คณะกรรมการได้ชะลอการดำเนินงานไปในช่วงหลังปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา ทำให้การดำเนินงานในด้านการบริหารการจัดการเชิงนโยบายหยุดชะงักไปในช่วงเวลาหนึ่ง

7. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง เมื่อผืนป่าถูกแบ่งแยกเป็นหย่อม ๆ หรือแยกไปตามพื้นที่ปัญหา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติของช้างป่าจึงลดลงเรื่อย ๆ และเป็นการบีบบังคับให้ช้างป่าออกหากินนอกพื้นที่

ส่วนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ที่ผ่านมามีการดำเนินการตามวิธีต่าง ๆ ดังนี้

1. การใช้วิธีการดั้งเดิม ได้แก่ วิธีการที่ชุมชนในท้องถิ่นใช้ไล่ช้างป่า การเผาพืชผลเกษตรโดยตรง การใช้หุ่นไล่กา การส่งเสียง การใช้กลอง การใช้วิธีเผาป่าไม้ไฟเพื่อให้เกิดเสียงดัง การใช้ไฟ การเผามูลสัตว์ หรือการปลูกพืชที่มีกลิ่น การใช้ประทัดยิงลูกประทัดไปที่ช้างเพื่อขับไล่การผูกเชือก และแขวนกระป๋อง หรือกระดิ่งเป็นแนว

2. การใช้วิธีการรบกวน การใช้แสงสว่างจากหลอดไฟแรงสูงรวมกับการส่งเสียงดังเพื่อขับไล่ การใช้ปืนยิงข่มขู่ระหว่างการขับไล่ การใช้แตรรถยนต์ให้เกิดเสียงเมื่อช้างเดินมาตะแคงแล้ว การใช้รถยนต์วิ่งขับไล่ วิธีการรบกวนนี้จะมีประสิทธิภาพเมื่อใช้ร่วมกับวิธีการอื่น เช่น ร่วมกับการทำรั้วไฟฟ้า หรือร่วมกับการสร้างสิ่งกีดขวาง

3. การฆ่าช้างที่ก่อปัญหา

4. การใช้กลิ่นขับไล่ ได้แก่ การใช้สารสังเคราะห์ที่มีผลต่ออวัยวะรับกลิ่นรับรสของช้างป่า และระบบการหายใจของช้างป่า

5. การจับและเคลื่อนย้ายช้างป่าออกไป

6. การสร้างสิ่งกีดขวาง ได้แก่ การสร้างสิ่งทีคาดว่าสามารถยับยั้งการเดินทางเคลื่อนย้ายของช้างป่ามิให้ออกมานอกพื้นที่ เช่น การสร้างรั้ว การขุดคูตัดทางเดินไว้ การสร้างแนวกำแพงหิน หรือ การใช้เศษอิฐหรือหินขนาดใหญ่ที่แหลมคมวางฝังเป็นแนวยาว

7. การสร้างแนวรั้วไฟฟ้ากั้นช้าง

8. การจ่ายค่าชดเชย เช่น กรณีที่เกิดความเสียหายของพืชผลการเกษตร ทรัพย์สิน หรือชีวิตของราษฎรจากการกระทำของช้าง

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาช้างป่าที่อาศัยองค์ความรู้ที่มีอยู่ในประเทศไทย พบว่ายังไม่เคยมีนักวิชาการท่านใดได้มีการนำเอาแนวคิดศาสตร์พระราชา คือ การนำแนวคิดศาสตร์พระราชาเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าเพื่อให้การอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข การนำแนวคิดศาสตร์พระราชาดังกล่าวมาประยุกต์ใช้เพื่อให้คนกับช้างป่าในเขตอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี สามารถอยู่ร่วมกันได้ เหมือนเมื่อครั้งในอดีตจึงกลายเป็นทางเลือกใหม่สำหรับแนวทางในการแก้ไขปัญหา

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการนำเสนอวิธีวิทยาการวิจัยในการศึกษา เรื่อง ตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา : กรณีศึกษาในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี จะนำเสนอวิธีการดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอนได้แก่

- 3.1 แนวทางในการวิจัย (Methodological Approach)
- 3.2 วิธีการวิจัย (Research Methods)
- 3.3 เทคนิคในการวิจัย (Research Technique)
- 3.4 การบริหารงานวิจัยในภาคสนาม

3.1 แนวทางในการวิจัย (Methodological Approach)

แนวทางการวิจัยในงานวิจัยนี้ใช้แนวทางสหวิทยาการแบบข้ามพหุสาขา (Transdisciplinary Research) ในลักษณะของการพยายามใช้ความหลากหลายในการศึกษาชีวิตจริงของสิ่งต่าง ๆ แล้วนำมาใช้กับปรากฏการณ์ของความเป็นจริงอย่างได้ผล โดยอาศัยแนวคิดศาสตร์พระราชาเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อน ซึ่งการศึกษาแนวทางศาสตร์พระราชาที่มีจุดเด่นในเรื่องของการทำความเข้าใจ การเข้าถึง ที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความยั่งยืน ซึ่งการใช้แนวคิดดังกล่าวในการแก้ไขปัญหาช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยมีความมุ่งหวังให้คนกับช้างป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้และยังไม่มีนักวิชาการผู้ใดเคยทำการศึกษาไว้ จะเป็นการใช้วิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์กลุ่ม สัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตการณ์ ฯลฯ เป็นต้น เพื่อให้สามารถตอบคำถามของการวิจัยที่ว่า จะประยุกต์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชาเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนได้อย่างไร และนำผลงานวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์ เพื่อให้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งและสามารถทำให้ประชาชนกับช้างป่าอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข

3.2 วิธีการวิจัย (Research Methods)

ในส่วนของวิธีการวิจัย (Research Method) เป็นวิธีการวิจัยโดยอาศัยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยที่ในการวิจัยนี้เป็นวิธีวิทยาในการแสวงหาความรู้ใหม่ (Originality) ซึ่งต้องตั้งอยู่บนฐานความจริงที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ (Empirical Evidence) เสมอ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่ การตอบคำถามวิจัยหลักเกี่ยวกับจะประยุกต์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชาเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนได้อย่างไร กล่าวคือ การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการบูรณาการแนวคิดเชิงคุณภาพในการจัดการความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า โดยการศึกษาประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อแสวงหาทางออกให้คนกับช้างป่าได้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์และสมดุลภายใต้แนวคิดศาสตร์พระราชา การศึกษาดังกล่าวผู้วิจัยอาศัยพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นพื้นที่กรณีศึกษา ซึ่งอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เริ่มมีปัญหาคความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

มาตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ. 2554 นับวันจะมีปัญหาที่รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ถึงปัจจุบัน โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคส่วนเอกชนพยายามแสวงหาแนวทางแก้ไขในหลายวิธีแนวทาง แต่ถึงปัจจุบันความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ยังคงเป็นประเด็นร้อนที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น งานวิจัยนี้จะนำเอาแนวคิดศาสตร์ของพระราชามาเป็นเครื่องมือในการศึกษา เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอตัวแบบการจัดการปัญหาให้เกิดมรรคผลเพื่อให้คนกับช้างป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์และสมดุล

การเลือกกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดการเลือกตัวอย่างในเชิงคุณภาพ (Qualitative Sampling) มาเป็นหลัก การเลือกตัวอย่างเชิงคุณภาพในตรรกะในการกำหนดกรณีศึกษาที่เป็นตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive or Purposeful Sampling) กล่าวคือ การเลือกกรณีตัวอย่างพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ในงานวิจัยนี้ จะพิจารณาโดยใช้การเลือกตัวอย่างตามเกณฑ์ที่กำหนด (Criteria Sampling) เป็นการเลือกตัวอย่างตามที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ในแบบเฉพาะเจาะจง ด้วยการพิจารณาจากปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ที่มีบริบทเชิงพื้นที่และสถานการณ์ความรุนแรงที่ต่อเนื่อง เนื่องจากพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีดังกล่าว ยังคงมีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามธรรมชาติที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีความสลับซับซ้อนเกี่ยวกับบริบทในเชิงพื้นที่ค่อนข้างสูง อีกทั้งมีช้างป่าอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่เป็นจำนวนมาก จากนั้นแล้วเกิดปัญหาของช้างป่าออกจากป่ามาทำลายทรัพย์สินและพืชทางการเกษตรมิให้เห็นเป็นประจำ ประชาชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมรายย่อยได้รับผลกระทบจากการที่ช้างป่ามาและทำลายพืชสวนทางการเกษตร จนกระทั่งสร้างความโกรธแค้นให้กับเกษตรกรในกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณที่ช้างป่าต้องเคลื่อนย้ายเพื่อผ่านออกมาหาแหล่งอาหารและแหล่งน้ำ

3.3 เทคนิคในการวิจัย (Research Technique)

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชา เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และเพื่อการนำเสนอตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา ในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อดำเนินไปสู่การตอบคำถามวิจัยหลักได้อย่างสมเหตุสมผล และตั้งอยู่บนฐานความจริงที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ (Empirical Evidence) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชา เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า เป็นวิธีการศึกษาเพื่อการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ที่ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชา เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ซึ่งผู้วิจัยจะอาศัยการศึกษาเอกสารเป็นหลักจากนั้นแล้วจะนำไปสู่การบันทึกสรุปผลการศึกษาเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชา เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า

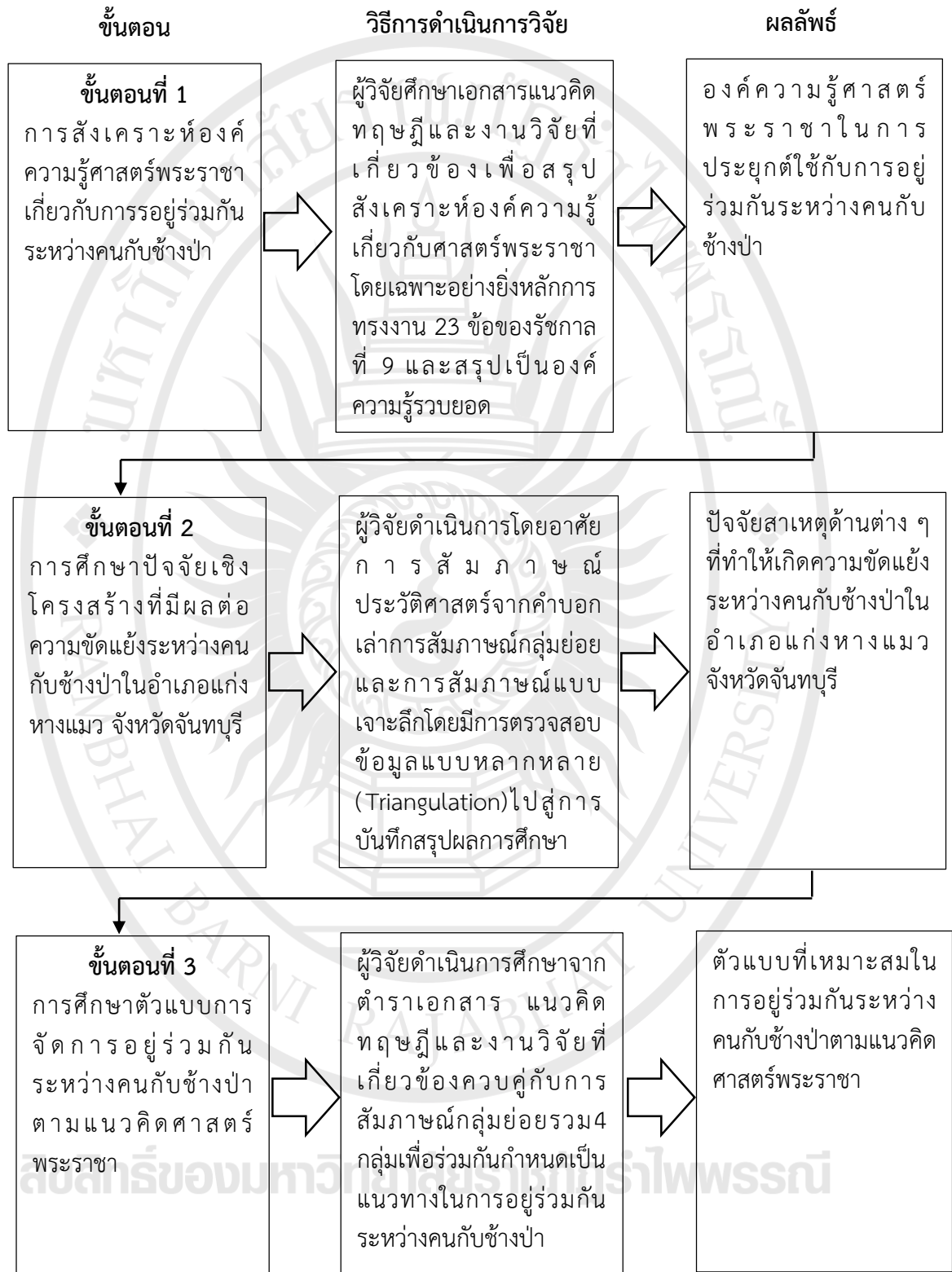
ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นวิธีการศึกษาเพื่อการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยการอาศัยการสัมภาษณ์แนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Group) จากผู้ให้

ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) และใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยมีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบหลากหลาย (Triangulation) แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปสู่การบันทึกสรุปผลการศึกษาปัจจัยหลาย ๆ สาเหตุที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา เป็นวิธีการศึกษาเพื่อการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยอาศัยการสัมภาษณ์แนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Group) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) มีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบหลากหลาย (Triangulation) แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปสู่การบันทึกสรุปผลการนำเสนอตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สำหรับวิธีดำเนินการวิจัยทั้ง 3 ขั้นตอนดังกล่าว สามารถพิจารณาได้จากผังภาพที่ 3.1 ดังนี้

ภาพที่ 3.1 ขั้นตอนการศึกษาในกระบวนการวิจัยเพื่อการตอบสนองวัตถุประสงค์ทั้งสามข้อ

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า

ขั้นตอนที่ 1 เป็นวิธีการศึกษาเพื่อการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ที่ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาสังเคราะห์เพื่อให้ได้องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ซึ่งผู้วิจัยอาศัยการศึกษาจากเอกสารเป็นหลัก จากนั้นแล้วจะนำไปสู่การบันทึกสรุปผลการศึกษาเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า โดยดำเนินการระหว่างวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2563 จนถึง วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2563 มีขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักการทรงงาน 23 ประการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9
2. นำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์เนื้อหาเพื่อให้ได้องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า

การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง หลังจากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เป็นข้อสรุปรวบยอด สำหรับเอกสารที่จะใช้ในการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ เอกสารขั้นต้น (Primary Data) หมายถึง ข้อมูลที่ยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์จัดเป็นประเภทข้อมูลดิบ ข้อมูลส่วนนี้ได้จากการเก็บรวบรวมเอกสารที่สำคัญ เช่น วารสารเกี่ยวกับเรื่องช้าง บันทึกการประชุม เอกสารทางราชการ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น เอกสารชั้นรอง (Secondary Data) หมายถึง เอกสารที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว เอกสารชั้นรองเหล่านี้ที่สำคัญและนำมาใช้ในงานวิจัยนี้ เช่น ตำราทางวิชาการ บทความวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

ขั้นตอนที่ 2 เป็นวิธีการศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยการอาศัยการสัมภาษณ์แนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Group) และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) มีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบหลากหลาย (Triangulation) แล้วนำข้อมูลที่ไปสู่การบันทึกสรุปผลการศึกษากับปัจจัยสาเหตุที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยดำเนินการระหว่างวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2563 จนถึง วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2563 ซึ่งมีรายละเอียด 3 วิธีการ ดังนี้

1. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับเครื่องมือที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้เพื่อการศึกษาปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีนั้น เป็นการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้รู้และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นหลัก ส่วนวิธีการสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัยนี้ มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured or Guided Interview) โดยอาศัยแนวการสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นเครื่องมือในรูปแบบต่าง ๆ รวม 4 รูปแบบ คือ การสัมภาษณ์

ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Group) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ดังนี้

1.1 การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) เป็นการสัมภาษณ์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของอำเภอแก่งหางแมว ที่มีพลวัตมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจนกระทั่งพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยการอาศัยผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้อาวุโสชุมชนที่รู้เรื่องเกี่ยวกับวิจัยนี้ดี รวมถึงผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาชีวิตคนกับช้างป่า นักประวัติศาสตร์ชุมชน และปราชญ์ชุมชน เป็นต้น

1.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นการรวบรวมข้อมูลที่เป็นปัจจัยสาเหตุด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว (Field Research) โดยอาศัยการใช้แนวสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นเครื่องมือ จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-informants) ซึ่งเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน อันเกี่ยวเนื่องกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีในการให้ข้อมูลหลัก เช่น นายกเทศมนตรี ประธานสภาเทศบาล ผู้ได้รับผลกระทบจากช้างป่าโดยตรง หัวหน้าพิทักษ์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เจ้าหน้าที่กองกำลังอาสาดูแลช้างป่าและทรัพย์สิน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ตลอดจนเกษตรกรผู้ปลูกพืชสวนที่ได้รับผลกระทบ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นต้น จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

1.3 การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Group) เป็นรูปแบบที่ใช้แนวการสัมภาษณ์กลุ่มในการวิเคราะห์ชุมชนเพื่อให้เกิดการยืนยันข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องซึ่งกันและกัน โดยอาศัยผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายของชุมชนในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ซึ่งหลักการสำคัญของการสัมภาษณ์กลุ่มที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิจัยนี้ก็คือ การเลือกสถานะของผู้ให้ข้อมูลจะต้องอยู่ในระดับเดียวกัน อีกทั้งในการสัมภาษณ์กลุ่มครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกำหนดขนาดของกลุ่มที่ใช้ประมาณ 3-5 คน สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่จะกำหนดในการสัมภาษณ์กลุ่มในที่นี้ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรชาวสวน ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า กลุ่มผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ กลุ่มผู้นำชุมชนทางธรรมชาติ และกลุ่มข้าราชการ เป็นต้น จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

1.4 การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยจะเฝ้าสังเกตอยู่วงนอก กระทำตนเป็นบุคคลภายนอกโดยไม่เข้าไปร่วมทำกิจกรรมหรือใช้ชีวิตกับกลุ่มที่ศึกษา เช่น ประธานการประชุม ผู้ตัดสินใจหรือผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจหน้าที่ในการตัดสินใจขาดเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ เป็นต้น แต่ผู้วิจัยจะหมั่นคอยสังเกตการณ์โดยตรงจากคนหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ และบันทึกคำพูดหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาโดยไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์หรือกิจกรรมนั้น การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมที่ผู้วิจัยนำมาใช้ครั้งนี้ สามารถเก็บข้อมูลในระยะเวลาที่สั้นกว่าและเปลืองทุนทรัพย์น้อยกว่าการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม แต่ไม่สามารถที่จะเก็บข้อมูลได้ละเอียดสมบูรณ์เท่าการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตามการสังเกตการณ์ทั้งสองประเภทนี้ต่างก็มีจุดมุ่งหมายร่วมกันกล่าวคือ เพื่อสังเกตพฤติกรรมและ

เหตุการณ์ที่สำคัญต่าง ๆ เพื่อหาความสัมพันธ์และความหมายของปรากฏการณ์ต่าง ทั้งที่อยู่เบื้องหน้า และเบื้องหลัง ซึ่งผู้วิจัยจะเลือกใช้การสังเกตการณ์ที่ตามความเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น ในแต่ละบริบทของสถานที่และเวลาเท่านั้น กล่าวโดยสรุปแล้ว การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการที่ผู้วิจัยสังเกตการณ์จากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานะของผู้สังเกตการณ์แต่ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์จริง โดยที่ผู้วิจัยใช้แนวทางการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมระหว่างการสัมภาษณ์ และตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลอยู่ในพื้นที่

ในการลงพื้นที่วิจัยทุกครั้งผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยการสังเกตการณ์ ภาคสนามอีกหลายอย่างตามความสะดวกและเหมาะสม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพดี เช่น อุปกรณ์บันทึกเสียง กล้องจากโทรศัพท์เคลื่อนที่ เป็นต้น ซึ่งอุปกรณ์ดังกล่าวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตเข้าได้ และได้เก็บรายละเอียดที่ผู้วิจัยอาจมองข้ามไปในตอนแรก อย่างไรก็ตามผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือในการช่วยสังเกตการณ์ ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลหลักหรือผู้ให้สัมภาษณ์และผู้ที่เกี่ยวข้องแล้วเท่านั้น

2. วิธีการตรวจสอบข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยอาศัยเทคนิคต่าง ๆ พิจารณาความแตกต่าง ด้านสถานที่ เวลาและแหล่งที่มาของข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้หลักการตรวจสอบข้อมูลที่หลากหลาย (Triangulation) โดยวิธีการดังนี้

2.1 การตรวจสอบข้อมูลด้วยการอาศัยความแตกต่างของผู้ให้ข้อมูล หมายถึง การที่ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่มีสถานภาพในการให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มเกษตรกร ชาวสวนในเขตที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า กลุ่มผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ เป็นต้น เพื่อนำมาพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน ให้ข้อมูลที่เหมือนหรือมีความแตกต่างกันหรือไม่

2.2 การตรวจสอบข้อมูลด้วยการอาศัยความแตกต่างด้านแหล่งข้อมูล หมายถึง การนำเอาความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูลเดียวกันที่ได้รับมาจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกันว่าจะมีความเหมือนหรือต่างกัน เช่น การนำข้อมูลจากเจ้าหน้าที่กรมการปกครองอำเภอแก้งหางเมว กับผู้นำชุมชน และประชาชนในเขตที่ได้รับผลกระทบต่าง ๆ มาเทียบเคียงกันว่าข้อมูลที่ได้รับมาจากแต่ละฝ่ายนั้นมีความเหมือนหรือมีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงไหน อย่างไรก็ตามข้อมูลที่ได้รับจากฝ่ายใดจะมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือมากกว่ากัน

3. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อแสวงหาปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในจังหวัดจันทบุรีในงานวิจัยนี้ ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพซึ่งเป็นการตีความในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่

1. การตีความเพื่อจัดกลุ่มข้อมูล (Grouping) คือ การนำเอาข้อมูลที่ใกล้เคียงกันมาแบ่งเป็นกลุ่มเพื่อต่อการลำดับเหตุการณ์และการนำไปสู่การวิเคราะห์ตีความ เช่น การแบ่งกลุ่มข้อมูลโดยการอาศัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง วัฒนธรรมและสังคม เป็นต้น โดยการแบ่งออกเป็นยุค ๆ และลำดับเหตุการณ์ของแต่ละยุคให้อยู่หมวดหมู่เดียวกัน

2. การตีความในเชิงเหตุและผลหรือการวิเคราะห์สาเหตุเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ โดยผู้วิจัยทำการศึกษาปัจจัยที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและส่งผลกระทบต่อการอยู่ร่วมกันระหว่าง

คนและช้างป่าในจังหวัดจันทบุรี จนกระทั่งมีเหตุการณ์อีกรูปแบบหนึ่งที่มีปรากฏการณ์ว่ากลุ่ม โขลงช้างป่าดังกล่าวได้ออกจากป่าที่อยู่อาศัยบุกเข้ามากัดกินพืชผลทางการเกษตร รวมถึงการทำร้าย ร่างกาย ชีวิต ทรัพย์สินของประชาชนอยู่เนื่อง ๆ ในการจัดหมวดหมู่ตัวแปรของการวิจัยและการ พรรณนารายละเอียดการวิเคราะห์แนวคุณภาพเชิงแนวประวัติศาสตร์นี้ ผู้วิจัยเริ่มตั้งแต่อดีต ซึ่งถือได้ ว่าเป็นจุดกำเนิดของการเปลี่ยนแปลงวิถีการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า และความต่อเนื่องที่มีมา ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันและมีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการในอนาคต

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาตัวแบบในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์ พระราชา

ในขั้นตอนที่ 3 เป็นวิธีการศึกษาเพื่อการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผู้วิจัยดำเนินการศึกษา โดยอาศัยแนวทางการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Group) เป็นหลักในการขับเคลื่อนและ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือก แบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ผสมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยมีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบหลากหลาย (Triangulation) จากนั้นแล้วนำข้อมูลที่นำไปสู่การบันทึกสรุปผลการนำเสนอตัวแบบการจัดการ ในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา เพื่อนำข้อมูลที่นำไปสู่การบันทึก สรุปผลการศึกษาสรุปเป็นตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิด ศาสตร์พระราชา โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2563 จนถึง วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2563 ซึ่งมีรายละเอียด 4 วิธีการ ดังนี้

1. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับเครื่องมือที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้เพื่อนำเสนอตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกัน ระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา นั้น เป็นการสัมภาษณ์จากผู้รู้และผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียเป็นหลัก โดยอาศัยแนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นเครื่องมือในรูปแบบต่าง ๆ รวม 3 รูปแบบ คือ การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Group) เป็นแนวทางหลัก ควบคู่ไปกับการ สัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ดังนี้

1.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นการมุ่งรวบรวมข้อมูลใน พื้นที่ (Field Research) โดยอาศัยการใช้แนวสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-informants) เป็นการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน อันเกี่ยวเนื่องกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ในการให้ข้อมูล เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ได้รับผลกระทบจากช้างป่าโดยตรง หัวหน้าพิทักษ์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขาอ่างฤๅไน เจ้าหน้าที่กองกำลังอาสาดูแลช้างป่าและทรัพย์สิน ตลอดจนเกษตรกรผู้ปลูกพืชสวนที่ ได้รับผลกระทบ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นต้น จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบ เฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

1.2 การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Group) เป็นรูปแบบที่ใช้แนวการสัมภาษณ์กลุ่มใน การวิเคราะห์ชุมชนเพื่อการรวบรวมปัญหาและการแสวงหาทางออกร่วมกัน โดยอาศัยผู้ให้ข้อมูลที่ หลากหลายของชุมชนในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งหลักการสำคัญของการสัมภาษณ์กลุ่มที่ผู้วิจัยนำมาใช้ใน

การวิจัยนี้ก็คือ การเลือกสถานะของผู้ให้ข้อมูลจะต้องอยู่ในระดับเดียวกัน อีกทั้งในการสัมภาษณ์กลุ่มครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกำหนดขนาดของกลุ่มที่ใช้ประมาณ 3-5 คน สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่จะกำหนดในการสัมภาษณ์กลุ่มในที่นี้ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรชาวสวน ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า กลุ่มผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ กลุ่มผู้นำชุมชนทางธรรมชาติ และกลุ่มข้าราชการ เป็นต้น จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

1.3 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) บางครั้งเรียกกันว่า การสังเกตภาคสนาม (Field Observation) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การที่ผู้วิจัยในฐานะผู้สังเกตการณ์เข้าไปร่วมกิจกรรมหรือเข้าไปใช้ชีวิตร่วมในกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา ผู้วิจัยอาจแสดงตนเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือไม่แสดงตัวก็ได้ ผู้วิจัยไม่เพียงแต่รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มที่ศึกษาเท่านั้น หากแต่ยังเข้าร่วมกับกลุ่มหรือองค์กรที่ผู้วิจัยศึกษา ผู้วิจัยจะเข้าไปร่วมในกลุ่มที่ศึกษาเพื่อเข้าไปมีส่วนในการเรียนรู้ระดับต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมประชุม การตั้งประเด็นคำถาม การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจะประกอบไปด้วยกระบวนการ 3 ชั้น ได้แก่ การสังเกต การซักถาม และการจดบันทึก นอกเหนือไปจากการเฝ้าดูแล้วผู้วิจัยอาจจะซักถามบางสิ่งบางอย่างที่ไม่เข้าใจได้จากการสังเกตเพื่อเพิ่มเติมข้อมูลบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความหมายหรือสัญลักษณ์ การซักถามถือว่าเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ หลังจากนั้นจึงทำการจดบันทึกข้อมูลโดยละเอียด

สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะอาศัยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ในฐานะที่ผู้วิจัยเคยเป็นราชการตำรวจมีประสบการณ์ด้านการสืบสวนสอบสวน และทำคดีความเกี่ยวกับปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวมีปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า มาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2553 จนถึง พ.ศ. 2563 นอกจากนี้แล้วหลังจากผู้วิจัยเกษียณราชการ ผู้วิจัยได้มีประสบการณ์เป็นทนายความอาสาของสมาคมทนายความแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ มีสำคัญบทบาทในการไต่สวนและให้คำปรึกษาอรรถคดีต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคดีความอันเกิดจากความขัดแย้งและประเด็นปัญหาหระหว่างคนกับช้างป่าหลายครั้ง ดังนั้นผู้วิจัยจะใช้ประสบการณ์สร้างสมมากกว่า 20 ปี ให้เป็นโอกาส ควบคู่ไปกับกระบวนการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การแสวงหาความจริงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักฐานเชิงประจักษ์ และทำให้สามารถนำไปสู่การหาข้อเท็จจริงในการตอบคำถามวิจัยหลักได้อย่างสมเหตุสมผล อย่างไรก็ตาม ในการลงสู่พื้นที่วิจัยทุกครั้งผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยการสังเกตการณ์ภาคสนามอีกหลายอย่างตามความสะดวกและเหมาะสม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพดี เช่น อุปกรณ์บันทึกเสียง กล้องจากโทรศัพท์เคลื่อนที่ เป็นต้น ซึ่งอุปกรณ์ดังกล่าวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตซ้ำได้ และได้เก็บรายละเอียดที่ผู้วิจัยอาจมองข้ามไปในตอนแรก อย่างไรก็ตามผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือในการช่วยสังเกตการณ์ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลหลักหรือผู้ให้สัมภาษณ์และผู้ที่เกี่ยวข้องแล้วเท่านั้น

2. วิธีการตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลในขั้นตอนที่ 3 นี้ โดยอาศัยเทคนิคต่าง ๆ พิจารณาความแตกต่างด้านสถานที่ เวลาและแหล่งที่มาของข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้หลักการตรวจสอบข้อมูลที่หลากหลาย (Triangulation) โดยวิธีการดังนี้

2.1 การตรวจสอบข้อมูลด้วยการอาศัยความแตกต่างของผู้ให้ข้อมูล หมายถึง การที่ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่มีสถานภาพในการให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มเกษตรกรชาวสวนในเขตที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า กลุ่มผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ เป็นต้น เพื่อนำมาพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน ให้ข้อมูลที่เหมือนหรือมีความแตกต่างกันหรือไม่

2.2 การตรวจสอบข้อมูลด้วยการอาศัยความแตกต่างด้านแหล่งข้อมูล หมายถึง การนำเอาความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูลเดียวกันที่ได้รับมาจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกันว่าจะมีความเหมือนหรือต่างกัน เช่น การนำข้อมูลจากเจ้าหน้าที่กรมการปกครองอำเภอแก่งหางแมว กับผู้นำชุมชน และประชาชนในเขตที่ได้รับผลกระทบต่าง ๆ มาเทียบเคียงกันว่าข้อมูลที่ได้รับมาจากแต่ละฝ่ายนั้นมีความเหมือนหรือมีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงไหน อย่างไรและข้อมูลที่ได้รับจากฝ่ายใดจะมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือมากกว่ากัน

3. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำเสนอตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชานั้น ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพซึ่งเป็นการตีความในลักษณะดังนี้

3.1 การตีความเพื่อจัดกลุ่มข้อมูล (Grouping) คือ การนำเอาข้อมูลที่ใกล้เคียงกันมาแบ่งเป็นกลุ่มเพื่อง่ายต่อการลำดับเหตุการณ์และการนำไปสู่การวิเคราะห์ตีความ เช่น การแบ่งกลุ่มข้อมูลโดยการอาศัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง วัฒนธรรมและสังคม เป็นต้น โดยการแบ่งออกเป็นยุค ๆ และลำดับเหตุการณ์ของแต่ละยุคให้อยู่หมวดหมู่เดียวกัน

3.2 ภาพรวมของการวิเคราะห์ดังกล่าวเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมหรือปรากฏการณ์อื่น ๆ ที่มุ่งอธิบายถึงความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์และการตีความหมายทางสังคมในสถานการณ์ของบริบทนั้น ๆ หัวใจหลักของการวิเคราะห์อยู่ที่การประยุกต์ศาสตร์พระราชามาใช้กับปรากฏการณ์จริง โดยลงมือทดลองทำร่วมกับประชาชนผู้ได้รับผลกระทบและมีส่วนได้ส่วนเสีย จากนั้นพัฒนาไปสู่ข้อสรุปที่ว่ารูปแบบอย่างไรทำได้ดี รูปแบบอย่างไรทำไม่ได้ รูปแบบอย่างไรทำแล้วได้ผล รูปแบบอย่างไรทำแล้วไม่ได้ผล ความสำเร็จและความล้มเหลวของแต่ละรูปแบบขึ้นอยู่กับปัจจัยเงื่อนไขใดบ้าง จากนั้นนำไปสรุปสังเคราะห์ในรูปแบบของข้อเสนอทางออกหรือแนวทางการปฏิบัติต่อไป ในรูปแบบของตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชานี้

3.4 การบริหารงานวิจัยในภาคสนาม

การบริหารงานวิจัยภาคในสนามของการศึกษาเรื่อง ตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชานี้ : กรณีศึกษาในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นการอธิบายถึงวิธีการที่สามารถนำไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งให้ความสำคัญกับผู้ให้ข้อมูลหลักทุกคน นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยพยายามที่จะรักษาจรรยาบรรณที่ดีของจริยธรรมนักวิจัยต่อการเก็บรักษาข้อมูลเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์ไว้เป็นความลับ การบริหารงานวิจัยในภาคสนามในที่นี้เป็นการเน้นเฉพาะ โดยที่ผู้วิจัยจะใช้เวลาพยายามเข้าถึงแหล่งข้อมูลด้วยการอาศัยวิธีวิทยาวิจัยแบบกรณีศึกษา เพื่อแสวงหาข้อเท็จจริงไปสู่การตอบใจทยอยในคำถาม

วิจัยหลัก ตลอดไปจนถึงการหาความรู้มาตอบวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยนำเสนอไว้ทั้ง 3 ประเด็น การบริหารวิจัยในภาคสนามครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยแนวทางการบริหารงานวิจัยในภาคสนาม โดยแบ่งขั้นตอนกระบวนการทำงานออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 175-178)

1. การเข้าสู่ภาคสนาม (Gain Entry) ผู้วิจัยในฐานะที่เป็น “คนนอก” ของพื้นที่วิจัย ดังนั้น ก่อนเข้าสู่ภาคสนามที่ทำวิจัย ผู้วิจัยจะทำการสำรวจภาพรวมของจังหวัดจันทบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสำรวจพื้นที่ที่กรณีศึกษาที่มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าเสียก่อนในเบื้องต้น ซึ่งอาจเรียกว่าการทัวร์ในงานวิจัย (Research Tour) หลังจากการสำรวจแบบทัวร์ในงานวิจัยแล้ว ผู้วิจัยจะสรุปเป็นการทำลักษณะแผนที่ของพื้นที่วิจัย (Community Mapping) ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น แผนที่ของหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ในจังหวัดจันทบุรี ตลอดจนเส้นทางการเดินทางเข้ามาบูรุกสร้างความเสียหายให้กับชีวิตและทรัพย์สินของเกษตรกร รวมไปถึงข้อมูลสำคัญด้านอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการตอบคำถามหลักในงานวิจัยครั้งนี้ เป็นต้น

2. การสร้างความไว้วางใจ (Build Rapport) ก่อนที่จะมีการเข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ ผู้วิจัยจะไปมาหาสู่และทำตัวให้สนิทสนมกับคนในพื้นที่วิจัย จนคนในพื้นที่วิจัยเกิดความไว้วางใจ ในการที่จะเข้าไปทำวิจัยในพื้นที่ได้ เนื่องจากการวิจัยในเชิงคุณภาพนั้นเป็นกระบวนการที่มีลักษณะแบบคนค้นคนและให้ความสำคัญต่อการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล ที่เป็นตัวตนของพื้นที่วิจัยหรือปัจเจกชนอันเป็นด้านที่มนุษย์ไม่ยอมเปิดเผยให้กับคนทั่วไป ถ้าไม่ใช่คนที่คนในพื้นที่นั้นจะไว้วางใจ เชื่อใจว่าข้อมูลที่ให้ไปจะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางชื่อเสียง หน้าตา หรือตำแหน่งหน้าที่

3. การฝังตัวในพื้นที่วิจัย (Take Resident) เป็นการที่ผู้วิจัยเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่วิจัย ก่อนนำไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในการนี้ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิเคราะห์พื้นที่วิจัยตามที่ได้กล่าวก่อนหน้านี้อาศัยการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ หรือ การศึกษาเอกสารของพื้นที่วิจัย การวิเคราะห์ชุมชนจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตั้งคำถามในแนวการสัมภาษณ์หรือแนวสังเกตการณ์แบบมีโครงสร้างได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นจริงของพื้นที่วิจัย การชาวบ้านให้ความไว้วางใจต่อผู้วิจัยด้วยเหตุต่าง ๆ เช่น หากชาวบ้านหรือผู้ให้ข้อมูลหลักมีความรู้สึกเป็น “พวกกัน” ก็แสดงว่ามีความไว้วางใจสูง เป็นต้น กรณีดังกล่าวผู้วิจัยได้เข้าไปฝังตัวอยู่ในพื้นที่วิจัยกว่า 20 ปี ในการทำหน้าที่ข้าราชการตำรวจและทนายความที่คอยอาสาให้การช่วยเหลือด้านกฎหมายต่อประชาชนในเขตพื้นที่การศึกษา

4. ปฏิบัติการวิจัย (Involvement) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในภาคสนาม ซึ่งกิจกรรมทั้งสองเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยตระหนักดีว่าจำเป็นต้องดำเนินการควบคู่กันไปในการวิจัยครั้งนี้ ปฏิบัติการวิจัยในภาคสนามดังกล่าวผู้วิจัยคำนึงถึงหลักปฏิบัติต่อไปนี้

4.1 การวางใจเป็นกลาง การวางใจเป็นกลางที่นี่ หมายถึง การไม่นำตัวตนของผู้วิจัยอันได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติมาเป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้านในพื้นที่วิจัยที่แตกต่างจากผู้วิจัย ซึ่งอาจใช้เทคนิคได้หลายๆ รูปแบบ เช่น การแอบจิตไม่ให้มีอคติ (Bracketing) เป็นต้น

4.2 การเปิดใจ หลังจากที่บ้านในพื้นที่วิจัยหรือผู้ให้ข้อมูลหลัก ไว้วางใจจะให้ข้อมูลต่อผู้วิจัยแล้ว ผู้วิจัยพยายามสัมภาษณ์พูดคุยในเรื่องที่ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย แนวการสัมภาษณ์ บางเรื่องอาจเป็นเรื่องที่อ่อนไหวต่อความรู้สึก เช่น พฤติกรรมของช้างป่าที่เข้ามาทำความเสียหายต่อ

ชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้าน หรือแม้แต่กรณีที่ชาวบ้านบางรายหมดสิ้นความอดทนจนนำไปสู่การใช้อาวุธทำร้ายช่างป่า เป็นต้น ประเด็นเหล่านี้ผู้วิจัยจะไม่พูดคุยได้ตรงไปตรงมา แต่จะต้องอาศัยเทคนิคในการเปิดใจเพื่อให้ชาวบ้านพูดคุยเรื่องที่น่าหวาดต่อความรู้สึกได้

4.3 การเจาะใจ เมื่อเปิดใจในเรื่องที่มีความอ่อนไหวต่อความรู้สึกแล้ว ผู้วิจัยจะนำการสนทนาลงลึกเข้าไปในรายละเอียดได้ เทคนิคที่ผู้วิจัยนำมาใช้เพื่อเจาะใจดังกล่าว เช่น การตะล่อม (Probing) หมายถึง การซักถามที่ล้วงเอาส่วนลึกของความคิดออกมาจากผู้ถูกสัมภาษณ์ ในรายละเอียดหรือเหตุการณ์ที่อยู่เบื้องหลัง ดังนั้นบางโอกาสผู้วิจัยอาจจำเป็นต้องใช้วาทศิลป์ด้วยวิธีการต่าง ๆ อาทิ การตั้งคำถามจากเหตุการณ์ที่สมมติขึ้น (Hypothetical Question) ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นผู้วิจัยอาจตั้งคำถามสิ่งที่จะเป็นในเหตุการณ์ที่กำลังสัมภาษณ์คืออะไร เพื่อสร้างเงื่อนไขให้ผู้ตอบต้องเปรียบเทียบระหว่างสภาพที่เป็นอยู่จริงกับสภาพที่ควรจะเป็น เป็นต้น

4.4 การจดบันทึกข้อมูล (Note Taking) การจดบันทึกข้อมูลเปรียบเทียบเสมือนการจดบันทึกส่วนตัว (Diary) บันทึกข้อมูลในภาคสนาม (Field Note) ถือเป็นแหล่งข้อมูลแหล่งสำคัญที่ผู้วิจัยจะนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล การที่ผู้วิจัยจะจดบันทึกอะไรนั้นขึ้นอยู่กับคำถามหลักของโจทย์วิจัย แนวการสัมภาษณ์หรือแนวการสังเกตการณ์ บันทึกที่ผู้วิจัยนำมาใช้มี 2 ชนิดคือ บันทึกย่อและบันทึกฉบับสมบูรณ์ บันทึกย่อคือสิ่งที่ผู้วิจัยจดขณะที่เก็บข้อมูลอยู่ แต่ไม่อาจใช้เวลาจดได้อย่างเต็มที่เพราะสภาพการณ์ไม่เอื้ออำนวย อาจเป็นเพราะเวลาจำกัดหรือต้องหลีกเลี่ยงการจดข้อมูลให้ผู้ให้ข้อมูลเห็น จึงจำเป็นต้องจดเฉพาะถ้อยคำสำคัญ หัวข้อหรือตัวเลขเท่าที่จำเป็น และร่างแผนผังคร่าว ๆ เอาไว้ หลังจากนั้นผู้วิจัยจะนำบันทึกย่อเหล่านั้นมาเรียบเรียงใหม่เป็นบันทึกฉบับสมบูรณ์ โดยที่ผู้วิจัยจะไม่ทิ้งเวลาให้เนิ่นนานข้ามวันเพราะอาจทำให้ลืมข้อมูล

นอกจากนั้นผู้วิจัยจะพยายามทำบันทึกให้เสร็จก่อนการเก็บข้อมูลครั้งใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันข้อมูลปนกันจนยุ่งเหยิงหรือบิดเบือนไปได้โดยที่ไม่ได้ตั้งใจ บันทึกข้อมูลนี้จัดโดยมีการแบ่งแยกระหว่างส่วนที่เป็นข้อมูลกับส่วนที่เป็นความเห็นของผู้วิจัยโดยไม่ปะปนกัน ผู้วิจัยจะบรรยายเหตุการณ์หรือข้อมูลโดยละเอียดที่เก็บรวบรวมมาก่อน หลังจากนั้นจึงใส่ความเห็น การตีความ การสรุปหรือการโยงเข้าสู่กรอบแนวคิด ทฤษฎีโดยผู้วิจัยนำเสนอจะไว้ทีหลังโดยแยกจากกันเป็นคนละส่วน

5. การเข้าใจ เป็นดัชนีชี้วัดที่สะท้อนถึงความสอดคล้องในการเก็บหรือวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นใดประเด็นหนึ่งของการวิจัย การเข้าใจเป็นภาวะที่ผู้วิจัยในฐานะคนนอกมีความรู้สึกต่อชาวบ้านของพื้นที่วิจัยในแบบที่เรียกว่า เอาใจเขามาใส่ใจเรา จนเกิดภาวะที่เราเรียกว่า การรู้ใจชาวบ้าน

6. การถอนตัวจากพื้นที่วิจัย เป็นการยุติปฏิบัติการวิจัยในพื้นที่วิจัยเพื่อกลับมาเขียนรายงาน ผู้วิจัยจะถอนตัวจากพื้นที่วิจัยได้ต่อเมื่อผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลจนได้ข้อสรุปชั่วคราว (Memo) ที่เป็นการตกผลึกทางความคิด ซึ่งอาจเรียกสถานการณ์ของการวิจัยนี้ว่า การอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation) การสร้างข้อสรุปชั่วคราว (Memoing) คือ การนำความคิดที่ผู้วิจัยประมวลได้จากการทำดัชนีข้อมูล และเชื่อมโยงดัชนีนั้นเข้าด้วยกันแล้วลงมือเขียนเป็นประโยค หรือข้อความเชิงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะของดัชนี หรือข้อมูลที่ศึกษาและความเชื่อมโยงของดัชนีเหล่านี้

บทที่ 4

บริบททางประวัติศาสตร์และสภาพปัญหาของของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

ในการศึกษาเรื่องราวอันเป็นที่มาของปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ผู้ศึกษาเห็นว่าเพื่อให้เกิดความชัดเจน และมีความเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ ที่มีข้อมูลหลักฐานสามารถยืนยันเชื่อมโยงได้ในขอบเขตด้านระยะเวลา ที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในบริบทของเนื้อหา จึงสมควรอย่างยิ่งที่ต้องทำความเข้าใจถึงสภาพปัญหาด้านต่าง ๆ ตลอดจนจนประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแก่งหางแมวให้ชัดเจนเสียก่อน เนื่องจากแนวคิดการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์มีความเชื่อว่าอดีตเป็นที่มาของปัจจุบัน และปัจจุบันมีผลสู่การเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต ดังนั้นในบทที่ 4 นี้ ผู้ศึกษาจะขอเสนอบริบททางการศึกษาของอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และสภาพปัญหาของของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีโดยการจำแนกออกเป็น 3 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

4.1 บริบททางประวัติศาสตร์ของอำเภอแก่งหางแมว

4.2 บริบทการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจของอำเภอแก่งหางแมว

4.2.1 ยุคดั้งเดิม (เศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและแลกเปลี่ยน)

4.2.2 ยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและเหลือขาย

4.2.3 ยุคเศรษฐกิจเพื่อการขาย

4.3 การวิเคราะห์สภาพปัญหาของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

4.1 บริบททางประวัติศาสตร์ของอำเภอแก่งหางแมว

แก่งหางแมว เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดจันทบุรี ตั้งแต่ดั้งเดิมนั้นเป็นตำบลแห่งหนึ่งที่อยู่ในอำเภอมะขาม จากนั้นย้ายมาเป็นตำบลพลอยแหวน และมาขึ้นกับอำเภอท่าใหม่ในระยะเวลาต่อมา แต่เนื่องจากมีทิวกันดานและอยู่ห่างไกลจึงเป็นอุปสรรคในการติดต่อราชการทั้งในส่วนภูมิภาค ได้แก่ อำเภอ จังหวัด เป็นต้น รวมไปถึงปัญหาการปกครองท้องถิ่นที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ดังนั้น จึงมีการเรียกร้องให้มีการแยกการปกครองจากอำเภอท่าใหม่ไปเป็นกิ่งอำเภอแก่งหางแมว เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2535 (ประกาศกระทรวงมหาดไทย 13 กุมภาพันธ์ 2535) โดยมีพื้นที่การปกครองรวมทั้งหมด 5 ตำบล 66 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลแก่งหางแมว มี 22 หมู่บ้าน ตำบลขุนซ่อง มี 26 หมู่บ้าน ตำบลสามพี่น้อง มี 10 หมู่บ้าน ตำบลพวา มี 12 หมู่บ้าน และตำบลเขาวงกต มี 4 หมู่บ้าน ต่อมาเมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2538 ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยแก่งหางแมว ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอแก่งหางแมว (พระราชกฤษฎีกา ตั้งอำเภอตำบลมะขามเตี้ย อำเภอแก่งหางแมว อำเภอภักดีชุมพล อำเภอเวียงแก่น อำเภอแม่วาง อำเภอถ้ำพรรณรา อำเภอบ่อเกลือ อำเภอป่าพะยอม อำเภอหนองม่วงไข่ อำเภอปางศิลาทอง อำเภอจันทหาร อำเภอบ้านธิ อำเภอภูสิงห์ อำเภอบางกล้า อำเภอวังม่วง และอำเภอนาเยีย พ.ศ. 2538. (2538). ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 112

ตอนที่ 32 ก. หน้า 2) ซึ่งชื่อของอำเภอแก่งหางแมวนี้ได้ตั้งมาจากตำบลแก่งหางแมว อันเป็นที่ตั้งปัจจุบันของอำเภอแก่งหางแมวนั่นเอง ทั้งนี้เนื่องจากมีอัตราประชากรในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น

จากการศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสชุมชนพบว่า ความเป็นมาของแก่งหางแมวเดิมในครั้งที่มีการตั้งเป็นตำบลนั้น ได้มีการนำเอาหมู่บ้านรวม 2 หมู่บ้านรวมเข้าด้วยกันแล้วตั้งเป็นตำบล คือ หมู่บ้านแก่ง และหมู่บ้านหางแมว ซึ่งทั้งสองหมู่บ้านก็มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่แตกต่างกันมาก่อน แต่ในปัจจุบันหมู่บ้านแก่งอยู่ในเขตการปกครองของตำบลแก่งหางแมว ขณะที่หมู่บ้านหางแมวนั้นอยู่ในเขตการปกครองของตำบลขุนช่อง สำหรับหมู่บ้านแก่งตามประวัติศาสตร์เล่าแต่เดิมในลำคลองบริเวณวัดแก่งจะมีลำคลอง ซึ่งมีแก่งหินมากมายอยู่ในลำคลองนั้น (ปัจจุบันเรียกว่าคลองวัดโตนด) ยามเมื่อถึงหน้าน้ำหลากหรือช่วงหน้าฝนชุกจะมีปรากฏการณ์น้ำท่วมโขดหิน แต่พอถึงหน้าแล้ง ที่มีน้ำน้อยโขดหินดังกล่าวก็จะไหลพัดพินน้ำปรากฏขึ้นมาให้คนได้พบเห็นกลางลำคลองดังกล่าว โดยที่โขดหินทั้งหลายนั้นเป็นอุปสรรคต่อการเดินเรือของคนในอดีตอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะในสมัยโบราณคนในแถบนี้เดินทางสัญจรโดยใช้เรือเป็นพาหนะ ชาวบ้านจึงนิยมเรียกขานชื่อชุมชนแห่งนี้ว่า บ้านแก่ง เป็นชื่อของหมู่บ้านกันเรื่อยมา ขณะที่ชื่อของหมู่บ้านแก่งหางแมวนั้น มีการเล่าขานต่อ ๆ กันมาหลายอย่าง อย่างแรกคือ การขอฝนในช่วงหน้าแล้งที่ฝนไม่ตกทำให้เกิดภัยแล้งและมีน้ำน้อย ชาวบ้านก็จะมีการแห่หางแมวหรือการหามนางแมวเพื่อขอฝน การแห่หางแมวดังกล่าวในเวลาต่อมาเพี้ยนเป็นคำว่าบ้านหางแมว ส่วนบ้านหางแมวในอีกความหมายหนึ่งคือในลำคลองที่มีลักษณะเป็นแก่งหินน้อยใหญ่ (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2563)

มีแมวน้ำอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และเมื่อแมวน้ำลงเล่นน้ำก็จะมีการดำผุดดำว่าย จนมองเห็นหางไหลขึ้นมาพินผิวน้ำ จนทำให้ชาวบ้านบางส่วนเรียกว่า คลองแก่งหางแมว อย่างไรก็ตามอีกกระแสหนึ่งได้เล่าถึงการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในสมัยอดีตนั้นทำนองที่ว่า มีบ้านอยู่หลังหนึ่งได้เลี้ยงแมวที่มีความน่ารักน่าเอ็นดูไว้ในบ้าน ซึ่งแมวตัวนี้เป็นที่รักของสมาชิกทุกคนในบ้านหลังนี้ แต่ต่อมาแมวตัวนี้ได้สูญหายจากบ้านไป เมื่อความผิดปกติเกิดขึ้น ทุกคนในบ้านต่างก็ช่วยกันตามหาแมวตัวนี้อย่างสุดความสามารถ จนกระทั่งไปพบแมวที่น่ารักตัวนั้นนอนตายอยู่บริเวณลำคลองข้างบ้าน โดยเห็นหางของแมวไหลขึ้นมา และด้วยความรักความอาทรรวมถึงความผูกพันกับแมวตัวนี้ จึงได้เรียกชื่อคลองแห่งนี้ว่า คลองหางแมว และกลายเป็นชื่อหมู่บ้านในเวลาต่อมา (วัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี, 2564 : 1)

อำเภอแก่งหางแมว มีพื้นที่ทั้งหมด 1,254.1 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 484.2 ตารางไมล์ มีประชากรทั้งหมด 42,429 คน ความหนาแน่นของประชากรคิดเป็น 33.83 คนต่อตารางกิโลเมตร หรือ 87.6 คนต่อตารางไมล์ ตราสัญลักษณ์ของอำเภอแก่งหางแมว เป็นรูปแมงสาบสีขาวยืนอยู่บนแก่งหินกลางลำคลอง ที่มีน้ำไหลผ่านมีต้นตะเคียนสามต้นประกอบด้วยปายางพาราและภูเขา ขณะที่สีประจำอำเภอแก่งหางแมว คือ สีเขียว ที่หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนคำขวัญ ได้แก่ “รอยต่อห้าจังหวัด ธรรมชาติงามตา ช้างป่ามากมี เกษตรดียางพารา แร่มีค่าทองคำน้ำตกงามพวาพลูสุตกุฎูเขาสิบห้าชั้นอัศจรรย์ถ้ำเขาวง” (วัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี, 2564 : 1-2)

อย่างไรก็ดี อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอข้างเคียง (อำเภอแก่งหางแมว, 2565) ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อำเภอท่าตะเกรา จังหวัดฉะเชิงเทรา และอำเภอวังสมบูรณ์ จังหวัดสระแก้ว
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ อำเภอสอยดาว และอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับ อำเภอท่าใหม่ และอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อำเภอแก่ง และอำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง และอำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี

4.2 บริบทการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจของอำเภอแก่งหางแมว

ในการนำเสนอบริบทด้านการพัฒนาทางเศรษฐกิจของอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี นั้น ผู้ศึกษาจะนำเสนอด้วยการแบ่งยุคของพัฒนาออกเป็น 3 ยุคการพัฒนาใหญ่ ๆ ได้แก่ ยุคดั้งเดิม ซึ่งเป็นยุคของการผลิตแบบเพื่อการยังชีพและแลกเปลี่ยน กล่าวคือ การผลิตในภาคการเกษตรกรรม ที่มีเป้าประสงค์เพื่อไว้กินใช้เองในครัวเรือน และถ้าหากมีส่วนจากการกินใช้ก็จะนำไปแบ่งปันระหว่างญาติพี่น้องหรือชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน ต่อมาเป็นยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและเหลือขาย กล่าวคือ รูปแบบของการผลิตที่เก็บเอาไว้กินใช้ส่วนหนึ่ง และถ้าหากมีส่วนเหลือก็จะนำออกไปขายทั้งนี้เพื่อมุ่งหวังนำเงินตราไปซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกด้านอื่น ๆ และยุคปัจจุบันที่เรียกว่า เป็นยุคเศรษฐกิจเพื่อการขาย หมายถึงยุคที่ใช้ผลผลิตทุกอย่างขายเป็นสินค้า การปลูกพืชในลักษณะของพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ยางพารา ยูคาลิปตัส และมันสำปะหลัง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ภาพรวมของการพัฒนาดังกล่าวสามารถอธิบายให้เห็นเป็นรูปธรรมในเชิงประจักษ์โดยการจำแนกออกเป็นยุคสมัยได้ ดังนี้

4.2.1 ยุคดั้งเดิม

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนโดยการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้อาวุโสของแก่งหางแมว ซึ่งเป็นตระกูลดั้งเดิมมีข้อค้นพบว่า ในอดีตแก่งหางแมว แห่งนี้มีความทุรกันดารมาก ห่างไกลจากความเจริญอยู่ในเขตพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติ สมดังคำกล่าวที่ว่า ดินแดนไกลปืนเที่ยง ในอดีตเป็นเขตพื้นที่การปกครองของอำเภอท่าใหม่ ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเป็นส่วนมาก มีบางส่วนที่เป็นที่ราบสูง บางช่วงมีสภาพพื้นที่สลับกับภูเขา ความอุดมสมบูรณ์ของดินซึ่งปกคลุมและทับถมของใบไม้ในป่าส่งผลให้ดินมีแร่ธาตุอาหารในดินสูงเหมาะต่อการเพาะปลูกเป็นอย่างยิ่ง ในอดีตสมัยที่แก่งหางแมว ยังด้อยการพัฒนาจึงส่งผลให้ชาวบ้านยุคนั้นมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบากเป็นอย่างมากชาวบ้านส่วนใหญ่ของแก่งหางแมว มีอาชีพหลัก คือ การทำสวนผลไม้ การทำสวนยางพารา การทำไร่มันสำปะหลัง การทำไร่สับปะรด สำหรับอาชีพเสริมของชาวบ้านในแก่งหางแมว คือ การรับจ้างทั่วไป การค้าขาย การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ลักษณะความเป็นชุมชนแก่งหางแมว ทุรกันดารหรือชุมชนที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ในลักษณะที่ได้กล่าวมาแล้วในขั้นต้นนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นภาพเชิงประจักษ์ได้จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสชุมชนที่อพยพเข้ามาพักอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่แก่งหางแมว ในยุคแรกท่านหนึ่งในท่านองที่ว่า

“ทุกคนดารมาก ถนนหนทางก็ไม่มี เป็นทางเกวียน เป็นชุมชนไกลปืนเที่ยง ตลาดนัดไม่มี ต้องหากินจากป่า เงินไม่มีความสำคัญเหมือนเช่นในสมัยนี้ เพราะสมัยก่อนถึงมีเงินก็ไม่มีการใช้เงิน ไฟฟ้าไม่มี พอมีด็กจุดคบไฟให้มีแสงสว่างเพื่อกันเสือมาเขมือบ น้ำประปาไม่มี ใช้น้ำฝนซึ่งเก็บไว้ในตุ่มเพื่อดื่มกินตลอดปี โรงพยาบาลตำบลนี้ก็เพิ่งจะมีเมื่อสัก 30 ปี เห็นจะได้ เดิมเรียกว่า อนามัยสมัยก่อนใครป่วยหรือเจ็บหนักนี้จะทุลักทุเลมาก ต้องห้ามต้องแบกบูกป่าฝ่าดงกันไปหาหมอยังโรงพยาบาลซึ่งใกล้สุด คือ โรงพยาบาลประจำอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรีและโรงพยาบาลแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งไกลหลายสิบกิโล ไม่เหมือนสมัยนี้ มีโรงพยาบาลประจำตำบลพวา มีโรงพยาบาลประจำอำเภอแก่งหางแมว ยังมีรถยนต์อำนวยความสะดวก วิ่งแป๊บเดียวก็ถึง” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2563)

ชาวบ้านแก่งหางแมว ในสมัยแรก ๆ มีการดำรงชีวิตที่ขี้ดสนมาก แม้แต่ไฟฟ้าที่ใช้ในการส่องสว่างหรืออำนวยความสะดวกสบายอื่น ๆ ก็ไม่มี การเดินทางที่แสนจะยากลำบากเนื่องจากการคมนาคมที่ไม่สะดวก ถนนมักเป็นทางเกวียนเสียเป็นส่วนมาก ต่างกับในปัจจุบันนี้ที่การคมนาคมสะดวกสบายกว่าในอดีตมาก ในอดีตนั้นผู้คนในเขตอำเภอแก่งหางแมวแทบจะเป็นดินแดนบ้านป่าเมืองเถื่อน และเป็นพื้นที่หลบซ่อนของโจรผู้ร้าย การสัญจรในแต่ละครั้งลำบากมากต้องเดินผ่านป่าที่รกทึบ การเดินทางเข้าออกเพื่อไปยังตัวเมืองจันทบุรีก็ยิ่งลำบาก เพราะจะต้องเดินออกไปอรอดโดยสารซึ่งสภาพค่อนข้างเก่า มีเพียงรอบเช้าและรอบบ่ายเท่านั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์ตกรถบางคนเลือกที่จะนอนค้างแถวบริเวณตลาดนายายอามเพื่ออรอดในวันรุ่งขึ้น ซึ่งไม่สามารถหลับได้แน่นอนเพราะฝูงยุงจะมารุมกัดตามเนื้อตามตัวเต็มไปหมด ถ้าเผชิญยุงที่มากัดมีเชื้อโรคมalariaเรียกจะโชคร้ายหนักเข้าไปอีก แต่บางคนก็เลือกที่จะเดินทางเพื่อกลับบ้านของตนในคืนนั้นเลย ถ้าโชคดีเจอคนใจดีขับรถผ่านมาก็จะโบกรถเพื่อพลอยอาศัยเข้าไปด้วย ซึ่งรถที่วานี้ก็มักเป็นรถบรรทุกเป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้าไม่มีรถสัญจรไปมาก็ต้องเดินเท้าพร้อมแบกสัมภาระที่ซื้อมาจากตัวเมืองไปตุนไว้เพื่อใช้กินบ้างไว้ใช้บ้างในวันต่อ ๆ ไปอย่างค่อนข้างลำบาก ใช้เวลาหลายชั่วโมงกว่าจะถึงแก่งหางแมว

ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความแข็งแรงของแต่ละคนด้วย บางคราวเจอรถขับผ่านเขาก็ไม่แวะรับเพราะเคยมีการจี้ปล้นกัน ก็เลยทำให้เจ้าของรถไม่กล้าแวะรับคนที่เขาไม่รู้จักเนื่องจากเกรงว่าจะถูกปล้นจี้ชิงทรัพย์ ซึ่งต่างกับปัจจุบันนี้มากเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่จะสัญจรโดยใช้รถยนต์ส่วนบุคคลกันแทบทุกบ้าน ซึ่งใช้เวลาเพียง 1 ชั่วโมงกว่าก็ถึงตัวเมืองจันทบุรีแล้ว มีความสะดวกสบายมากกว่าสมัยก่อน (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2563)

ความยากลำบากในการดำรงชีวิตของชาวบ้านในแก่งหางแมวในสมัยเริ่มอพยพเข้ามาระยะแรกดังกล่าวมาข้างต้นนั้นมีความสอดคล้องกับคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นคนเก่าแก่ของชุมชนท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“สมัยก่อนโรงพยาบาลไม่มี ส่วนโรงพยาบาลที่ใกล้สุดก็คือโรงพยาบาลแกลง จังหวัดระยอง และโรงพยาบาลท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งโรงพยาบาลดังกล่าวอยู่ห่างจากแก่งหางประมาณ 40 กิโลเมตร ในยุคที่ต้องเดินทางด้วยเท้า ต้องแบกหามคนป่วยไปหาหมอถือว่าเป็นอะไรที่ลำบากยากเข็ญมาก แต่พวกเราก็ต้องทนกับความลำบากแบบนี้จนกลายเป็นความเคยชินไปเสียแล้ว” (บรรทมสมแสน, สัมภาษณ์ 5 ตุลาคม 2564)

ในปี พ.ศ. 2510 สภาพโดยทั่วไปของแก่งหางแมวยังคงเป็นป่าไม้รกทึบ และเริ่มมีนายหน้าหรือนายทุนเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ มีการจ่ายเงินซื้อป่าไม้ในราคาถูก จากนั้นแล้วก็มี การถางป่าหรือที่เรียกว่าการล้างท้อง หมายถึงการโค่นต้นไม้ใหญ่ออกไปเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย กระนั้น ก็ตามวิถีชีวิตของชาวแก่งหางแมวยังคงต้องมีความสัมพันธ์กับป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ จากการสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์ชุมชนจากคำบอกเล่า มีข้อค้นพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้มี โอกาสเห็นช้างป่า รวมถึงสัตว์ป่าชนิดอื่น ๆ เนื่องจากสภาพป่าขณะนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ และเมื่อ ช้างป่ารวมไปถึงสัตว์ป่าชนิดอื่น ๆ เจอคนก็จะหลบหนีโดยอาศัยป่าไม้เป็นที่ซ่อนกำบังตัว อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ของชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าสมัยโบราณมีความเชื่อที่ถ่ายทอดกันต่อ ๆ มาจากรุ่น สู่รุ่นว่าช้างเป็นสัตว์ที่มีญาณ เนื่องจากหากมีผู้ใดเข้าไปบุกรุกทำลายป่า และกล่าวคำพูดที่ไม่เหมาะสม เป็นไปในลักษณะล่วงเกิน ดูถูก ก็มักจะถูกช้างป่าทำร้ายหรือไม่ก็ทำลายข้าวของ พืชผลทางการเกษตร แต่ไม่เคยมีประวัติศาสตร์ที่กล่าวว่าช้างเคยทำร้ายคนจนถึงชีวิต (สำรววย สุขเมือง, สัมภาษณ์ 5 เมษายน 2558)

แก่งหางแมวเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งสำคัญในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2511 เป็นช่วงที่รัฐบาลประกาศให้มีการเปิดสัมปทานป่าในเขตแก่งหางแมว จนนำไปสู่การตัดไม้ มากจนกระทั่งพื้นที่ป่าหมดไปทำให้รัฐต้องสั่งปิดป่า แต่พวกของทางราชการคือป่าไม้เอง ก็ยังแอบ ลักลอบตัดไม้อยู่ และรุกขึ้นไปถึงเขตเขาชะเมา ขณะนั้นเองก็มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งลุกขึ้นต่อต้านการตัด ไม้บนเขา ชะเมาโดยมีกำนันนิยมเป็นแกนนำปลุกจิตสำนึกของชาวบ้าน จนในที่สุดการต่อต้านการตัด ไม้บนเขาชะเมาก็ประสบความสำเร็จทำให้เขาชะเมายังคงหลงเหลือพื้นที่ป่าอันอุดมสมบูรณ์อยู่ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 12)

ในปี พ.ศ. 2512 กลุ่มชาติพันธุ์กวยเริ่มเข้ามามีบทบาทด้วยการอพยพลงมาจับจอง ที่ดินเพื่ออาศัยและประกอบอาชีพเพิ่มมากขึ้น อพยพโยกย้ายมาจากทางจังหวัดสุรินทร์อีกหลาย ครอบครัวจนในเขต หมู่ 2 ของตำบลพวาเกือบทั้งหมู่บ้านล้วนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กวยอาศัยจนมาถึง ปัจจุบัน และเมื่อหันไปพิจารณาถึงสภาพทางเศรษฐกิจของแก่งหางแมวเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2516 มีผู้มาบุกเบิกเพื่อก่อสร้างที่อยู่อาศัย และเพื่อการประกอบอาชีพ 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มจากจังหวัด สุพรรณบุรี กลุ่มที่มาจากจังหวัดนครราชสีมา และกลุ่มที่มาจากจังหวัดตราด ทั้งสามกลุ่มนี้เข้ามาจับ จองที่ดินซึ่งสมัยก่อนเป็นป่าดงดิบมีพวกป่าไม้มาอาศัยอยู่ก่อนแล้วแต่ไม่ถาวรและมีคนตัดไม้ของ ทางโรงเลื่อยพงษ์เกษมด้วยเช่นเดียวกับชุมชนของกลุ่มกวย จากการอพยพมาของทั้งสามกลุ่มนี้ที่ เข้ามาไม่นานนักก็ได้ชักชวนญาติพี่น้องของตนเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณนี้ แกนนำผู้เริ่มบุกเบิกชุมชน ในขณะนั้นคือ นายบรรทม สมแสน ซึ่งย้ายมาจากจังหวัดระยองเพื่อหาพื้นที่ทำกิน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 5-6)

กล่าวโดยสรุปแล้ว เมื่อได้วิเคราะห์ถึงสภาพทางเศรษฐกิจในยุคแรกๆของแก่งหางแมว ในยุคที่ผู้วิจัยเรียกว่ายุคดั้งเดิม โดยเริ่มตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2480 จนถึงประมาณปี พ.ศ. 2519 ซึ่งมี ลักษณะรูปแบบการผลิตแบบเพื่อการยังชีพ และแลกเปลี่ยน กล่าวคือ วิธีการผลิตส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้น ภายในชุมชนเป็นการผลิตที่มุ่งไว้กินใช้ในครัวเรือนเป็นหลัก และถ้าหากมีส่วนเหลือจากการบริโภค ชาวบ้านก็มักจะนำเอาผลผลิตนั้น ๆ ไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นที่จำเป็น สำหรับพลังการผลิตก็จะเป็น การผสมผสานกันระหว่างแรงงานที่มีอยู่ภายในครอบครัวผนวกกับแรงงานจากเครือญาติ ร่วมกับ

พลังงานผลิตจากสัตว์เลี้ยว เช่น กระบือใช้ไถนา โคใช้ลากเกวียนหรือไถไร่สวน และช้างสำหรับชักลาก ชุง เป็นต้น ดังนั้นในยุคสมัยนี้จึงยังไม่มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าเกิดขึ้นมาในเขตพื้นที่ แก่งหางแมวแต่อย่างใด

4.2.2 ยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและเหลือขาย

จากการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงของแก่งหางแมวในยุคที่สองหรือที่ ผู้ศึกษาเรียกว่ายุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพและเหลือขายนั้น มีข้อค้นพบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2531 วิธีการผลิตของแก่งหางแมวมีการปรับเปลี่ยนไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากการปลูกพืชเชิงผสมผสานที่มีวัตถุประสงค์ในการผลิตไว้เพื่อการกินใช้ในครัวเรือนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยที่ได้รับอิทธิพลมาจากเศรษฐกิจทุนนิยม และลัทธิบริโภคนิยม ที่มีอิทธิพลบีบบังคับให้วิธีการผลิตของแก่งหางแมวต้องมีการเปลี่ยนแปลง จากเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ ก้าวเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ และเหลือขาย กล่าวคือ การนำเอาผลผลิตที่ได้เก็บไว้กินใช้ในครัวเรือนส่วนหนึ่ง สำหรับส่วนที่เหลือนั้นก็จะเป็นไปขายภายในชุมชนรวมถึงชุมชนละแวกใกล้เคียง เศรษฐกิจแบบเงินตรา หรือเศรษฐกิจแบบที่แปรคุณค่าเป็นเงินตรา หรือทรัพย์สินอื่นได้ เริ่มเข้ามามีบทบาทครอบงำชาวบ้านในแก่งหางแมว

ในลักษณะของน้ำซึมบ่อทราย สำหรับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพหรือเหลือขาย พอสรุปได้ดังนี้

ความเปลี่ยนแปลงในยุคนี้เริ่มจากปี พ.ศ. 2520 ที่มีปรากฏการณ์ว่าแก่งหางแมวมีกลุ่มคนชาติพันธุ์กวยเริ่มหันมาปลูกมันสำปะหลังเพื่อขายให้แก่นายทุนโดยตรง ในการปลูกมันสำปะหลังนี้กลุ่มกวยต้องไปเป็นลูกจ้างนักรุกจอยอยู่ที่แก่งหางแมว หากผู้ใดขาดเงินทุนก็สามารถกู้เงินทุนได้ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5 บาทต่อเดือน (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2558)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2524 เกิดภาวะราคามันสำปะหลังตกต่ำ จากการที่ชาวบ้านหันมาปลูกมันสำปะหลังเป็นจำนวนมากตามกลุ่มคนชาติพันธุ์กวย มีผลทำให้ผลผลิตมันสำปะหลังมากจนล้นตลาด มีผลทำให้ราคาตกต่ำ และเกษตรกรผู้ผลิตเกิดภาวะการขาดทุน ในการดังกล่าวธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส) ได้แนะนำให้ชาวบ้านพวหันมาปลูกยางพาราทดแทน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 6) และผลของการที่ชาวบ้านในพื้นที่แก่งหางแมวหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจที่ต้องใช้เงินลงทุนมากขณะที่ราคาผลผลิตตกต่ำ ทำให้ พ.ศ. 2526 ชาวชุมชนแก่งหางแมวเริ่มตกอยู่ในวงจรหนี้จากการกู้ยืมเงินทั้งในระบบและนอกระบบมาทำการลงทุนในภาคการเกษตร เช่น ปลูกยางพารา ปลูกมันสำปะหลัง เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 8-9)

การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการปลูกพืชเชิงผสมผสานไปเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว นั้น มีอิทธิพลทำให้เกิดความสะดวกลดลงมากขึ้น มีด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น โครงการก่อสร้างและขยายถนนหนทาง โครงการขยายเขตการไฟฟ้าและโครงการของการประปาหมู่บ้านที่สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทได้จัดทำงบประมาณในการก่อสร้างถนนให้ดีขึ้นทำให้การเดินทางจากแก่งหางแมวไปยังอำเภออื่น ๆ ของจังหวัดจันทบุรี และระยอง มีความสะดวกมากยิ่งขึ้น ขณะที่กรมป่าไม้ได้เข้ามาสู่พื้นที่แก่งหางแมว โดยมีคำสั่งปิดป่ายังผลทำให้อาชีพเก็บของป่าต้องจบสิ้นไป ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างมากภายในแก่งหางแมว เนื่องจากชาวบ้านจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในกระบวนการผลิตใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวบ้านที่เคยมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่า ใช้ประโยชน์

จากป่าในการประกอบอาชีพล่าสัตว์และเก็บของป่าขายต้องยุติลงแยกย้ายกันไปประกอบอาชีพซึ่งไม่เคยทำมาก่อน ทำให้ไม่มีความชำนาญต้องอาศัยระยะเวลา ฝึกประสบการณ์เป็นเวลานานพอควร

ในยุคนี้พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีการประกอบอาชีพทำไร่มันสำปะหลังกันเป็นอาชีพหลัก ซึ่งนอกจากจะสร้างรายได้จากการขายมันสำปะหลังแล้ว ยังเป็นการขยายพื้นที่การทำมาหากินอีกด้วย แต่ทว่าการปลูกมันสำปะหลังกันเป็นจำนวนมากก็ย่อมส่งผลให้ประสบปัญหาผลผลิตล้นตลาด ราคาตกต่ำ กลับกลายเป็นปัญหาหนี้สินตามมาอย่างเลี่ยงไม่ได้ ชาวบ้านจึงเป็นหนี้ทั้งในระบบและนอกระบบกันมากขึ้น ประกอบกับการผลิตพืชแบบเชิงเดี่ยวเพื่อมุ่งหวังรายได้ที่สูงขึ้นสำหรับรายได้ที่เคยได้จากการหาของป่ามาขายจำเป็นต้องยุติลงเพราะมีคำสั่งปิดป่าและการจับกุมผู้ลักลอบหาของป่าของเจ้าหน้าที่ป่าไม้อย่างจริงจัง ส่งผลให้การเป็นอยู่ของชาวบ้านในยุคนี้ค่อนข้างขัดสน ขาดสภาพคล่อง แต่ในความโชคร้ายก็แฝงไว้ด้วยความโชคดีคือ ระบบการคมนาคมที่สะดวกสบายยิ่งขึ้น ถนนหนทางดีขึ้นกว่าก่อนมาก มีกระแสไฟฟ้า น้ำประปาเข้ามาในหมู่บ้าน ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้น ขณะเดียวกันราคาของพาราในยุคนี้อาจมีราคาแพง ชาวบ้านจึงไปกู้หนี้ยืมสินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์มาเพื่อเป็นทุนในการปลูกยางพาราพันธุ์ดีกันมากขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในระยะนี้มีสภาพคล่องขึ้น วัฒนธรรมในการแลกเปลี่ยนสินค้า แลกเปลี่ยนแรงงานยังคงมีให้เห็น การปลูกพืชแบบผสมผสาน ปลูกข้าวไร่และพืชอื่น ๆ ไว้เพื่อบริโภคเองในครอบครัวเหลือก็นำไปขาย ปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นนั้นสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสชุมชนท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“การปลูกมันสำปะหลังแล้วขายได้ในราคาดี ก็เลยทำให้ชาวบ้านละแวกนั้น พวกมันปลูกมันสำปะหลังกันอีกมากมาย เรียกได้ว่า แห่ปลูกตามกันเป็นแถว เมื่อปลูกกันมากเข้าก็ล้นตลาดราคาก็ตก พวกปลูกมันสำปะหลังเลยเจ๊งกันเป็นแถว ๆ ถึงกะต้องกู้หนี้ยืมสินจาก ธ.ก.ส. และคนออกเงินกู้ ติดหนี้กันหลายทาง ชนิดยืมดินยืมจม เหมือนรถติดหล่มเพราะไม่รู้จะแก้ไขกันอย่างไร” (ประทุม นิลบ่อ, สัมภาษณ์ 16 พฤษภาคม 2564)

ถึงกระนั้นก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากวิธีการผลิตจากการปลูกพืชเชิงผสมผสานไปเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวดังเช่นที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วนั้น ถูกซ้ำเติมจากแนวคิดการพัฒนาของภาครัฐด้วยการดำเนินนโยบายที่มุ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการให้กับท้องถิ่น เช่น โครงการก่อสร้าง และขยายถนนหนทาง โครงการขยายเขตการไฟฟ้า และโครงการของการประปาหมู่บ้าน เป็นต้น กรณีดังกล่าวเห็นได้จากในปี พ.ศ. 2531 สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (พรช.) ได้จัดทำงบประมาณในการก่อสร้างถนนอัดดินทำให้การเดินทางจากแก่งหางแมวกับเขตเมือง สามย่าน และตัวอำเภอขยายอามีความสะดวกมากยิ่งขึ้น ในท่วงทำนองเดียวกันกรมป่าไม้ได้เข้ามาสู่พื้นที่แก่งหางแมว และมีคำสั่งปิดป่ายังผลทำให้อาชีพเก็บของป่าต้องจบสิ้นไป ปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างมากมายภายในชุมชนพวาเนื่องจากชาวบ้านจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในกระบวนการผลิตใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวบ้านที่เคยใช้ชีวิตผูกพันกับป่าในการประกอบอาชีพล่าสัตว์ และเก็บของป่าขายจำเป็นต้องยุติอาชีพเดิม และหันไปประกอบอาชีพใหม่ซึ่งขาดความชำนาญ โดยต้องอาศัยเวลาในการเรียนรู้เพื่อลองผิดลองถูกอีกหลายครั้ง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550 : 9-10)

การอธิบายถึงสภาพของความเปลี่ยนแปลงในยุคที่สองของแก่งหางแมว ที่ผู้วิจัยเรียกยุคนี้ว่า ยุคเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ และเหลือขาย สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของผู้อาวุโสท่านหนึ่งที่ว่า

“พอคนหันมาปลูกมันสำปะหลังมาก ๆ และขายได้ราคาดีในยุคแรก พวกเราก็อयरวยกับเค้าบ้าง เลยพากันปลูกมันสำปะหลังตามเค้าไป พอมันสำปะหลังราคาตกต่ำพากันขาดทุนเป็นแถว ๆ” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 15 มิถุนายน 2564)

“บางครอบครัวเป็นหนี้ทั้ง ธ.ก.ส. และนายทุนในหมู่บ้าน เรียกว่าติดหนี้สองทาง ยิ่งดันยิ่งเหน้อย” (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 15 มิถุนายน 2564)

กล่าวโดยสรุป เมื่อได้พิจารณาสภาพเศรษฐกิจในยุคที่สองของแก่งหางแมว ซึ่งมีลักษณะรูปแบบการผลิตแบบเพื่อการยังชีพและมีการผลิตเพื่อขายด้วย ชาวบ้านจะมีการผลิตไว้กินไว้ใช้ในครัวเรือนเป็นหลัก ส่วนที่เหลือจากการกินการใช้ในครัวเรือนก็จะนำไปจำหน่ายพืชเศรษฐกิจยังคงเป็นมันสำปะหลังและเริ่มมีการปลูกยางพารากันมากขึ้น ยังคงมีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันบางส่วน ส่วนแรงงานในการผลิตก็ยังคงมีการผลิตแบบผสมผสานกับแรงงานในครอบครัว และแรงงานในหมู่บ้านโดยเฉพาะกลุ่มที่สนิทกัน เริ่มมียานพาหนะในการเดินทางดีขึ้นเนื่องจากมีถนนดินลูกรังเข้ามายังแก่งหางแมวส่งผลให้มีการจับจ่ายใช้สอยสินค้าจากภายนอกมากขึ้น

ดังนั้น เมื่อได้วิเคราะห์ถึงสภาพทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงได้ จากการเริ่มมีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจดังกล่าว ทำให้ในยุคนี้ชาวบ้านแก่งหางแมวเริ่มพบปรากฏการณ์ใหม่ที่มีช้างป่าออกมาหาอาหารตามชายป่าอยู่บ้างแต่ก็ไม่มากและไม่เคยมีข่าวการทำร้ายชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านแต่ประการใด สภาพโดยทั่วไปยังคงมีลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างอยู่โดยไม่มีการทำร้ายซึ่งกันและกัน

4.2.3 ยุคเศรษฐกิจเพื่อการขาย

จากการที่ชาวบ้านแก่งหางแมวมุ่งผลิตเพื่อการขาย ให้ความนิยมกับคนร่ำรวย มีการแข่งขันในการมีทรัพย์สินเงินทอง สิ่งอำนวยความสะดวกกันมากขึ้น จนกลืนวัฒนธรรมอันดั้งเดิม ๆ ของแก่งหางแมวไป เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานที่เรียกกันว่า การลงแขกหรือการเอาแรงกันลงไปอย่างสิ้นเชิง การแลกเปลี่ยนสินค้าแทบไม่มีปรากฏให้เห็น มีแต่เพียงการผลิตเพื่อมุ่งหวังรายได้หวังร่ำรวย ยุคนี้จึงอุดมไปด้วยรายจ่ายสินค้าฟุ่มเฟือย จำพวกเครื่องอำนวยความสะดวกในด้านเกษตร ซึ่งมีความก้าวหน้าทันสมัยด้านเทคโนโลยี ในด้านผู้ขายสินค้าก็มีบริการที่เปิดโอกาสให้ลูกค้าได้จับจ่ายใช้สอยกันมากขึ้นกว่าเดิมมาก ซึ่งนอกจากการบริการขายสินค้าที่มีวิวัฒนาการที่ทันสมัยกว่าเดิม ผู้ผลิตในยุคนี้มุ่งการขายทั้งในระบบเงินสดและเงินผ่อน ยิ่งเป็นการเพิ่มกระแสในการซื้อสินค้ามาก การก่อหนี้สินจึงมากขึ้นไปอีก ยากที่จะหมดหนี้สิน มีแต่จะทวีหนี้สินพอกพูน

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแง่ของกระแสนิยมของชาวบ้านในแก่งหางแมวสามารถสะท้อนให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ได้จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสท่านหนึ่งที่อยู่ในแก่งหางแมวมายาวนานในท่วงทำนองที่ว่า

“เมื่อความเจริญเข้ามา ชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนก็หวังจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ในเมื่อเงินในปัจจุบันไม่พอ ก็ต้องหาทางเอาเงินอนาคตมาใช้ โดยการกู้หนี้ยืมสินมาลงทุน มากิน มาใช้ จึงติดหนี้กันอื้อ” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 15 มิถุนายน 2564)

ด้วยการที่ชาวบ้านยึดติดในกระแสนิยมซึ่งไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดการใช้จ่ายในสิ่งฟุ่มเฟือยส่งผลให้เกิดภาวะหนี้สิน รายได้กับรายจ่ายไม่สัมพันธ์กันไม่เพียงเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อไปยังด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย พบว่า มีการบุกรุกทำลายป่ากันเพิ่มมากขึ้นเพียงเพิ่มหวังสิ่งเดียวคือ เงินตรา เพราะถูกครอบงำด้วยความคิดที่ว่าเงินเพียงสิ่งเดียวเท่านั้นที่จะบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรารถนาได้ทุกประการ โดยมีสิ่งทีบอกเหตุให้ทราบว่าสิ่งแวดล้อมและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเริ่มไม่สุขสงบเช่นเมื่อก่อนก็เพราะว่าประสบกับปัญหาภัยแล้ง ขาดแคลนน้ำในการเกษตร ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพเพาะปลูกพืชก็ไม่เจริญเติบโต ในดินไม่มีแร่ธาตุ แม้แต่ใส่เดือนก็ไม่มาอาศัยอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ปัญหาความยากจนก็ถาโถมเข้ามาและที่เป็นปัญหาหนักยิ่งกว่านั้นคือการที่ป่าถูกบุกรุกส่งผลให้แหล่งอาหารในป่าลดลง จึงเกิดปัญหาช้างป่าออกมากินผลผลิตที่ชาวบ้านปลูกไว้ เช่น สับปะรด ขนุน กล้วย และอ้อย เป็นต้น ในช่วงที่ชาวบ้านเก็บเกี่ยวผลผลิตจำพวกผลไม้เสร็จสิ้นแล้ว สภาพการขาดแคลนอาหารของช้างป่าจึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุที่ช้างป่าเป็นสัตว์ขนาดใหญ่มีความต้องการอาหารในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก เมื่อผลไม้ต่าง ๆ ของชาวบ้านหมดช้างป่าก็กินแม้กระทั่งใบของยางพาราก็เพราะเนื่องมาจากความหิวโหยนั่นเอง

ปัญหาที่โถมเข้ามาในแก่งหางแมวดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นเป็นที่ประจักษ์จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสในชุมชนแก่งหางแมวท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“ไหนจะปัญหาด้านหนี้สินที่ไปกู้มาลงทุน รายได้ไม่พอกับรายจ่ายที่นับวันมีแต่จะมากขึ้น ของกินของใช้แพง ไหนจะปัญหาภัยแล้ง ดินปลูกของไม่ค่อยขึ้น นี่ปัญหาช้างก็เข้ามาเพิ่มอีกเป็นปัญหาหนักกว่าเพื่อนเลยคราวนี้ แต่หนักกว่าปัญหาช้างป่าก็ คือ เหมืองแร่ทองคำ” (เทพ หนาแน่น, สัมภาษณ์ 18 กันยายน 2563)

การที่พื้นที่ป่าของแก่งหางแมวถูกบุกรุกเพื่อนำมาเป็นที่ทำกินของผู้คนที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในแก่งหางแมว และปัจจัยอื่น ๆ ส่งผลให้สัตว์ป่าโดยเฉพาะช้างซึ่งต้องการปริมาณอาหารในแต่ละวันค่อนข้างมาก อีกทั้งปริมาณของช้างก็เพิ่มมากขึ้นทุกปีเพราะช้างเป็นสัตว์อายุยืน ซึ่งนอกจากการลงมาหาอาหารกินของเหล่าบรรดาฝูงช้างป่าแถวบริเวณรอบ ๆ ป่าแล้ว ช้างยังออกมาหากินยังพื้นที่การเกษตรที่ไกลกว่าเดิมขึ้นไปอีก ซึ่งนอกจากจะกัดกินผลผลิตที่ชาวบ้านปลูกไว้เพื่อหวังเป็นรายได้ไว้ใช้จ่ายใช้สอยแล้ว ยังมีการทำร้ายชาวบ้านนับเป็นภัยคุกคามชีวิตและความปลอดภัยต่อมพืชผลทางการเกษตรด้วยวิธีการหลากหลาย เช่น การทำร้ายช้างโดยใช้ไฟฟ้าขนาด 220 โวลต์ ซึ่งการป้องกันดังกล่าวทำให้สัตว์ป่าที่ลงมาหาอาหารล้มตายลง ซึ่งเป็นความผิดทางกฎหมายตามพระราชบัญญัติป่าสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าซึ่งมีโทษจำและปรับ เมื่อปัญหารุกรามเพิ่มมากขึ้นขยายวงกว้างขึ้นทางราชการได้ลงมาช่วยชาวบ้านในการแก้ปัญหาช้างป่า ด้วยการทำรั้วกันช้างโดยใช้กระแสไฟจากแบตเตอรี่ การใช้เสียงดังเพื่อไล่ช้างโดยประทัดพลูลูกกลม ๆ ที่เรียกว่า ลูกปิงปอง แต่ด้วยการที่ช้างเป็นสัตว์ที่มีความเฉลียวฉลาด ช้างสังเกต เกิดการเรียนรู้เร็ว มีความเคยชินกับเสียงดังของประทัด การแก้ปัญหาช้างลงมากัดกินผลผลิตของชาวบ้านจึงได้ผลเพียงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ท้ายสุดจึงมีการจัดเวรยามเพื่อเฝ้าระวังและผลักดันช้างให้ออกไปนอกเขตพื้นที่ของตน (ประทุม นิลบ่อ, สัมภาษณ์ 16 ธันวาคม 2563)

ผลกระทบจากการมีช้างป่าบุกรุกพื้นที่การเกษตรในเขตแก่งหางแมวสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของทนายทนายแกนนำสำคัญในแก่งหางแมว ซึ่งดำเนินการวิจัยชุมชนเพื่อแก้ปัญหาช้างป่าด้วยแนวทางเกษตรและความร่วมมือในแก่งหางแมวท่านหนึ่ง ในทำนองที่ว่า

“การแก้ไขปัญหาช้างป่าในปัจจุบันนี้มีหลายหน่วยงานเข้ามาพยายามหาวิธีการเพื่อแก้ไขปัญหาในรูปแบบและยุทธวิธี ในด้านชุมชนก็มีอาสาสมัครในการเฝ้าระวังเข้าเพื่อการทำช้างมาบุกรุกทำลายทรัพย์สินพื้นที่การเกษตร ซึ่งก็เป็นวิธีที่ลดปัญหาช้างป่าได้ในระดับหนึ่ง” (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 15 มิถุนายน 2564)

จากการที่ทั้งภาครัฐและชาวบ้านได้ร่วมมือกันในการแก้ปัญหาช้างป่าให้กับชาวบ้านดังกล่าวมาข้างต้น ก็ยังมีโครงการ เช่น โครงการทางช้างผ่าน โครงการวนเกษตร โครงการสร้างโปงเทียม โครงการของคูกันช้าง โครงการคืนป่าให้แก่ง คืนแหล่งอาหารให้ช้าง การจัดชุดปฏิบัติการขับไล่ช้างป่า การจัดไฟฟ้าส่องสว่างผสานการปลูกพันธุ์ไม้ยืนต้น โครงการสร้างรั้วกระแสไฟฟ้าเพื่อป้องกันช้างป่า การมีจิตอาสาสมัครไม่มากองไว้ในพื้นที่โปงเทียมช้างสระน้ำเพื่อให้ช้างป่ามากิน ซึ่งวิธีการแบบหลังสุดในการช่วยบรรเทาความเดือดร้อนเกี่ยวกับการช่วยบรรเทาความเดือดร้อนเกี่ยวกับช้างป่ามาบุกรุกผลผลิตที่ชาวบ้านปลูกได้ค่อนข้างมาก เพราะเมื่อโขลงช้างป่าพากันมากินอาหารจนอิ่มหน้าสำราญก็จะพากันลงเล่นน้ำในอ่างเก็บน้ำเป็นประจำ

ข้อมูลดังกล่าวข้างต้นนั้นสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของปราชญ์ชุมชนที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของช้างป่า อีกทั้งยังเป็นผู้นำชุมชนที่มีจิตอาสาในการช่วยเหลือชุมชนด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องช้างป่า จนถูกยกย่องจากคนในชุมชน หน่วยงานราชการเป็นปราชญ์ด้านช้างป่า ในทำนองที่ว่า

“การที่พวกเราพยายามแก้ปัญหาเรื่องช้าง มีการจัดหาแหล่งอาหาร แหล่งน้ำขนาดใหญ่ในแก่งหางแมว ส่งผลให้ช้างป่ามีอาหาร เมื่อมีอาหารที่กินอิ่ม แลมีอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ให้ลงเล่น ช้างก็มีความสุข ช้างก็จะไม่ออกไปหากินที่อื่น ไม่ไปบุกรุกพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน เพราะช้างหันไปติดอ่างแทน” (ประทุม นิลบ่อ, สัมภาษณ์ 16 พฤษภาคม 2564)

อย่างไรก็ดี ปัญหาช้างป่าที่มากบุกรุกพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้านก็ยังไม่ได้จบอยู่เพียงเท่านั้น เพียงแต่เบาบางลงไปในช่วง บางขณะเท่านั้น ก็ยังเป็นประเด็นร้อนที่ทำให้ทุกภาคส่วนได้นำไปคิดหาหนทางในการแก้ปัญหาเพื่อความอยู่รอด เพื่อปากเพื่อท้อง การมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเพิ่มมากขึ้น

แก่งหางแมวมีกระบวนการแบบพลิกฝ่ามือโดยเริ่มจากการสัญจรโดยอาศัยทางเดินเท้าก็เปลี่ยนไปเป็นถนนหนทางที่มีทั้งถนนลูกรัง ถนนลาดยาง และถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก จากวิถีชีวิตที่ค้ำมีมาต้องอาศัยแสงสว่างจากตะเกียงก็เปลี่ยนมาเป็นการใช้ไฟฟ้าที่แวดล้อมด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย เช่น โทรทัศน์ เครื่องปรับอากาศ และอื่น ๆ เป็นต้น ขณะที่ทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติของแก่งหางแมว เริ่มถูกกลืนกินเหือดหายไป วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยมีความผูกพันกับธรรมชาติ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสมุนไพรรักษาโรค หรือแม้กระทั่งความสัมพันธ์ระหว่างคนกับช้างป่าก็ค่อย ๆ เลือนหายตามไปด้วย ดังนั้นในยุคปัจจุบันนี้จึงพบปรากฏการณ์ที่เป็นข่าวอยู่เนือง ๆ ว่า มีโขลงช้างป่าได้ออกมาลูกหลาน กัดกิน และทำลายพืชสวน

ของชาวบ้านอยู่เนื่อง ๆ จากการศึกษาเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ โดยอาศัยการลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในเขตอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ได้ดังนี้

พ.ศ. 2532 ภายใต้นโยบายแปลงสนามรบให้เป็นสนามการค้าในยุคที่มีพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ในการนี้ชาวบ้านในแก่งหางแมวสามารถหารายได้เพิ่มค่อนข้างง่ายจากการเป็นนายหน้าขายที่ดิน ดังนั้นชุมชนพววจึงเริ่มรับเอาแนวคิดทุนนิยม และลัทธิบริโภคนิยมเข้ามาสู่ชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็เกิดกระบวนการซื้อขายสินค้าผ่อนส่งที่เข้ามาให้บริการถึงหมู่บ้านชายเรือนผลที่สุดก็คือเกิดลัทธิบริโภคนิยม และการขยายตัวของเศรษฐกิจเงินตราขึ้นในแก่งหางแมว กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“เดี๋ยวนี้สบาย อยากรู้ได้อะไรไม่ต้องไปห้างในเมืองแล้ว เพราะมีคนเค้าเอามาขายให้ถึงหัวบ้านไต่บ้าน เรามีหน้าที่เลือกซื้อหาเอา ซื้อเงินสดก็ได้ บริการเงินผ่อนก็มี” (บุญเลิศ ดุชิตา, สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2563)

การที่ชาวบ้านแก่งหางแมว จำเป็นต้องดำเนินชีวิตที่ผูกพันอยู่กับการบริโภคนิยมนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 การมีชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจเงินตรา และลัทธิบริโภคนิยมทำให้ชาวบ้านแก่งหางแมว ต้องประสบภาวะหนี้สินเรื้อรังจนกลายเป็นวงจรรูปปัญหาที่สำคัญของแก่งหางแมว โดยเริ่มจากการกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เพื่อนำมาลงทุนปลูกยางพารา และการปลูกทางเศรษฐกิจอื่น ๆ เพื่อหวังที่จะมีรายได้เป็นกอบเป็นกำ แต่เมื่อผลผลิตออกมาชาวบ้านไม่สามารถนำเงินไปใช้ให้กับ ธกส. ได้

เนื่องจากเงินที่ได้จากการจำหน่ายผลผลิตถูกนำไปใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเสียเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านแก่งหางแมว จึงต้องกู้เงินนอกระบบจากในและภายนอกชุมชนมาใช้หนี้ ธกส. ขณะที่ผลกระทบจากการที่ชาวบ้านแก่งหางแมว ดำเนินชีวิตโดยยึดติดอยู่กับกระแสทุนนิยม และบริโภคนิยมนี้เอง มีใช้ส่งผลกระทบแต่เฉพาะชาวบ้านแก่งหางแมว เท่านั้น หากแต่ผลที่ตามมายังมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และข้างป่ารวมไปถึงการอยู่อาศัยของสัตว์ป่าอื่น ๆ อีกด้วย สิ่งที่เป็นปัญหาและมีปรากฏการณ์ที่ข้างป่าเริ่มออกมาสร้างความเสียหายให้กับผลผลิตของชาวบ้านรวมถึงการทำร้ายชาวบ้านแก่งหางแมว เริ่มมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 โดยที่ประเด็นร้อนเกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถสรุปและลำดับเหตุการณ์ต่อเนื่องให้มองเห็นภาพได้ดังนี้

ประมาณปี พ.ศ. 2540 เกิดเหตุการณ์ข้างป่ามาบุกกิน ทำลายพืชสวนของชาวบ้าน แต่ไม่พบการทำร้ายชาวบ้านจนถึงขั้นบาดเจ็บหรือเสียชีวิต จำนวนที่เห็นข้างป่ามากที่สุดไม่เกิน 7-8 ตัว

ชาวบ้านพยายามรักษาทรัพย์สิน และพืชผลของตน โดยหาวิธีจัดการปัญหาโดยการทำรั้วกันข้าง ต่อกระแสไฟฟ้าจากบ้านขนาด 220 โวลต์ ซึ่งเป็นเหตุให้ข้างป่าตาย 4 ตัว กวางตาย 1 ตัว นับเป็นครั้งแรกที่สัตว์ป่าตาย โดยปัจจุบันซากสัตว์ดังกล่าวยังคงถูกสตาฟอยู่ที่เขาชะเมา และเมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวที่ชาวบ้านทำให้ข้างป่าตาย จนเป็นเรื่องฟุ้งรื่องศาลกันอยู่หลายปี ฐานผิดต่อกฎหมายในข้อหาล่าสัตว์ป่าคุ้มครองโดยไม่ได้รับอนุญาต มีโทษจำคุก 4 ปี ปรับ 40,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับตาม พระราชบัญญัติสัตว์สงวนปี พ.ศ. 2539 ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาใช้เบตเตอร์แทน แต่ก็ไม่สามารถหยุดข้างป่าได้ ข้างใช้วิธีนำวงหักไม้ทับและข้ามรั้วไป ชาวบ้านหาวิธีใหม่โดยใช้ลูกปิงปอง (ประทัดพลูกลูกกลม ๆ) ในการทำให้เกิดเสียงดังไล่ข้างป่าแรก ๆ ข้างตกใจ แต่หลังจากนั้นก็ชิน

และลงมากินกล้วย อ้อย พืชไร่ ผลไม้ ทำลายบ้านเรือนเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ไม่ได้รับการเผชิญหน้ากัน องค์กรที่ไม่ใช่องค์กรของรัฐ (Non Governmental Organization, NGO) ทางรัฐเริ่มคิดโครงการ ทำอย่างไรให้ชาวบ้านปรับตัวอยู่กับช้างป่าได้ โดยการจัดเวรยามในการไล่ช้าง ผลักดันช้างออกไป โครงการ 1 ปี หมดงบประมาณโครงการก็หายไป หลวงปู่สาย วัดวังศิลาธรรมาราม อำเภอแกลง จังหวัดระยอง คิดโครงการ “ทางช้างผ่าน” เพื่อทำเส้นทางในป่าเขาชะเมา เขาอ่างฤๅไน ให้เป็น เส้นทางเดินที่ปลอดภัยของช้างป่า โดยปลูกต้นไม้พืชไม้หนามริมขอบป่ากันไม่ให้ช้างป่าเดินออกนอก แนวเขตเส้นทาง พร้อมปลูกพืชที่ช้างป่าชอบแซมตามเส้นทาง แต่ไม่เป็นผลเพราะช้างไม่เดินตาม เส้นทาง และช้างป่ายังคงเดินเข้าหมู่บ้านของชาวบ้านอยู่ดี โครงการวนเกษตร โดยการให้ปลูกพืชที่ หลากหลายเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเสริมจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยไม่ต้องลงทุนมาก พันธุ์ เร็วจากการถูกช้างป่าทำลายหรือบุกกิน เช่น พืชหนามโตเร็ว กลุ๊น ยางนา และขี้เหล็ก ช้างเหยียบก็ ขึ้นมาใหม่ เสียหายน้อยและไม่ขาดทุนพร้อมปลูกพืชที่กันช้างได้ โครงการสร้างโปงเทียม ทำบริเวณป่า เพื่อให้สัตว์ป่ามากิน เป็นแหล่งอาหาร มีแก้ง กวาง หมูป่า และช้างป่า (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2558)

เหตุการณ์ดังกล่าวยังหาข้อยุติไม่ได้แต่ยังมีแนวโน้มของความรุนแรงเพิ่มมากยิ่งขึ้น ในปี พ.ศ. 2548 เกิดปรากฏการณ์ช้างป่าเริ่มออกมาในชุมชนมากขึ้นจากเดิม แต่มากที่สุดไม่เกิน 11 ตัว ชาวบ้านเริ่มตั้งข้อสันนิษฐานว่า ป่าที่ไม่มีช้างคือที่สูงชัน แต่พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ขึ้นชื่อว่าเป็นที่ลานกว้าง มีแหล่งน้ำ มีอาหาร ทำให้ช้างขยายพันธุ์เร็ว ซึ่งเห็นได้จากภาพข่าววิดีโอ ต่าง ๆ จะพบว่ามียุงช้างจำนวนมาก พร้อมทั้งมีคนบุกรุกพื้นที่ป่า ทำให้แหล่งอาหารน้อยลง ประกอบ กับชาวบ้านในอำเภอแก่งหางแมวมีการปลูกพืชทางการเกษตรหลายชนิดที่ช้างป่าชื่นชอบ เช่น อ้อย กล้วย และสับปะรด เป็นต้น ทำให้ช้างป่าออกมาเรื่อย ๆ และเส้นทางง่ายต่อการเดินของช้าง ช้างป่า มีกลุ่ม มีสังคม มีจำโคลง จำฝูง ตัวไหนเข้าฝูงไม่ได้ก็จะแยกตัวปลีกจากฝูงมา เมื่อมีช้างตัวหนึ่งลงมาใน หมู่บ้าน จากนั้นช้างป่าตัวอื่น ๆ ก็จะตามลงมาจากฝูงเข้ามา และนอกจากนี้ชาวบ้านเชื่อว่าช้างปล่อย จากโครงการช่วยช้าง เพราะช้างเชื่องมาก ได้ยินเสียงเพลงก็จะเต้น ยิ้มได้ ไม่กลัวคน แต่ไม่มีหลักฐาน กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“ยิ่งแก่เหมือนยิ่งยุง เพราะมีปริมาณโคลงช้างออกมาสร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้าน มากขึ้นเรื่อย ๆ” (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2558)

จากความเดือดร้อนอันเกิดจากปัญหาของช้างป่าที่เข้ามาสร้างปัญหาความเดือดร้อน ให้กับชาวบ้านชุมชนพวา ทางภาคราชการโดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานด้านการปกครอง ได้พยายาม แสวงหาแนวทางในการเยียวยาแก้ไข เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงอันมีผลต่อชีวิตและ ทรัพย์สินของชาวบ้าน ดังนั้น อำเภอแก่งหางแมวได้จัดทำโครงการเพื่อป้องกันความขัดแย้งระหว่าง คนกับช้างป่าด้วยการดำเนินการโครงการต่าง ๆ โดยหลักการสำคัญคือการป้องกันไม่ให้ช้างป่าบุก เข้ามากัดกินพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน (อำเภอแก่งหางแมว, 2550)

อย่างไรก็ตามแนวทางต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการมานั้น ยังไม่สามารถมีผลในเชิงปฏิบัติได้ อย่างยั่งยืน ทั้งนี้เพราะในวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 เมื่อเวลา 13.26 น. เกิดเหตุช้างป่า แม่ลูกอ่อน 3 เชือก เหยียบชาวบ้านที่ออกมาของป่าบนเขาคลองแดง หมู่ที่ 12 ตำบลพวา อำเภอ แก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เสียชีวิต โดยเจ้าหน้าที่อาสาสมัครกู้ภัยสว่างกตัญญูธรรมสถานจันทบุรี

และเจ้าหน้าที่อุทยานเขารอยต่อ 5 จังหวัด ใช้ระยะเวลาเดินทางไปยังที่เกิดเหตุ ประมาณ 4 ชั่วโมง ซึ่งระยะทางที่เดินเป็นป่าขนาดใหญ่ และยังคงเป็นป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ หลังเดินทางมาก็พบ ผู้เสียชีวิตนอนเสียชีวิตอยู่บริเวณกับกอไผ่ที่หักพัง มีชาวบ้านที่ขึ้นมาดูอยู่มาก ผู้เสียชีวิตชื่อ นายวรสิทธิ์ หนาแน่น อายุ 48 ปี อยู่บ้านเลขที่ 26/2 หมู่ 12 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัด จันทบุรี จากการสอบถามนายเด่นชัย ราธิวงศ์ ลูกเลี้ยงผู้เสียชีวิตและอยู่ในเหตุการณ์ทราบว่า นายวรสิทธิ์ ผู้เสียชีวิต และตนพร้อมเพื่อนผู้ตายได้ขึ้นไปหาของป่า และได้พบช้างแม่ลูกอ่อน 3 เชือก พวกตนจึงวิ่งหนีไปคนละทิศคนละทาง พอตนหนีพ้นแล้วจึงออกมาหา นายวรสิทธิ์ และมาพบว่าถูกช้างป่าเหยียบเสียชีวิตแล้ว (ผู้จัดการ, 2560)

ท่ามกลางความมุ่งมั่นที่จะแสวงหาแนวทางแก้ไขความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า อันเกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วน แต่ในวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2555 ก็เกิดเหตุการณ์ร้ายแรง กับชาวบ้านขึ้นอีกครั้ง เมื่อเวลา 01.35 น. ร.ต.อ.ณัฐวุฒิ แสนสุข ร้อยเวร สภ.แก่งหางแมว จังหวัด จันทบุรี รับแจ้งจากนายพิทักษ์ ยิงยง หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เขตรอยต่อ 5 จังหวัด ว่ามีชายเคราะห์ร้ายออกไปหาของป่าที่บริเวณเขาอ่างฤๅไน เขตรอยต่อ 5 จังหวัด หมู่ 12 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี แล้วถูกช้างป่าทำร้ายเสียชีวิต รุดไปตรวจสอบพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ อาสาสมัครกู้ภัยสว่างกตัญญูธรรมสถานจันทบุรี ที่เกิดเหตุต้องใช้เวลาเดินเท้าเข้าไปประมาณ 3 ชั่วโมง พบศพนายสมชาย กัญหา หรือชายน้อย อายุ 50 ปี สภาพนั่งพิงขอนไม้ใหญ่ เลือดออกปากจมูก มีรอยฟกช้ำบริเวณแขนขา และคอหัก ไกล่กันมีสุนัขนอนเฝ้าศพอยู่ จากการสอบถาม นางจำลอง อ่อนจันทร์ อยู่บ้านเลขที่ 124 หมู่ 12 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ทราบว่า นายสมชาย ผู้ตาย เป็นคนงานกรีดยางของตน ช่วงเช้าผู้ตายบอกว่า จะเข้าไปในป่าหาชิงช้าป่า กับพวกคนงานด้วยกันอีก 2 คน

ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านพักอาศัยประมาณ 3 กิโลเมตร กระทั่งหายตัวไป และมาทราบ ชาวอีกครั้ง นายสมชาย ถูกช้างป่าไล่ทำร้ายร่างกายจนเสียชีวิตแล้ว นายรุ่งรวี จอมเปราะ อายุ 30 ปี เพื่อนที่ไปด้วยกัน ให้การว่า ก่อนเกิดเหตุตน ผู้ตาย และสุนัข ของผู้ตายอีก 5 ตัว ได้ไปบริเวณ เขาอ่างฤๅไน เขตรอยต่อ 5 จังหวัด เพื่อจะหาของป่า และในละแวกนั้นมีบ่อน้ำจึงได้แวะหาปลา และพบกับช้างป่าที่กำลังกินน้ำอยู่พอดี เพื่อนอีกคนหนึ่งได้วิ่งขึ้นต้นไม้ แล้วตระโกนเรียกให้ผู้ตาย วิ่งขึ้นต้นไม้ แต่ผู้ตายกับเดินไปไล่ช้างป่า จนกระทั่งช้างป่าได้วิ่งไล่ผู้ตายกับสุนัข และใช้งาแทงไปที่ ลำตัวของผู้ตาย ก่อนจะกระต๊อบเข้าอีกครั้งจนเสียชีวิต ตนเห็นว่าไม่ดีจึงได้วิ่งหนีเอาตัวรอด แล้วแจ้งให้นายจ้างทราบ และแจ้งเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบดังกล่าว (หนุ่มกรีดยางถูกช้างป่ากระต๊อบ บอนนาถ, 2555) และเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2556 เกิดเหตุการณ์ในลักษณะเดียวกันขึ้น อีกครั้ง เมื่อโขลงช้างป่ากว่า 50 เชือก บุกทำลายพืชสวนและเข้าทำร้ายชาวบ้าน รวมถึงคนกรีดยาง ที่บ้านเขากล้วย หมู่ที่ 1 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เสียหายค่อนข้างมาก โดยที่ ชาวบ้านทำหนังสือขอร้องหน่วยงานภาครัฐช่วยเหลือเร่งแก้ไข (โขลงช้างป่าบุกทำลายพืชสวนชาวบ้าน เสียหายยับ, 2556 : 1)

จากการศึกษาถึงมาตรการและแนวทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับ ช้างป่าที่อำเภอแก่งหางแมว ที่มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จนถึงปี พ.ศ. 2557 ยังไม่มีแนวโน้มว่าจะ สามารถยุติปัญหาต่าง ๆ ลงได้อย่างสิ้นเชิง ความเสียหายจากการที่ช้างป่าออกมาหากินในพื้นที่

การเกษตรของชาวบ้าน รวมถึงการป้องกันมิให้ช้างป่าถูกทำร้ายจากชาวบ้านที่อาจใช้อาวุธปืนทำให้ช้างป่าเสียชีวิตและเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับประชาชนในการประกอบอาชีพ (อำเภอแก่งหางแมว, 2557) นอกจากนั้นแล้วยังมีการสนับสนุนแนวทางการศึกษาเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของโครงการมูลนิธิอนุรักษ์ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ของพลเอกประวิตร วงษ์สุวรรณ จัดทำโครงการชุดคูกันช้างในพื้นที่ตำบลพวา แต่ชาวบ้านไม่เห็นด้วยเพราะต้องตัดไม้กั้นออกจากชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นการทำลายป่าพื้นที่ป่าเสียหาย โดยชุมชนพวามีชอกชอยทำให้ช้างป่าสามารถเดินออกมาทางนี้ได้ และเมื่อเข้าสู่ฤดูฝน เมื่อฝนตกลงมาก็จะทำให้ดินที่ขุดไว้ถูกสไลด์ตกลงไปเหมือนเดิม ได้ผลระยะสั้น (กัญญา ดุชิตา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2558)

ท่ามกลางการแก้ไขปัญหาจากหลายฝ่าย ข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ยังพบว่ามีปรากฏการณ์อยู่เนื่อง ๆ ที่โขลงช้างป่าออกมาอาละวาดกัดกินพืชสวนของชาวบ้านอยู่เนื่อง ๆ รวมถึงออกมาสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนผู้สัญจรตามท้องถนนโดยเริ่มจากเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2557 เมื่อเวลา 21.00 น. ผู้สื่อข่าวได้รับรายงานจากชาวบ้านว่ามีช้างป่าจำนวน 6-7 ตัวตลอดจนช้างป่าโขลงอื่น อีกไม่ต่ำกว่า 10 ตัว ยังกระจายวนเวียนหากินอยู่แนวเชิงเขา ติดกับพื้นที่ทางการเกษตรของชาวบ้าน หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 5 และหมู่ 12 ตำบลทุ่งเบญจา อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ก่อนที่เดินลัดเลาะตามสวนผลไม้ของชาวบ้าน ขณะที่การช่วยเหลือเบื้องต้นทำได้แค่เพียงผลักดันช้างป่า ให้ออกห่างจากพื้นที่ชุมชน โดยไม่ให้เกิดผลกระทบกับทั้งช้างป่า และชาวบ้านทางด้านนายพิทักษ์ ยิ่งยง หัวหน้าพิทักษ์ป่าสิระมัน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ยังได้มีการเปิดเผยอีกว่า เมื่อช่วงเวลาประมาณ 20.45 น. วันเดียวกันได้รับแจ้งจากชาวบ้าน หมู่ที่ 3 ตำบลทุ่งเบญจา อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ว่ามีฝูงช้างป่าจำนวน 6-8 ตัว กำลังกัดกินกิ่งไม้และพืชไร่ของชาวบ้านได้รับความเสียหายเป็นบริเวณกว้าง และจากการสอบถามนายสุชาติ รัตนวรรณ ชาวบ้านหมู่ที่ 3 ตำบลทุ่งเบญจา ทราบว่าฝูงช้างป่าฝูงนี้ได้เข้ามากัดกินกิ่งไม้และพืชสวนผลไม้ของตนเองและของชาวบ้านที่ใกล้เคียงเมื่อวันก่อน จึงทำให้ชาวบ้านที่ทราบข่าวและอยู่บริเวณดังกล่าวเกิดความกลัวว่าฝูงช้างป่าจะทำร้าย ส่วนทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ต้องทำงานกันอย่างหนัก และเร่งผลักดันโขลงช้างป่าที่ยังวนเวียนหากินใกล้กับสวนผลไม้ ในพื้นที่ ตำบลทุ่งเบญจาให้ออกห่างจากชุมชน หลังจากพบว่ามีช้างบางตัวเริ่มดุร้าย (สถานีเคเบิลท้องถิ่นซีทีวี, 2557)

จากนั้นไม่นานก็เกิดลักษณะเช่นเดียวกันอีกในวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2557 ช้างป่าจำนวนกว่า 10 ตัว ได้เดินลงมาหากินในพื้นที่ หมู่ 6 หมู่ 7 และหมู่ 14 ตำบลทุ่งเบญจา อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ก่อนที่เดินลัดเลาะตามสวนผลไม้ของชาวบ้าน และสร้างความแตกตื่นให้กับชาวบ้านที่ได้พบเจอเป็นอย่างมาก นายพิทักษ์ ยิ่งยง หัวหน้าชุดเฝ้าระวังติดตามช้างป่าออกหากินนอกพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน พร้อมชุดเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนตลอดจนชาวบ้านได้นำรถยนต์มาขวางถนน เพื่อเป็นการปิดกั้นการจราจรชั่วคราวบริเวณตามแยกของหมู่บ้าน ซึ่งพลายสีตอแก้วจะเดินหากินตามสวนของชาวบ้านเป็นระยะ ๆ ในกรณีดังกล่าวนี้ นายสว่าง ทิพนุกูล หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเครือหวายฯ พร้อมกำลังของเจ้าหน้าที่ต้องคอยนำผลไม้เช่น กล้วย อ้อย มาให้ช้างเพื่อต้อนไม่ให้ ช้างพลายสีตอแก้ว เข้าใกล้บ้านเรือนหรือทำร้ายผู้คนที่มาจอดรถมุงดู

ในส่วนของผู้จำหน่ายที่ป่าไม้ ได้มีการวางกำลังติดตามเฝ้าสังเกตการณ์พฤติกรรมพลายสีดอแก้ว มาตลอดนานร่วมเดือนและยังพบว่าอาการอักเสบที่เท้าของพลายสีดอแก้ว เริ่มมีอาการทุเรธาเบาลงไม่ตื้นกล้วคน ไม่มีอาการดุร้าย และยอมเชื่อฟังเจ้าหน้าที่ฯ ที่เดินติดตาม ซึ่งขณะนี้เจ้าหน้าที่ฯ ได้วางแผนต้อนรับช้างพลายสีดอแก้วให้เดินตามเส้นทางสายในที่ที่มีแหล่งชุมชนอยู่น้อย และเพื่อให้ปรับตัวเข้ากับพื้นที่ป่าให้มากที่สุด พร้อมกับเตือนชาวบ้านอย่าได้ทำร้ายช้างป่าตัวนี้โดยเด็ดขาด โดยเฉพาะการจุดประทัดหรือยิงปืนส่งเสียงดัง เพราะอาจทำให้ช้างตื่นตกใจ สร้างความเสียหายแก่ทรัพย์สินและชีวิตของท่านได้ ส่วนระยะยาวทางจังหวัด มีแผนโครงการที่จะจัดหาสถานที่แหล่งอาหาร ที่สมบูรณ์ให้ช้างอยู่อาศัย และไม่ออกมารบกวนชาวบ้านเบื้องต้นรับทราบว่าจะทางอำเภอแก่งหางแมว มีชาวบ้าน ประชาชนจิตอาสาเตรียมทำโครงการปลูกพืชอาหารให้ช้างเพื่อสร้างความสมบูรณ์แก่ธรรมชาติ เพิ่มขึ้นซึ่งทางจังหวัดจะเข้าช่วยเหลือเร่งรัดดำเนินการต่อไป (สถานีเคเบิลท้องถิ่นซีทีวี, 2557)

ถัดจากนั้นมาอีกเพียงหนึ่งวันกล่าวคือในวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2557 นายเฉลิม เมืองที่รัก ชาวบ้านหมู่ที่ 7 แจ้งว่ามีช้างป่าจำนวนกว่า 18 ตัว ตลอดจนช้างป่าโขลงอื่น อีกไม่ต่ำกว่า 4-5 ตัว ยังกระจายวนเวียนหากินอยู่แนวเชิงเขาติดกับพื้นที่ทางการเกษตรของชาวบ้าน เดินลงมาหากินในพื้นที่ หมู่ 4 หมู่ 7 และหมู่ 14 ของตำบลทุ่งเบญจา อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

ก่อนที่เดินลัดเลาะตามสวนผลไม้ และทำลายข้าวของชาวบ้านพังเสียหาย นายพิทักษ์ ยิงยง หัวหน้าชุดเฝ้าระวังติดตามช้างป่าออกหากินนอกพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน พร้อมชุดเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ตลอดจนผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้าน ต้องคอยจัดเวรยามผลัดเปลี่ยนเฝ้าระวังช้างป่า เนื่องจากในขณะนี้ ขณะที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้และชาวบ้านได้ช่วยเหลือเบื้องต้นแค่เพียงผลักดันช้างป่าให้ออกห่างจากพื้นที่ โดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อทั้งช้างป่าและชาวบ้าน นอกจากนี้ราษฎรคนดังกล่าวยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่าเมื่อสองวันก่อนช้างป่าจำนวนหลายตัวได้ออกมากัดกินต้นกล้วยและต้นมะละกอตลอดจนถึงท่อพีวีซี ซึ่งก็ได้รับความเสียหายเป็นวงกว้าง ส่วนค่าความเสียหายนายเฉลิม ประเมินไว้ประมาณ 200,000 กว่าบาท ส่วนชาวบ้านใกล้เคียงที่ทราบข่าวและอยู่บริเวณดังกล่าว ต่างเกิดความกลัวฝูงช้างป่าจะมาทำร้าย ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้จึงต้องมีการสลับเวรยาม ก่อนที่จะมีการเร่งผลักดันโขลงช้างป่าที่ยังวนเวียนหากินใกล้กับสวนผลไม้ ในพื้นที่ตำบลทุ่งเบญจาให้ออกห่างจากชุมชน หลังจากที่พบว่า มีช้างป่าบางตัวเริ่มดุร้าย (สถานีเคเบิลท้องถิ่นซีทีวี, 2557)

นอกจากแนวทางที่ส่วนราชการภาครัฐได้ดำเนินการเกี่ยวกับปัญหาช้างป่าอย่างเข้มข้นแล้วภาคประชาชนเองยังได้ร่วมกันช่วยเหลือสนับสนุนการแก้ไขในเรื่องดังกล่าวด้วย โดยในวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557 เจ้าหน้าที่อาสาชุดดูแลโขลงช้างป่าได้นำขนุน กล้วย สับประรด และอ้อยไปเทกองข้างสระน้ำให้กับโขลงช้างป่าได้มีอาหารกิน เพื่อลดความเดือดร้อนไม่ให้ช้างป่าเข้ามาทำลายพื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน

ซึ่งหลังจากนั้นไม่นาน โขลงช้างป่าจำนวนหลายตัวได้พากันลงมากินผลไม้ที่เทไว้จนหมดเกลี้ยง ซึ่งจากการสังเกตในจำนวนโขลงช้างป่าที่พบนั้นมีช้างป่าอายุยาวประมาณ 1 ฟุต 4-5 ตัว ที่คอยกันและปกป้องลูกช้างในกลุ่มไม่ให้อันตราย ซึ่งในเรื่องนี้ นายหทัย แจ่มสว่าง อายุ 42 ปี เจ้าหน้าที่กองกำลังอาสาดูแลช้างป่าและทรัพย์สิน กล่าวว่าสาเหตุน่าจะมาจากความแห้งแล้ง

บนเขาแหลมคงไม่มีแหล่งอาหาร และแหล่งน้ำให้โคลงช้างป่ากิน และช่วงนี้ก็เข้าช่วงหน้าแล้ง อาหารจึงมักจะมีไม่เพียงพอ ซึ่งตนเองคิดว่าอีกประมาณเดือนถึงสองเดือนช้างป่าก็ไม่น่าจะมีอาหารที่เพียงพอให้กิน จึงอยากขอวิงวอนผู้ใจบุญและมีจิตศรัทธา ร่วมบริจาคผลไม้ให้ช้างป่าได้ที่สำนักสงฆ์ปฏิบัติธรรมพื้นฟูจิตกรรมฐานบ้านคลองโป่งเขาแหลมได้ตลอดทั้งวัน และจากการสัมภาษณ์ นายหทัยแจ่มสว่าง ยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า หลังจากที่ดินตนเองและอาสาชุดดูแลช้างป่า ได้นำผลไม้ต่าง ๆ มาเทกองข้างสระน้ำในพื้นที่โป่งเทียมพบว่าได้มีโคลงช้างป่าหลายตัวลงมากินอาหารและลงเล่นน้ำเกือบทุกวัน ที่สำคัญโคลงช้างป่า ยังไม่เข้าไปทำความรบกวนพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านในหมู่บ้านดังกล่าวอีกด้วย (สถานีเคเบิลท่องเที่ยวถ้ำถ้ำ, 2557)

กล่าวโดยสรุป เมื่อได้วิเคราะห์ถึงสภาพเศรษฐกิจเพื่อการขายของแก่งหางแมว ในยุคนี้ชาวบ้านมักจะประกอบอาชีพทำสวนยางพารา สวนผลไม้ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่นำรายได้ให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดีเป็นการปลูกพืชแบบเชิงเดี่ยวเป็นส่วนมาก เพื่อมุ่งจำหน่ายให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคโดยตรงเน้นการปลูกพืชที่มีราคาดีเป็นที่ต้องการของตลาด มีสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่าง ๆ เข้ามาสู่ชุมชน ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในทางที่ดีขึ้น ส่วนในด้านของวัฒนธรรมเดิม ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกันที่เรียกว่า ลงแขกเอาแรง แพบไม่มีหลงเหลืออยู่ มีเพียงเฉพาะในกลุ่มญาติพี่น้องที่สนิทกันมาก ๆ เท่านั้น เป็นการผลิตที่ใช้แรงงานจากเครื่องมือที่ทันสมัยด้านเทคโนโลยี แรงงานก็ว่าจ้างกันตามชนิดของงานตามแต่จะตกลงกันเองระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง มีทั้งแบบรายวันและแบบเหมา เน้นผลประโยชน์ ความคุ้มค่าในการลงทุน มุ่งเงินตราเป็นหลัก เพื่อที่จะนำมาใช้ซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย ความหรูหรา ฟุ้งเฟ้อกันเป็น ขณะที่ภาคการผลิตส่วนใหญ่ เป็นการผลิตเพื่อเงินตราแล้วนำเงินตราที่ได้ไปซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่มากมายจากห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ที่มีจำนวนมากขึ้น อีกทั้งยังมีสินค้าที่สามารถจะหาซื้อได้ง่าย สะดวกซื้อยิ่งขึ้น

การที่ชาวบ้านหลงใหลในกระแสทุนนิยมส่งผลให้ยุคนี้มีทั้งความเจริญด้านวัตถุอย่างมาก หลักความเชื่อและศีลธรรมอันดีงามบางอย่างที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณถูกกลืนไปกับกระแสทุนนิยม ที่หลงใหลในวัตถุนิยม ลุ่มหลงการบริโภคนิยม จึงเป็นชนวนเหตุให้ประสบกับปัญหาหนี้สินทั้งหนี้ในระบบและหนี้นอกระบบ จึงจำเป็นจะต้องเพิ่มพื้นที่ทางการผลิตให้มากขึ้น สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และช้างป่ารวมไปถึงการอยู่อาศัยของสัตว์ป่าอื่น ๆ อีกด้วย สิ่งที่เป็นปัญหาและมีปรากฏการณ์ที่ช้างป่าเริ่มออกมาสร้างความเสียหายให้กับผลผลิตของชาวบ้านรวมถึงการทำร้ายชาวบ้านแก่งหางแมว เริ่มมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

4.3 การวิเคราะห์สภาพปัญหาของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

จากการศึกษาถึงสภาพปัญหาของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี พบว่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เริ่มเห็นช้างป่าฝูงแรกที่ออกมาหากินนอกเขตป่า และทำลายพืชผลทางการเกษตร เมื่อปี พ.ศ. 2540 ทำให้ชาวบ้านเริ่มประสบกับปัญหาช้างป่าเรื่อยมาและมี ความรุนแรงขึ้น พบความถี่ของช้างออกมาหากินและทำลายพืชผลทางการเกษตรมากขึ้น โดยประมาณการจำนวนช้างป่า 120 ตัว เกิดการโต้ตอบและเอาคืนทั้งคนและช้าง ทำให้มี

ความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ช้างป่าจะมีการแยกเป็นฝูงย่อย เพื่อออกหากิน โดยจำแนกช้างป่าได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ช้างถิ่น และ ช้างฝูง หรือ ช้างจร ที่มีพฤติกรรมดุร้าย ไม่เป็นมิตร มีพฤติกรรมหักทำลายต้นไม้ โดยที่ช้างป่าจะออกมาช่วงค่ำเพื่อหากินพืชอาหาร และเล่นน้ำในสระหรือแหล่งน้ำของชาวบ้าน ไม่มีพฤติกรรมดุร้าย แต่ถ้าถูกช้างจะชุกชนและชอบเข้าหาแสงไฟของคนทำงานกรีดยางในช่วงกลางคืน และชอบเด็ดทำลาย ผลไม้ รวมถึง เล่นเครื่องมือ อุปกรณ์การเกษตร และวัสดุแปลกปลอมที่อยู่ในไร่สวนและพื้นที่ชุมชน ช้างป่าจะมีการแยกเป็นฝูงย่อยเพื่อออกหากิน โดยการจำแนกช้างป่าทั้ง 2 ประเภทนั้นพอสรุปได้ ดังนี้ (คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่า สภาผู้แทนราษฎร, 2564 : 87)

ประเภทที่ 1 ช้างถิ่น ที่จะอาศัยอยู่บริเวณชายป่าไม่ห่างจากพื้นที่ชุมชนนักที่จะลงมาหาอาหารกินอยู่เสมอแต่ไม่มีพฤติกรรมทำร้ายคน ลักษณะนิสัยเป็นมิตร ปรับตัวเข้ากับคน ไม่ทำร้ายคน

ประเภทที่ 2 ช้างฝูง หรือ ช้างจร มีพฤติกรรมดุร้าย ไม่เป็นมิตร มีพฤติกรรมหัก ทำลายต้นไม้ ผลผลิตพืชสวน บางตัวถึงกับกินยอดใบยางพารา ไม่กลัวคน ไม่หนีคน และบางตัวมีความดุร้ายมากขึ้น สันนิษฐานว่ามาจากความเครียด หรือ โดนไล่ โดนทำร้ายมาจากที่อื่น จึงเข้าทำร้ายคน ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อชีวิตและทรัพย์สิน พืชผลทางการเกษตรเสียหาย ซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักของประชาชนถูกทำลาย และไม่ได้รับการชดเชยที่เป็นธรรมด้วยข้อจำกัดด้านกฎ ระเบียบ จึงเป็นสาเหตุของความไม่พอใจของประชาชนต่อช้างป่า และอาจจะไม่พอใจต่อเจ้าหน้าที่ส่วนหนึ่ง

จากข้อมูลพบว่า ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2541 จนมาถึงปัจจุบัน ชาวบ้านในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว พบเจอช้างป่าบ่อยมากขึ้นและบางโขลงเข้ามาอยู่ประจำในพื้นที่เกษตรกรรม ที่ตั้งชุมชน และแหล่งน้ำนอกเขตป่า สร้างผลกระทบการดำรงวิถีชีวิตชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว นำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ประกอบกับช้างป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ส่วนใหญ่มีแนวโน้มเพิ่มจำนวนมากขึ้น ส่งผลให้วงรอบการหากินของช้างป่าสร้างความเสียหายทางชุมชนพื้นที่เกษตรกรรม การสัญจรเดินทาง และความปลอดภัยของช้างป่า รวมทั้งในปัจจุบันระบบนิเวศ ภูมิอากาศ ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป และปัจจุบันพื้นที่ป่าได้ถูกรุกทำลายทั้งบริเวณรอบชายป่า และการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ทำให้ถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติของช้างป่าลดลงเรื่อย ๆ และเป็น การบีบบังคับให้ช้างป่าออกหากินนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และเข้ามาหากินในพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ติดเขตพื้นที่ป่า (คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่า สภาผู้แทนราษฎร, 2564 : 90)

ในกรณีการเกิดปัญหาคนกับช้างป่าในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวนั้น ปัจจัยสาเหตุหนึ่งเกิดจากการที่ชุมชนต่าง ๆ มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร จึงเป็นการดึงดูดความสนใจในการเข้ามาใช้ประโยชน์ของช้างป่า และมีแนวโน้มที่ช้างป่าจะอยู่ประจำนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง จากนั้นขยายวงกว้างกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนในพื้นที่กับช้างป่าที่นับวันยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกปี ซึ่งมีทั้งกรณีช้างทำร้ายคนและคนทำร้ายช้างป่า เนื่องจากการที่ช้างป่าเข้ามาทำลายพืชผลการเกษตรหรือทำร้ายคนในพื้นที่ จนบางครั้งคนเกิดการโมโหทำให้เกิดการตอบโต้ของคนทีหันมาทำร้ายช้างป่า เกิดความสูญเสียทั้งชีวิตคนและช้างป่าและทรัพย์สินอื่น ๆ อีกมากมาย นอกจากนี้แล้วช้างปายังต้องการกินโปงดินเกลือโซเดียม ที่ปัจจุบันเกิดความขาดแคลน แม้ว่าเจ้าหน้าที่ของทางราชการจะได้มีการดำเนินการจัดหาโปงดินเทียมที่สร้างขึ้น แต่ก็ปรากฏว่ายังเกิดปัญหาช้างป่า

บุกรุกทำลายพืชผลการเกษตรและทรัพย์สิน ตลอดจนร่างกายและชีวิตของราษฎร เป็นอันตรายต่อชีวิตของช้างและประชาชนอยู่เนือง ๆ ซึ่งยังไม่มีมาตรการแก้ไขปัญหาการบุกรุกของช้างป่าอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังไม่มีมาตรการควบคุมการเพิ่มจำนวนของประชากรช้างป่า และความปลอดภัย จึงเป็นอันตรายเป็นอันมาก ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวความรุนแรงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนและช้างป่า เริ่มมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 จนถึงปัจจุบันนี้รุนแรงจนเกิดการสูญเสียชีวิตคนและการสูญเสียชีวิตช้างป่า ทั้งนี้ทั้งชาวบ้านในชุมชนแก่งหางแมว และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพยายามปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อความอยู่รอด แต่การสูญเสียก็ยังคงมีให้เห็นอยู่อย่างต่อเนื่อง (คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่า สภาผู้แทนราษฎร, 2564 : 91)

หากมองย้อนกลับไปพิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดจากความขัดแย้งในภาพกว้าง จากการศึกษาสถิติช้างป่าออกนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์และสถิติความเสียหายจากช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว พบว่าความเสียหายจากช้างป่าบุกรุกที่ถือได้ว่ารุนแรงมากที่สุด เนื่องจากเกิดความสูญเสียต่อชีวิตตลอดจนพืชผลทางการเกษตรเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560-2563 พบว่าสถิติช้างป่าที่ออกมาหากินนอกเขตป่าอนุรักษ์ในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว มีจำนวนช้างป่าประมาณ 60-70 เชือก ออกหากินในท้องที่ต่าง ๆ ในเขตอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เดิมช้างป่าโขลงนี้ ออกหากินระหว่างหมู่บ้านนอนพักนอกเขตไม่กลับเข้าป่า แต่สองปีที่ผ่านมาอ่างเก็บน้ำประแกต สร้างเสร็จแล้ว น้ำเต็มอ่างทำให้ช้างป่าฝูงดังกล่าวกลับเข้ามาอาศัยในเขตป่าเป็นส่วนใหญ่ มีบ้างที่ออกไปหากินนอกเขต โดยช้างป่า ฝูงนี้ได้แยกฝูงออกหากินเป็น 2 ฝูง ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2561 คือ อ่างเก็บน้ำประแกต เริ่มเก็บน้ำ แต่ในปี พ.ศ. 2563 ช่วงเดือนตุลาคม-มกราคม คาดว่าช้างป่ากลุ่มหนึ่ง เข้าป่าและไปหากินในจังหวัดระยอง แต่ช้างป่าฝูงใหญ่ยังคงหากินอยู่ในบริเวณเดิมและพักนอนบริเวณหน่วยพิทักษ์ป่าบ่อชะอม หน่วยจัดการต้นน้ำคลองครก และในเดือนกุมภาพันธ์ช้างป่าฝูงที่แยกไปหากินที่ระยองกลับมาที่จังหวัดจันทบุรี แต่ยังไม่มีการรวมฝูงและออกหากินนอกเขตบ่อยและนานอย่างที่เคยมา (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2565)

และเมื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาแบบองค์รวมของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า พบว่า ประกอบไปด้วย ตำบลแก่งหางแมว จำนวน 4 หมู่บ้าน ตำบลเขาวงกต จำนวน 3 หมู่บ้าน ตำบลชุนซ่อง จำนวน 10 หมู่บ้าน ตำบลพวา จำนวน 12 หมู่บ้าน และตำบลสามพี่น้อง จำนวน 2 หมู่บ้าน (คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่า สภาผู้แทนราษฎร, 2564 : 93) อย่างไรก็ตาม พิจารณาในภาพรวมของแก่งหางแมวพบว่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 ได้เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในแก่งหางแมวกับช้างป่าหลายครั้ง ซึ่งพอจะสรุปผลการศึกษาซึ่งเป็นปรากฏการณ์ความขัดแย้งครั้งนี้เป็นลำดับเหตุการณ์ได้ดังต่อไปนี้

วันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2558 คนงานรับจ้างกรีดยางพารา หมู่ที่ 1 ตำบลพวา สองสามีภรรยา กำลังหยอดน้ำกรดภายในสวนยางพาราหลังบ้าน พบช้างป่าตัวใหญ่ อากาศทึมมัว ว่างตรงเข้ามาหาทำร้ายใช้วงพาดเข้ากลางหลังอย่างแรง แล้วเดินหนีเตลิดหายเข้าไปในป่า ทำให้รอดตายอย่างหวุดหวิด (สถานีเคเบิลท้องถิ่นซีทีวี, 2558)

วันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2558 โขลงข้างป่ากว่า 70 เชือก ออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขาอ่างฤๅไนบุกรุกเข้าหากินในพื้นที่ของชาวบ้านอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และไล่ทำร้ายชาวบ้านจนได้รับบาดเจ็บซี่โครงหัก (ข้างป่าเจ้าโขลงตกมันไล่ทำร้ายชาวบ้าน, 2558 : 1)

ความคืบหน้าโขลงข้างป่ากว่า 70 ตัว รุกที่ชาวบ้านล่าสุดแตกกลุ่มถอยร่นเข้ารอยต่อเขตอนุรักษ์ ส่วนพรายถ่างจำฝูงข้างป่าเจ้าถิ่นตกมัน อาละวาดไล่ทำร้ายคนงานกรีดยางบาดเจ็บ

วันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2558 ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรีออกประกาศให้พื้นที่ตำบลพวา เป็นพื้นที่ภัยพิบัติข้างป่า หลังคณะกรรมการแก้ไขความเดือดร้อนของจังหวัดพบว่า มีโขลงข้างป่านับร้อยเชือกบุกรุกเข้าหากินในพื้นที่เกษตรกรรมและทำร้ายชีวิตสิ่งของชาวบ้าน (แก่งหางแมวประกาศพื้นที่ภัยพิบัติข้างป่า, 2558 : 1)

วันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2558 ความคืบหน้าโขลงข้างป่ากว่า 100 ตัว ย้อนกลับหากินรุกที่ชาวบ้าน เครื่องโดรนขึ้นบินพบแตกกลุ่มกบดานในเกาะกลางหมู่บ้าน ท้องถิ่นเร่งขุดคูกันชะลอข้างป่าสร้างความเสียหาย (สถานีเคเบิลท้องถิ่นซีทีวี, 2558)

วันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2558 เวลา 08.45 น. จันทบุรีประกาศ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว เป็นพื้นที่ภัยพิบัติข้างป่า หลังโขลงข้างป่าอ่างฤๅไนนับร้อยบุกรุกไล่มันสำปะหลังประธานสภาท้องถิ่นเสียหายกว่า 10 ไร่ ขณะเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองป้องกัน ทหารและเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ร่วมประชุมวางแผนเร่งอพยพชาวบ้านออกนอกพื้นที่ชั่วคราวเพราะเกรงได้รับอันตรายจากข้างป่า (จันทบุรีประกาศ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว เป็นพื้นที่ภัยพิบัติข้างป่า, 2558 : 1)

วันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2558 ความคืบหน้าโขลงข้างป่าอ่างฤๅไนกว่า 100 ตัว เจอประทัดที่ชาวบ้านจุดไล่ ทำให้แตกฝูงบุกรุกหากินถล่มไร่มันสำปะหลังประธานสภาท้องถิ่นเสียหายกว่า 10 ไร่ ขณะที่คนงานเก็บเกี่ยวผลผลิตที่เหลื่อออกขาย หวั่นโขลงข้างป่ายกพวกมาอีกรอบ (สถานีเคเบิลท้องถิ่นซีทีวี, 2558)

วันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2558 เกิดเหตุการณ์ข้างป่าพลายงายาวตกมัน อาละวาดไล่กระทืบก่อนในเชิงเขาทางชาวบ้านดับสยอง 2 ศพ ที่พื้นที่หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 5 ตำบลขุนซ่อง ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อกับตำบลพวา โดยหลังเกิดเหตุข้างป่าได้เคลื่อนหนีเข้าไปในป่ารอยต่อเขตอุทยานเขาสิบห้าชั้น สำหรับผู้เสียชีวิตในกรณีดังกล่าวชื่อนายทวีพล พ่วงกระโทก อายุ 41 ปี และนางสาวระดาวรรณ รสพุง อายุ 27 ปี (สถานีเคเบิลท้องถิ่นซีทีวี, 2558)

วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2558 มูลนิธิอนุรักษ์ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ร่วม ทหาร ชาวบ้านลงเสาสร้างรั้วกันข้างเดินหน้าโครงการ แก่งหางแมวโมเดล หวังให้คนกับข้างอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (สถานีเคเบิลท้องถิ่นซีทีวี, 2558)

วันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2560 เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และทหารได้รับแจ้งจากชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ว่า มีโขลงข้างป่าประมาณ 20-30 ตัว ได้บุกเข้ามาทำลายข้าวของภายในบ้านของชาวบ้านได้รับความเสียหาย และมีชาวบ้านถูกข้างป่าทำร้ายได้รับบาดเจ็บ ขอให้เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และทหารได้เข้ามาช่วยเหลือนำชาวบ้านที่ถูกข้างป่าทำร้ายส่งโรงพยาบาล และผลักดันข้างป่ากลับเข้าป่าด้วยในเบื้องต้น ทางเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ทหาร ผู้นำชุมชน และชุดรักษาความ

ปลอดภัยหมู่บ้าน ได้เข้าช่วยเหลือ โดยการเร่งผลักดันโคลงข้างป่าโคลงนี้ให้กลับเข้าป่าแล้ว ก่อนที่ทางทหารจะเข้าช่วยเหลือโดยการซ่อมแซมตู้เย็น และตู้กับข้าวให้แก่ชาวบ้าน (ผู้จัดการ, 2560)

วันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2560 ที่บริเวณหลังโรงเรียนขุนซ่อง พื้นที่หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 18 ตำบลขุนซ่อง อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี พบศพนายทองแดง ทุมนานอก อายุ 56 ปี สภานอนหงายมีบาดแผลตามร่างกายพบที่บริเวณลำคอหัก กะโหลกศีรษะยุบ และกระดูกชายโครงหัก ใกล้กันพบรถจักรยานยนต์ฮอนด้าสีแดง-ดำ ทะเบียน ขจพ 225 จันทบุรี สภาพพังยับเยินจากยี่นย่นของผู้พบเห็นของชาวบ้านเป็นการถูกทำร้ายจากข้างป่า (ข้างป่าเหยียบชาวบ้านตาย, 2560 : 1)

วันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 มีประชาชน 2 คนที่บ้านหนองบัวแดง หมู่ 5 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ก็ถูกข้างป่าเข้าทำร้ายได้รับบาดเจ็บสาหัส (ข้างป่าทำร้ายชาวบ้านบาดเจ็บสาหัส 2 คน, 2561 : 1)

วันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2561 ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการที่ข้างออกมาจากป่าในหมู่ที่ 4 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เกิดความไม่พอใจ ได้ใช้กระแสไฟช็อตข้างป่าถึงแก่ความตายไปจำนวน 1 ตัว เพราะโกรธแค้นที่ข้างป่าลงมาทำลายพืชผล ผัก ผลไม้เสียหายจนประชาชนผู้กระทำการถูกจับกุมดำเนินไปตามกฎหมาย (ข้างป่าถูกไฟฟ้าช็อตตาย, 2561 : 1)

วันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564 นายอนุพงษ์ สุขวิเศษ ปลัดอำเภอแก่งหางแมวฝ่ายความมั่นคง จังหวัดจันทบุรี รับแจ้งจากผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ขุนซ่อง ว่ามีชาวบ้านถูกข้างป่าทำร้ายเสียชีวิต บริเวณพื้นที่อ่างเก็บน้ำหางแมว หมู่ 14 ขุนซ่อง จึงรายงานให้ นางสาวอัมพวัน เพโร นายอำเภอแก่งหางแมว ทราบรอดไปตรวจที่เกิดเหตุ พร้อม ร.ต.อ.กฤษกร กมลภ รอง สว. (สอบสวน) สภ.แก่งหางแมว เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชุดติดตามเฝ้าระวังและผลักดันข้างป่าแก่งหางแมว และหน่วยกู้ภัยสมาคมสว่างกตัญญูธรรมสถานจันทบุรี ชุดแก่งหางแมว (ข้างป่าทำร้ายชาวบ้านเสียชีวิต, 2564 : 1)

วันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2565 วงการอนุรักษ์ต้องเผชิญกับข่าวเศร้า เมื่อพบว่าข้างป่าทำร้ายเจ้าหน้าที่ขณะปฏิบัติภารกิจผลักดันข้างป่า เสียชีวิต 2 คน ในพื้นที่ป่าทับลาน และป่าคลองเครือหวายเฉลิมพระเกียรติ รวมทั้งกรณีพระสงฆ์ถูกข้างป่าทำร้ายมรณภาพ ภายในวัดสันติวนาราม จังหวัดจันทบุรี (ข้างป่าทำร้ายเจ้าหน้าที่เสียชีวิต 2 คน, 2565 : 1)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 5

การสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า และปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

การนำเสนอผลการศึกษาในบทที่ 5 นี้ ผู้ศึกษาจะนำเสนอข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาเพื่อนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ข้อที่ 1 และข้อที่ 2 ดังนี้

5.1 การสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า

5.2 ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

5.1 การสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า

ในการนำเสนอข้อค้นพบเกี่ยวกับการสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชานี้ ซึ่งเป็นการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับพระราชดำรัสที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อค้นพบดังกล่าวใน 2 ลักษณะด้วยกันคือ ในลักษณะที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับศาสตร์พระราชานี้ เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาช้างป่า โดยเน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ในลักษณะที่ 2 ผู้ศึกษาจะนำเสนอการดำเนินโครงการตามแนวคิดที่มาจากพระราชดำรัส ผสมกับโครงการที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าโดยจะใช้กรณีศึกษาโครงการอนุรักษ์การศึกษาวิเคราะห์กรณีแก้ไขปัญหาช้างป่าที่กุกบุรีโดยการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติกุกบุรีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดังนั้น ในการนำเสนอผลการศึกษาในหัวข้อการสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อค้นพบด้วยการจำแนกออกเป็น 2 หัวข้อใหญ่ ๆ คือ 5.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับศาสตร์พระราชานี้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาช้างป่า และ 5.1.2 การศึกษาวิเคราะห์กรณีแก้ไขปัญหาช้างป่าที่กุกบุรีโดยการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติกุกบุรีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีรายละเอียด ดังนี้

5.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับศาสตร์พระราชานี้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาช้างป่า

ผลการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับศาสตร์พระราชานี้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาช้างป่าพบว่าประกอบไปด้วยแนวคิดที่สำคัญรวม 3 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของช้าง แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างป่า และแนวคิดเกี่ยวกับมาตรการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ดังนี้

5.1.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของช้าง

ปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมยุคสมัยใหม่ (Modern Society) ของประเทศไทยที่ไม่ค่อยปรากฏมาในอดีต เนื่องจากในอดีตนั้นคนไทยมีความผูกพันอยู่กับช้างในเกือบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา ศิลธรรม ที่มีต่อสรรพสัตว์ หรือแม้แต่การที่สัตว์ช่วยทำศึกสงครามให้แก่รัฐ เมื่อพิจารณาวิถีในทางเศรษฐกิจยุคอดีตพบว่า ศิลปินของพ่อขุนรามคำแหงในสมัยสุโขทัยได้มีการบันทึกถึงการค้าช้าง ค้าม้าอย่างเสรี ขณะที่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏหลักฐานถึงการส่งช้างเป็นสินค้าออก คุณค่าและ

คุณประโยชน์จากช้างมิได้มีเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์สำหรับการเสริมสร้างบารมีควบคู่กับการเป็นพาหนะในการสู้รบเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น หากแต่เมื่อหันกลับไปพิจารณาในมิติของประชาชนโดยทั่วไปก็มีการอาศัยช้างเป็นพลังในการผลิต เช่น การใช้ช้างลากซุงในป่า เป็นต้น นอกจากนี้เมื่ออดีตในยามที่บ้านเมืองเกิดศึกสงคราม ช้างก็เป็นยุทธปัจจัยที่มีความสำคัญของกองทัพ จึงมีการจัดตั้งกรมพระคชบาลขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่จัดหา ฝึกฝนและดูแลช้าง ดังนั้น ความผูกพันระหว่างคนไทยกับช้างจึงมีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน กรณีดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นได้จากพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ, 2562) ในทำนองที่ว่า

“ช้างป่าเป็นสัตว์ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงรัก ทรงห่วงใยโดยเฉพาะช้างทางกุยบุรี และแก่งกระจาน ทรงห่วงใยมาตลอด ทรงช่วยหาที่อยู่ทีกินให้ช้าง จะได้ไม่รบกวณคน คนกับช้างจะได้มีปัญหากันน้อยที่สุด เช่น ที่กุยบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ช้างมีความสำคัญมาแต่ครั้งประวัติศาสตร์ เคยช่วยรักษาบ้านเมือง กู้บ้านกู้เมือง ดังนั้นขอให้ช่วยกันดูแลมิให้ช้างถูกฆ่าอย่างทารุณเยี่ยงนี้ เพื่อจะได้ไม่ผิดพระราชประสงค์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยที่จะให้มีการอนุรักษ์ช้างให้เป็นสัตว์คู่แผ่นดินสืบไป...”

การให้ความสำคัญเกี่ยวกับคุณค่าของช้างดังกล่าว ในเวลาต่อมาจึงมีการกำหนดเป็น “วันช้างไทย” ขึ้นโดยการเสนอความเห็นชอบของคณะอนุกรรมการประสานงานการอนุรักษ์ช้างไทย ซึ่งตรงกับวันที่ 13 มีนาคม ของทุกปี ด้วยเล็งเห็นว่าการกำหนดให้มีวันช้างไทยจะสามารถทำให้คนไทยทุกคนได้ตระหนักถึงความสำคัญและควมมีคุณค่าของช้างที่เป็นสัตว์ประจำชาติไทย เป็นการปลูกจิตสำนึกคนไทยให้เกิดความรู้สึภาคภูมิใจที่มีช้างเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมือง ส่งผลทำให้คนไทยหันมาตระหนักถึงความสำคัญของช้างไทย และร่วมใจกันอนุรักษ์ช้าง ไม่ทำร้ายหรือเบียดเบียนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามธรรมชาติของช้างนั่นเอง (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2565) จากการสังเคราะห์ห้วงค์ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของช้างดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถสรุปคุณค่าของช้างที่มีต่อสังคมไทยได้รวม 6 ประการ ได้แก่

ประการที่หนึ่ง คุณค่าของช้างในฐานะที่เป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ไทย โดยที่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ บนธงชาติของไทยมีรูปช้างเผือกปรากฏอยู่ และเนื่องจากช้างเป็นสัตว์ที่อยู่คู่กับประเทศไทยมาอย่างยาวนาน จึงได้ถูกยกย่องให้เป็นสัตว์ประจำชาติไทย รวมไปถึงได้รับการยอมรับจากคนไทยทุกคนว่าช้างเผือกเป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ไทย ที่ควรค่าแก่การยกย่องประการที่สอง คุณค่าของช้างในฐานะที่เป็นผู้ปกป้องเอกราชแห่งชาติไทยตามประวัติศาสตร์ของไทย ช้างเป็นสัตว์ที่มีส่วนสำคัญในการช่วยปกป้องเอกราชบ้านเมือง ช่วยรักษาชาติไทยให้คงอยู่มาหลายสมัย เช่น ประวัติศาสตร์ไทยจารึกไว้ว่า ในสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่มีการทำยุทธหัตถี ได้มีการประกาศเอกราชและความเป็นชาติไทย อีกทั้งในสมัยกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก็ได้ทรงรวบรวมชาวไทยให้มั่นคงบนหลังช้างทรงพระที่นั่งอีกด้วย เป็นต้น ประการที่สาม คุณค่าของช้างในฐานะที่มีความสำคัญของช้างในพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ โดยเมื่อถึงงานพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชพิธี ฉัตรมงคล พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ฯลฯ เป็นต้น จะมีการนำช้างเผือกที่แต่งเครื่องคชาภรณ์เรียบร้อยไปยืนที่แท่นเกยช้างด้านตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ใน

พระบรมมหาราชวังเพื่อประกอบพระเกียรติยศ และในอดีตข้างถือได้ว่าเป็นพาหนะสำคัญในการอัญเชิญพระพุทธรูปรัตน ปฎิมากรแก้วมรกตมาสถิต ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น นอกจากนั้นแล้ว ประการที่สี่ คุณค่าของช้างในฐานะที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ จะเห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงเสด็จประพาสสิงคโปร์ เบตาเวีย และประเทศอินโดนีเซีย ทรงพระราชทานช้างสำริดให้กับทั้งสองประเทศเพื่อเป็นการสร้างสัมพันธ์ไมตรีที่ดีกับประเทศไทย ช้างจึงเป็นสัตว์ที่มีส่วนสำคัญต่อสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยและต่างประเทศ ประการที่ห้า คุณค่าของช้างในฐานะ เป็นพาหนะในการคมนาคม เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ มีพลังกำลังมากกว่าสัตว์อื่น ๆ หลายเท่า อีกทั้งยังมีความเฉลียวฉลาดต่างจากสัตว์อื่นทั่วไป จึงถูกใช้เป็นพาหนะสำหรับมนุษย์ เพราะในอดีตมนุษย์ ยังไม่มีรถยนต์หรือพาหนะอื่น ๆ ที่ใช้ในการขนส่งเหมือนในปัจจุบัน ช้างจึงเป็นเหมือนพาหนะที่แข็งแรงและเหมาะสมที่สุด และประการที่หก คุณค่าของช้างในฐานะพลังการผลิตที่ช่วยงานในอุตสาหกรรมป่าไม้ เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ใหญ่ที่มีพลังกำลังมหาศาล จึงเหมาะสำหรับงานเกี่ยวกับป่าไม้ เช่น การขนส่งไม้ การล้มไม้ หรือการทอนไม้ซุง เป็นต้น สาเหตุที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือช้างสามารถทำงานป่าไม้ได้โดยไม่ทำให้ป่าไม้เสียหาย ไม่จำเป็นต้องตัดถนนเพิ่ม ด้วยพลังกำลัง และขนาดตัวที่ใหญ่ทำให้ช้างสามารถขึ้นเขาได้ดีอีกด้วย

5.1.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างป่า

ผลการศึกษาแนวคิดศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างป่าโดยที่ช้างอยู่ในป่าและคนอยู่ในชุมชน เป็นแนวคิดมีเป้าประสงค์ในการจัดการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างคนกับช้างป่า หากแต่แนวทางในการปฏิบัตินั้นมีได้มีการกล่าวถึงกระบวนการที่เป็นรูปธรรมไว้ มีเพียงหลักคิดที่เกิดจากการวิเคราะห์ ดีความหมายจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ได้ทรงพระราชทานไว้ในทำนองที่ว่าคนกับช้างป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์ กล่าวคือ การไม่ทำร้ายกัน หรือ การป้องกันไม่ให้ฆ่ากัน เป็นต้น กรณีดังกล่าวนี้สามารถสะท้อนได้จากพระราชดำรัสของในหลวงรัชกาลที่ 9 เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2542 (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2565) ความโดยสรุปว่า

“...ช้างป่าควรอยู่ในป่า เพียงแต่ต้องทำให้ป่านั้นมีอาหารช้างให้เพียงพอ การปฏิบัติ คือ ให้ไปสร้างอาหารในป่าเป็นแปลงเล็ก ๆ และกระจาย กรณีช้างออกมาที่ชายป่า ต้องให้ความปลอดภัยกับช้างป่า...”

นอกจากนี้แล้ว แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างป่าโดยที่ช้างอยู่ในป่าและคนอยู่ในชุมชนดังกล่าว หลังจากที่รัชกาลที่ 9 เสด็จสวรรคตแล้ว รัชกาลที่ 10 ก็ทรงมีพระราชดำริในการสืบสานต่อพระปณิธานดังกล่าว ในลักษณะเดียวกันกับแนวคิดของที่รัชกาลที่ 9 ในทำนองที่ว่าคนกับช้างป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้แบบสมดุล กรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ที่ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาช้างป่า โดยประกาศไว้ในราชกิจจานุเบกษา” (ประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการอนุรักษ์ช้างป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ในภาคตะวันออกเฉียง, 2562 : 1) ไว้ ความโดยสรุปว่า

“โดยที่ข้างเป็นสัตว์สำคัญที่ดำรงอยู่ มีความผูกพันคู่กับผืนแผ่นดินไทย มาเป็นเวลาช้านาน และมีบทบาทต่อสังคมไทยอย่างยิ่ง ทั้งทางด้านการศึกษา พระมหากษัตริย์ เศรษฐกิจ สังคม และการคมนาคม ดังนั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของข้าง จึงควรที่จะต้องมีการอนุรักษ์เอาไว้โดยเฉพาะข้างป่า แต่จะต้องไม่ทำให้ราษฎรมีความเดือดร้อนจาก ข้างป่าบุกรุกหากินในพื้นที่การเกษตรของราษฎร จึงทรงมีพระราชดำริว่าควรมีการดำเนินการเพื่อ แก้ไขปัญหาการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับข้างป่า ในกรณีนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด กระทบ่อมรับโครงการอนุรักษ์ข้างป่ารอยต่อ 5 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงใต้ในพระบรมราชูปถัมภ์ และทรงพระกรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการอนุรักษ์ข้างป่า รอยต่อ 5 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงใต้เพื่อดำเนินการในเรื่องดังกล่าวนี้

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวคิดศาสตร์พระราชาเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับข้างป่า โดยที่ข้างอยู่ในป่าและคนอยู่ในชุมชน เป็นแนวคิดมีเป้าประสงค์ในการจัดการแก้ไขปัญหาความ ชัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างคนกับข้างป่า ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้วนั้น ทั้งแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระ บรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ทรงพยายามมี พระราชดำริที่ต้องการทำให้คนกับข้างป่าอยู่ร่วมกันได้แบบสมานฉันท์ โดยไม่ทำร้ายกัน ไม่ฆ่ากัน ซึ่งต่อมาได้มีการสืบสานต่อเจตนารมณ์ของแนวคิดดังกล่าวจากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ด้วยพระราชดำริภายใต้ แนวคิดการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลดังกระแสพระราชดำรัสที่ได้นำเสนอมาข้างต้นตามลำดับแล้วนั้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับข้างป่าของพระมหากษัตริย์ทั้งสอง รัชกาลนั้นเป็นแนวทางเดียวกัน

5.1.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับมาตรการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับ ข้างป่า

การสังเคราะห์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชาในการศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาคือเกี่ยวกับคนและข้างป่า พบว่า พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9) ไม่ได้มีพระราชดำรัสเกี่ยวกับแก้ไขปัญหาคือ ความขัดแย้งระหว่างคนกับข้างป่าไว้อย่างเป็นระบบ และจากการศึกษาก็ไม่มีนักวิชาการท่านใด นำเสนอแนวทางการศึกษาไว้เป็นสายลักษณะอักษร แต่แนวคิดเกี่ยวกับแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้ง ระหว่างคนกับข้างป่าดังกล่าว เป็นการศึกษาเพื่อปรับประยุกต์จากพระราชดำรัส หลักการทรงงาน 23 ประการ และแนวทางการปฏิบัติจากการถอดบทเรียนของข้างป่าอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งความ พยายามที่สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้แก้ปัญหาคือความขัดแย้งระหว่างคนกับข้างป่า สามารถ สะท้อนให้เห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ได้พระราชทานพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งระหว่างคนกับ ข้างป่าในพื้นที่ป่ากุยบุรี เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2546 ไว้ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อ ประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2565) ไว้ ความโดยสรุปว่า

“...ให้พิจารณาก่อสร้างฝายต้นน้ำลำธาร (Check Dam) หรือสระน้ำขนาดเล็กในพื้นที่ป่ากุยบุรี เพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ เพื่อชะลอน้ำและสร้างความชุ่มชื้นให้พื้นที่ป่า และเป็นแหล่งน้ำแหล่งอาหารของช้างป่า...”

ในเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พร้อมด้วยสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรอ่างเก็บน้ำยางชุมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อทอดพระเนตรติดตามโครงการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่ป่ากุยบุรี เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 จากนั้น ทรงได้พระราชทานพระราชดำริกับนายสามารถ โชคคณาพิทักษ์ อธิบดีกรมชลประทาน (ตำแหน่งในขณะนั้น) และนายสมพลพันธุ์มณี เลขาธิการ กปร. (ตำแหน่งในขณะนั้น) (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2565) ไว้ ความโดยสรุปว่า

“...ฝายชะลอความชุ่มชื้น(ฝายต้นน้ำลำธาร) เหนืออ่างเก็บน้ำยางชุมทำดีแล้ว ควรขยายการดำเนินงานต่อไป...”

นอกจากนั้นแล้ว สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน นครสวรรค์ ตำบลห้วยสัตว์ใหญ่ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2554 ในการนี้ นายชำนาญ มีชัย กำนันตำบลห้วยสัตว์ใหญ่ ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานความช่วยเหลือ กรณีขาดแคลนน้ำอุปโภค-บริโภค และทำการเกษตร เนื่องจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล และกรณีช้างป่าบุกรุกพื้นที่การเกษตรของราษฎร และได้มีพระราชดำริให้ สำนักงาน กปร. กรมชลประทาน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันพิจารณาให้ความช่วยเหลือราษฎรในพื้นที่ดังกล่าวต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2565)

อย่างไรก็ดี เมื่อวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2555 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงทรงมีพระราชเสาวนีย์ กับพลเอกนพตล วรธโนทัย ถึงมาตรการเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน (โครงการอนุรักษ์ช้างป่าและต่อต้านล่าสัตว์ป่ากุยบุรี, 2562) ไว้ ความโดยสรุปว่า

“...ช้างเป็นสัตว์ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงรัก ทรงห่วงใย โดยเฉพาะช้างทางกุยบุรีและแก่งกระจาน ทรงห่วงใยมาตลอด ทรงช่วยเหลือที่อยู่ที่กินให้ช้าง จะได้ไม่รบกวนคน คนกับช้างจะได้มีปัญหากันน้อยที่สุดเช่นที่กุยบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ช้างมีความสำคัญมาแต่ครั้งประวัติศาสตร์ เคยช่วยรักษาบ้านเมืองกู่บ้านกู่เมือง ดังนั้น ขอให้ช่วยกันดูแล มิให้ช้างถูกฆ่าอย่างทารุณเยี่ยงนี้ เพื่อจะได้ไม่ผิดพระราชประสงค์ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงตั้งพระราชหฤทัย ที่จะให้มีการอนุรักษ์ช้างให้เป็นสัตว์คู่แผ่นดินสืบไป...”

จากนั้นแล้ว ในเวลาต่อมาเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงมีพระราชเสาวนีย์ถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่ากับบุคคลต่าง ๆ เช่น ท่านผู้หญิงฉัตรแก้ว นันทาภิวัฒน์

ท่านผู้หญิงจรงจิตต์ ทีชะระ และพลเอกนพดล วรธโนทัย ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน (โครงการอนุรักษ์ ช้างป่าและต่อต้านล่าสัตว์ป่ากุยบุรี, 2562) ไว้ ความโดยสรุปว่า

“...ขอให้ร่วมมือกับแม่ทัพภาคที่ 1 และ ดร.ธวัชชัย สันติสุข ดำเนินการเรื่อง การปลูกพืชอาหารช้าง การปลูกต้นไม้ให้เป็นป่า มีที่อยู่ถาวรของช้างที่แก่งกระจานเช่นเดียวกับที่ กุยบุรี...”

5.1.2 การศึกษาวิเคราะห์กรณีแก้ไขปัญหาช้างป่าที่กุยบุรีโดยการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์ และฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ในการศึกษาเพื่อถอดบทเรียนกรณีศึกษาการแก้ไขปัญหาช้างป่าที่กุยบุรี พบว่าเมื่อใด ก็ตามที่มีการกล่าวถึงคำว่า กุยบุรี คนส่วนใหญ่มักจะคิดถึงเรื่องราวของช้างป่าที่ลงมารบกวนชาวไร่ สับปะรด จนกระทั่งกลักลับกลายเป็นตำนานแห่งช้างป่ากุยบุรี จึงเป็นเรื่องราวที่กล่าวขานกันมานาน นับสิบปีมาแล้ว ทำให้ดูเหมือนว่าพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี สภาพโดยรวมนั้นคงจะมีแต่ปัญหา ช้างป่าออกรบกวนชาวไร่อยู่ตลอดเวลา เพราะหากมีเรื่องราวกระทบกระทั่งกันระหว่างช้างป่ากับ ชาวไร่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคนรังแกช้าง หรือช้างทำร้ายเอาชีวิตและทรัพย์สินของคน ในอดีตที่กุยบุรีก็ มักจะเป็นหัวข้อข่าวที่ใหญ่โตโด่งดังอยู่เสมอ ผืนป่ากุยบุรีในอดีตได้รับคำกล่าวขานถึงความ อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีทั้งพืช สัตว์ป่า และธรรมชาติที่สวยงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องของสัตว์ป่าที่มีความชุกชุมและหลากหลายจำนวนมาก จนคนเก่าคนแก่เรียกกันติดปากในทำนอง ที่ว่า “เสือ กูย จระเข้ ปราน” จากนั้นแล้วก็ยังคงพบเห็นช้างป่าอยู่หากินกระจายอยู่ในพื้นที่กุยบุรี มาเป็นระยะเวลาช้านานแล้ว แต่ภายหลังจากที่การขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อเพาะปลูก สับปะรดรุกล้ำเข้ามาประชิดแนวป่า

จนบางส่วนรุกล้ำเข้าไปในผืนป่าสมบูรณ์อันเป็นบ้านของสัตว์ป่าจนสัตว์ป่านานาชนิด ถอยหลบหรือเข้าป่าลึกเข้าไป การบุกรุกเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า เก็บหาของป่า เป็นพฤติกรรมกรเข้าไป รบกวนสัตว์ป่าที่หลบหนียู่ในป่าลึก จนกระทั่งสัตว์ป่าเหล่านั้นไม่สามารถออกมาหากินอาหารใน พื้นที่ที่ราบที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยเดิมไม่ได้ ทั้งนี้เพราะถูกบุกรุกทำไร่สับปะรดไปแล้ว ดังนั้นเมื่อช้างป่า และสัตว์ป่าชนิดอื่น ๆ หนีเข้าไปอยู่ในป่าลึก แต่ก็ยังมีคนเข้าไปลักลอบตัดไม้ ไล่ล่าสัตว์ป่า จึงเกิด ปัญหาความขัดแย้งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนกับช้างป่า เป็นต้น ที่ไม่สามารถอยู่ด้วยกันได้อย่างสันติ สุขเหมือนเมื่อครั้งอดีต (สุพล จิตรวิจักษณ์ และคณะ, 2550)

ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่กุยบุรีซึ่งมีความต้องการหากินและการมีชีวิตรอยู่ ได้ส่งผลกระทบต่อการทำไร่ของชาวไร่ ชาวสวนอย่างมาก บ่อยครั้งที่ความขัดแย้งก่อให้เกิดความ รุนแรง แต่จากข้อมูลในอดีตช้างไม่เคยทำร้ายคนจนถึงขั้นเสียชีวิต แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2538-2546 ช้างป่าได้ถูกทำร้ายจนตายนับสิบตัว จนพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งมีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ ในปี พ.ศ. 2538-2542 มีช้างป่าถูกฆ่าตาย 4 ตัว จนกลายเป็นข่าวใหญ่โตในสังคมไทย กระแสการอนุรักษ์ ป่าธรรมชาติและสัตว์ป่าจึงได้รับความสนใจและมีการกล่าวถึงมากขึ้นอย่างกว้างขวาง ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เมื่อปี พ.ศ. 2541 นับเป็นการ จุดประกายการเริ่มต้นของความพยายามจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าขึ้น โดยที่มี นโยบายให้ทุกหน่วยงานหันหน้าเข้ามาร่วมกันบูรณาการ เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหากันอย่างเป็น

รูปธรรม เริ่มต้นจากการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และปีต่อมา พ.ศ. 2542 ผืนป่ากุยบุรี ได้รับการประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 969 ตารางกิโลเมตร หรือ 605,625 ไร่ ในเขต 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอปราณบุรี กิ่งอำเภอสามร้อยยอด อำเภอกุยบุรี และอำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ ในช่วงแรกๆ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่ายัง มีความรุนแรงมาก ณ สถานการณ์ขณะนั้น ทุกหน่วยงานพยายามแก้ไขปัญหาทุกวิถีทางเท่าที่จะทำได้ ในส่วนของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี เมื่อเกิดปัญหาช้างป่า รบกวนพืชไร่ของเกษตรกร จะมีการระดมกำลังทั้งเจ้าหน้าที่และชาวบ้านเข้าผลักดันให้ช้างป่า กลับเข้าป่า ในขณะที่บางกลุ่มก็พยายามค้นหาสาเหตุและ มาตรการในการจัดการที่เหมาะสม หลาย ๆ โครงการผุดขึ้นมาราวกับดอกเห็ด ซึ่งเมื่อนำไปสู่การปฏิบัติมีทั้งได้ผลไม่ได้ผล และผิดแนวทางในลักษณะลองผิดลองถูก เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น หรือบางครั้งการแก้ปัญหาที่ผิดวิธีกลับ เป็นการทำให้ปัญหารุนแรงมากยิ่งขึ้น (สุรพล จิตวิจักขณ์ และคณะ, 2550 : 12-13)

เมื่อพิจารณาถึงสภาพทางภูมิโนเวศน์ที่เป็นพื้นที่รอบแนวเขตอุทยานแห่งชาติกุยบุรี (เดิมคือป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี) พบว่ามีการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมมาเป็นเวลานาน พืชที่มีการเพาะปลูกมากที่สุด ได้แก่ สับปะรด การขยายพื้นที่ปลูกสับปะรด เริ่มขึ้นประมาณช่วงปี พ.ศ. 2510 โดยในครั้งนั้นบริษัทโกลด์ผู้ผลิตสับปะรดกระป๋องรายใหญ่ที่สุดในโลก ซึ่งมีแหล่งปลูก สับปะรดที่เกาะฮาวายกำลังประสบกับปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบ เนื่องจากพื้นที่ที่เคยปลูกสับปะรด บนเกาะฮาวายถูกเปลี่ยนแปลงไปทำอย่างอื่นที่ให้ผลตอบแทนที่ดีกว่า รวมถึงประสบปัญหาค่าจ้าง แรงงานที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ต้นทุนการผลิตสับปะรดกระป๋องเพิ่มขึ้นตามไปด้วย บริษัทโกลด์ จึงมองหาพื้นที่และแหล่งแรงงานผลิตสับปะรดแห่งใหม่ ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลไทยใน ยุคสมัยนั้นต้องการกำจัดลัทธิคอมมิวนิสต์ให้หมดไป จึงส่งเสริมให้ราษฎรออกจากป่าพร้อมกับมี การจัดตั้งหมู่บ้านและจัดสรรที่ดินทำกิน รวมถึงการเปิดพื้นที่ป่าเพื่อเป็นพื้นที่เกษตรกรรม หากแต่ มาตรการดังกล่าวขาดมาตรการควบคุมและรวมตลอดไปถึงขาดการส่งเสริมการทำเกษตรกรรม แบบยั่งยืน จึงประสบปัญหาที่ติดตามมาคือการบุกรุกพื้นที่ป่าธรรมชาติอย่างรวดเร็ว จนทำให้เกิดผล กระทบกับสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมต้องหลบหนีไปจากแหล่งที่เคยอาศัยอยู่แต่ดั้งเดิม หลังจากนั้น ไม่นานสิ่งที่ตามมาก็คือการสนับสนุน ส่งเสริมการตั้งโรงงานทำผลไม้กระป๋องในจังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ มีจำนวนถึง 32 แห่ง ส่งผลทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศที่ปลูกและส่งออก สับปะรดมากที่สุดในโลก แต่ภาพแห่งความเจริญที่อาจจะมองดูสวยหรูเหล่านี้เป็นภาพเพียงด้านเดียว ที่ถูกมองและนำเสนอสู่ สาธารณะในขณะนั้นเพียงด้านเดียว เพราะตัวแปรที่สำคัญคือ ราคาสับปะรด ของโรงงาน กลับเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เนื่องจากสับปะรดเป็นพืชที่ไม่สามารถ เก็บเกี่ยวไว้เพื่อรอการปรับตัวของราคาให้สูงขึ้นได้ เมื่อผลผลิตมีอายุเก็บเกี่ยวต้องทำการเก็บเกี่ยว ทันที ส่งผลให้ราคา ผันผวนตามปริมาณการผลิตในแต่ละปี ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อ การขยายพื้นที่และการทิ้งพื้นที่ปลูกสับปะรดของเกษตรกร เพราะเมื่อใดที่สับปะรดราคาแพงจะมีการ บุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อขยายพื้นที่ปลูกเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ปีต่อมาสับปะรดมีปริมาณเกินความต้องการ ของตลาด ราคาสับปะรดก็ลดลงจนไม่คุ้มกับการลงทุนและเก็บเกี่ยว เป็นสาเหตุสำคัญทำให้ชาวบ้าน ทิ้งไร่นาโดยเฉพาแปลงที่อยู่ห่างไกลจากรกชุมชนและติดกับชายป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี

สภาพดังกล่าวที่ต่อเนื่องยาวนานเป็นปัจจัยดึงดูดให้ช่างป่าออกมากินสับปะรดที่ปลูกทิ้งร้างไว้ และมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการหากินอาหาร จนกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช่างป่า และทวีความรุนแรงขึ้นตลอดขยายพื้นที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้นตามลำดับ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ราคาสับปะรดปรับตัวสูงขึ้น ทั้งนี้เมื่อได้ศึกษารวบรวมสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช่างป่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่กุยบุรี โดยการลำดับช่วงระยะเวลาของปัญหาที่สามารถแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม เกี่ยวกับพัฒนาการของสภาพปัญหาที่ช่างป่าออกมากัดกินพืชไร่ของเกษตรกรที่มีมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันโดยสรุป (ประทีป ลิขกุลรักษ์, 2547) ได้ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2520-2525 เป็นยุคพื้นที่กุยบุรีเริ่มมีการบุกเบิกที่ดินเพื่อปลูกสับปะรด และทำการเกษตรอื่น ๆ โดยที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ดำเนินการขอเช่าที่ป่าจากกรมป่าไม้ จากนั้นแล้วได้นำไปจัดสรรเป็นที่ดินทำกินให้แก่หมู่บ้านรวมไทย และในปีเดียวกันนั้นเองชาวบ้านก็เริ่มพบเห็นร่องรอยการปรากฏตัวของช่างป่าใกล้กับพื้นที่ไร่ ครั้งละประมาณ 1-3 ตัว ช่วงเวลาที่พบเห็นเป็นช่วงเดียวกับฤดูกาลที่ช่างป่าเคลื่อนย้ายจากภูเขามาอยู่ในพื้นที่ราบ ซึ่งขณะนั้นยังมีสภาพเป็นป่า แต่ถึงกระนั้นก็ตามเมื่อช่างป่าเหล่านั้นได้กลิ่นคนก็จะหลบหนีเข้าป่าไป

ต่อมา เมื่อปี พ.ศ. 2525-2528 ปรากฏว่ากุยบุรีมีจำนวนไร่สับปะรดเพิ่มมากขึ้น จากนั้นยังมีการบุกรุกขยายพื้นที่เพื่อปลูกสับปะรดจนติดขอบป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี แต่ในปีเดียวกันนั้นเองราคาสับปะรดเกิดตกต่ำจนเจ้าของไร่ต้องทิ้งไร่ เมื่อถึงช่วงฤดูกาลช่างป่าเคลื่อนย้ายจากภูเขา ลงมา ช่างป่าจึงเดินทางผ่านมาและได้กัดกินสับปะรดเป็นครั้งแรก ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีเจ้าของไร่เฝ้าดูแลอยู่

พ.ศ. 2528-2537 เป็นช่วงเวลาที่ราคาสับปะรดมีการปรับตัวที่สูงขึ้นอีกครั้ง จึงทำให้เจ้าของไร่สับปะรดหันกลับเข้าทำไร่อย่างเข้มข้นอีกครั้ง และเมื่อถึงช่วงเวลาเคลื่อนย้ายตามฤดูกาลของช่างป่าเช่นเดิมเหมือนทุกปี ก็มีชาวบ้านบางรายที่ถูกช่างป่าเหยียบย่ำไร่สับปะรดจนเสียหาย แต่ในเวลาต่อมาเนื่องจากเจ้าของไร่และคนงานส่วนใหญ่มีจำนวนมากจนช่างป่า เปลี่ยนเส้นทางไปใช้บริเวณที่ไม่มีคนอยู่อาศัย

พ.ศ. 2537-2539 ช่างป่าเริ่มเดินมาถึงบริเวณไร่สับปะรดก่อนฤดูกาลเคลื่อนย้ายถิ่นฐานตามปกติวิสัย จากนั้นก็เริ่มปรากฏตัวบ่อยขึ้นและใช้เวลาอยู่บริเวณริมป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี นานขึ้น เกิดความเสียหายจากช่างป่าลงมากินสับปะรดเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับเหตุการณ์สู้รบทางฝั่งประเทศพม่าทวีความรุนแรง มีการดักลูกช่างป่าเพื่อนำไปขายทำให้ช่างป่าต้องอพยพมาอยู่อาศัยริมป่าติดกับไร่สับปะรดของชาวบ้านซึ่งเป็นพื้นที่ซึ่งมีความปลอดภัยสูงมากกว่า ขณะเดียวกันช่างป่าก็ได้พัฒนาปรับตัวเรียนรู้เพื่อให้สามารถอยู่กับพื้นที่ได้อย่างสอดคล้องก็เกิดขึ้นในช่วงนี้ จากนั้นแล้วชาวบ้านพบว่าช่างป่าเริ่มออกมาหากินสับปะรดในไร่บ่อยครั้งมากขึ้นจนเจ้าของไร่ต้องใช้วิธีการนอนเฝ้าไร่ในเวลากลางคืน

อย่างไรก็ดี ในปี พ.ศ. 2540-2545 ช่วงเวลาที่ช่างป่ามีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างรวดเร็ว โดยใช้เวลาหากินบริเวณชายป่าใกล้ไร่สับปะรดนานขึ้น ปรากฏตัวนอกพื้นที่ป่ามากขึ้น จนนำไปสู่พฤติกรรมหากินในพื้นที่เปิดโล่งติดกับไร่สับปะรดทุกวันทุกคืนจะลงมากินสับปะรดของชาวไร่ จนกระทั่งกลับกลายมาเป็นการเผชิญหน้าระหว่างคนกับช่างป่าที่กลายเป็นความขัดแย้งมาจนปัจจุบัน

ถึงกระนั้นก็ตาม เมื่อถึง พ.ศ. 2546-2547 ได้เกิดมีการเพิ่มขยายปริมาณประชากร ช้างป่าเพิ่มมากยิ่งขึ้น มีการพบเห็นช้างป่าที่มีงาประมาณ 10-20 เชือก ช้างป่าในอุทยานแห่งชาติ กุยบุรีในขณะนั้นจะแยกเป็นฝูงย่อย ๆ จำนวนฝูงละประมาณ 10-20 เชือก รวมทั้งหมดมีประมาณ 140 เชือก จากนั้นพากันออกหากินทั่วพื้นที่ทั้งป่าและหุบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหุบตาแพ้ง หุบตาอู่ หุบมะกรูด หุบกระซัง หุบไ้อ์ลาเนา หน่วยป่าชาย พื้นที่โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณ ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ รวมถึงบริเวณบ่อน้ำต่าง ๆ

จากการศึกษาถอดบทเรียนจึงพบว่าตั้งแต่อดีตมาจนปัจจุบัน ปัญหาความขัดแย้ง ระหว่างคนกับช้างป่าในผืนป่ากุยบุรี ไม่ได้ลดน้อยถอยลงไป อาจมีช่วงลดระดับความรุนแรงของปัญหา ลงไปบ้าง แต่โดยส่วนใหญ่แล้วปัญหาที่เกิดขึ้นก็ยังคงดำรงอยู่และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทั้งคนและ ช้างป่า เวลาผ่านไปพบเห็นปัญหาที่ยังซับซ้อนและยากที่จะแก้ไขปัญหาที่หมักหมมและสะสมรอวัน ปะทุเหล่านี้เป็นเสมือนระเบิดเวลาที่นับถอย หลังที่ไม่มีใครรู้ว่าเมื่อถึงวันที่ระเบิดเวลาทำงาน ความรุนแรงและความเลวร้ายที่เกิดขึ้นจะเป็นเช่นไร อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาที่ผ่านมาได้เกิด จุดเปลี่ยนสำคัญหลายครั้งในการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะมีการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู สภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อปี พ.ศ. 2541 ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 ได้มีการประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติกุยบุรี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2548 อุทยานแห่งชาติ กุยบุรีได้ปรับรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ด้วยการหันหน้า เข้ามาพูดคุยและการแสวงหาทางออกร่วมกัน นั่นก็คือจุดเริ่มต้นที่มีการมองถึงการแก้ปัญหา ในระยะยาว ที่ยึดถือข้อเท็จจริงที่ปรากฏและสามารถอ้างอิงได้ในทางวิชาการ ในปี พ.ศ. 2549 ได้มีการจัดทำแผนการจัดการประชากรช้างป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมจาก ผู้มีส่วนได้เสียทุกภาคส่วน โดยให้ความสำคัญอย่างมากต่อความคิดและความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่น แผนการจัดการที่เกิดขึ้นมีการเรียกอย่างไม่เป็นทางการว่า “แผนที่มีชีวิต” และล่าสุด ในปี พ.ศ. 2550 ดำเนินการตามแผนบางส่วนโดยอุทยานแห่งชาติกุยบุรี และชุมชนท้องถิ่น

ในการศึกษาถึงจุดเริ่มต้นการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่านั้น ที่อาจ เรียกได้ว่าเป็นขั้นต้นน้ำ โดยโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติป่ากุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เริ่มต้นดำเนินงานในปี พ.ศ. 2541 โดยเป็นโครงการที่บูรณาการความ ร่วมมือระหว่างหน่วยงานราชการ ที่เกี่ยวข้องเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าใหญ่ผืนนี้ โดยมีประเด็น การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าเป็นเสมือนธงนำ เพื่อให้เกิดการจัดการประเด็นปัญหา ที่เกี่ยวเนื่องรอบด้าน โดยเน้นบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ได้แก่ (โครงการส่งเสริมศักยภาพในการจัดการประชากรช้างป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี, 2550 : 32)

1. กองพลทหารราบที่ 1 รักษาพระองค์ กองทัพบก โดยกองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ รับผิดชอบงานประสานความร่วมมือระหว่าง หน่วยงานราชการ และชุมชน ท้องถิ่นที่ดำเนินงานในพื้นที่ลุ่มน้ำกุยบุรี
2. กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช โดยอุทยานแห่งชาติกุยบุรี รับผิดชอบ งานดูแลและบำรุงรักษาป่าต้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำกุยบุรี
3. กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 (บ้านโป่ง) รับผิดชอบงานฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำกุยบุรี

4. กรมชลประทาน โดยสำนักชลประทานที่ 14 รับผิดชอบงานพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำกุยบุรี

5. จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด รับผิดชอบงานพัฒนาอาชีพ

การริเริ่มแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบในครั้งนั้น อาจเป็นจุดเริ่มต้นที่ชัดเจนเพื่อคลี่คลายปัญหา ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า การเวนคืนพื้นที่ราบลอนคลื่นระหว่างแนวเขากว่า 20,000 ไร่ ที่ได้ถูกแผ้วถางป่าธรรมชาติเป็นพื้นที่เพาะปลูกสับปะรด เพื่อให้กลับมาเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าอีกครั้ง บทบาทที่ชัดเจนได้ตกอยู่กับความรับผิดชอบของสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 (บ้านโป่ง) รับผิดชอบงานฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำกุยบุรี แนวคิดการจัดการและฟื้นฟูถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าได้ถูกนำมาใช้ ชุมชนท้องถิ่นจะรู้จักหน่วยงานที่มีหน้าที่ฟื้นฟูหน่วยงานนี้ว่า “โครงการกุยชวร”

ขณะที่กระบวนการขึ้นกลางน้ำ ซึ่งถือได้ว่าเป็นบทเรียนเพื่อความสำเร็จที่สามารถนำไปสู่เงื่อนไขสำคัญของการแก้ไขปัญหาดังกล่าว พบว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาแม้ว่าจะมีความพยายามจากหลายหน่วยงานที่ตั้งใจเข้ามาแก้ไข ปัญหาความขัดแย้งระหว่างช้างป่ากับชาวไร่รอบแนวเขตอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ผลพวงจากความพยายามส่วนหนึ่งประสบความสำเร็จแต่อีกหลายส่วนที่ไม่อาจบรรลุเป้าประสงค์ ดังนั้นก่อนที่จะเริ่มดำเนินการใด ๆ การจัดทำโครงการในครั้งนี้จึงเห็นถึงความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการสรุปบทเรียนของทุกภาคส่วนที่เข้ามาแก้ไขปัญหา ทั้งในส่วนของหน่วยงานภาครัฐที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการดูแลพื้นที่ และที่มีภาระหน้าที่หนุนเสริมการแก้ปัญหาในภาพรวมระดับพื้นที่ องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มชุมชนท้องถิ่น ในส่วน of หน่วยงานภาครัฐที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงและหนุนเสริม ได้แก่ หัวหน้าและอดีตหัวหน้า อุทยานแห่งชาติกุยบุรี สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) โครงการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และนักวิจัยด้านสัตว์ป่าจากสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ เช่น มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ เป็นต้น ที่มีความสำคัญต่อการถอดบทเรียนจากองค์กรชุมชนในพื้นที่ ได้แก่ ชมรมคนรักช้าง อำเภอกุยบุรี และกลุ่มตัวแทนชุมชนผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาความขัดแย้ง เป็นต้น ได้พยายามสะท้อนผลของการแก้ไขปัญหาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เพื่อให้ก้าวต่อไป เป็นการก้าวที่มุ่งไปข้างหน้าอย่างผู้ที่มีประสบการณ์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2548 ได้มีการสรุปบทเรียนจากทุกภาคส่วนที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ด้วยการ สัมภาษณ์ ผลจากการดำเนินงานในอดีตได้สะท้อนให้เห็นถึงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ปัญหาดังกล่าวสามารถสรุปออกมาเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ทั้งหมด 7 ประเด็นด้วยกัน ดังนี้

ประการที่ 1 การกำหนดนโยบายในการแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้อาศัยข้อมูลและข้อเท็จจริงเป็นฐานในการตัดสินใจและวางกรอบนโยบาย หลายนโยบายในอดีตที่ถูกกำหนดขึ้นจึงไม่ได้สอดคล้องกับทิศทางของปัญหาและยังส่งผลกระทบในทางลบต่อการแก้ไขปัญหาในระยะยาว

ประการที่ 2 ศักยภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี คือ บทเรียนสำคัญประเด็นแรก เป็นปัญหาภายในอุทยานฯ ที่เจ้าหน้าที่ขาดแรงกระตุ้นในการทำงาน

ขาดทักษะ และขาดความพร้อมในการปฏิบัติงาน และส่งผลให้เป็นอุปสรรคในการทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ ทั้งในระดับผู้ร่วมงานในหน่วยงานเดียวกัน และระดับชุมชน ทำให้ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของงานที่ดำเนินการ

ประการที่ 3 ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่ ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงชุมชนท้องถิ่น ที่ดำเนินการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้น คือ ขาดการรับ ฟังปัญหา ขาดการประชุมปรึกษาหารือ และแลกเปลี่ยนข้อมูลต่าง ๆ การดำเนินงานจึงเป็นไปในลักษณะต่างหน่วยงานต่างดำเนินการ ทำให้งานบางส่วนซ้ำซ้อนกัน ตลอดจนไม่ได้นำข้อมูลแต่ละส่วนมาบูรณาการเข้าด้วยกัน จนทำให้การแก้ไขปัญหาข้างป่าเกิดความผิดพลาดในบางครั้ง

ประการที่ 4 กรณีการนำอาหารมาเลี้ยงช้างป่า ที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของช้างป่าในระยะยาว ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาที่ผิดพลาดอย่างร้ายแรง ทำให้การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าทำได้ยากขึ้น

ประการที่ 5 ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมจากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้น ในขั้นปลายน้ำความรู้สึกท้อแท้เบื่อหน่ายที่เกิดขึ้นของชาวบ้าน และไม่อยากเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา จึงส่งผลอย่างมากต่อการแก้ไขปัญหาของอุทยานฯ และหน่วยงานอื่น ๆ

ประการที่ 6 ขาดการสรุปบทเรียนของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาดำเนินการแก้ปัญหาในพื้นที่ การมองข้ามปัญหาในส่วนนี้ไปทำให้มองไม่เห็นภาพรวมของประสิทธิภาพการทำงานในพื้นที่ว่าเป็นอย่างไร

ประการที่ 7 การจัดการถิ่นที่อยู่อาศัยจากการดำเนินกิจกรรมเพื่อฟื้นฟู และปรับปรุงถิ่นที่อยู่อาศัย เพื่อเพิ่มศักยภาพของพื้นที่ในการรองรับประชากรช้างป่าที่เพิ่มสูงขึ้น และลดปัญหาช้างป่าออกมานอกพื้นที่ป่า ซึ่งนับว่าประสบความสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ เนื่องจากสภาพพื้นที่มีการฟื้นตัว และมีความปลอดภัยมากขึ้น ช้างป่าเข้ามาใช้ประโยชน์ รวมไปถึงสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ได้เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ด้วยเช่นกัน

แต่อย่างไรก็ตามปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือการทำผายและโป่งเทียมบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่เกษตรกรรม ทำให้เป็นการดึงดูดให้ช้างป่าออกมาใช้พื้นที่บริเวณรอยต่อระหว่างป่ากับพื้นที่เกษตรกรรม และทำให้เกิดการเข้าทำลายพื้นที่เกษตรกรรมตามมา บทเรียนเหล่านี้ไม่ได้ถูกขุดคุ้ยขึ้นมาเพื่อหาผู้รับผิดชอบ แต่เป็นจุดเริ่มต้นของการก้าวเดินที่มั่นคงและยาวไกลในการจัดการปัญหาที่มองภาพรวม เน้นการแก้ไขแบบบูรณาการ เป็นการแบ่งปันประสบการณ์ แนวคิด และวิธีการที่แตกต่าง เพื่อให้สามารถมองเห็นภาพและรากของปัญหาได้อย่างแจ่มชัดยิ่งขึ้นอันจะนำไปสู่การดำเนินการ แก้ปัญหาที่ถูกต้อง ไม่หลงทาง และได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องโดยมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิด อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาช้างป่าที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน นับจากอดีตจวบจนถึงปี พ.ศ. 2548 เหตุการณ์สถานการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามา คือ บทเรียนที่สำคัญที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีได้ย้อนกลับมามองตัวเอง วิเคราะห์ และหาแนวทางใหม่ตามฐานข้อมูลที่เป็นจริง

กล่าวโดยสรุปแล้ว เมื่อได้วิเคราะห์การนำเอาแนวคิดทางศาสตร์พระราชามาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าให้อยู่ร่วมกัน เพื่อให้สามารถนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์และสมดุลได้นั้น สามารถกระทำได้โดยยึดหลักการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา มาเป็นต้นแบบในการนำมาประยุกต์ใช้ ดังนี้ ประการแรกคือการประยุกต์ใช้หลักความเข้าใจ ได้แก่ การที่จะต้องมีการเข้าใจลักษณะทั่วไปของช้างป่าเสียก่อนว่าช้างป่ามีลักษณะพฤติกรรม และการใช้ชีวิตอาศัยอย่างไร กินอะไรเป็นอาหาร กินอาหารประมาณเท่าไร มีระยะเวลาอุ้มท้องนานเท่าใด ลักษณะการอยู่อาศัยเป็นแบบอยู่อาศัยเดี่ยว หรืออยู่เป็นฝูง ช้างจะมีความดุร้ายในช่วงเวลาใด หรือเข้าใจนิสัยของช้างป่า ต่อมาประการที่สองคือการประยุกต์ใช้หลักความเข้าใจ ได้แก่ การที่จะต้องมีการเข้าใจถึงปัญหาว่าโดยทั่วไปแล้วช้างป่าจะไม่บุกเข้ามาทำร้ายหรือทำลายชุมชนของมนุษย์ แต่เหตุใดช้างป่าจึงได้มีการบุกเข้ามาทำร้ายหรือทำลายชุมชนของมนุษย์ สาเหตุที่เกิดขึ้นเป็นเพราะอะไร เช่นจากการขาดแคลนอาหาร และน้ำใช้หรือไม่ หรือเกิดจากการที่มนุษย์เข้าไปรบกวนที่อยู่อาศัยของช้างป่าหรือมนุษย์บุกรุกพื้นที่ป่า ซึ่งเคยเป็นอยู่อาศัย หรือเส้นทางเดินผ่านของช้าง เป็นต้น ประการที่สองคือการประยุกต์ใช้หลักการพัฒนา ได้แก่ เมื่อทราบสาเหตุของการที่ช้างป่าบุกเข้ามาทำร้ายคนหรือทำลายทรัพย์สินในชุมชนของมนุษย์แล้ว ก็จะสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นให้ตรงจุดของปัญหา เช่น หากเกิดจากอาหารขาดแคลนก็สามารถกระทำได้โดยสร้างอาหารในพื้นที่ป่าให้มีความสมบูรณ์ หรือ หากเกิดจากการที่มนุษย์เข้าไปรบกวนที่อยู่อาศัยของช้างป่าก็สามารถแก้ไขได้โดยการจัดแนวทางป้องกันไม่ให้ช้างป่าบุกเข้ามา โดยการใช้การสร้างเป็นพื้นที่กักกัน กันเขตป่าให้ช้างอาศัยหรือเขตอนุรักษ์ช้างป่า แล้วขุดคูกันช้างขนาดกว้างแล้วเลี้ยงฝังบนคูกันช้าง เพื่อป้องกันช้างป่าไม่ให้เข้ามาในเขตที่ชาวบ้านปลูกพืชสวนได้ หรือนำวิธีการทั้งสองวิธีนี้มาผสมผสานให้มีความเหมาะสมได้ โดยการทำสถานที่กันพื้นที่ให้ช้างเป็นที่พักอาศัย และสร้างอาหารในพื้นที่ใกล้กับชุมชนของมนุษย์พอเพียงกับการดำรงชีพเพื่อไม่ให้ช้างล่งล่าเข้ามาในชุมชนของมนุษย์ด้วย ตลอดจนสร้างจิตสำนึกให้คนรักช้าง และจัดทำแหล่งท่องเที่ยวชมช้างในเขตกักกัน เพื่อประโยชน์จากการทำเป็นแหล่งท่องเที่ยว และสังเกตพฤติกรรมของช้างป่าในธรรมชาติได้อย่างใกล้ชิด เพื่อให้ตนกับช้างป่าอยู่ร่วมกันได้ตามแนวศาสตร์พระราชามา

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในการสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชามาเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ที่อาศัยการศึกษาจากแนวคิดพระราชดำริสและการศึกษาวิเคราะห์กรณีแก้ไขปัญหาลูกช้างป่าที่กุยบุรีโดยการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าวออกได้เป็น 3 ส่วน คือ แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของช้าง แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างป่า และแนวคิดเกี่ยวกับมาตรการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของช้าง สามารถสรุปได้ว่า แนวคิดศาสตร์พระราชามองเห็นว่าช้างเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมือง ในฐานะที่เป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ไทย ในฐานะที่เป็นผู้ที่มีส่วนช่วยช่วยเหลือในการปกป้องเอกราชของชาติไทย ในฐานะที่มีความสำคัญในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ และในฐานะที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ไมตรีอันดีงามระหว่างประเทศ เป็นต้น ซึ่งแนวคิดนี้เป็นการมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของช้างที่มีคุณูปการต่อสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพื่อมุ่งทำความเข้าใจและมีการให้อภัยช้างที่ในบางโอกาสเข้ามาทำความเดือดร้อนเสียหายให้กับประชาชน

ส่วนที่สอง แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างป่า นั้น แนวคิดศาสตร์พระราชาทรงชี้ให้เห็นว่าควรมีการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับช้างป่า ในลักษณะของการอนุรักษ์ช้างป่าควบคู่ไปกับการดูแลราษฎร เพื่อไม่ให้ได้รับความเดือดร้อนจากการเข้ามาบุกรุกกัดกินพืชสวน รวมถึงทำร้ายชีวิตและทำลายทรัพย์สินของประชาชนของช้างป่า นอกจากนี้แล้วยังทรงชี้ให้เห็นว่าที่อยู่อาศัยของช้างนั้นควรอยู่ในป่าอนุรักษ์ ในขณะที่เดียวกันประชาชนก็ควรอยู่อาศัยในชุมชนที่แยกส่วนออกมาจากช้างป่า

ส่วนที่สาม แนวคิดเกี่ยวกับมาตรการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า พบว่ามาตรการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในสมัยรัชกาลที่ 9 นั้นถือได้ว่าอยู่ในช่วงแรกของการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ดังนั้น จึงได้มีการดำเนินมาตรการที่สำคัญ ได้แก่ การจัดหาและการรวบรวมพืชอาหารช้าง (พันธุ์ไม้ท้องถิ่น) การก่อสร้างฝายต้นน้ำลำธารเพื่อเป็นแหล่งน้ำสำหรับช้างป่า การจัดทำโปงเทียม การปรับปรุงทุ่งหญ้า การสนับสนุนการเฝ้าระวังช้างป่าและผลักดันช้างป่ากลับเข้าพื้นที่อาศัยของสัตว์ป่า โดยมี การสนับสนุนงบประมาณในการปฏิบัติการทุกเดือนให้กับหน่วยงานร่วมภายใต้องค์กรอนุรักษ์สัตว์ป่า กุญบุรีเพื่อเฝ้าระวังช้างป่า ออกมารบควนพืชผล ทางการเกษตรของชาวบ้านตามข้อตกลงที่ชาวบ้าน อุทยานแห่งชาติกุญบุรี องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ลงนาม ร่วมกันในการเฝ้าระวังช้างป่าออกมาทำลายพืชผลทางการเกษตรและได้ปฏิบัติร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน รวมถึงการส่งเสริมให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าออกมาทำลายพืชผลทางการเกษตร มีรายได้ทางเลือกจากกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่า กุญบุรี

5.2 ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

ผลการศึกษาซึ่งเป็นข้อค้นพบจากการศึกษาปัญหาและสาเหตุเชิงโครงสร้างที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีข้อค้นพบว่ามีทั้งหมด 4 ปัจจัยสำคัญ ได้แก่

- 5.2.1 ปัจจัยด้านการขยายตัวของหน่วยราชการลงสู่พื้นที่
 - 5.2.2 ปัจจัยด้านระบบทุนนิยม
 - 5.2.3 ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
 - 5.2.4 ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่มีผลต่อการเพิ่มจำนวนช้างป่า
- มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

5.2.1 ปัจจัยด้านการขยายตัวของหน่วยราชการลงสู่พื้นที่

การศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในแก่งหางแมว ที่มีปรากฏการณ์โขลงช้างป่าออกมาบุกรุกกัดกินพืชสวนของชาวบ้าน ผลการศึกษาที่ได้รับจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ข้อมูลแบบเจาะลึก และการอาศัยแนวการสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของกลุ่มผู้นำชุมชน และผู้อาวุโสชุมชนที่มีถิ่นพำนักอยู่ในเขตพื้นที่แก่งหางแมว มาเป็นระยะเวลาช้านาน มีข้อค้นพบว่าการศึกษาปัจจัยด้านการขยายตัวของถนนนั้น เริ่มมีมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2525 ขณะที่ผู้คนในชุมชนเริ่มรับเอาแนวคิดการผลิตรูปแบบใหม่ภายใต้กระแสทุนนิยม หลังจาก

ที่รัฐเปิดให้มีการสัมปทานป่าไม้ มีการชักลากซุงออกจากป่าอย่างต่อเนื่อง และเมื่อป่าไม้ขนาดใหญ่เริ่มหมดไปก็มีชาวบ้านเข้ามาบุกรุกพื้นที่เพื่อทำพืชสวนและพืชไร่ในเวลาต่อมา

ขณะเดียวกันกลไกของภาครัฐได้วางยุทธศาสตร์การพัฒนาจากเมืองสู่ชนบท เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนได้เกิดความสะดวกในการเดินทางเข้ามาติดต่อราชการในส่วนราชการต่าง ๆ ทั้งนี้ภาครัฐมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อขยายพื้นที่ถนนเข้ามาสู่หมู่บ้าน และต่อมาไม่นานถนนสายดังกล่าวก็ถูกสร้างใหม่เพื่อผนวกเชื่อมโยงกับชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียง

จากการที่แก่งหางแมว มีหน่วยราชการเข้ามาตั้งอยู่ในพื้นที่ ต่อมาก็มีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการติดต่อกันตามมามากมาย จนทำให้พื้นที่ของแก่งหางแมวนั้นเกิดการพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว จากการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ที่บ่งบอกถึงความเป็นมาเป็นไปของแก่งหางแมว นั้น มีข้อค้นพบว่า ในสมัยอดีตที่ผ่านมาแก่งหางแมว เป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลความเจริญ แวดล้อมด้วยป่าดงดิบ ดังนั้นพื้นที่บริเวณดังกล่าวจึงปราศจากถนนหนทาง จะพอมืออยู่บ้างก็เป็นเพียงเส้นทางเดินเท้าที่ชาวบ้านอาศัยในการเดินทางเข้าไปหาของป่าและล่าสัตว์มาเป็นอาหาร ขณะที่เมื่อหันไปพิจารณาปริมาณของประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ก็ยังคงมีอยู่เป็นจำนวนน้อยมาก เส้นทางคมนาคมที่ใช้สัญจรไปยังชุมชนต่าง ๆ หรือเมืองภายนอกจึงยังไม่มีมีความจำเป็นสำหรับช่วงเวลานี้ กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า

“สมัยที่ผมเป็นเด็กอาศัยอยู่แถวนี้ มีบ้านเรือนอยู่แค่สองสามหลัง หากินกันไปตามอัตภาพ สามารถพึ่งตัวเองได้ ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาสังคมภายนอก” (ประสิทธิ์ แซ่ลี้, สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2564)

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบถึงความต่อเนื่องที่ก่อให้เกิดความเจริญด้านวัตถุของแก่งหางแมว เริ่มต้นจากการขยายตัวของโครงการภาครัฐประเภทการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การก่อสร้างถนน เป็นต้น การเริ่มต้นของเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2531 เนื่องจากส่วนราชการมีการตั้งงบประมาณในการก่อสร้างถนนเข้ามาในชุมชน และต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2540 เปลี่ยนมาเป็นถนนลาดยาง จากนั้นการไฟฟ้าเริ่มขยายตัวเข้ามาในพื้นที่ชุมชนของแก่งหางแมว ผลจากการก่อสร้างถนนดังกล่าวเป็นเหตุสำคัญทำให้แก่งหางแมว เกิดมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า ในปี พ.ศ. 2543 เริ่มมีโครงการก่อสร้างไฟฟ้า น้ำประปา และถนน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปี พ.ศ. 2533 เป็นปีที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสูงสุดของแก่งหางแมว เนื่องจากกระทรวงมหาดไทยได้มีการประกาศให้เป็นหน่วยการปกครองระดับอำเภอแก่งหางแมว ซึ่งกิ่งอำเภอแก่งหางแมวได้รับการจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2533 โดยการแยกพื้นที่ 5 ตำบลจากอำเภอท่าใหม่ มาเป็นหน่วยที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของกิ่งอำเภอแก่งหางแมว ต่อมาเมื่อประชาชนของกิ่งอำเภอแก่งหางแมวมีเพิ่มมากขึ้น ทางราชการจึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอแก่งหางแมว ในวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2538 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ในเวลาต่อมาได้เกิดแนวคิดการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่การปกครองส่วนท้องถิ่น แนวคิดดังกล่าวมีผลทำให้การปกครองท้องถิ่นแต่เดิมที่มีลักษณะเป็นสุขาภิบาล หรือสภาชุมชนของตำบล ต้องปรับตัวเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการยกฐานะเป็นองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลเมือง และเทศบาลตำบล เป็นต้น

ในการยกฐานะของแก่งหางแมว ทำให้สามารถจัดทำโครงสร้างพื้นฐานเป็นของตัวเองได้สะดวกยิ่งขึ้น ในเวลาต่อมาไม่นานทำให้แก่งหางแมว มีการก่อสร้างสาธารณูปโภค สาธารณูปการเต็มไปด้วยถนนหนทาง ไฟฟ้า ประปา ผลที่เกิดขึ้นทำให้สัตว์ป่าโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ช้างป่า เป็นต้น สูญเสียถิ่นทำเลอันเป็นที่พักอาศัย แหล่งความมั่นคงทางอาหารถูกทำลาย ทั้งนี้ยังรวมไปถึงเส้นทางหลักที่ช้างป่าใช้เดินทางไปหากินอาหารถูกทำลายหรือถูกปิดกั้นไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ ช้างป่าจำเป็นต้องหาแหล่งที่พักอาศัยและแหล่งอาหารใหม่ ซึ่งในความสับสนเกี่ยวกับการหาแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารสำคัญของช้างป่านี้เอง เป็นมูลเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ช้างป่าต้องใช้ชีวิตเร่รอนโดยปราศจากเป้าหมายในการเดินทาง กรณีดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้นำชุมชนในท้องถิ่นของแก่งหางแมวท่านหนึ่งที่ว่า

“ช้างก็มีชีวิตไม่ต่างอะไรจากคนหรือสัตว์ประเภทอื่น คือโดยพื้นฐานต้องการแหล่งที่พักและอาหารในการหล่อเลี้ยงชีวิต เมื่อที่ที่เคยพักอาศัยหมดไป อาหารก็ไม่มีกิน ช้างก็จำเป็นต้องหนีตายด้วยการบุกรุกไปกัดกินพืชสวนผลไม้ชาวบ้าน” (ประสิทธิ์ แซ่ลี, สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2564)

อย่างไรก็ตามปัจจัยด้านการขยายตัวของถนน และการก่อสร้างถนนหนทางสายใหม่ ๆ รวมถึงการก่อสร้างต่อเติมถนนที่เป็นธรรมชาติอยู่เดิม ซึ่งผลกระทบของการก่อสร้างถนนนี้เอง ทำให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสูญหายไป ในขณะที่เดียวกันก็ไปกีดขวางเบียดเบียนเส้นทางเดินทางหากินของช้างป่าสำหรับการเดินทางหาแหล่งอาหาร อันมีผลสำคัญทำให้ช้างป่าต้องออกมาจากป่า และสร้างความเดือนร้อนให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านโดยทั่วไปด้วย

5.2.2 ปัจจัยด้านระบบทุนนิยม

ผลการศึกษาปัจจัยด้านระบบทุนนิยม พบว่าผลกระทบจากการใช้นโยบายการสัมปทานป่าไม้ของรัฐกลายเป็นปัจจัยสำคัญของการบุกรุกทำลายป่าในระยะเวลาต่อมา อันเป็นสาเหตุสำคัญทำให้ช้างขาดที่อยู่อาศัยและแหล่งความมั่นคงทางอาหาร จนต้องพากันอพยพออกจากป่าที่เคยอยู่อาศัยออกมากัดกินและทำลายพืชสวนผลไม้ของชาวบ้านตลอดจนชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี อันเกิดจากการสร้างพลวัตใหม่ของแก่งหางแมว ที่ถือเอาวิถีการผลิตของระบบทุนนิยมและระบบบริโภคนิยมเป็นจุดประสงค์หลัก ทั้งนี้ทำให้แก่งหางแมวเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้แล้วยังมีปัจจัยด้านการปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีลักษณะของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นบริเวณกว้าง เช่น การปลูกสวนยางพารา และการปลูกไม้ยูคาลิปตัส เป็นต้น หากพิจารณาถึงประวัติศาสตร์ชุมชนจะพบว่า แต่เดิมนั้นแก่งหางแมวเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลความเจริญในลักษณะของชุมชนที่เรียกว่า ไกลปืนเที่ยง ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย ขณะที่จำนวนประชาชนที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้มีจำนวนค่อนข้างน้อย ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยอดีตกาลนั้นแก่งหางแมวไม่สามารถติดต่อกับสังคมภายนอกได้สะดวก ด้วยข้อจำกัดของถนนหนทางและอุปกรณ์ในการเดินทาง นอกจากนี้แล้วการดำเนินชีวิตยังต้องก้าวเผชิญกับอันตรายนานับประการ ทั้งอันตรายจากสัตว์ป่าดุร้าย เช่น เสือ และช้าง เป็นต้น ควบคู่กับอันตรายเสี่ยงของการเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ที่การแพทย์สมัยนั้นยังไม่เจริญและมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพร ซึ่งไม่ค่อยทันกับวิวัฒนาการของโรคเท่าไรนัก ดังนั้น ในการอยู่อาศัยระหว่างคนกับสัตว์ป่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งช้างป่า จึงอยู่ด้วยกันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยไม่เบียดเบียนกัน ไม่ทำร้ายซึ่งกันและกัน หากแต่มีสัมพันธภาพแห่งความเป็นมิตรมากกว่า

การเป็นศัตรู และจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มชาวบ้านที่อพยพมาอยู่อาศัยตั้งแต่ดั้งเดิม มีข้อค้นพบว่าในสมัยอดีตซึ่งหมายถึงในยุคเริ่มแรกของชุมชนพวาไม่เคยพบเห็นหรือได้ยินข่าวอันเกิดจากความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างเลยแม้แต่ครั้งเดียว กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“เคยเห็นช้างบางเป็นบางครั้ง แต่ช้างก็ไม่เคยทำร้ายคน และคนก็ไม่รังแกช้าง ต่างคนต่างอยู่ ทางใครทางมัน” (สำรวย สุขเมือง, สัมภาษณ์ 24 เมษายน 2564)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2531 ซึ่งเป็นปีที่ส่วนราชการภายใต้สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ได้มีการจัดทำงบประมาณในการก่อสร้างถนนอัดดินขึ้นมา ทำให้การเดินทางจากแก่งทางแมว สามารถเชื่อมโยงกับเขตสามย่านและตัวอำเภอนายามอามได้สะดวกมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้มีประชาชนจากต่างถิ่นเริ่มเดินทางเข้าไปจับจองที่ดินทำกินและสร้างที่อยู่อาศัยเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ กระนั้นก็ตามแม้ที่ดินบริเวณอำเภอแก่งทางแมว จังหวัดจันทบุรี จัดเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ แต่ประชาชนที่เดินทางเข้ามาจับจองมีความมุ่งหวังว่าในอนาคตส่วนราชการจะมีโอกาสออกกฎหมายปักปันเป็นที่ดินทำกินให้กับประชาชนผู้ยากไร้

ทั้งนี้เมื่อมีประชาชนกลุ่มแรกเข้ามาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพได้ดีและมีประโยชน์ ก็มักจะบอกพรรคพวกและญาติพี่น้องให้เดินทางมาร่วมจับจองในลักษณะที่เรียกว่า ปากต่อปาก พวกต่อพวก ญาติต่อญาติ กรณีดังกล่าวนี้สะท้อนได้จากการคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสชุมชนท่านหนึ่งที่ว่า

“เค้าบอกต่อ ๆ กันมาว่า ใครมาก่อนได้ก่อน ใครมาช้าได้หลัง” (ประทุม ม่วงมี, สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2564)

“ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเป็นที่ของหลวง แต่ก็ต้องอยู่ เพราะไม่รู้จะไปอยู่ที่ไหน มันไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง” (ประทุม ม่วงมี, สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2564)

หลังจากมีการก่อสร้างถนนอัดดิน ต่อมาได้พัฒนาเป็นถนนคอนกรีตและถนนแอสฟัลติกซีโดยลำดับ ชุมชนพวาก็มีอัตราการเพิ่มของประชาชนในลักษณะทวีคูณ กล่าวคือผู้ที่มาอยู่ก่อนก็จะชักชวนพรรคพวกและเครือญาติให้เดินทางตามมาจับจองบ้าง หรือผู้ที่อาศัยอยู่แต่เดิมแล้ว ก็มีการขยายครัวเรือนด้วยการสมรสบ้าง กระทั่งทำให้เกิดจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นเป็นจำนวนมาก ผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของประชากรดังกล่าว มีผลทำให้ที่ดินทำกินไม่เพียงพอต่อปริมาณของประชากรที่เพิ่มขึ้น ผนวกกับความเห็นแก่ตัวของประชาชนในปัจจุบันจึงได้มีการบุกรุกทำลายป่าที่อยู่ใกล้เคียงบริเวณอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นการบุกรุกป่าเป็นบริเวณกว้างในเวลาอันรวดเร็ว กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“พอคนมาอยู่กันมากขึ้นก็แย่งกันจับจอง ในลักษณะของมือใครยาวสาวได้สาวเอา” (ประเคน คำชู, สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2564)

จากการศึกษาเปรียบเทียบ ระบบสถิติทางการทะเบียนที่สามารถแสดงให้เห็นว่า ในปี พ.ศ. 2537 มีจำนวนประชากรแยกเป็นเพศชาย 3,590 คน เพศหญิง 3,255 คน รวม 6,845 คน (ระบบสถิติทางการทะเบียน, 2537) และเมื่อเปรียบเทียบกับสถิติทางการทะเบียน ในปี พ.ศ. 2559 ที่มีจำนวนประชากรแยกเป็นเพศชาย 5,417 คน เพศหญิง 5,241 คน รวม 10,658 คน (ระบบสถิติทางการทะเบียน, 2559) ข้อเปรียบเทียบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าจากปี พ.ศ. 2537 ถึงปี พ.ศ. 2559 สถิติ

การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในแก่งหางแมว มีอัตราส่วนการเพิ่มขึ้นมากกว่าร้อยละ 50 กรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสชุมชนท่านหนึ่งที่ว่า

“ก็คนมันเพิ่มขึ้น ไม่รู้จะเอาที่ที่ไหนทำกิน คนก็ต้องไปบุกรุกทำลายป่า” (ประทุม ม่วงมี, สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2564)

ผลของการบุกรุกทำลายป่าดังกล่าวเป็นปัจจัยและเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ช้างป่าขาดที่หากินและที่อยู่อาศัยทางธรรมชาติ ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้โขลงช้างป่าต้องพากันอพยพออกมากัดกินพืชสวนของชาวบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้ช้างเป็นสัตว์ที่มีชีวิตซึ่งจำเป็นต้องกินอาหารเพื่อความอยู่รอดของชีวิต เนื่องจากนี้แล้วช้างป่าถือได้ว่าเป็นสัตว์ที่มีร่างกายใหญ่โตและต้องการอาหารสำหรับหล่อเลี้ยงร่างกายเป็นจำนวนมาก กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า

“ช้างก็เหมือนคนหรือสิ่งมีชีวิตทั่วไป ถ้ามันหิวมันก็ต้องหากินเพื่อหนีตาย บางทีมันก็ไม่รู้ว่าสิ่งที่มันทำนั้นได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ใครบ้าง” (หทัย แจ่มสว่าง, สัมภาษณ์ 8 มกราคม 2564)

นอกจากนี้แล้ว ในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีข้อค้นพบว่าปัจจัยด้านการขยายตัวของหน่วยราชการสู่พื้นที่ มีผลทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีปัจจัยสำคัญมาจากปัจจัยสองประการ ได้แก่ ปัจจัยด้านการขยายตัวของระบบทุนนิยม อันเกิดจากการสร้างพลังของชุมชนพวที่ถือเอาวิถีการผลิตของระบบทุนนิยมและระบบบริโภคนิยมเป็นจุดประสงค์หลัก ทำให้ชุมชนพวเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้แล้วยังมีปัจจัยด้านการปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีลักษณะของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นบริเวณกว้าง เช่น การปลูกสวนยางพาราและการปลูกไม้ยูคาลิปตัส เป็นต้น หากพิจารณาถึงประวัติศาสตร์ชุมชนจะพบว่าแต่เดิมนั้นชุมชนพวเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลความเจริญในลักษณะของชุมชนที่เรียกว่าไกลปืนเที่ยง ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายขณะที่จำนวนประชาชนที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้มีจำนวนค่อนข้างน้อยทั้งนี้เนื่องจากในสมัยอดีตกาลนั้นชุมชนพวไม่สามารถติดต่อกับสังคมภายนอกได้สะดวกด้วยข้อจำกัดของถนนหนทางและอุปสรรคในการเดินทาง นอกจากนี้แล้วการดำเนินชีวิตยังต้องก้าวเผชิญกับอันตรายนานับประการทั้งอันตรายจากสัตว์ป่าดุร้าย เช่น เสือ และช้าง เป็นต้น ควบคู่กับอัตราเสี่ยงของการเกิดโรคร้ายไข้เจ็บที่การแพทย์สมัยนั้นยังไม่เจริญและมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพร ซึ่งไม่ค่อยทันกับวิวัฒนาการของโรคนักดังนั้นในการอยู่อาศัยระหว่างคนกับสัตว์ป่า

โดยเฉพาะอย่างยิ่งช้างป่าจึงอยู่ด้วยกันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยไม่เบียดเบียนกันไม่ทำร้ายซึ่งกันและกัน หากแต่มีสัมพันธภาพแห่งความเป็นมิตรมากกว่าการเป็นศัตรูและจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มชาวบ้านที่อพยพมาอยู่อาศัยตั้งแต่ดั้งเดิม มีข้อค้นพบว่าในสมัยอดีตซึ่งหมายถึงในยุคเริ่มแรกของชุมชนแก่งหางแมวไม่เคยพบเห็นหรือได้ยินข่าวอันเกิดจากความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างเลยแม้แต่ครั้งเดียวกรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“เคยเห็นช้างบางเป็นบางครั้ง แต่ช้างก็ไม่เคยทำร้ายคนและคนก็ไม่รังแกช้าง ต่างคนต่างอยู่ทางใครทางมัน” (สารวย สุขเมือง, สัมภาษณ์ 24 เมษายน 2564)

ต่อมาเมื่อส่วนราชการภายใต้การนำของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทได้มีการจัดทำงบประมาณในการก่อสร้างถนนอัดดินขึ้นมาทำให้การเดินทางจากชุมชนพวสามารถเชื่อมโยงกับ

เขตสามย่านและตัวอำเภอพยายามอามได้สะดวกมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้มีประชาชนจากต่างถิ่นเริ่มเดินทางเข้าไปจับจองที่ดินทำกินและสร้างที่อยู่อาศัยเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ กระนั้นก็ตามแม้ที่ดินบริเวณตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี จัดเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ แต่ประชาชนที่เดินทางเข้ามาจับจองมีความมุ่งหวังว่าในอนาคตส่วนราชการจะมีโอกาสออกกฎหมายปักปันเป็นที่ดินทำกินให้กับประชาชนผู้ยากไร้ทั้งนี้ เมื่อมีประชาชนกลุ่มแรกเข้ามาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพได้ดีและมีประโยชน์ก็มักจะบอกพรรคพวกและญาติพี่น้องให้เดินทางมาร่วมจับจองในลักษณะที่เรียกว่า ปากต่อปาก พวกต่อพวก ญาติต่อญาติ กรณีดังกล่าวนี้สะท้อนได้จากการคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสชุมชนท่านหนึ่งที่ว่า

“ทั้งๆ ที่รู้ว่าเป็นที่ของหลวงแต่ก็ต้องอยู่เพราะไม่รู้จะไปอยู่ที่ไหนมันไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง” (สมชาย รสทอง, สัมภาษณ์ 26 เมษายน 2564)

5.2.3 ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ผลการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ที่เกิดความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการศึกษาสภาพภูมิอากาศโดยรวมของอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ที่มีมาแต่โบราณ เราจะพบว่าอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ประกอบด้วยฤดูหลักสามฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูฝน ซึ่งสภาพภูมิอากาศทั้งสามฤดูนั้นจะส่งผลเกื้อกูลให้เกิดคุณภาพทางธรรมชาติด้วย แต่จากการศึกษาปรากฏการณ์ด้านสภาพภูมิอากาศของอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ตั้งปี พ.ศ. 2540 เรื่อยมา พบความเปลี่ยนแปลงอันมีผลต่อความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องของฤดูกาลต่าง ๆ ที่สามารถรับรู้ได้โดยการใช้ประสบการณ์สัมผัสด้วยประสาททั้งห้า ว่ามีการผิดแปลกไปจากเดิม ปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่ส่งผลกระทบต่อเฉพาะผู้คนเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบต่อบรรดาสัตว์ป่าและสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่รวมกันในเขตอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีนี้ด้วย กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสชุมชนท่านหนึ่งที่ว่า

“ทุกวันนี้มันแปลกๆ แบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน เวลาร้อนก็ร้อนจับใจขนาดอยู่ในร่มยังร้อนจนแสบผิวหนัง ร้อนเหมือนถูกไฟลน เกิดมาในชีวิตปีนี้เกือบเจ็ดสิบปีแล้วไม่เคยเจออะไรแบบนี้โบราณเรียกว่า ร้อนจนปลาตาย” (ประเคน คำชู, สัมภาษณ์ 30 กรกฎาคม 2564)

นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาที่ได้รับจากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมจากชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแก่งหางแมวมานเป็นระยะเวลาช้านาน มีผลการศึกษาที่สามารถนำมาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบได้ว่า ตั้งแต่เดิมแก่งหางแมวมีสภาพพื้นที่เป็นป่าที่สมบูรณ์ สภาพพื้นดินเหมาะกับการเพาะปลูก เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มและเป็นภูเขาที่สลับซับซ้อน เนื่องจากนี้แล้วภายใต้ความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติยังมีน้ำตกพลู นอกจากนี้แล้วสถานที่บางแห่งพื้นดินเป็นที่ราบสูง เหมาะแก่การทำเกษตร ทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ ด้วยจุดแข็งด้านสภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วนี้ ทำให้ภาพทางเศรษฐกิจในอดีตของแก่งหางแมวจึงเต็มไปด้วยความมั่งคั่งของทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ต่อมาเมื่อชาวบ้านหันไปใช้แนวความคิดการผลิตแบบทุนนิยมควบคู่กับการดำเนินชีวิตแบบบริโภคนิยม มีผลทำให้เกิดกระบวนการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอยและการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง และยางพารา เป็นต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวถูกซ้ำเติมด้วยสภาพการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ เช่น ภาวะโลกร้อน เป็นต้น กรณีดังที่วานี้ส่งผลกระทบต่อรวมทั้งชาวบ้านที่อยู่อาศัยและสัตว์ที่อยู่ในป่า เช่น ช้างป่า เป็นต้น จากการศึกษาถึงอุปนิสัยของช้างป่า

ด้วยการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่อยู่อาศัยในตำบลพวามาเป็นเวลาช้านานท่านหนึ่ง มีข้อค้นพบว่าอุปนิสัยของช่างประการหนึ่งหากประสบกับสภาวะอากาศที่ร้อนอบอ้าว จะมีผลทำให้ช่างป่าหงุดหงิดและแสดงนิสัยก้าวร้าวดุร้าย ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวสามารถทำร้ายถึงชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงได้ ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ท่านหนึ่งที่ว่า

“ช่างเป็นสัตว์ใหญ่เมื่อพบกับอากาศที่ร้อนอบอ้าว มีโอกาสที่จะหงุดหงิดง่ายเกิดความดุร้าย เปรียบได้เหมือนคนเวลาเราร้อนเรายังอารมณ์เสียเลย แต่ช่างเวลามันอารมณ์เสียเราพูดกับมันไม่รู้เรื่องต้องหนีให้ไกลเป็นการดีที่สุด” (พิทักษ์ ยิ่งยง, สัมภาษณ์ 31 กรกฎาคม 2564)

นอกจากนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าผลกระทบจากปรากฏการณ์เอลนีโญ หรือที่ชาวบ้านชอบเรียกว่าภาวะโลกร้อนดังกล่าวทำให้ช่างป่าจำเป็นที่ต้องหาแหล่งน้ำหรือที่พักอาศัยใหม่ ในการนี้เองทำให้โขลงช้างป่าที่มีแหล่งที่พักอาศัยเดิมอยู่ในเขตป่ารอยต่อห้าจังหวัด ต้องพากันอพยพเร่รอนแบบไร้เป้าหมาย กระทั่งเป็นเหตุสำคัญทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าขึ้นมาในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีหลายครั้ง อีกทั้งมีแนวโน้มว่าจะขยายพื้นที่ความขัดแย้งเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วย กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสชุมชนท่านหนึ่งที่ว่า

“ทุกวันนี้มันแปลกๆ แบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน เวลาร้อนก็ร้อนจับใจขนาดอยู่ในร่มยังร้อนจนแสบผิวหนัง ร้อนเหมือนถูกไฟลน เกิดมาในชีวิตป็นี่เกือบเจ็ดสิบปีแล้วไม่เคยเจออะไรแบบนี้ โบราณเรียกว่า ร้อนจนปลาตาย” (สมชาย ฐานทอง, สัมภาษณ์ 26 เมษายน 2564)

5.2.4 ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่มีผลต่อการเพิ่มจำนวนช้างป่า

ในประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่มีผลต่อการเพิ่มจำนวนช้างป่า จนกระทั่งพัฒนาไปจนทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างคนกับช้างป่าในเขตพื้นที่แก่งหางแมวนั้น ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบว่ามีอัตราการเพิ่มปริมาณของประชากรช้างมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้อาจมีผลมาจากการรณรงค์เรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ช้างของมูลนิธิต่าง ๆ ประกอบกับการประกาศใช้ราชบัญญัติการป้องกันแก้ไขการทารุณกรรมสัตว์ที่มีเจตนาารมณ์ ในการประกาศให้ผู้ครอบครองช้างโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมายต้องมีความผิดตามประมวลกฎหมายดังกล่าว จึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ช้างบางส่วนถูกปล่อยออกจากฟาร์มเลี้ยงสุป่าและจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาชีวิตคนกับช้างป่า มีข้อค้นพบที่ชี้ให้เห็นว่าช้างที่เคยถูกเลี้ยงอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นสัดส่วนเฉพาะเมื่อถูกปล่อยออกสู่ธรรมชาติแล้วจะไม่มีประสบการณ์ในการหากินในการดังกล่าวเมื่อเดินทางไปไหนแล้วเห็นพืชผักผลไม้ที่ความสูงเคยให้อาหารแก่ช้างช้างก็มักที่จะถือวิสาสะเข้าไปกินโดยไม่รู้ว่สิ่งที่กำลังจะทำอยู่นั้น เป็นการสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้ใดผู้หนึ่งหรือไม่อาจกล่าวได้ว่าการปล่อยช้างจากบ้านสู่ป่าก็ดี แนวคิดการอนุรักษ์ช้างไทยของมูลนิธิต่าง ๆ ก็ดี ทั้งหลายเหล่านี้ทำให้เกิดการขยายจำนวนของประชากรช้างและการแพร่ขยายพันธุ์ของช้างเพิ่มมากขึ้นในขณะที่แหล่งอาหารแหล่งที่อยู่อาศัยของช้างเท่าเดิมหรือลดน้อยลง กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของประชาชนชาวสวนที่ได้รับผลกระทบเกี่ยวกับการถูกบุกรุกจากช้างป่าท่านหนึ่งที่ว่า

“เท่าที่เห็นบางครั้งผมว่าเป็นช้างบ้านไม่ใช่ช้างป่า เพราะดูอุปนิสัยของช้างมีความเชื่องไม่ดุร้าย บางทีมีความรู้สึกว่าเจออาหารที่กินได้ยังกินไม่เป็นเลย นี่แสดงให้เห็นว่ามันถูกคนเลี้ยงดูมาตั้งแต่กำเนิดไม่ต่างอะไรกับนกบางชนิดที่คนนำมาใส่กรงเลี้ยงไว้ พอปล่อยสู่โลกภายนอกสัตว์เหล่านี้จะหากินไม่เป็น” (ถวัลย์ เจริญศรี, สัมภาษณ์ 25 เมษายน 2564)

กล่าวโดยสรุปแล้วการเพิ่มจำนวนของช้างป่ายังคงเป็นสาเหตุปัจจัยสำคัญที่มีความเชื่อมโยงกับการลดน้อยของแหล่งอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เพราะถ้าหากปริมาณของจำนวนประชากรช้างมีมากกว่าจำนวนแหล่งอาหารที่มีอยู่ก็สามารถสรุปได้ว่าช้างป่ายังคงจะเข้ามาถูกรานกัดกินพืชสวนผลไม้ รวมถึงการทำร้ายร่างกาย ชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านที่เข้าชดชววงต่อไป ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ผลการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการศึกษาสภาพภูมิอากาศโดยรวมของประเทศไทยที่มีมาแต่ในอดีตจะพบว่าประเทศไทยประกอบด้วยฤดูหลักสามฤดู ได้แก่ ฤดูร้อนฤดูหนาวและฤดูฝนซึ่งสภาพภูมิอากาศทั้งสามฤดูนั้นส่งผลก่อให้เกิดดุลยภาพทางธรรมชาติด้วย แต่จากการศึกษาปรากฏการณ์ด้านสภาพภูมิอากาศของประเทศไทยตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 เรื่อยมา พบความเปลี่ยนแปลงอันมีผลต่อความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องของฤดูกาลต่าง ๆ ที่สามารถรับรู้ได้โดยการใช้ประสบการณ์สัมผัสด้วยประสาททั้งห้าว่ามีการผิดแปลกไปจากเดิม ปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่ส่งผลกระทบต่อเฉพาะผู้คนเท่านั้นแต่ยังมีผลกระทบต่อบรรดาสัตว์ป่าและสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่รวมกันในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหวามแควนี้ด้วย (สมชาย ฐานทอง, สัมภาษณ์ 30 เมษายน 2564)

นอกจากนี้แล้ว ผลการศึกษาได้รับจากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมจากชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแก่งหวามแควมาเป็นระยะเวลาช้านาน มีผลการศึกษาที่สามารถนำมาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบได้ว่าตั้งแต่เดิมแก่งหวามแควมีสภาพพื้นที่เป็นป่าที่สมบูรณ์สภาพพื้นดินเหมาะกับการเพาะปลูกเนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มและเป็นภูเขาที่สลับซับซ้อน เนื่องจากนี้แล้วภายใต้ความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติยังมีน้ำตกพลุนนอกจากนี้แล้วสถานที่บางแห่งพื้นดินเป็นที่ราบสูง เหมาะแก่การทำเกษตร ทำสวนทำไร่และเลี้ยงสัตว์ด้วยจุดแข็งด้านสภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วนี้ ทำให้ภาพทางเศรษฐกิจในอดีตของตำบลพวา เต็มไปด้วยความมั่งคั่งของทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ต่อมาเมื่อชาวบ้านหันไปใช้แนวความคิดการผลิตแบบทุนนิยมควบคู่กับการดำเนินชีวิตแบบบริโภคนิยมมีผลทำให้เกิดกระบวนการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอยและการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง ยางพารา เป็นต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวถูกซ้ำเติมจากสภาพการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ ภาวะโลกร้อน เป็นต้น กรณีดังที่ว่านี้ส่งผลกระทบต่อรวมทั้งชาวบ้านที่อยู่อาศัยและสัตว์ที่อยู่ในป่า เช่น ช้างป่า จากการศึกษาถึงอุปนิสัยของช้างป่าด้วยการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่อยู่อาศัยในตำบลพวามาเป็นเวลาช้านานท่านหนึ่ง มีข้อค้นพบว่าอุปนิสัยของช้างประการหนึ่ง คือหากประสบกับสภาวะอากาศร้อนอบอ้าวจะมีผลทำให้ช้างป่าหงุดหงิดและแสดงนิสัยดุร้าย พฤติกรรมดังกล่าวสามารถทำร้ายถึงชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงได้ ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ท่านหนึ่งที่ว่า

“ช้างเป็นสัตว์ใหญ่เมื่อพบกับอากาศที่ร้อนอบอ้าว มีโอกาสที่จะหงุดหงิดง่ายเกิดความดุร้ายเปรียบได้เหมือนคนเวลาเราร้อนเรายังอารมณ์เสียเลย แต่ช้างเวลามันอารมณ์เสียเราพูดกับมันไม่รู้เรื่องต้องหนีให้ไกลเป็นการดีที่สุด” (สมชาย ฐานทอง, สัมภาษณ์ 26 เมษายน 2564)

บทที่ 6

ตัวแบบว่าด้วยการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ตามแนวคิดศาสตร์พระราช

ในการนำเสนอตัวแบบว่าด้วยการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิด ศาสตร์พระราชในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีนั้น ซึ่งในที่นี้ถือได้ว่าเป็นตัวแบบ ในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าของจังหวัดจันทบุรี หรือ จันทบุรีโมเดล ที่สามารถนำไปใช้ ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ผู้วิจัยเห็นว่าการที่จะสามารถนำเสนอตัวแบบ ที่ควรจะเป็นดังกล่าวไปใช้ได้อย่างสมเหตุสมผล จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาข้อมูลใน 3 ขั้นตอน ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริงเชิงประจักษ์ที่มีความสอดคล้องกับบริบทของอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ได้แก่ ขั้นตอนที่หนึ่ง การถอดบทเรียนในการดำเนินโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี หมายถึง การถอดบทเรียน ที่เป็นการสืบทอดโครงการศาสตร์พระราชซึ่งเคยมีการนำไปปฏิบัติมาแล้ว การถอดบทเรียน ในการดำเนินโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เพื่อเป็นการสืบทอดโครงการศาสตร์พระราชามาที่อำเภอแก่งหางแมว ซึ่งอาจจะมึ จุดอ่อนจุดแข็งที่อาจจะไม่มีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่จริง ขั้นตอนที่สอง การวิพากษ์ การดำเนินงานโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เพื่อชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อน จุดแข็งและช่องว่างที่ยังคงเป็นปัญหาในเชิงการนำนโยบายไปปฏิบัติ เนื่องจากอำเภอแก่งหางแมว มีความหลากหลายทางภูมิโนเวศน์ และขั้นตอนที่สาม การเสนอแนะตัวแบบการจัดการในการอยู่ ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราช หมายถึง การประยุกต์องค์ความรู้ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ กล่าวคือ การนำเอาความรู้เกี่ยวกับแนวคิดศาสตร์พระราชาที่มีอยู่เดิมมา ผสมผสานเข้ากับข้อเสนอแนะจากการวิจัยเพื่อเติมเต็มจุดอ่อน โดยคาดหวังว่าจะสามารถนำไปสู่การ กำหนดตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชที่ควรจะเป็น ซึ่งมีผลต่อการนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้นที่ผู้วิจัยเรียกว่า “จันทบุรีโมเดล” ทั้งนี้เพราะในเขต พื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่ามากที่สุดและเป็น ระยะเวลายาวนานที่สุดในจังหวัดจันทบุรี ดังนั้น ในบทที่ 6 นี้ ผู้วิจัยจะแบ่งหัวข้อย่อยออกเป็น 3 หัวข้อ ตามลำดับของเนื้อหา ดังนี้

- 6.1 การถอดบทเรียนในการดำเนินโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
- 6.2 การวิพากษ์การดำเนินงานโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบล พวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
- 6.3 การเสนอแนะตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิด ศาสตร์พระราช

6.1 การถอดบทเรียนในการดำเนินโครงการพัชรสุธาคชานุกรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี

โครงการพัชรสุธาคชานุกรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2562 โดยที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับโครงการอนุรักษ์ช้างป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ในภาคตะวันออกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานชื่อโครงการอนุรักษ์ช้างป่ารอยต่อ 5 จังหวัดในภาคตะวันออก ว่า “โครงการพัชรสุธาคชานุกรักษ์” ซึ่งแปลว่า “น้ำทิพย์รักษาช้างให้แข็งแรงยืนยงดุจเพชร” ตามพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการอนุรักษ์ช้างป่า รอยต่อ 5 จังหวัดในภาคตะวันออก เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2562 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 29 สิงหาคม 2562) โดยมีพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา พัชรสุธาพิมลลักษณ พระบรมราชินี ทรงเป็นองค์ประธานที่ปรึกษา สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร มหาวัชรราชธิดา เป็นองค์ประธานกรรมการ ปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นกรรมการ และกรรมการอื่น ๆ อีก รวมจำนวน 35 คน

สำหรับการวางกรอบแนวคิดการดำเนินงานของโครงการพัชรสุธาคชานุกรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี เริ่มต้นด้วยแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาช้างป่าพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก พื้นที่จังหวัดจันทบุรี หลังจากนั้นได้มีการจัดประชุมเตรียมความพร้อมก่อนลงพื้นที่ปฏิบัติงานเมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2563 ณ ห้องประชุม 5002 กรมการพัฒนาชุมชน โดยผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน ได้ชี้แจงทำความเข้าใจในถึงความสำคัญของโครงการ บทบาทหน้าที่ของคณะทำงานทุกคน และมอบหมายภารกิจให้ คณะทำงานไปปฏิบัติงานพื้นที่อำเภอกำแพงแสน ซึ่งมีหมู่บ้านได้รับผลกระทบจำนวน 33 หมู่บ้าน ใน 5 ตำบล ในระยะแรกให้ขับเคลื่อนดำเนินการในหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการพัฒนาหมู่บ้านอนุรักษ์ช้างตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สนับสนุนการดำเนินงาน “หมู่บ้านคชานุกรักษ์” จำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 3 (หมู่นาร่อง) หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 7 ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี

การประชุมของคณะทำงานดังกล่าวมีการวางแผนการดำเนินงาน โดยอาศัยความเชื่อมโยงระหว่างแผนแม่บทและประเด็นการพัฒนาเป็นหลัก มีการกำหนดแผนการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาช้างป่าพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี (ด้านที่ 3 การจัดการพื้นที่ชุมชน) เพื่อให้สอดคล้องกับแผนแม่บท สร้างความสมดุลระหว่างคนและช้าง เมื่อพิจารณาแผนการขับเคลื่อนด้านที่ 3 ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ชุมชน ประกอบไปด้วย 4 กลยุทธ์หลัก ได้แก่ การสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชน การปรับเปลี่ยนอาชีพและพัฒนาอาชีพ การสร้างระบบการเฝ้าระวัง ป้องกัน และการเตือนภัยให้กับชุมชนและสร้างระบบเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับประเด็นการพัฒนาของกรมการพัฒนาชุมชนและจังหวัด

จันทบุรี โดยกำหนดผลผลิตการขับเคลื่อนงานการแก้ไขปัญหาลำพำพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จังหวัดจันทบุรี ไว้ทั้งหมด 3 ผลผลิต ได้แก่

1. การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิต
2. การส่งเสริมความรู้และความเข้าใจในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนและช้าง
3. การพัฒนาอาชีพ/การส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อสร้างรายได้

สำหรับการศึกษาบริบทของชุมชนที่ดำเนินโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ เมื่อพิจารณาในมิติสภาพสังคมและเศรษฐกิจของบ้านแก่งหางแมว ซึ่งได้รับผลกระทบอย่างกว้างขวางจากปัญหาลำพำสามารถสรุปได้ ดังนี้

1. การศึกษาด้านสภาพภูมิประเทศ การปกครอง วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ

บ้านแก่งหางแมว หมู่ 3 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว ห่างจากที่ว่าการอำเภอแก่งหางแมว 25 กิโลเมตร และห่างจากศาลากลางจังหวัดจันทบุรี 100 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขา พื้นที่ทั้งหมด 15,000 ไร่ มีคลองขนาดใหญ่ 2 สาย คือ คลองพวาพลู และ คลองพวาใหญ่ ฝายน้ำล้น 3 แห่ง คือ ฝายคลองบุญยั้ง ฝายกลุ่มส่วย และฝายหลังโรงเรียนบ้านแก่งหางแมว มีครัวเรือน จำนวน 320 ครัวเรือน ประชากร 1,199 คน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ (99%) และศาสนาอิสลาม (1%) แบ่งพื้นที่การปกครอง เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มป้อมมะนาว กลุ่มเนินจำปา และกลุ่มส่วย

สำหรับกลุ่มส่วยเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดเรียกตามเชื้อชาติ “ส่วย” โดยเป็นกลุ่มคนแรก ๆ ที่อพยพเข้าพื้นที่ตำบลพวา มาจากจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ ตั้งแต่ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2512 และ ตามมาด้วยกลุ่มคนจากพื้นที่ในจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดใกล้เคียง รวมถึงส่วนหนึ่งมาจากจังหวัดสุพรรณบุรี งานประเพณีของหมู่บ้าน เช่น งานทำบุญปีใหม่ งานบุญกลางบ้าน เทศกาลตรุษจีน ทำบุญตักบาตรวันสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา วันแม่ (กองทุนแม่ของแผ่นดิน) เป็นต้น ส่วนประเพณีชุมชน ได้แก่ ผู้นำทางศาสนา จักสาน หมอดิน สมุนไพร แปรรูปไม้เฟอร์นิเจอร์ เลี้ยงสัตว์ และเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

2. การศึกษาด้านเศรษฐกิจ

อาชีพดั้งเดิมของคนหมู่บ้านแก่งหางแมว คือ ปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพด ข้าวไร่ และตัดไม้ จากนั้นจึงเปลี่ยนมาทำพืชสวน ระยะต่อมาได้หันมาปลูกยางพาราขึ้นและทำกันครบวงจรคือการขายน้ำยางตลอดจนรีดเป็นแผ่นยางเพื่อจำหน่ายทำให้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจ แต่ในปัจจุบันราคายางตกต่ำลงประกอบกับกระบวนการทำยางแผ่นต้องใช้ระยะเวลาและแรงงานทำให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนมาเป็นขายน้ำยางสด และขึ้นยางเพียงอย่างเดียว และส่วนหนึ่งกลับไปปลูกพืชสวน เช่น ทูเรียน มังคุด ลองกอง ลำไย กล้วย โดยคิดเป็นสัดส่วนสวนยางพาราต่อสวนผลไม้ที่ 80 ต่อ 20

อาชีพเสริม ได้แก่ จักสาน ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ปลูกพืชสมุนไพร เลี้ยงสัตว์ (กบ ไก่ เป็ด ปลา หมู) เป็นต้น นอกจากนี้ ชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มส่วยยังมีอาชีพเก็บลูกสำรองขาย ในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายนของทุกปี และทำน้ำสำรองไว้รับประทานกันเองภายในครอบครัว

แหล่งทุนในหมู่บ้าน ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต สัจจะออมทรัพย์ กองทุนแม่ของแผ่นดิน ธนาคารพาณิชย์ (ธ.ก.ส.) และกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี เป็นต้น ส่วนกลุ่มเศรษฐกิจในชุมชน ได้แก่

1. กลุ่มสมาชิกหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง	จำนวนสมาชิก	50 คน
2. กลุ่มเกษตรแปลงใหญ่ (ยางพารา)	จำนวนสมาชิก	31 คน
3. กลุ่มผลิตน้ำดื่มจำหน่าย	จำนวนสมาชิก	52 คน
และ 4. กลุ่มจักสาน (กลุ่มส่วย)	จำนวนสมาชิก	ไม่แน่ชัด

3. การศึกษาด้านทัศนคติของคนที่มาต่อข้างป่า

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านแก่งหางแมว สามารถสรุปจำแนกทัศนคติของคนในชุมชนที่มีต่อข้างป่า ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

3.1 กลุ่มที่เข้าใจพฤติกรรมของข้างป่า โดยไม่ได้มีความรู้สึกโกรธหรือเกลียดข้าง และปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันได้ โดยการหันไปปลูกพืชที่ข้างไม่กิน หรือปลูกพืชในพื้นที่เล็ก ๆ ที่จัดไว้เฉพาะสำหรับให้ข้างกิน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มใหญ่ในหมู่บ้าน นำโดยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ชุตรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) และสมาชิกในหมู่บ้านส่วนใหญ่

3.2 กลุ่มที่ไม่ได้โกรธหรือเกลียดข้างป่า แต่ไม่ได้ปรับตัวเอง รอคอยความช่วยเหลือจากทางการ ผู้นำหมู่บ้าน หรือ ชรบ. เมื่อประสบภัยจากข้าง

3.3 กลุ่มที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อข้าง พบว่ามีเพียงชาวบ้านไม่กี่รายเท่านั้น

4. การศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และพฤติกรรมของข้างป่าในพื้นที่ พบว่าชาวบ้านเริ่มเห็นข้างป่าฝูงแรกทีออกมากินนอกเขตป่า และทำลายพืชผลทางการเกษตร เมื่อปี พ.ศ. 2548 ทำให้ชาวบ้านเริ่มประสบกับปัญหาข้างป่าเรื่อยมาจนกระทั่ง ประมาณปี พ.ศ. 2557-2558 ปัญหาดังกล่าวมีความรุนแรงขึ้น พบความถี่ของข้างออกมากินและทำลายพืชผลทางการเกษตรมากขึ้น โดยประมาณการจำนวนข้างป่า 120 ตัว เกิดการโต้ตอบและเอาคืนทั้งคนและข้าง ทำให้มีความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ปัจจุบันปัญหาข้างป่าไม่ใช่ปัญหาหลักของคนในพื้นที่ แต่ปัญหาก็ยังเล็งที่ทุกครัวเรือนมีความวิตกกังวล เพราะพืชเศรษฐกิจทุกชนิดที่ปลูกล้วนต้องใช้น้ำ รวมไปถึงการทำแปลงผักสวนครัวที่ไม่มีน้ำจะรด อย่างไรก็ตามชาวบ้านคาดว่าเมื่อการสร้างอ่างเก็บน้ำพวาใหญ่เสร็จสิ้นลง ปัญหาเรื่องน้ำจะหมดไป แต่ในขณะเดียวกันมีชาวบ้านบางคนให้ความเห็นว่าพื้นที่ที่อยู่อาศัยของข้างป่าก็จะลดลงเช่นกันมีความเป็นไปได้ว่าในอนาคตปัญหาข้างป่าจะทวีความรุนแรงขึ้น

5. การศึกษาด้านการแก้ไขปัญหา (การผลักดันข้างป่า) โดยชุมชน พบว่า แต่เดิมนั้นชาวบ้านจะใช้ระเบิดปิงปอง ใช้เสียงยิงปืน หรือการส่องไฟขับไล่ข้างป่าให้ออกจากพื้นที่ ส่งผลให้ข้างป่าหายไปจากหมู่บ้านได้ประมาณ 5 ปี จนถึงปี 2558 ข้างป่าจึงได้กลับเข้ามาในพื้นที่หมู่บ้านอีกครั้ง เมื่อชาวบ้านพบเห็นข้างส่วนใหญ่จะใช้วิธีการแจ้งผู้นำหมู่บ้าน ชุตรักษาความปลอดภัยประจำหมู่บ้าน (ชรบ.) เพื่อติดตามและเฝ้าระวังไม่ให้เกิดการทำร้ายข้าง-คน รวมถึงควบคุมเส้นทางความเสี่ยงไม่ให้ข้างเดินทางในพื้นที่เสี่ยง เช่น ชุมชน หรือพื้นที่ที่เป็นอันตรายต่อข้าง รวมถึงควบคุมป้องกันคนให้เดินทางอย่างปลอดภัย ทั้งนี้ผู้นำหมู่บ้านจะประสานไปยังเจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เพื่อรับทราบและร่วมกันติดตามและเฝ้าระวังข้างป่า

ทั้งนี้ในปัจจุบันชุตรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน และอาสาสมัครผลักดันข้างป่า ใช้วิธีผลักดันข้างป่าออกนอกพื้นที่หมู่บ้านด้วยการตีเกราะเคาะไม้ เพื่อใช้เสียงผลักดันข้างป่าให้ออกจากพื้นที่ การส่งเสริมให้ครัวเรือน และประชาชนในหมู่บ้านไม่ปลูกพืชที่เป็นอาหารข้าง รวมถึงการส่งเสริมอาชีพอื่น ๆ เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน

นอกจากนี้ ชุตรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) และอาสาสมัครผลักดันช้าง มีการประสานงานระหว่างพื้นที่หมู่บ้านอื่น ๆ ภายในตำบล เพื่อแจ้งข่าวการผลักดันช้างเข้าป่าระหว่างหมู่บ้านนั้น ๆ หรือการประสานงานในลักษณะเครือข่ายตำบลเพื่อร่วมแรง ร่วมใจ ช่วยเหลือซึ่งกัน และกันในการผลักดันช้างป่าให้ไปอยู่ในสถานที่ที่กำหนดไว้ร่วมกัน รูปแบบของการทำงานในลักษณะเครือข่ายของชุตรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) ทั้งตำบล ที่ร่วมมือกันในการเฝ้าระวัง เตือนภัย และไล่ฝูงช้างป่าออกนอกพื้นที่เกษตรกรรม เป็นวิธีการที่ชาวตำบลพวาทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6. การศึกษาด้านการเยียวยา สำหรับสวัสดิการคุ้มครองภัยจากช้างป่าบ้านแก่งหางแมว พบว่าได้จัดให้มีสวัสดิการของหมู่บ้าน ได้แก่ การทำประกันภัยที่เกิดจากช้างป่า (ประกันหมู่) หากได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตจะได้รับเงินชดเชย จำนวน 100,000 บาท นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้าน ที่ได้รับความเสียหายจากการทำลายผลผลิตทางการเกษตร และเดินทางไปขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานในระดับอำเภอมีขั้นตอนที่ยุ่งยากและใช้เวลานาน หากได้รับความเสียหายไม่มากชาวบ้าน จะเลือกไม่ขอรับความช่วยเหลือ หรือเลือกที่จะขอความช่วยเหลือจากเทศบาลตำบลพวาที่ได้ ตั้งงบประมาณสำหรับช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า

7. การศึกษาด้านพฤติกรรมกรรมการหากินและที่อาศัยของช้าง พบว่า ฝูงช้างป่าได้ลดขนาดลง เหลือฝูงละ 20-30 ตัว แต่มีพื้นที่การหากินกระจายในวงกว้าง ช้างฝูงใหญ่อาศัยพื้นที่ทุ่งหญ้าและ แหล่งน้ำ ในพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำคลองประแกตและ ช่องเขาแหลม เขตรอยต่อของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ ป่าเขาอ่างฤๅไน กับหมู่บ้านเนินจำปา หมู่ 3 ตำบลพวา

เส้นทางการเดินของช้างเริ่มจากอ่างเก็บน้ำคลองประแกตมาบ้านวังอีแอ่น หมู่ 8 บ้านเขาฉ่อง หมู่ 5 แล้วเข้าเขตพื้นที่บ้านเนินจำปา มาพักบริเวณป่าชุมชนหลังวัดเนินจำปา ซึ่งจะอาศัยอยู่ ประมาณ 2-3 วัน และจะเดินไปพื้นที่ติดต่อบ้านหนองมะค่า หมู่ 2 และบ้านคลอง หินเพลิง หมู่ 7 ตำบลพวา และเดินทางต่อไปตามแนวเขตอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง ติดต่อกับ พื้นที่ตำบลเขาวงกต อำเภอแก่งหางแมว ครบวงรอบการหากิน ประมาณ 12-15 เดือน โดยประมาณ ก็จะวนกลับมาหากินในเส้นทางเดิม สำหรับช้างป่าจะมีการแยกเป็นฝูงย่อยเพื่อออกหากิน โดยจำแนก ช้างป่าได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

ประเภทที่ 1 ช้างถิ่น ที่จะอาศัยอยู่บริเวณชายป่าไม่ห่างจากพื้นที่ชุมชนนักที่จะลงมาหา อาหารกินอยู่เสมอแต่ไม่มีพฤติกรรมทำร้ายคน ลักษณะนิสัยเป็นมิตร ปรับตัวเข้ากับคน ไม่ทำร้ายคน

ประเภทที่ 2 ช้างฝูง หรือ ช้างจร มีพฤติกรรมดุร้าย ไม่เป็นมิตร มีพฤติกรรมหัก ทำลาย ต้นไม้ ผลผลิตพืชสวน บางตัวถึงกับกินยอดใบยางพารา ไม่กลัวคน ไม่หนีคน และบางตัวมีความดุร้าย มากขึ้น สันนิษฐานว่ามาจากความเครียด หรือ โดนไล่ โดนทำร้ายมาจากที่อื่นจึงเข้าทำร้ายคน ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อชีวิตและทรัพย์สิน พืชผลทางการเกษตรเสียหาย ซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลัก ของประชาชนถูกทำลาย และไม่ได้รับการชดเชยที่เป็นธรรมด้วยข้อจำกัดด้านกฎ ระเบียบ จึงเป็น สาเหตุของความไม่พอใจของประชาชนต่อช้างป่า และอาจจะไม่พอใจต่อเจ้าหน้าที่ส่วนหนึ่ง

พฤติกรรมของช้างป่าจะออกมาช่วงค่ำเพื่อหากินพืชอาหารและลงเล่นน้ำในสระ หรือแหล่งน้ำของชาวบ้าน ไม่มีพฤติกรรมดุร้าย แต่ถ้าลูกช้างจะซุกซนและชอบเข้าหาแสงไฟของ คนทำงาน กรีดยางในช่วงกลางคืน และชอบเด็ดทำลายผลไม้ รวมถึงเล่นเครื่องมือ อุปกรณ์การเกษตร และวัสดุแปลกปลอมที่อยู่ในไร่สวนและพื้นที่ชุมชน โดยน้อมนำพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระ

พระบรมชนกชาติเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ได้พระราชทานเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2542 ความว่า “...ช้างป่าควรอยู่ในป่าเพียงแต่ต้องทำให้ป่านั้นมีอาหารช้างเพียงพอ การปฏิบัติคือ ให้ไปสร้างอาหารช้างในป่าเป็นแปลงเล็ก ๆ และกระจาย กรณีช้างป่าออกมาที่ชายป่า ต้องให้ความปลอดภัยกับช้างป่า...” เป็นแนวทางการแก้ปัญหาด้วยการฟื้นฟู สร้างความสมบูรณ์ให้กับผืนป่า ใช้วิธีการปลูกป่าแบบไม่ต้องปลูก คือให้ผืนป่าฟื้นตัวตามธรรมชาติ ที่สำคัญคือต้องสร้างแหล่งน้ำแหล่งอาหารให้กับช้างป่า สัตว์ป่า ไม่ว่าจะเป็นการสร้างโปงเทียมปลูกพืชอาหารสัตว์ แหล่งน้ำของสัตว์ถือเป็นจุดเริ่มต้นให้ทุกหน่วยงานน้อมนำพระราชดำริ ร่วมกันจัดการปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าอย่างเป็นรูปธรรม (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2551)

สำหรับการถอดบทเรียนในการดำเนินโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีนี้ ผู้วิจัยจะมีการนำเสนอผลการถอดบทเรียนที่เป็น การขับเคลื่อนกิจกรรม รวม 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. ขั้นตอนการก่อเกิดโครงการ โครงการโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่ประชาชนในเขตพื้นที่ อำเภอแก่งหางแมว ได้รับผลกระทบและความเสียหายจากปัญหาการบุกรุกของช้างป่า ดังนั้น ประชาชนที่ได้รับผลกระทบดังกล่าวจึงได้มีการร้องขอความช่วยเหลือไปยังหน่วยงานราชการหลาย แห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักอัยการคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมาย และการบังคับคดี จังหวัดระยอง จากนั้นจึงได้ติดตามข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาช้างป่าออกหากินนอกพื้นที่ และความเสียหายของประชาชนในพื้นที่อำเภอเขาชะเมาจากอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง ทำให้ทราบว่า ช้างป่าที่ลงมาหากินนอกเขตโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งจะเข้าไปหากินในเขตตำบลเขาน้อย ตำบลห้วยทับมอญ และตำบลน้ำเป็น จังหวัดระยอง ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมได้รับความเสียหาย บางครั้ง ทำร้ายประชาชนได้รับบาดเจ็บ ในกรณีที่ทรัพย์สินของประชาชนเสียหาย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จะใช้งบประมาณของแต่ละท้องถิ่นเยียวยาแก่ประชาชนที่อยู่ในเขตความรับผิดชอบ แต่ถ้าหากเป็น ความเสียหายต่อร่างกาย จะได้รับความช่วยเหลือจากกองทุนผู้ประสบภัยจากช้างป่าอำเภอเขาชะเมา นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจเพื่อติดตามเฝ้าระวังช้างป่าในระดับตำบล และระดับอำเภอ พร้อมจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ถึงเส้นทางที่อยู่อาศัย หรือพบช้างป่า ออกมาปรากฏรวมทั้งให้ความรู้กับเกษตรกร มุ่งเน้นให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกพืชที่ไม่เป็นอาหาร ของช้างป่า พร้อมทั้งสร้างความเข้าใจในพฤติกรรมของช้างป่า และร่วมกันสำรวจประชากรช้างป่า และเส้นทางหากินของช้างป่าเพื่อวางแผนเชิงพื้นที่ สร้างแหล่งน้ำแหล่งอาหารให้กับช้างป่า

หลังจากลงพื้นที่สำรวจปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างดังกล่าวอย่างรอบด้านแล้ว สำนักงานอัยการคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายและการบังคับคดีจังหวัดระยอง มีหนังสือ เรียน ดร.รอยล จิตรดอน ที่ปรึกษาสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในขณะที่เรื่องขอรับคำปรึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาช้างป่า ในระดับพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว และอำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง เพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ได้รับ ความเดือดร้อน เมื่อวันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2560 และสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การ มหาชน) มีหนังสือโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ฯ เรียนอัยการจังหวัดคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือ ทางกฎหมายและการบังคับคดีจังหวัดระยอง ขออนุญาตเข้ามาประเมินหาข้อสรุป เพื่อหา

แนวทางแก้ไขปัญหากรณีดังกล่าว โดยขอเสนอที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องแหล่งน้ำของช้างป่าเป็นลำดับแรก จากนั้น สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) มีหนังสือเรียนอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา และได้ข้อสรุปว่าปี พ.ศ. 2561 จะเริ่มดำเนินงานในพื้นที่นาร่องบริเวณรอยต่อระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง จังหวัดระยอง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยการฟื้นฟูแหล่งอาหาร โป่งดิน แหล่งน้ำ ทุ่งหญ้า ให้กับช้างป่า

ในการศึกษาแสวงหาข้อเท็จจริงถึงสภาพปัญหานั้น พบว่าพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก เป็นป่าขนาดใหญ่มีพื้นที่รวม 1,363,323.05 ไร่ หรือ 2,181.32 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมจังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดชลบุรี และจังหวัดสระแก้ว ประกอบด้วย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาวอุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้น อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ และอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวงที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ และสัตว์ป่านานาพันธุ์ และเป็นป่ารอยต่อระหว่างระบบนิเวศภาคกลางกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงมีความหลากหลายทางชีวภาพ และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่ากว่า 600 ชนิด โดยเฉพาะสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ ปัจจุบันมีช้างป่าประมาณ 400-450 ตัว จากที่เคยมีปรากฏอยู่ระหว่าง 40-60 ตัว ในช่วง พ.ศ. 2520 และเป็นกลุ่มที่มีอัตราการเพิ่มประชากรช้างป่าสูงที่สุดในประเทศไทย คือร้อยละ 8.2 ต่อปี โดยเฉพาะในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เนื่องจากสภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นป่าดิบที่ราบต่ำ เหมาะกับการเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของช้างป่า ประกอบกับการอพยพคนออกจากพื้นที่ใจกลางป่า ทำให้พื้นที่การเกษตรที่ถูกปล่อยทิ้งกลายเป็นทุ่งหญ้าที่เป็นแหล่งอาหารสำคัญของสัตว์กินพืชโดยเฉพาะช้างป่า นอกจากนี้ ช้างป่ายังปราศจากสัตว์ผู้ล่าขนาดใหญ่ในธรรมชาติ เช่น เสือโคร่ง รวมไปถึงการป้องกันและปราบปรามการล่าสัตว์ของเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย ปัจจุบันพบว่าประชากรช้างป่าบางกลุ่มได้ออกหากินนอกพื้นที่ป่าเนื่องจากในป่ามีอาหารของช้างป่าไม่เพียงพอ ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่ารุนแรง มีการสูญเสียทั้งชีวิตคน ช้างป่า และพืชผลทางการเกษตร (กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่าสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2560)

ปัญหาช้างป่าในพื้นที่กลุ่มป่าตะวันออก ที่ครอบคลุมพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดชลบุรี และจังหวัดสระแก้ว พื้นที่รวม 1,363,323.05 ไร่ หรือ 2,181.32 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาวอุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้น อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ และอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าบริเวณที่เหมาะสมในการเป็นต้นแบบการของการดำเนินงานอยู่ร่วมกันระหว่างคนและช้างป่าอย่างสมดุล คือ บริเวณอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง จังหวัดระยอง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จังหวัดฉะเชิงเทรา ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะกรรมการโครงการและพระราชทานชื่อว่า “โครงการพัชรสุธาชานูรักษ์” มีความหมายว่า น้ำทิพย์รักษาช้างให้แข็งแรงยืนยงดุจเพชร โดยมีวัตถุประสงค์การดำเนินงานเพื่อสืบสาน รักษา ต่อยอด แนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี

พื้นที่หลวง ในการแก้ไขปัญหการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า รวมทั้งการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงใต้

- 1) เพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า ให้มีความอุดมสมบูรณ์
- 2) เพื่อให้คนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติโดยมีความสมดุลของระบบนิเวศ
- 3) เพื่อพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของชุมชน

2. ขั้นตอนการดำเนินโครงการ เป้าหมายในการดำเนินงานตามตัวแบบการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าแบบสมานฉันท์นั้น ได้มีการแบ่งระยะการทำงานออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว คือ ระยะสั้น เป็นการบูรณาการให้เกิดแผนภาพรวมอนุรักษ์และพัฒนาของพื้นที่ร่วมกัน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนแผนการดำเนินงาน สามารถเลือกพื้นที่ตัวอย่างความสำเร็จจัดการปัญหา เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนและช้าง มีการก่อตั้งเครือข่ายภาคประชาชนอนุรักษ์ช้าง และกลุ่มอาสาสมัครทำงานร่วมกัน ขณะที่ระยะกลาง ได้มีการวางมาตรการระบบจัดการปัญหาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนและช้าง ที่สามารถขยายผลความสำเร็จอย่างต่อเนื่องได้ และ ในระยะยาว ได้มีการกำหนดระบบติดตาม ประเมินจัดการปัญหาเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้าง รวมไปถึงการสร้างแนวทางพัฒนาจัดการปัญหาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคน และช้างอย่างยั่งยืน

ส่วนการดำเนินงานฟื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่า ในปี พ.ศ. 2561-2562 และ ปี พ.ศ. 2563 มีการดำเนินงาน ประกอบไปด้วย ปี พ.ศ. 2561-2562 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เริ่มดำเนินงานฟื้นฟูแหล่งอาหาร โป่งดิน แหล่งน้ำ พุงหญ้า ให้กับช้างป่า บริเวณอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง เป็นพื้นที่นำร่อง และได้เริ่มดำเนินงานบางส่วนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และบริเวณแนวเชื่อมต่อระบบนิเวศระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง พื้นที่อำเภอแก่งหางแมว เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา-ทุ่งควายกิน เพื่อขยายผลการดำเนินงาน ต่อมาในปี พ.ศ. 2563 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผนดำเนินงานในพื้นที่อื่น ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว อุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้น อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเครื่องห้วยเฉลิมพระเกียรติ สำหรับพื้นที่ดำเนินการดังกล่าวนี้ สามารถพิจารณาได้จากภาพที่ 6.1

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ในการดำเนินการภาคปฏิบัตินั้น ได้มีการดำเนินการเชื่อมโยงต่อเนื่องกันใน 5 พื้นที่ ได้แก่

1. พื้นที่นาร่องเรื่อง การฟื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่าอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง
2. พื้นที่ขยายผลเรื่อง การฟื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่า
3. พื้นที่ขยายผลแนวกันชน ลุ่มน้ำคลองประแกตและพื้นที่โดยรอบ
4. พื้นที่นาร่องการดำเนินงานเฝ้าระวัง ติดตาม การเคลื่อนตัวของช้างศูนย์ปฏิบัติการคชานุรักษ์ อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง
5. พื้นที่ชุมชน นาร่อง หมู่บ้าน “คชานุรักษ์” จากผู้แทนรอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก ดังนี้

1. พื้นที่นาร่อง เรื่อง ฟื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่าอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง ดังตารางที่ 6.1

ตารางที่ 6.1 แสดงกิจกรรมการดำเนินงานฟื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่าอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง

แผนงาน	2561-2562	2563
1. ปรับปรุงแหล่งน้ำเดิม	-	จำนวน 1 แห่ง
2. สร้างแหล่งน้ำใหม่	จำนวน 4 แห่ง	จำนวน 2 แห่ง
3. จัดทำทุ่งหญ้าอาหารสัตว์	จำนวน 20 ไร่	จำนวน 7 ไร่
4. ปรับเปลี่ยนพันธุ์หญ้าในแปลงหญ้าเดิม	-	จำนวน 10 ไร่
5. สร้างโป่งเทียม	จำนวน 73 แห่ง	-
6. สร้างฝายชะลอน้ำ	จำนวน 7 ฝาย	-
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	แหล่งอาหารช้างและสัตว์ป่าครอบคลุมพื้นที่ 27 ไร่	แหล่งอาหารช้างและสัตว์ป่าครอบคลุมพื้นที่ 17 ไร่

สำหรับพื้นที่ดำเนินการพื้นที่นาร่องเรื่อง การฟื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่าอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวงดังกล่าวนี้ สามารถพิจารณาได้จากภาพที่ 6.2

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

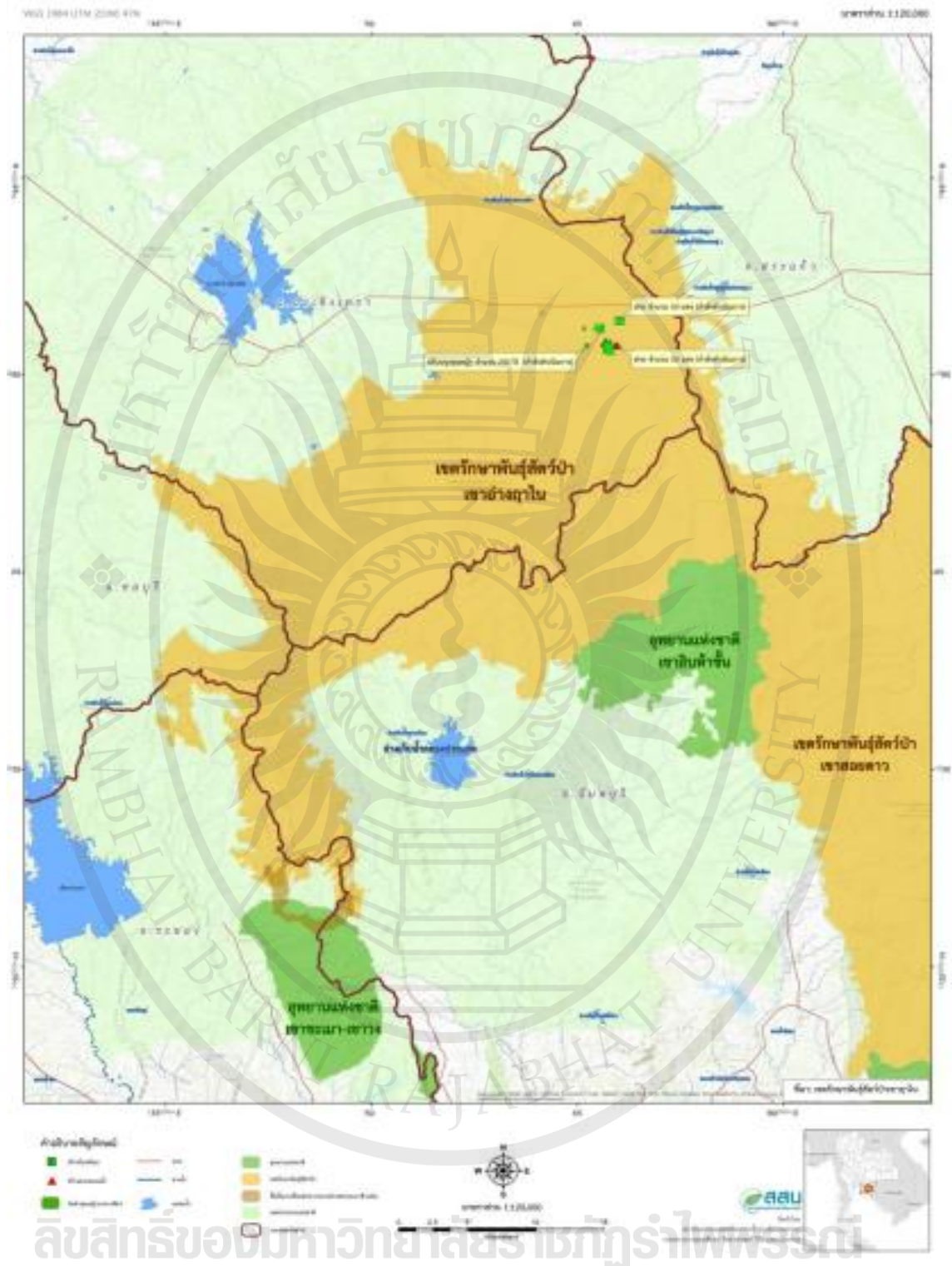
2. พื้นที่ขยายผล เรื่อง พื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ดังตารางที่ 6.2

ตารางที่ 6.2 แสดงกิจกรรมพื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

แผนงาน	2561 - 2562	2563
1. ปรับปรุงแหล่งน้ำเดิม	-	จำนวน 10 แห่ง
2. ปรับปรุงทุ่งหญ้าอาหารสัตว์ แห่งใหม่	จำนวน 250 ไร่	จำนวน 1,200 แห่ง
3. ปรับปรุงพื้นที่ป่าปลูกเพื่อเป็นแหล่ง อาหารสัตว์	-	จำนวน 1,875 ไร่
4. ปลูกพืชอาหารช้าง	-	จำนวน 500 ไร่
5. สร้างโปงเทียม	จำนวน 50 แห่ง	จำนวน 20 แห่ง
6. สร้างฝายชะลอน้ำ	จำนวน 20 แห่ง	-
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	แหล่งอาหารช้าง และสัตว์ป่า ครอบคลุมพื้นที่ 250 ไร่	แหล่งอาหารช้างและสัตว์ป่า ครอบคลุมพื้นที่ 3,575 ไร่

ในส่วนของพื้นที่ดำเนินการพื้นที่ขยายผล เรื่อง พื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนดังกล่าวนี้ สามารถพิจารณาได้จากภาพที่ 6.3

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 6.3 พื้นฟูพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และแหล่งอาหารสัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

3. พื้นที่ขยายผลแนวกันชน ลุ่มน้ำคลองประแกตและพื้นที่โดยรอบ ดังตารางที่ 6.3

ตารางที่ 6.3 แสดงกิจกรรมพื้นที่ขยายผลแนวกันชน ลุ่มน้ำคลองประแกตและพื้นที่โดยรอบ

แผนงาน	2561 - 2562
1. จัดทำแหล่งแร่ธาตุอาหารสัตว์ป่า (โป่งเทียม)	จำนวน 323 แห่ง
2. ปลุกไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง	จำนวน 950 ไร่
3. ปลุกพืชอาหารสัตว์ป่า	จำนวน 287 ไร่
4. จัดทำแนวกันไฟป่าเปียก	ระยะทาง 35 กิโลเมตร
5. เพาะชำและปลุกหญ้าแฝก	จำนวน 1,400,000 กล้า
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	แหล่งอาหารช้างและสัตว์ป่า ครอบคลุมพื้นที่ 1,560 ไร่

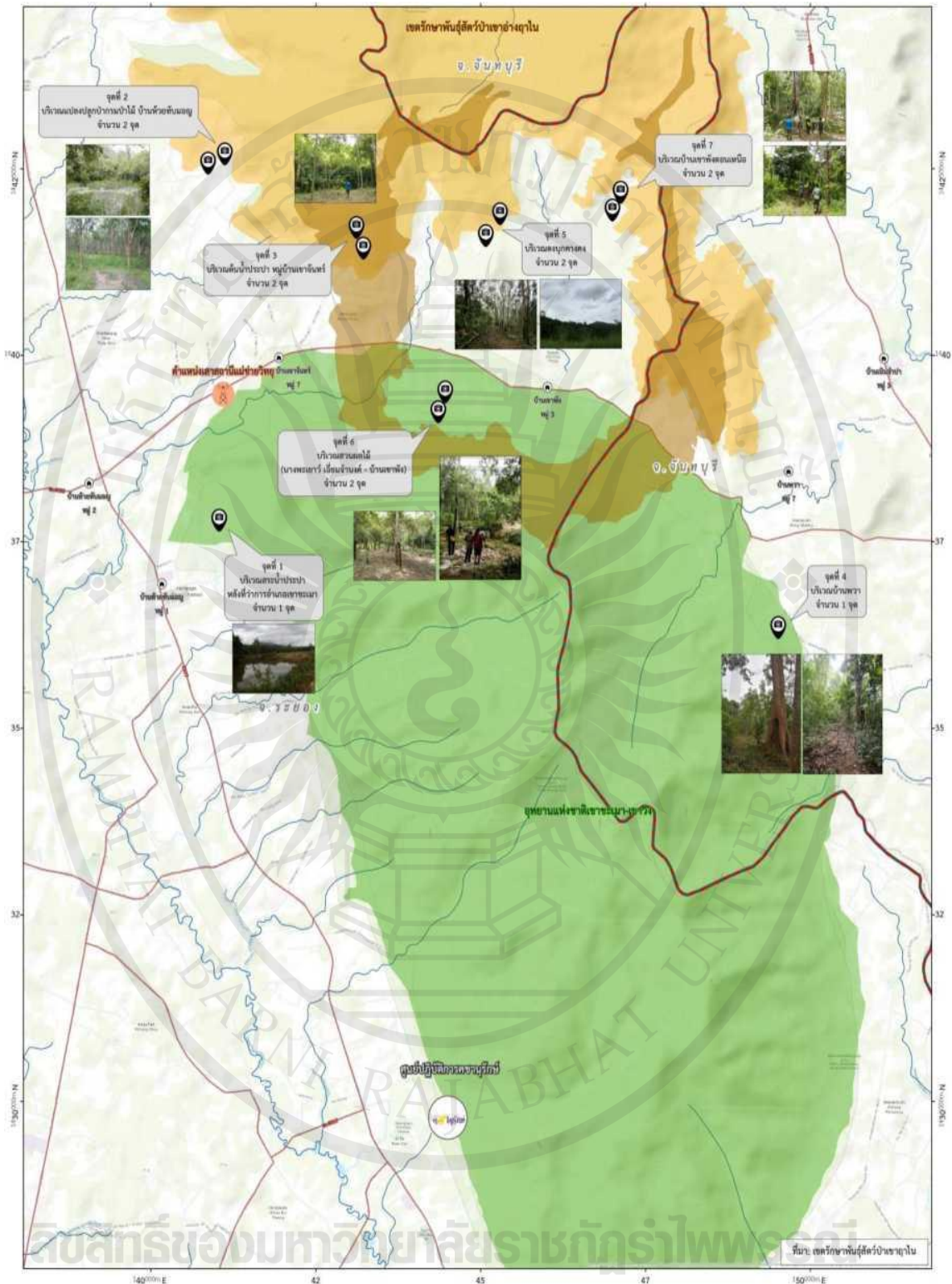
อย่างไรก็ดี พื้นที่ดำเนินการพื้นที่ขยายผลแนวกันชน ลุ่มน้ำคลองประแกตและพื้นที่โดยรอบดังกล่าวนี้ สามารถพิจารณาได้จากภาพที่ 6.4

4. พื้นที่นาร่องการดำเนินงานเฝ้าระวัง ติดตามการเคลื่อนตัวของช้างศูนย์ปฏิบัติการคชานุรักษ์ อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง

เป็นการวางแผนทางการดำเนินงานในพื้นที่นาร่องครอบคลุม 2 ตำบล 5 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลห้วยทับมอญ อำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง มีการดำเนินการในพื้นที่บ้านห้วยทับมอญ หมู่ 1 บ้านห้วยทับมอญ หมู่ 2 บ้านเขาพัง หมู่ 3 และบ้านเขาจันทร์ หมู่ 7 ส่วนตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีการดำเนินการในพื้นที่บ้านพวา หมู่ 7

สำหรับพื้นที่ดำเนินการพื้นที่นาร่องการดำเนินงานเฝ้าระวัง ติดตามการเคลื่อนตัวของช้างศูนย์ปฏิบัติการคชานุรักษ์ อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวงดังกล่าวนี้ สามารถพิจารณาได้จากภาพที่ 6.5

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 6.5 ภาพที่ตั้งศูนย์ปฏิบัติการคชานุรักษ์ อุทยานแห่งชาติเขาสะเมมา-เขาวง ใฝ่ระวัง ติดตามการเคลื่อนตัวของช้าง

5. พื้นที่ชุมชนนาร่อง หมู่บ้าน “คชานุรักษ์” จากผู้แทนรอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก

ในการแก้ไขปัญหาช้างป่าโดยใช้แนวทางศาสตร์พระราชา ตามตัวแบบการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ระหว่างคนกับช้างป่า มีการใช้พื้นที่ชุมชนนาร่อง หมู่บ้าน “คชานุรักษ์” จากผู้แทนรอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก จำนวน 5 แห่ง ได้แก่

5.1 หมู่ 7 บ้านเขาจันทร์ ตำบลห้วยทับมอญ อำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง พื้นที่นาร่อง 500 ไร่ (แผน 3 ปี)

5.2 หมู่ 3 บ้านเนินจำปา ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี พื้นที่นาร่อง 1,000 ไร่ (แผน 3 ปี)

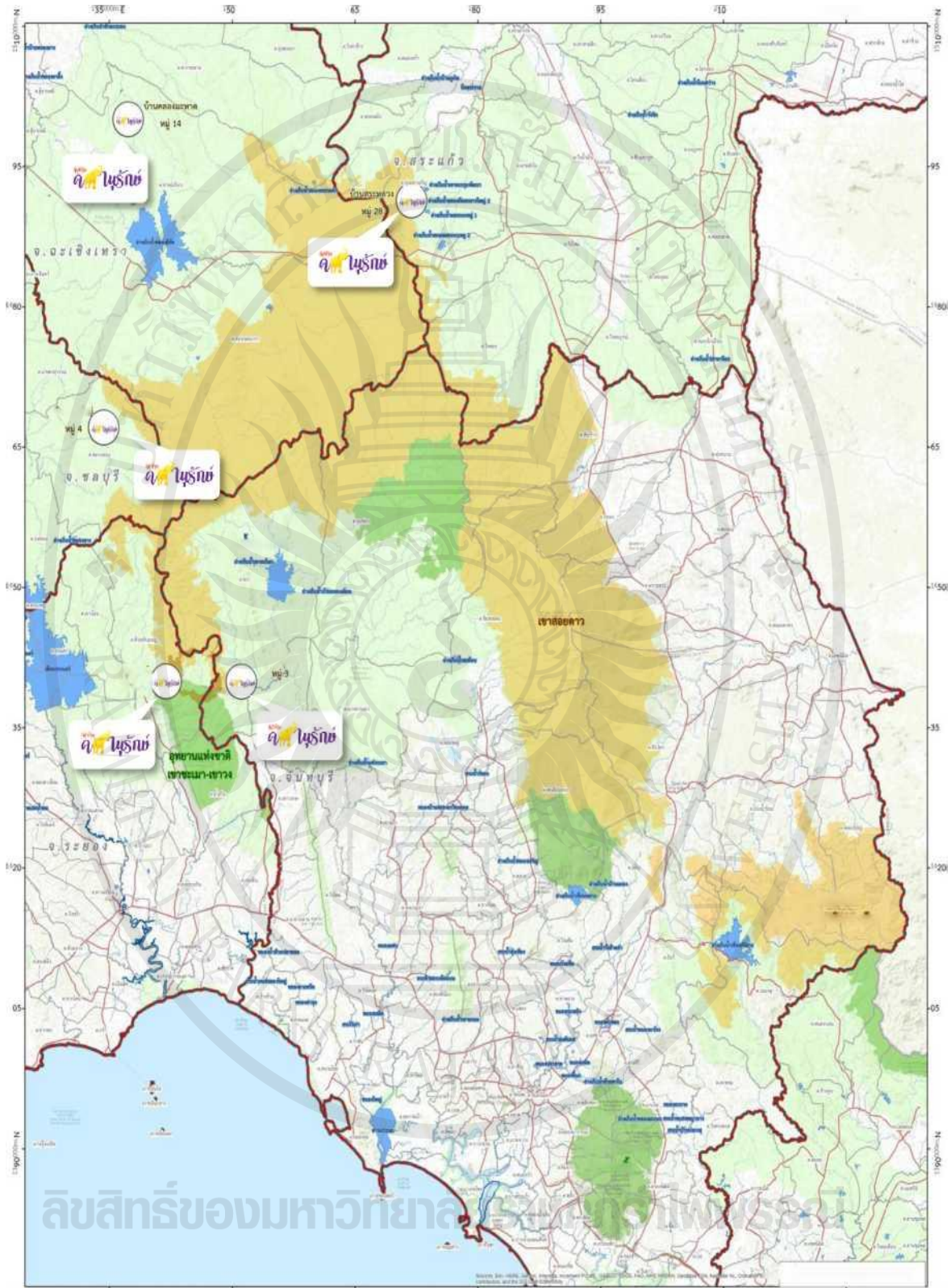
5.3 หมู่ 14 บ้านคลองมะหาด ตำบลท่าตะเกียบ อำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา พื้นที่นาร่อง 4,000 ไร่ (แผน 3 ปี)

5.4 หมู่ 28 บ้านสระหลวง ตำบลทุ่งมหาเจริญ อำเภอรังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว พื้นที่นาร่อง 800 ไร่ (แผน 3 ปี)

5.5 หมู่ 4 บ้านเขาใหญ่ ตำบลพลวงทอง อำเภอปอทอง จังหวัดชลบุรี พื้นที่นาร่อง 2,000 ไร่ (แผน 3 ปี)

สำหรับพื้นที่ดำเนินการชุมชนนาร่อง หมู่บ้าน “คชานุรักษ์” จากผู้แทนรอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกดังกล่าวนี้ สามารถพิจารณาได้จากภาพที่ 6.6

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 6.6 ภาพแสดงพื้นที่ดำเนินงานชุมชนน้ำร่องหมู่บ้าน “คชานุรักษ์” จากผู้แทนรอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาถึงแนวทางการพัฒนาภายใต้โครงการ”คชานุรักษ์” ที่มีวัตถุประสงค์ของการสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ระหว่างคนกับช้างป่าดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถสรุปให้เห็นเป็นรูปธรรมโดยสามารถพิจารณาได้จากตารางที่ 6.4

ตารางที่ 6.4 สรุปแนวทางการพัฒนาภายใต้ตัวแบบการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ระหว่างคนกับช้างป่า

คณะทำงาน	แนวทางการพัฒนา	หน่วยงานร่วมดำเนินงาน
1) คณะทำงานระบบข้อมูลและระบบบริหารจัดการ	1) การรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูล 2) การสำรวจพื้นที่ที่จะพัฒนาเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่มีทุ่งหญ้าเป็นอาหารสัตว์ 3) การทดลองติดตั้งกล้องเพื่อการเคลื่อนที่ของช้างโดยเริ่มติดตั้ง 7 จุดที่สำคัญและเหมาะสมเป็นอันดับแรก	1) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช 2) กรมป่าไม้ 3) กรมทางหลวงชนบท 4) กรมชลประทาน 5) กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย 6) จังหวัด 4 จังหวัด 7) สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) 8) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น
2) คณะทำงานการฟื้นฟูพื้นที่ป่า	1) การพัฒนาแหล่งอาหารโป่งดิน แหล่งน้ำ ทุ่งหญ้าให้กับช้างป่า 2) การสร้างแนวทางปรับปรุงและพัฒนาแหล่งน้ำ 3) การฟื้นฟูป่า โดยวิธี “ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” และอาจมีพืชที่ช่วยลดการเจริญพันธุ์ของช้าง 4) การส่งเสริมให้เกิดป่าชุมชนร่วมกับภาครัฐ การหารูปแบบร่วมกัน การทำวนเกษตร การสร้างอาชีพ สร้างรายได้ และการสร้างกลุ่มที่มีกฎ กติกา ในการดูแลบำรุงรักษาป่าร่วมกัน โดยเฉพาะสำหรับกลุ่ม ที่ไม่มีพื้นที่ทำกิน	1) มูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ 2) กองบัญชาการกองทัพไทย กองทัพบก และกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) 3) กรมชลประทาน 4) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช 5) กรมป่าไม้ 6) สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) 7) จังหวัด 4 จังหวัด

ตารางที่ 6.4 (ต่อ)

คณะทำงาน	แนวทางพัฒนา	หน่วยงานร่วมดำเนินงาน
3) คณะทำงานจัดทำแนว เชื่อมต่อระบบนิเวศและ โครงสร้างพื้นฐาน	1) การกำหนดจุดในการ ก่อสร้างทางยกระดับ ที่ สามารถจอดรถบนสะพาน ยกระดับ เพื่อชมช้างที่เดินอยู่ ด้านล่าง แล้วเก็บค่าเข้าชมเป็น กองทุนชดเชยเบื้องต้นที่ เกิดภัยจากช้าง 2) การพัฒนาคนและช้าง ร่วมกันเพื่อดึงช้างกลับสู่ป่า รวมทั้งควบคุมการกระจายตัว ของประชากรช้าง ออกนอก พื้นที่อนุรักษ์ 3) การสร้างแนวทางเดินช้าง เชื่อมป่า ระหว่างพื้นที่อนุรักษ์ ระหว่างเขต รักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขาอ่างฤๅไน และอุทยานแห่ง ชาติเขาชะเมา-เขาวง โดยการ มีส่วนร่วมจากภาครัฐ ประชาชน เอกชน และที่ไม่ ส่งผลกระทบต่อชุมชน	1) กรมทางหลวงชนบท 2) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช 3) กรมป่าไม้ 4) สถาบันสารสนเทศ ทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) 5) จังหวัด 4 จังหวัด 6) หน่วยงานท้องถิ่น ท้องที่ 4จังหวัด
4) คณะทำงานพัฒนาชุมชน	1) การพัฒนาด้านเกษตร ส่งเสริมวนเกษตรแนวกันชน เกษตรอินทรีย์ สร้างมูลค่าเพิ่ม 2) การสร้างความเข้าใจเรื่อง พฤติกรรมของช้างป่าการ ปฏิบัติต่อช้างทั้งท้องที่ ท้องถิ่น และประชาชนในการอยู่ ร่วมกันกับช้างป่า รวมทั้งสร้าง เครือข่ายชุมชน การอนุรักษ์ ช้างป่า การสร้างกลุ่ม อาสาสมัคร 3) การส่งเสริมการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์เป็นรายได้เสริม	1) กรมการพัฒนาชุมชน 2) มูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ 3) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช 4) กรมป่าไม้ 5) กรมส่งเสริมการเกษตร 6) กรมป้องกันและบรรเทา สาธารณภัย 7) จังหวัด 4 จังหวัด 8) เครือข่ายภาคประชาชน โดยรอบพื้นที่ป่า 4 รอยต่อ

ตารางที่ 6.4 (ต่อ)

คณะทำงาน	แนวทางพัฒนา	หน่วยงานร่วมดำเนินงาน
5) คณะกรรมการชุมชน คชานุรักษ์	1) การสร้างความเข้าใจให้แก่ ชุมชนเรื่องพฤติกรรมของช้าง ป่าและการปฏิบัติต่อช้าง รวมทั้งสร้างเครือข่ายชุมชน 2) การปรับเปลี่ยนวิถี การเกษตรส่งเสริมการปลูกไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง และพืชอาหารที่ช้างไม่ชอบ 3) การจัดตั้งกองทุนช่วยเหลือ ผู้ประสบภัยจากช้าง	1) บ้านเขาจันทร์ ตำบล ห้วยทับมอญ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดระยอง 2) บ้านเนินจำปา ตำบลพวา อำเภอกงหรา จังหวัดจันทบุรี 3) บ้านคลองมะหาด ตำบล ท่าตะเกียบ อำเภوتاตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา 4) บ้านสระหลวง ตำบล ทุ่งมหาเจริญ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสระแก้ว 5) บ้านเขาใหญ่ ตำบล พลวงทอง อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานภาครัฐและประชาชน ดำเนินงานร่วมกับประชาชน ชุมชน ท้องที่ ท้องถิ่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งภาคเอกชน ประสานความร่วมมือ และสร้างเครือข่ายร่วมสนับสนุนการดำเนินงาน โดยจังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดสระแก้ว และจังหวัดชลบุรี สนับสนุนการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในจังหวัด ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ลดความขัดแย้ง เพื่อให้คนกับช้างป่าอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

กระบวนการดำเนินงาน

สำหรับกระบวนการดำเนินงานนั้น มีการกำหนดกระบวนการขับเคลื่อนออกเป็น 2 กระบวนการหลัก 5 ขั้นตอน ตามกระบวนการพัฒนาชุมชน (Community Development Ways : CD WAYS) ดังนี้

กระบวนการหลักที่ 1 กระบวนการเรียนรู้วิถีคนกับช้าง ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การศึกษาชุมชน การให้ความรู้ชุมชน และการวางแผนการพัฒนา

กระบวนการหลักที่ 2 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ การดำเนินงานตามแผนการพัฒนา และการประเมินผลการดำเนินงาน

ในขั้นตอนของการดำเนินงาน มีแนวทางในการดำเนินงาน ดังนี้

1. การดำเนินงานตามกระบวนการขับเคลื่อน คือ กระบวนการหลักที่ 1 เรียนรู้วิถีชีวิตคนกับช้าง โดยได้มีการสร้างเป็นกระบวนการย่อยเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้วิถีชีวิตคนกับช้างในอำเภอแก่งหางแมว ดังนี้

1.1 กระบวนการย่อยที่ เป็นกระบวนการพัฒนาเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้ โดยกรมการพัฒนาชุมชน มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาช้างป่าพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัดในภาคตะวันออก พื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และสำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาช้างป่าพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก พื้นที่จังหวัดจันทบุรี สังกัด วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2563 โดยให้คณะทำงานดำเนินการขับเคลื่อนและสนับสนุนการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตเพื่อให้คนและช้างสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน รวมถึงเพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน “หมู่บ้านคชานุรักษ์” ภายใต้โครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ และระบุประเด็นการจัดเก็บข้อมูลในพื้นที่

1.2 กระบวนการย่อยที่ เป็นกระบวนการลงพื้นที่ปฏิบัติการภาคสนามพื้นที่จังหวัดเป้าหมายคือจังหวัดจันทบุรี ระหว่างวันที่ 19-31 มีนาคม พ.ศ. 2563 (ระยะที่ 1) โดยมีหมู่บ้าน/ชุมชนเป้าหมาย จำนวน 3 หมู่บ้าน/ชุมชน ได้แก่ บ้านเนินจำปา หมู่ที่ 3 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี (หมู่บ้านนาร่อง) บ้านหนองมะค่า หมู่ที่ 2 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี (หมู่บ้านขยายผล) และบ้านคลองหินเพลิง หมู่ที่ 7 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี (หมู่บ้านขยายผล) จากนั้นแล้วมีการดำเนินการศึกษาชุมชน การให้ความรู้แก่ชุมชน และการวางแผนพัฒนา ที่สามารถสรุปได้โดยสังเขปดังนี้

1.2.1 การศึกษาชุมชน ดำเนินการโดยการเข้าพบผู้บริหารระดับจังหวัด/อำเภอ ได้แก่ รองผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี (นางสาวปาณี นาคะนาท) พัฒนาการจังหวัดจันทบุรี (นายสมบุญ หอมเอนก) และทีมงานพัฒนาชุมชน นายอำเภอแก่งหางแมว (นายพีระศักดิ์ สนั่นเครื่อง) และพัฒนาการอำเภอแก่งหางแมว (นางสาวชนัญทิศา เนตรกลัด) และการสำรวจข้อมูลชุมชนโดยสัมภาษณ์ผู้นำท้องที่/ท้องถิ่น และครัวเรือน ระหว่างวันที่ 21-22 มีนาคม 2563 การปักหมุด/ระบุพิกัดชุมชน และประมวลผลสรุปปฏิบัติการภาคสนาม

1.2.2 การให้ความรู้ชุมชน โดยการให้ความรู้ผ่านการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และครัวเรือนเป้าหมาย และการจัดเวทีทบทวนแผนชุมชน เนื่องจากเวลาการลงพื้นที่ของคณะทำงานมีจำกัดจึงดำเนินการขั้นตอนที่ 2 การให้ความรู้ชุมชน และขั้นตอนที่ 3 การวางแผนการพัฒนาไปพร้อมกัน โดยเน้นผ่านเวทีทบทวนแผนชุมชน

1.2.3 การวางแผนการพัฒนา โดยการจัดเวทีทบทวนแผนชุมชน โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ SWOT ชุมชน การวิเคราะห์แนวโน้มในการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ และการวางแผนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ในโอกาสนี้นางสาวปาณี นาคะนาท รองผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี ได้ร่วมเวทีประชาคมในครั้งนี้

1.3 ขั้นตอนผลการดำเนินงาน ผลการดำเนินงานตามกรอบการดำเนินงานโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีผลสัมฤทธิ์การดำเนินงาน ดังนี้

1.3.1 ผลการเรียนรู้วิถีชีวิต คนกับข้างป่า พบว่าทัศนคติของคนที่มีต่อข้างป่า แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1.3.1.1 กลุ่มที่เข้าใจพฤติกรรมของข้างป่า โดยไม่ได้มีความรู้สึกโกรธหรือเกลียดข้าง และปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันได้ โดยการหันไปปลูกพืชที่ข้างไม่กิน หรือปลูกพืชในพื้นที่เล็ก ๆ ที่จัดไว้เฉพาะ สำหรับให้ข้างกิน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มใหญ่ในหมู่บ้าน นำโดยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ชุตรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) และสมาชิกในหมู่บ้านส่วนใหญ่

1.3.1.2 กลุ่มที่ไม่ได้โกรธหรือเกลียดข้างป่า แต่ไม่ได้ปรับตัวเองรอความช่วยเหลือจากทางการ ผู้นำหมู่บ้าน หรือ ชรบ. เมื่อประสบภัยจากข้าง

1.3.1.3 กลุ่มที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อข้าง พบว่ามีเพียงชาวบ้านไม่กี่รายเท่านั้น อย่างไรก็ตามทั้ง 3 กลุ่มนี้ ไม่ได้มีความคิดที่จะทำร้ายข้าง และมีความคิดตรงกัน คือ ต่างคนต่างอยู่ ดังนั้น เป้าหมายการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุระหว่างคนกับข้างจึงค่อนข้างที่จะเป็นไปได้ยาก การปรับทัศนคติในการใช้ชีวิตร่วมกันจึงไม่ใช่ปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องแก้ไข หากแต่เป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชน ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการคิดที่จะพึ่งพาตนเองมากขึ้น และลดปัญหาของข้างกินผลผลิตทางการเกษตรโดยการปลูกพืช ที่ข้างไม่กิน หรือใช้วิธีการของกลุ่มที่ 1 ซึ่งอาจจะเป็นวิธีที่ค่อนข้างจะได้ผล

1.3.2 ผลกระทบจากข้างป่าและการเยียวยา ผลกระทบจากข้างป่าพบว่า ชาวบ้านในอำเภอแก่งหางแมว เริ่มเห็นข้างป่าฝูงแรกทีออกมาหากินนอกเขตป่า และทำลายพืชผลทางการเกษตร เมื่อปี พ.ศ. 2548 ทำให้ชาวบ้านเริ่มประสบกับปัญหาข้างป่าเรื่อยมาและมี ความรุนแรงขึ้น พบความถี่ของข้างออกมาหากินและทำลายพืชผลทางการเกษตรมากขึ้น โดยประมาณการจำนวนข้างป่า 120 ตัว เกิดการโต้ตอบและเอาคืนทั้งคนและข้าง ทำให้มีความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน สำหรับการแก้ไขปัญหาด้วยการผลักดันข้างป่า โดยชุมชนพบว่าเมื่อชาวบ้านพบเห็นข้างส่วนใหญ่จะใช้วิธีการแจ้งผู้นำหมู่บ้าน ชุตรักษาความปลอดภัยประจำหมู่บ้าน เพื่อติดตามและเฝ้าระวังไม่ให้เกิดการทำร้าย ข้าง-คน รวมถึงควบคุมเส้นทางความเสี่ยงไม่ให้ข้างเดินทางในพื้นที่เสี่ยง รวมถึง ควบคุมป้องกันคนให้เดินทางอย่างปลอดภัย ทั้งนี้ผู้นำหมู่บ้านจะประสานไปยังเจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืชของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เพื่อรับทราบและร่วมกันติดตามและเฝ้าระวังข้างป่า วิธีผลักดันข้างป่าออกนอกพื้นที่หมู่บ้านด้วยการตีเกราะเคาะไม้ (การใช้เสียงผลักดันข้างป่า) และนอกจากนี้ มีการประสานงานระหว่างชุตรักษาความปลอดภัยประจำหมู่บ้าน พื้นที่หมู่บ้านอื่น ๆ ภายในอำเภอแก่งหางแมว เพื่อแจ้งข่าวการผลักดันข้างเข้าป่า ระหว่างหมู่บ้านนั้น ๆ หรือการประสานงานในลักษณะเครือข่ายตำบลเพื่อร่วมแรง ร่วมใจ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการผลักดันข้างป่าให้ไปอยู่ในสถานที่ที่กำหนดไว้ร่วมกัน รูปแบบของการทำงานในลักษณะเครือข่ายของชุตรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านทั้งตำบลและอำเภอ ที่ร่วมมือกันในการเฝ้าระวังเตือนภัย และไล่ฝูงข้างป่าออกนอกพื้นที่เกษตรกรรม เป็นวิธีการที่ทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในด้านของการเยียวยา พบว่า อำเภอแก่งหางแมวได้จัดให้มีสวัสดิการต่าง ๆ ได้แก่ การทำประกันภัยที่เกิดจากข้างป่าประเภทการประกันแบบหมู่ ซึ่งหากได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตจะได้รับเงินชดเชย จำนวน 100,000 บาท นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านที่ได้รับความเสียหายจากการทำลายผลผลิตทางการเกษตร และเดินทางไปขอรับความช่วยเหลือ จากหน่วยงานในระดับอำเภอมีขั้นตอน

ที่ยุงยากและใช้เวลานาน หากได้รับความเสียหายไม่มากชาวบ้านจะเลือกไม่ขอรับความช่วยเหลือหรือเลือกที่จะขอความช่วยเหลือจากเทศบาลตำบลพวาที่ได้ตั้งงบประมาณสำหรับช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า

1.3.3 พฤติกรรมการหากินและที่อาศัยของช้าง พบว่า ช้างป่าได้ลดขนาดลงเหลือฝูงละประมาณ 20-30 เชือก แต่มีพื้นที่การหากินกระจายในวงกว้าง ช้างฝูงใหญ่อาศัยพื้นที่ทุ่งหญ้าและแหล่งน้ำในพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำคลองประแกต และช่องเขาแหลมเขตรอยต่อของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน กับหมู่บ้านเนินจำปา หมู่ 3 ตำบลพวา โดยเส้นทางการเดินของช้างเริ่มจากอ่างเก็บน้ำคลองประแกต มาบ้านวังอีแอ่น หมู่ 8 บ้านเขาซ้อง หมู่ 5 แล้วเข้าเขตพื้นที่บ้านเนินจำปา มาพักบริเวณป่าชุมชนหลังวัดเนินจำปา ซึ่งจะอาศัยอยู่ประมาณ 2-3 วัน และจะเดินไปพื้นที่ติดต่อบ้านหนองมะค่า หมู่ 2 และบ้านคลองหินเพลิง หมู่ 7 ตำบลพวา และเดินทางต่อไปตามแนวเขตอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง ติดต่อกับพื้นที่ตำบลเขาวงกต อำเภอแก่งหางแมวครบวงจรรอบการหากินประมาณ 12-15 เดือน โดยประมาณก็จะวนกลับมาหากินในเส้นทางเดิม ช้างป่าจะมีการแยกเป็นฝูงย่อย เพื่อออกหากิน โดยจำแนกช้างป่าได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ช้างถิ่นและช้างฝูง หรือช้างจร มีพฤติกรรมดุร้าย ไม่เป็นมิตร มีพฤติกรรมหักทำลายต้นไม้ พฤติกรรมของช้างป่าจะออกมาช่วงค่ำเพื่อหากินพืชอาหาร และลงเล่นน้ำในสระหรือแหล่งน้ำของชาวบ้าน ไม่มีพฤติกรรมดุร้าย แต่ถ้าลูกช้างจะซุกซนและชอบเข้าหาแสงไฟของคนทำงานกรีดยางในช่วงกลางคืนและชอบเด็ดทำลาย ผลไม้ รวมถึง เล่นเครื่องมือ อุปกรณ์การเกษตร และวัสดุแปลกปลอมที่อยู่ในไร่สวนและพื้นที่ชุมชน

1.3.4 การทำแผนที่เดินดิน/แผนที่ภูมิสังคม (Geo-Social Mapping) พบว่าสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานของคณะทำงานฯ ในการปฏิบัติงานในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวเพื่อให้เข้าใจพื้นที่และบริบทของหมู่บ้านมากขึ้น คือ

1.3.4.1 แผนที่เดินดินแบบ Manual โดยให้ผู้นำหมู่บ้านร่วมกันเขียนแผนที่ของหมู่บ้าน เล่าเรื่องราวในสถานที่ที่สำคัญของหมู่บ้าน สถานที่ตั้งครัวเรือนเป้าหมาย บ้าน ผู้นำปราชญ์ กลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้คณะทำงานฯ สามารถมองเห็นภาพก่อนที่จะสำรวจหมู่บ้านร่วมกับการสัมภาษณ์ครัวเรือนเป้าหมาย

1.3.4.2 แผนที่เดินดินแบบ Geo-Social Mapping โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการออกแบบ โดยการจัดทำพิกัดใน Google ทั้งสถานที่ที่สำคัญของหมู่บ้าน สถานที่ตั้งครัวเรือนเป้าหมาย บ้านผู้นำ ปราชญ์ กลุ่มต่าง ๆ การปักหมุดจะทำพร้อมกันที่คณะทำงานฯ สัมภาษณ์ครัวเรือนเป้าหมาย และการสำรวจหมู่บ้าน ทั้งนี้คณะทำงานฯ ได้ถ่ายทอดการปักหมุดดังกล่าวให้กับผู้นำชุมชน เพื่อประยุกต์ใช้ในการปักหมุดในสถานที่พบช้างป่าพร้อมกับรายละเอียดต่อไป

1.3.5 การทำแผนชุมชน โดยการวิเคราะห์ SWOT ชุมชน และการวิเคราะห์เชิงยุทธศาสตร์ด้วยตารางไขว้ (TOWS Matrix) ทั้งยุทธศาสตร์เชิงรุก แก้ไข ป้องกัน และแก้วิกฤต โดยพบว่า ยุทธศาสตร์เชิงรุกของบ้านเนินจำปา คือ พัฒนาให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบในการแก้ไขปัญหาช้างป่า ส่งเสริมเกษตรกรปลูกไม้ผลแทนยางพารา และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ทั้งนี้การทำแผนชุมชนดังกล่าว โดยการวิเคราะห์ SWOT ชุมชน และการวิเคราะห์เชิงยุทธศาสตร์

1.4 ขั้นตอนมาตรการโครงการ

ในการศึกษาถึงขั้นมาตรการโครงการพัชรสุธาชานูรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี พบว่ามีมาตรการโครงการที่เป็นลักษณะของแนวทางการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีที่สำคัญ ดังนี้

1.4.1 มาตรการเฝ้าระวัง และผลักดันช้างป่า จากอุปกรณ์พระราชทาน เช่น วิทยุ กล้อง CCTV และอุปกรณ์อื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น

1.4.2 มาตรการการพาช้างป่ากลับบ้าน ต้องทำจุดพักให้ช้าง เสริมแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร ระหว่างเส้นทางเดินเพื่อดึงดูดช้าง ทั้งช้างจร และช้างประจำถิ่น แต่ต้องแยกให้ชัดเจนระหว่างแหล่งน้ำสำหรับช้างและชุมชน และพร้อมให้การสนับสนุนการดำเนินงานด้านต่าง ๆ รวมถึงการประสานงานเชิงนโยบาย

1.4.3 มาตรการส่งเสริมเกษตรกรที่เอื้อประโยชน์กับประชาชน และปลูกพืชที่ช้างไม่ชอบเนื่องจากพืชมีกลิ่นฉุนเช่น ชะอม ตรีโครีหอม เป็นต้น

1.4.4 มาตรการให้ความสำคัญที่ชุมชนต้องได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนความรู้แก่ประชาชนในพื้นที่ กรณีสถานการณ์ที่เจอช้างป่า ขอให้นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ รวมถึงทำเอกสารโปสเตอร์ที่ทำให้ประชาชนเข้าใจง่าย เป็นมาตรฐานเดียวกันและสามารถใช้รับมือกับช้างป่าได้จริง

1.4.5 มาตรการส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านสามารถมีรายได้จากสารสกัดน้ำมันกฤษณาด้วยตนเองแทนการพึ่งพานายทุน

1.4.6 มาตรการปรับปรุงโครงสร้างน้ำที่มีอยู่เดิม และเสริม Check Dam ในลำห้วยสาขาลองพวาใหญ่ ในกรณีที่จะสร้างใหม่ขอให้พิจารณาตามความเหมาะสม

1.4.7 มาตรการพิจารณาหาแนวทางอื่นที่เหมาะสม นอกเหนือจากการทำรั้วชะอม และรั้วรังผึ้ง

1.4.8 มาตรการวิจัยเพื่อป้องกันภัยจากช้างป่า ควรมีการบูรณาการในการทำงานร่วมกัน

1.4.9 มาตรการทรงรับทราบถึงความขาดแคลนอุปกรณ์ในการผลักดันช้างป่า และให้ประชาชนพิจารณาอุปกรณ์ ที่จะเป็นประโยชน์ในการผลักดันและให้กำลังใจกับคณะทำงานชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน

1.5 ขั้นตอนการสรุปผลโครงการ

ในการดำเนินงานของโครงการพัชรสุธาชานูรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี พบว่ามีผลการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าประกอบไปด้วยเรื่องสำคัญ ๆ จำนวน 3 เรื่องหลัก ได้แก่ เรื่องที่หนึ่ง การจัดการพื้นที่อนุรักษ์สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่า เป็นการใช้นวัตกรรมเกี่ยวกับการสร้างแหล่งอาหารและน้ำให้กับช้างป่าในพื้นที่อนุรักษ์ ทั้งนี้เพื่อให้ช้างสามารถมีอาหารเพียงพอต่อการดำรงชีวิต ส่งผลทำให้ช้างป่าไม่ออกมาจากป่าเพื่อหาอาหารตามพื้นที่ทำการเกษตรของประชาชน ในลักษณะของการปรับปรุงและการฟื้นฟูทุ่งหญ้า ที่รวมถึงการพัฒนาแหล่งอาหารสำหรับช้างป่าอีกด้วย

โดยการดำเนินการพื้นที่ทุ่งหญ้าธรรมชาติขั้นที่แปลงทุ่งหญ้าบ่อมะเดื่อ อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ด้วยการปลูกหญ้าพันธุ์รัฐ จำนวนเนื้อที่ 18 ไร่ เรื่องที่สอง การจัดพื้นที่แนวกันชนหรือจุดพักช้างป่า มีการสร้างระบบเพื่อช่วยในการติดตามและรายงานช้างป่า (Artificial Intelligence : AI) นอกจากนี้แล้วยังมีการก่อสร้างฝายชะลอน้ำและโครงการป้องกันการพังทลายของตลิ่ง โดยการสนับสนุนงบประมาณจากเงินพระราชทานจำนวน 2 ล้านบาท ร่วมด้วยงบประมาณสมทบจากจังหวัดจันทบุรีและองค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี และเรื่องที่สาม การจัดการพื้นที่ชุมชน มีการดำเนินการเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนอาชีพ และการพัฒนาอาชีพ การพัฒนาโครงสร้างน้ำเพื่ออุปโภคและการเกษตรกรรม เช่น ที่หมู่บ้านจำปา หมู่ที่ 3 ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นต้น ซึ่งเอื้อประโยชน์ให้กับประชาชนถึง 282 ครัวเรือน ขณะที่กรมพัฒนาชุมชนได้ร่วมสนับสนุนพัฒนากลุ่มอาชีพให้กับประชาชนผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าอีกทางหนึ่งด้วยการสร้างระบบการเฝ้าระวัง การป้องกันและการเตือนภัยให้กับชุมชนในพื้นที่ไปพร้อม ๆ กับมาตรการอื่น ๆ แบบบูรณาการ

6.2 การวิพากษ์ การดำเนินงานโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี

เมื่อได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ถอดบทเรียนโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยพิจารณาจากสภาพภูมินิเวศของพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว ทูทางสังคม ปัจจัยแวดล้อม ปัญหาสำคัญอื่น ๆ ของอำเภอแก่งหางแมว พบว่า ปัญหาช้างป่าที่อยู่กินอาศัยในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว เป็นหนึ่งในปัญหาใหญ่ของอำเภอแก่งหางแมวและเป็นประเด็นร้อนระดับประเทศ ที่ชาวบ้านกำลังประสบอยู่ซึ่งที่ผ่านมาชาวบ้านยังขาดการแลกเปลี่ยน การรวบรวมข้อมูล ปัญหา แผนงานระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดอย่างเป็นระบบที่สามารถบูรณาการให้คนกับช้างอาศัยอยู่ในผืนป่าเดียวกันได้ และจากการศึกษาวิเคราะห์ห้องค์ความรู้การแก้ไขปัญหาช้างป่าในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวสามารถสรุปได้ว่า ชาวบ้านได้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่จะเฝ้าระวัง ป้องกัน ตลอดจนอยู่อาศัยร่วมกับช้างป่าที่หลากหลายแนวทาง เช่น มีการขุดคูชะลอกันช้าง โดยมีหน่วยงานอื่น ๆ มาช่วยเสริม มีการใช้ลวดแปลงไฟฟ้ากันช้างและการใช้รั้วรังผึ้ง มีเจ้าหน้าที่เฝ้าระวังตามพื้นที่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชูรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านมีการใช้รถเฝ้าระวัง ชาวบ้านมีการใช้สื่อทางไลน์กลุ่มเพื่อส่งข้อมูลข่าวสารให้กันในพื้นที่ เป็นต้น การปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกพืชที่อยู่ร่วมกับช้างได้ เช่น พืชที่ช้างไม่กินพืชที่เมื่อเสียหายแล้วฟื้นตัวได้เร็ว ส่วนพืชที่ช้างกินก็จะแยกปลูกต่างหากอีกพื้นที่หนึ่ง เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วยังมีแผนงานและแนวทางการแก้ไขปัญหาช้าง โดยการรณรงค์เพื่อพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสในลักษณะของการบริหารจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ควบคู่กับการจัดโซนระหว่างคนกับช้าง โดยการผลักดันให้ช้างป่าอยู่ในเขตอนุรักษ์ ทำแหล่งอาหาร แหล่งน้ำให้กับช้างป่า มีการทำรั้วเขตกันช้างให้ชัดเจน ทำโมเดลกันช้างมีการใช้เส้นทางประมาณ 7.5 กิโลเมตร นอกจากนี้แล้วยังได้มีการจัดตั้งคณะทำงานดูแลแก้ไขปัญหาช้างป่าระดับตำบล ที่อาศัยการปฏิบัติงานร่วมกันแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ ท้องที่ ตัวแทนองค์กรชุมชน ประชาสังคม

นักวิชาการ ได้แก่ ท้องถิ่นนายกเทศมนตรี สมาชิกเทศบาล ท้องที่ ผู้ใหญ่บ้าน สภามัคคุเทศชน องค์การชุมชน นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามแสวงหาแนวทางต่าง ๆ เพื่อให้คนกับช้างป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างสันติสุข แต่กลับพบว่าแนวทางเหล่านั้นสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวได้แบบชั่วคราวเท่านั้น เนื่องจากเมื่อได้พิจารณาถึงมาตรการต่าง ๆ แล้วจะมีลักษณะของการแก้ไขแบบเฉพาะหน้า ดังจะเห็นได้จากในปัจจุบันเกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งที่ปะทุบานปลายและขยายพื้นที่ความขัดแย้งเป็นบริเวณกว้างออกไปเรื่อย ๆ เช่น คนตายเพราะช้าง ช้างตายเพราะคน เป็นต้น กรณีดังกล่าวนี้สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้นำการขับเคลื่อนเพื่อแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่า ในพื้นที่ความขัดแย้งของอำเภอแก่งหางแมวท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“ปัญหาเรื่องคนกับช้างที่ผ่านมามีแต่หน่วยงานต่าง ๆ เอาเรื่องของตัวเองมาพูด แต่ไม่เคยให้ชาวบ้านพูดเลย” (ประสิทธิ์ แซ่ลี, สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2565)

กรณีการให้สัมภาษณ์ของประสิทธิ์ แซ่ลี เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีนั้น สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของผู้บริหารองค์กรปกครองท้องถิ่นในอำเภอแก่งหางแมวท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“ชาวบ้านที่มีความน้อยอกน้อยใจเป็นอย่างมาก เวลาช้างป่าถูกทำร้าย เวลาช้างป่าตายคนเป็นห่วง รับรู้กันทั่วประเทศ แต่เวลาที่พืชผลเสียหาย คนถูกช้างทำร้ายจนเสียชีวิต คนไม่เคยมีใครเป็นห่วงเป็นใยเลย” (ทอง เมธาวารกุล, สัมภาษณ์ 30 ตุลาคม 2565)

ดังนั้น ในปัจจุบันยังคงพบปัญหาสำคัญที่ช้างป่าเข้ามาหากินและอาศัยใกล้ที่อยู่อาศัยสวนผลไม้ของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านหวาดผวามากกว่าออกไปกรีดยางและประกอบอาชีพทำสวนตามปกติ บางครั้งเลวร้ายถึงขั้นมีชาวบ้านเสียชีวิตเกือบทุกปีรวมถึงรวมความเสียหายทางทรัพย์สินต่าง ๆ อีกด้วย

ในอีกมิติหนึ่งของความพยายามแสวงหาแนวทางแก้ไขที่สำคัญก็คือ ความเดือดร้อนจากปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่านี้ กลายเป็นประเด็นร้อนร่วมสมัยที่ไม่สามารถยุติปัญหาได้โดยอาศัยการดำเนินงานตามลำพังของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเท่านั้น จึงเห็นได้ว่าแม้แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยังมี ความห่วงใยรวมถึงมีการติดตามปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่านี้ อย่างใกล้ชิด ซึ่งต่อมาได้มีการแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อทำการศึกษาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าอย่างต่อเนื่อง ภายใต้การดำเนินโครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยที่โครงการดังกล่าวเป็นความพยายามในการใช้แนวคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เป็นสำคัญ มีวัตถุประสงค์หลักของการให้ความสำคัญต่อความพยายามทำให้คนกับช้างป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข นอกจากนี้แล้วเมื่อมีประชาชนผู้ประสบภัยจากปัญหาช้างป่าก็จะมีมาตรการเกี่ยวกับการเยียวยาเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน

เมื่อได้วิเคราะห์โครงการพัชรสุธาคชานุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ที่เข้าร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างป่านี้ พบว่ามีจุดเด่นที่สามารถขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรมอยู่หลายประการ ซึ่งพอที่จะสามารถสรุปเป็นประเด็น

สำคัญ ๆ ได้แก่ การที่พระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงห่วงใยผู้ประสบภัยจากช้างป่าและให้ความสำคัญ ทำให้นโยบายภาครัฐช่วยเหลือผลักดันโครงการพร้อมทั้งให้การสนับสนุนงบประมาณ ขณะที่ภาคเอกชนให้ความร่วมมือและจัดทำโครงการสนับสนุนหมู่บ้านคนอนุรักษ์ในการสร้างฝายกันน้ำ มีการกำหนดแผนแม่บทสร้างความสมดุลระหว่างคนและช้างป่าภายใต้ มีคำสั่งหน่วยราชการในพระองค์ 904 (สำนักพระราชเลขานุการในพระองค์ฯ) ที่ 79/2562 เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการชุมชน 5 จังหวัดโครงการพัชรสุธาคาชาอนุรักษ์ มีการกำหนดระเบียบกองทุนคนอนุรักษ์ พ.ศ. 2562 ในการช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากช้างป่า มีหน่วยงานภาครัฐมีการระดมทุนด้วยการจัดทอดผ้าป่าสามัคคีเพื่อเข้ากองทุนผู้ประสบภัยจากช้างป่า ชาวบ้านมีอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้จากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ มีระบบการแจ้งเตือนให้ทราบว่าพื้นที่ใดไม่ปลอดภัย การเฝ้าระวังในพื้นที่ที่เป็นจุดเสี่ยงตามเส้นทางเดินของช้างป่า และผลักดันให้ออกนอกชุมชนหรือพื้นที่เกษตร มีหน่วยงานเฝ้าระวังแบบบูรณาการ ที่ประกอบไปด้วย เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองท้องถิ่น เจ้าหน้าที่รักษาพันธุ์สัตว์ เจ้าหน้าที่ของกรมอุทยานแห่งชาติ และเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ มีการจัดระบบชุดรักษาความปลอดภัยความปลอดภัยหมู่บ้าน มีแนวทางการจัดหาแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร และสร้างแนวทางป้องกันช้างป่าในระยะยาว และมีการส่งเสริมพลังชุมชนโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการรักษาป่าในรูปแบบการสร้างเครือข่ายของชุมชน เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม โครงการพัชรสุธาคาชาอนุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอกงหรา จังหวัดจันทบุรี ในขั้นตอนการนำนโยบายไปปฏิบัตินั้นพบว่ายังคงมีประเด็นที่ยังเป็นจุดอ่อนอยู่หลายประการ เนื่องจากโครงการพัชรสุธาคาชาอนุรักษ์ดังกล่าวอาศัยการขับเคลื่อนด้วยระบบราชการ ดังนั้น จึงพบว่ามีปัญหาและมีข้อจำกัดในเชิงปฏิบัติ ซึ่งเป็นอุปสรรคที่มีผลทำให้เกิดอุปสรรคบางประการอย่างน้อย 3 ปัญหา คือ ปัญหาด้านการเยียวยา กล่าวคือ การเยียวยาความเสียหายที่ยังขาดความเหมาะสม ไม่เป็นระบบ ไม่เป็นธรรม ไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ อีกทั้งมีปัญหาความล่าช้าในการจ่ายเงินเยียวยา ปัญหาความไม่เข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างแท้จริง กล่าวคือ การที่คนกลุ่มต่าง ๆ มีการตีความแนวคิดศาสตร์พระราชาไปคนละแบบ ทั้งนี้เพราะอาจมีผลมาจากการประชาสัมพันธ์เพื่อทำความเข้าใจเรื่องนี้อย่างจริงจัง เป็นสาเหตุทำให้เกิดความเข้าใจที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากเจตนารมณ์ของแนวคิดศาสตร์พระราชา เช่น การที่นักการเมืองเข้าใจผิดไปว่าคนกับช้างจะต้องแยกกันอยู่คนละพื้นที่ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังมีปัญหาเกี่ยวกับการขาดมาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับช้างป่าอีกด้วย ดังนี้

6.2.1 ปัญหาด้านการเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบ

ผลการศึกษาการเยียวยาความเสียหายที่ยังขาดความเหมาะสม ไม่เป็นระบบ ไม่เป็นธรรม ไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ อีกทั้งมีปัญหาความล่าช้าในการจ่ายเงินเยียวยา เป็นประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับการเยียวยาความเสียหายในชีวิตและทรัพย์สินซึ่งเกิดจากการได้รับผลกระทบจากปัญหาของช้างป่า ที่ยังมีปัญหาเรื่องความเหมาะสมรวมถึงปัญหาเรื่องความล่าช้าในการจ่ายเงินเยียวยา โดยสามารถพิจารณาได้จากระเบียบเงินค่าเยียวยา บาดเจ็บ เสียชีวิต และพืชผลทางการเกษตรเสียหายจากภัยพิบัติคชภัย (ช้างป่า) ที่มีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานไว้ (กองช่วยเหลือผู้ประสบภัย กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, 2566) ดังนี้ กรณีที่บาดเจ็บสาหัส (รักษาตัวในโรงพยาบาลติดต่อกัน 3 วันขึ้นไป) ช่วยเหลือเบื้องต้นรายละ 4,000 บาท กรณีบาดเจ็บถึงขั้นพิการ

(ไม่สามารถประกอบอาชีพตามปกติได้) ช่วยเหลือเบื้องต้น 13,300 บาท กรณีสาธารณสุขขนาดใหญ่ หรือรุนแรง ต้องรักษาตัวในสถานพยาบาล จ่ายเงินหรือสิ่งของปลอบขวัญรายละไม่เกิน 2,300 บาท กรณีเสียชีวิตจะจ่ายเงินค่าจัดการศพผู้เสียชีวิต รายละไม่เกิน 29,700 บาท และกรณีที่หัวหน้าครอบครัวหรือผู้หารายได้เลี้ยงดูครอบครัวเสียชีวิต จะได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวไม่เกิน 29,700 บาท นอกจากนี้ ยังมีเงินช่วยเหลือกรณีพื้นที่เพาะปลูก เช่นพืชไร่และพืชผัก ไม้ผล ไม้ยืนต้น และอื่น ๆ ได้รับความเสียหายจะมีการช่วยเหลือไม่เกินครัวเรือนละ 30 ไร่ โดยข้าวไร่ละ 1,340 บาท พืชไร่และพืชผักไร่ละ 1,980 บาท ส่วนไม้ผล ไม้ยืนต้น และอื่น ๆ ไร่ละ 4,048 บาท

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกถึงมาตรการเยียวยาผู้ที่ประสบความเดือดร้อนเสียหายจากการบุกรุกสร้างความเสียหายจากช้างป่า พบว่า ในภาพรวมยังไม่มีความเหมาะสม การเยียวยาที่ไม่เป็นระบบ ไม่เป็นธรรมในสายตาของประชาชนผู้เดือดร้อน และการดูแลดังกล่าวยังดำเนินการไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ อีกทั้งมีปัญหาความล่าช้าในการจ่ายเงินเยียวยาเนื่องจากมีเหตุขัดข้องในระบบกลไกของราชการนั้น สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวท่านหนึ่งท่านองที่ว่า

“ประชาชนถูกช้างป่าทำร้ายจนเสียชีวิต ได้รับการเยียวยาช่วยเหลือค่าจัดการศพและสองหมื่นกว่าบาท จะเอาไปทำอะไรได้ ลองคิดว่าเอาไปทำอะไรได้” (สมชาย รถทอง, สัมภาษณ์ 26 เมษายน 2564)

สำหรับแนวทางการชดเชยเยียวยาจากทางภาครัฐมีหลักเกณฑ์ตามที่กล่าวมาข้างต้น ที่ผ่านมานั้นมีกองทุนช่วยเหลืออาหารช้างป่าแห่งประเทศไทย ที่ดำเนินการโดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ซึ่งมีหน้าที่เบิกจ่ายเงินเยียวยาประชาชนระหว่างปี พ.ศ. 2555-2558 แต่หลังจากปี พ.ศ. 2559 จนถึงปัจจุบันยังไม่มี การเยียวยาเนื่องจากงบประมาณไม่เพียงพอ และอยู่ระหว่างการแก้ไขกฎหมายเพื่อให้มีการเบิกจ่ายได้ ถึงแม้ว่ามาตรการเยียวยาต่าง ๆ ที่ผ่านมามีความพยายามปรับให้สอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถตอบสนองกับความสูญเสีย และความเสียหายที่เกิดขึ้นจริงจากพฤติกรรมของช้างป่าที่มีรูปแบบการกินที่สร้างความเสียหายต่างจากภัยธรรมชาติทั่วไป ซึ่งมักเป็นความเสียหายแบบสะสมตลอดฤดูกาล เสียหายแบบไม่ถาวรหรือไม่สิ้นเชิง แต่ส่งผลต่อปริมาณการเก็บเกี่ยวหรือพืชให้ผลผลิตไม่ได้ ซึ่งทำให้ไม่สามารถขอรับการชดเชยได้ตามหลักเกณฑ์ของการเยียวยา ซึ่งช่องว่างการเยียวยาที่เกษตรกรหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่ เห็นว่ายังไม่เป็นธรรมและไม่สอดคล้องกับรูปแบบพฤติกรรมการทำลายของช้างป่า เช่น ความเสียหายจ่าย 30 ไร่ มากกว่านี้ ยังไม่มีหลักเกณฑ์เยียวยา ซึ่งฝูงช้างป่าหรือสัตว์ป่า อาจทำลายมากกว่า 30 ไร่ ภายในคืนเดียว หรือ สะสมมากกว่า 30 ไร่ หรือกรณีความเสียหายต้องเกินหนึ่งไร่ขึ้นไป ถ้าหากเสียหายน้อยกว่านี้ ยังไม่มีหลักเกณฑ์เยียวยา นอกจากนี้แล้วต้องเป็นความเสียหายที่เกิดขึ้นครั้งเดียว ความเสียหายหลายครั้งรวมครบหนึ่งไร่ ยังไม่มีหลักเกณฑ์เยียวยา เช่น ช้างกินวันนี้ครึ่งไร่ สองเดือนมากินอีกครั้งไร่ รวมสองครั้งเป็นหนึ่งไร่ เป็นต้น ความเสียหายที่เกิดขึ้นลักษณะนี้ยังไม่มีหลักเกณฑ์เยียวยา และกรณีของความเสียหายต้องถาวร ถ้าหากไม่ถาวรก็ยังไม่ มีหลักเกณฑ์เยียวยา เช่น ช้างมากินกล้วย กัดกินเหลือแต่โคนแต่ต้นยังไม่ตาย หากเจ้าหน้าที่เกษตร มาตรวจสอบเจอต้นอ่อนงอกออกมา ก็จะพิจารณาว่าไม่เข้าหลักเกณฑ์ หมายถึงไม่เสียหายถาวร

ดังนั้น ช้างต้องถอนรากต้นกล้วย (เพื่อให้ต้นตาย) และต้องถอนให้ครบทุกต้นใน 1 ไร่ จึงจ่ายเงินเยียวยาได้

ช่องว่างของการตีความข้อกฎหมายเกี่ยวกับการเยียวยาความเดือดร้อนเสียหายจากช้างป่าดังกล่าว เป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดการใช้วิจารณ์ญาณในการตีความการช่วยเหลือเยียวยาอย่างยั่งยืนกรณีดังกล่าวสามารถสะท้อนได้จากคำให้สัมภาษณ์ในทำนองที่ว่า

“ต้นกล้วยหักในความเข้าใจของชาวบ้านคือมันตายไปแล้ว เพราะมันไม่สามารถออกลูกได้อีก แต่ในมุมมองของทางราชการคือมันยังไม่ตาย เพราะมันยังสามารถแตกหน่อแตกใบได้อีก” (สมชาย รถทอง, สัมภาษณ์ 26 เมษายน 2564)

อย่างไรก็ดี การศึกษาปัญหาเกี่ยวกับการชดเชยความเสียหายในชีวิตและทรัพย์สินซึ่งเกิดจากการได้รับผลกระทบจากปัญหาของช้างป่า ก็คือ การอาศัยความในมาตรา 60(8) แห่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันของมาตรา 58-60 โดยที่มาตรา 59 ระบุว่า “เงินที่เรียกเก็บได้ตามมาตรา 58 และเงินที่มีผู้บริจาคให้ไม่ต้องมีการนำมาส่งคลังเพื่อเป็นรายได้แผ่นดิน ให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เก็บรักษาไว้เป็นเงินเพื่อการอนุรักษ์ พันธุ์ และบำรุงรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตห้ามล่าสัตว์ป่า เพื่อการอนุรักษ์สัตว์ป่า และรักษาไว้ซึ่งแหล่งอาศัยหรือ แหล่งหากินของสัตว์ป่า หรือเพื่อการช่วยเหลือเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสัตว์ป่า” และมาตรา 60 ระบุว่า “เงินตามมาตรา 59 ให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช นำไปใช้จ่ายเพื่อกิจการดังต่อไปนี้ (8) การช่วยเหลือเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า” แต่ทั้งนี้กลับพบว่า การจ่ายเงินเพื่อเยียวยาช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว นั้น ยังไม่สามารถกระทำได้นี้เนื่องจากปัจจุบันกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช อยู่ระหว่างขั้นตอนในกระบวนการจัดทำร่างกฎหมายลำดับรองตามบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวอยู่ (คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่าสภาผู้แทนราษฎร, 2564 : 43-44)

กล่าวโดยสรุปแล้ว นับตั้งแต่เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ถึงปัจจุบัน มาตรการช่วยเหลือของรัฐมีเพียงเรื่องมาตรการเยียวยาเป็นหลัก แต่ยังไม่มีความมาตรการด้านการชดเชยหรือมาตรการชดใช้ที่เหมาะสมและเป็นระบบแต่อย่างใด

6.2.2 ปัญหาความไม่เข้าใจเกี่ยวกับแนวความคิดการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างแท้จริง

ปัญหาที่โครงการพัชรสุธาชานูรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ยังทำได้ไม่ค่อยสมบูรณ์และควรมีการเพิ่มเติมก็คือ ปัญหาความไม่เข้าใจเกี่ยวกับแนวความคิดการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างแท้จริงเพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลทำให้เกิดการตีความความหมายที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากเจตนารมณ์ของแนวคิดศาสตร์พระราชาลักษณ์การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 อย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะหลักคิดของรัชกาลที่ 9 มิใช่หมายถึงจะให้ช้างกับคนอยู่ร่วมกันแบบบ้านเดียวกัน พื้นที่เดียวกัน หรือ ชุมชนเดียวกัน หากแต่ให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมภูมินิเวศอย่างสมานฉันท์และสมดุล กล่าวคือ เป็นการ

อยู่ร่วมกันแบบที่ไม่มีการทำร้ายซึ่งกันและกัน ดังเช่นกระแสพระราชดำรัสที่ว่า “ข้างอยู่ในป่า ส่วนคนอยู่ในชุมชน” ขณะที่นักการเมืองเข้าใจผิดไปว่าคนกับข้างจะต้องแยกกันอยู่คนละพื้นที่ เป็นต้น

ปัญหาความไม่เข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดศาสตร์พระราชาเกี่ยวกับการสร้างวิถีการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับข้างป่าอย่างจริงจัง จนนำไปสู่การทำความเข้าใจที่ไม่ตรงกันและมีผลต่อการนำไปปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดแนวทางเดียวกันนั้น สามารถชี้ให้เห็นได้จากการแสดงความทัศนะของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาข้างป่าสภาผู้แทนราษฎร โดยการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนและข้างป่า ที่เห็นว่า ถ้าหากปล่อยให้ข้างป่าอยู่ร่วมกับคนในพื้นที่ทำกินของคนจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย จึงเกิดแนวคิดในทำนองที่ว่าไม่เห็นด้วยกับหลักคิดที่ยัดเยียดให้ข้างป่ากับคนอยู่ร่วมกัน เพราะจะทำให้ประชาชนในพื้นที่ประสบปัญหาได้รับความไม่ปลอดภัยจากการกระทบกระทั่งกันระหว่างคนกับข้างป่า สุดท้ายแล้วก็จะทำให้เกิดอันตรายทั้งต่อคนและข้างป่า ดังนั้นในการตีความหมายเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งบนฐานแนวคิดศาสตร์พระราชา ที่เป็นมุมมองของฝ่ายนักการเมืองก็คือ “ข้างป่าควรอยู่แต่ในป่าอนุรักษ์ คนควรอยู่ในที่ดินทำกินที่รัฐจัดให้” โดยเห็นว่า ถ้าหากข้างป่าเล็ดลอดออกมานอกแนวเขตป่าก็จะบุกรุกที่ทำมาหากินของคน รัฐจึงต้องมีหน้าที่ในการเร่งผลักดันให้ข้างป่ากลับเข้าสู่ป่าโดยเร็ว ในขณะเดียวกัน ถ้าหากพบว่ามีคนบุกรุกป่ารัฐจะต้องบังคับใช้กฎหมายดำเนินการอย่างเคร่งครัด ที่สำคัญก็คือรัฐจะต้องมีการกำหนดพื้นที่ให้มีการแบ่งแนวเขตที่ชัดเจนระหว่างที่อยู่ของข้างป่ากับที่ทำกินของคนโดยไม่ทับซ้อนกัน ควบคู่ไปกับการจัดสร้างสิ่งกีดขวางของรัฐเพื่อป้องกันการบุกรุกจากข้างป่า อันสามารถสร้างความปลอดภัยให้ทั้งคนและข้างป่า ด้วยเหตุนี้ฝ่ายการเมืองจึงเสนอให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช แก้ไขถ้อยคำในประโยคที่ว่า

“การจัดการปัญหาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนและข้าง” เป็น “การจัดการเพื่อให้คนและข้างแยกกันอยู่คนละพื้นที่โดยไม่มี การบุกรุกซึ่งกันและกันเพื่อความปลอดภัยของคนและข้างป่า” ทั้งนี้เพื่อความสบายใจของคนในพื้นที่ที่อยู่อาศัยทำกินโดยรอบป่าอนุรักษ์ (คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาข้างป่า สภาผู้แทนราษฎร, 2554 : 136)

การที่ฝ่ายกรมวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาข้างป่า สภาผู้แทนราษฎร ที่มีคณะทำงานส่วนใหญ่เป็นนักการเมืองได้ทำการศึกษาแล้วเห็นว่าถ้าคนกับข้างป่าอยู่ร่วมกันจะนำไปสู่การทำร้ายกันดังนั้นคนกับข้างป่าจึงไม่สามารถอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกันได้ เนื่องจากการเข้าใจผิดไปว่าแนวทางของรัฐเป็นความพยายามเสนอทางออกให้คนกับข้างป่าอยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกัน ในลักษณะที่เรียกว่าการอยู่แบบสมดุล หากแต่แนวคิดศาสตร์พระราชาที่ว่านั้นหมายถึง การที่ไม่ได้เสนอแนะให้ข้างป่ากับคนอยู่ร่วมกันแบบบ้านเดียวกัน พื้นที่เดียวกัน หรือ ชุมชนเดียวกัน หากแต่ให้คนกับข้างป่าสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมภูมินิเวศอย่างสมานฉันท์และสมดุล กล่าวคือ เป็นการอยู่ร่วมกันแบบที่ไม่มีการทำร้ายซึ่งกันและกันนั่นเอง

6.2.3 ปัญหาเกี่ยวกับการขาดมาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับข้างป่า

ปัญหาเกี่ยวกับการขาดมาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับข้างป่า หรือโซนนิ่ง เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องมาจากการให้คำนิยามเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับข้างป่า

ที่ว่าต้องมีการแยกพื้นที่ทำกินของคนกับช้างป่าออกจากกัน เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนและช้างป่า ซึ่งเห็นว่าถ้าหากปล่อยให้ช้างป่าอยู่ร่วมกับคนในพื้นที่ทำกินของคนจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย รัฐจะต้องมีการกำหนดพื้นที่ให้มีการแบ่งแนวเขตที่ชัดเจนระหว่างที่อยู่ของช้างป่ากับที่ทำกินของคนโดยไม่ทับซ้อนกัน ควบคู่ไปกับการจัดสร้างสิ่งกีดขวางโดยรัฐเพื่อป้องกันการบุกรุกจากช้างป่า อันสามารถสร้างความปลอดภัยให้ทั้งคนและช้างป่า ดังนั้นจึงต้องมีการกำหนดพื้นที่หรือโซนนิ่งให้มีเส้นแบ่งแนวเขตที่ชัดเจน ระหว่างที่อยู่ของช้างป่ากับที่ทำกินของคนโดยไม่ทับซ้อนกัน ควบคู่ไปกับการจัดสร้างสิ่งกีดขวางหรือแบริเออร์ (Barrier) โดยรัฐเพื่อป้องกันการบุกรุกจากช้างป่าอันสามารถสร้างความปลอดภัยให้ทั้งคนและช้างป่า

สำหรับปัญหาในแนวทางปฏิบัติที่มีการกำหนดไว้เกี่ยวกับการจัดแบ่งพื้นที่หรือโซนนิ่ง (Zoning) นั้น ประกอบไปด้วยการบูรณาการภายใต้กิจกรรม 3 รูปแบบ ได้แก่ ปัญหาการจัดสร้างที่กักกันช้างป่า ปัญหาศูนย์กักกันช้างป่าชั่วคราว และปัญหาการจัดทำสิ่งกีดขวางกรณีคูกันช้างและรั้วกันช้าง ดังนี้

ปัญหาการจัดสร้างที่กักกันช้างป่า ถือเป็นกรณีที่เร่งด่วนโดยการอาศัยผู้เชี่ยวชาญและคณะกรรมการลงไปประเมินศักยภาพความเหมาะสมของพื้นที่ ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ว่าต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในเดือนเมษายน 2564 ภายใต้พื้นที่ทางเลือกรวม 7 แห่ง ทั้งนี้การศึกษาถึงความเหมาะสมในการจัดสร้างที่กักกันช้างป่านั้น ต้องควบคุมทั้งในพื้นที่ป่าตะวันตกและป่าตะวันออก เช่นสถานที่กักกันช้างเขาวง ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่รอยต่อระหว่างจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดระยอง หรือสถานที่กักกันช้างเขาตะกรูบ ที่มีพื้นที่เกือบ 3,000 ไร่ งบประมาณก่อสร้างประมาณ 20 ล้านบาท เป็นต้น การดำเนินการดังกล่าวจะต้องมีการพิจารณาถึงความเหมาะสม ที่สำคัญประชาชนต้องให้ความยินยอมและให้ความร่วมมือเป็นสำคัญในการการจัดสร้างที่กักกันช้างป่าในบริเวณดังกล่าว แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการจัดสร้างที่กักกันช้างป่า จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสูตรในการคิดคำนวณที่จะนำช้างป่ามากักกันได้ในแต่ละพื้นที่ รวมถึงการใช้งบประมาณเพื่อการดำเนินการนั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมด้วย แต่อย่างไรก็ดี แนวทางดังกล่าวที่สำนักงานอนุรักษ์สัตว์ป่าที่เคยเสนอหรือกำหนด ไม่สามารถดำเนินการได้ ด้วยมีข้อจำกัดหรือปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับงบประมาณที่ไม่เพียงพอ (คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่าสภาผู้แทนราษฎร, 2564 : 35)

ในส่วนของปัญหาศูนย์กักกันช้างป่าชั่วคราว หรือโซนนิ่งศูนย์กักกันช้างป่าชั่วคราว เป็นแนวคิดสำหรับการจัดการช้างป่าออกนอกพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีการแบ่งแยกพื้นที่ออกเป็นโซน เช่น โซนแรกรับ มีการแยกย่อยออกเป็นสวน ๆ หรือห้องเพื่อจัดการช้างป่าในแต่ละตัว มีการคำนึงถึงสถานที่ที่แบ่งแยกระหว่างช้างตัวผู้และช้างตัวเมีย แต่เนื่องจากพฤติกรรมของช้างป่ามีความสามารถสูงมากในการเอาชนะสิ่งกีดขวางได้ อีกทั้งมีความแตกต่างกันตามอุปนิสัยของช้างป่าในแต่ละเชือก โดยจะเห็นได้ว่าช้างเอเชียจะมีน้ำหนักเฉลี่ยประมาณ 5-6 ตัน มีความสูง 2-3 เมตร ดังนั้นเมื่อมีการออกแบบทางวิศวกรรมของสิ่งกีดขวางหรือแบริเออร์ตามมาตรฐานของสิ่งกีดขวาง เพื่อการรองรับป้องกันช้างป่าออกจากป่าอนุรักษ์จึงต้องยึดถือเกณฑ์เหล่านี้ด้วย แต่สำหรับกรณีของช้างป่าสีดอแดงที่สามารถหลบหนีออกมาจากสถานที่กักกันช้างได้นั้น เพราะสีดอแดงเป็นช้างที่มีขนาดตัวใหญ่มากซึ่งมีขนาดน้ำหนักต่อตัวหนักถึง 8-9 ตัน สถานที่กักกันช้างป่าชั่วคราวจึงไม่สามารถป้องกันได้ อีกประการ

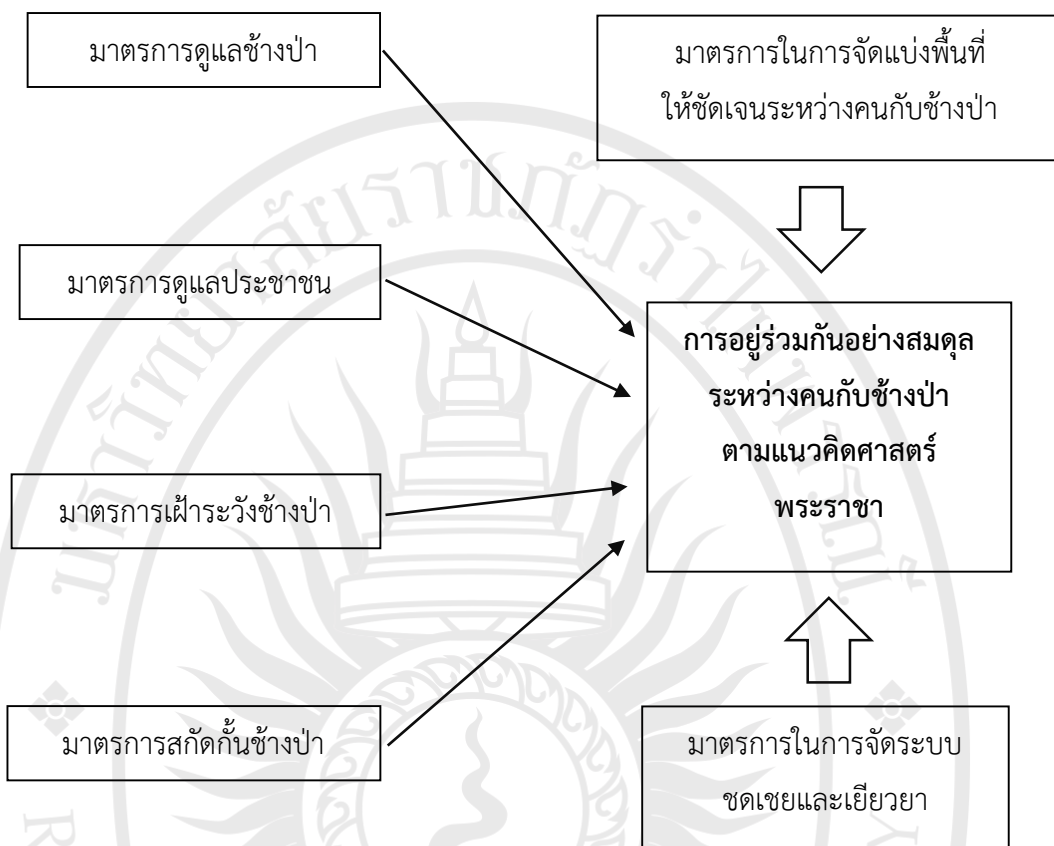
หนึ่งจุดอ่อนดังกล่าวเกิดจากพื้นที่ก่อสร้างศูนย์กักกันช้างป่าที่มีการทำเป็นข้อเสนอมานั้น ยังไม่ได้มีการประเมินศักยภาพของพื้นที่จริง (คณะกรรมการวิชาการวิสามัญพิจารณาการศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่า สภาผู้แทนราษฎร, 2564 : 35-36)

อย่างไรก็ดี ปัญหาการจัดทำสิ่งกีดขวางกั้นช้างและรื้อกั้นช้าง พบว่าการดำเนินงานที่ผ่านมามีปัญหาอยู่ที่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ยังไม่ได้รับการจัดสรรงบประมาณในการดำเนินงานสร้างรั้วป้องกันช้างป่ามาตั้งแต่แรก ต่อมาได้รับงบประมาณในการสร้างรั้วกั้นถาวรคอนกรีตที่ร้อยละร้อยด้วยเหล็กในปี พ.ศ. 2563 ต่อมาพบว่ากรณีการจัดสร้างสิ่งกีดขวางกั้นช้างและรื้อกั้นช้างที่จังหวัดจันทบุรีและฉะเชิงเทรา ที่ได้สร้างเสร็จแล้วมีสภาพชำรุดเสียหายบางส่วนและยังไม่ได้รับการซ่อมแซม ทำให้ไม่สามารถป้องกันช้างป่าออกนอกพื้นที่ได้ถึงกระนั้นก็ตามมีความพยายามแสวงหาทางออกด้วยการขอสนับสนุนงบประมาณช่วยเหลือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกองบัญชาการทหารเรือ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งในทางปฏิบัติมีทั้งส่วนที่ประสบความสำเร็จและมีอุปสรรคในการดำเนินการ (คณะกรรมการวิชาการวิสามัญพิจารณาการศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่า สภาผู้แทนราษฎร, 2564 : 36-37)

6.3 การเสนอแนะตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา

สำหรับการนำเสนอตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา เป็นการพัฒนาตัวแบบที่เหมาะสมจากการศึกษาถอดบทเรียนจากโครงการพัชรสุศุคชาวนุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ควบคู่ไปกับการพยายามเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการรวมถึงแนวทางการปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เป็นจุดอ่อนของโครงการพัชรสุศุคชาวนุรักษ์ (รอยต่อ 5 จังหวัด) ณ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี โดยอาศัยการประยุกต์หลักการทรงงานของในหลวงรัชกาลที่ 9 ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นตัวแบบการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชาได้ดังภาพที่ 6.7 นี้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 6.7 ตัวแบบการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลงระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา

การที่จะสามารถนำเอาตัวแบบในการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ระหว่างคนกับช้างตามแนวคิดศาสตร์พระราชา ไปใช้ให้ได้ผลสัมฤทธิ์อย่างเข้มข้นได้นั้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยมาตรการต่าง ๆ เข้าสนับสนุนการขับเคลื่อนรวมทั้งสิ้น 6 มาตรการ ได้แก่

1. มาตรการด้านการดูแลช้างป่า เป็นมาตรการที่ให้ความสำคัญในเรื่องเกี่ยวกับความจำเป็นพื้นฐาน 4 เรื่อง ได้แก่ การจัดหาแหล่งอาหารและแหล่งน้ำ การเคลื่อนย้ายช้างป่าที่ออกมานอกเขตป่าอนุรักษ์ การสร้างมาตรการควบคุมช้างป่าที่ดุร้าย และการจัดการประชากรช้างป่า การหาแหล่งน้ำ แหล่งอาหารถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการแก้ไขปัญหาช้างป่า เนื่องจากถ้าหากช้างป่ามีอาหารและน้ำที่เพียงพอต่อการบริโภค ก็จะไม่ออกมากัดกินพืชสวนของชาวบ้าน ความพร้อมในด้านแหล่งอาหารและแหล่งน้ำนี้จะมีผลโดยตรงต่อการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของช้างป่าที่ออกมานอกเขตป่าอนุรักษ์อีกด้วย และถ้าหากมีช้างแก่ที่สามารถหลุดรอดออกนอกพื้นที่มาได้บ้าง ก็จะมีแนวทางเสริมด้วยวิธีการให้ยากล่อมประสาทช้างเพื่อสะดวกในการเคลื่อนย้าย หากแต่ต้องคำนึงถึงระยะเวลาในการดำเนินการด้วยว่าจะต้องใช้เวลาไม่เกิน 6 ชั่วโมง ส่วนในการสร้างมาตรการควบคุมช้างป่าที่ดุร้าย จำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ อย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์ปัญหาเรื่องช้างป่าของแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกันออกไป ในกรณีเช่นนี้อาจจะต้องใช้เวลายาวนานมากพอสมควรสำหรับการแก้ไขปัญหา แต่หลักการสำคัญเบื้องต้นที่ควรยึดถือปฏิบัติ ก็คือ ถ้าหากว่ามีแหล่งอาหารและแหล่งน้ำที่สมบูรณ์ ก็มีแนวโน้มที่ช้างป่าจะเดินทาง

กลับสู่ป่าได้ แต่ก็ต้องมีการเดินทางเพื่อพักในระหว่างทางก่อนเข้าป่าลึก สำหรับการก่อสร้างแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ และโปงดินเทียมในพื้นที่ป่าลึกนั้นกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชมีความพร้อมดำเนินการโดยการประสานความร่วมมือกับฝ่ายทหาร

ในส่วนของการจัดการประชากรช้างป่าที่มีอยู่ในพื้นที่กลุ่มป่าตะวันออก ที่เป็นผืนป่าขนาดใหญ่ของภาคตะวันออก ซึ่งเรียกว่าป่ารอยต่อ 5 จังหวัดนั้น จากข้อมูลการสำรวจของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พบว่าในปี พ.ศ. 2559 มีช้างป่าอยู่ประมาณ 423 เชือก ประกอบไปด้วยพื้นที่ในเขตความรับผิดชอบของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จำนวน 278 เชือก เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสอยดาว จำนวน 79 เชือก เขตรักษาพันธุ์สัตว์คลองคระหวายเฉลิมพระเกียรติ และอุทยานแห่งชาติน้ำตกคลองแก้ว จำนวน 20 เชือก อุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้น จำนวน 34 เชือก อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง จำนวน 12 เชือก และอุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ จำนวน 2 เชือก คิดเป็นสัดส่วนของโครงสร้างชั้นอายุของประชากรช้างจำแนกออกได้เป็น 4 ช่วงชั้นอายุ ได้แก่ ตัวเต็มวัย ตัวใกล้เต็มวัย ตัววัยรุ่น และตัวลูกช้าง คิดเป็นสัดส่วนของโครงสร้างของชั้นอายุได้เท่ากับ 4.7 : 2.1 : 2.0 : 1.0 ตามลำดับ ซึ่งเป็นสัดส่วนของโครงสร้างชั้นอายุของช้างเอเชียแบบปกติที่พบได้ทั่วไปในภูมิภาค ปัจจุบันพบว่าช้างหลายกลุ่มเคลื่อนที่หากินออกนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา สระแก้ว ระยอง จันทบุรี และตราด จึงจำเป็นต้องพยายามควบคุมประชากรช้างป่าเพื่อไม่ให้เกิดการแพร่ขยายประชากรเพิ่มมากขึ้น ภายใต้ข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติอันได้แก่ แหล่งอาหาร แหล่งน้ำ และแหล่งที่อยู่อาศัยที่น้อยลง

สำหรับการปรับประยุกต์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชา ที่สอดคล้องกับการดำเนินงานตามมาตรการด้านการดูแลช้างป่านี้ สอดคล้องกับหลักการทรงงานที่สำคัญ ได้แก่ หลักการดูแลปัญหาช้างป่าแบบองค์รวมหมายถึง การมองเหตุการณ์เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยงและครบวงจร ดังที่รัชกาลที่ 9 ทรงเรียกวิธีนี้ว่า องค์รวม (Holistic) ซึ่งเป็นการมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นแบบบูรณาการ และกำหนดแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง โดยพิจารณาครบทุกด้านของปัญหา พร้อมแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยงกันเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การรวบรวมข้อมูลทั้งหมด เช่นการศึกษาจากเอกสาร แผนที่ชุมชน เจ้าหน้าที่ นักวิชาการ และประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ เป็นต้น รวมถึงการศึกษาอุปนิสัยใจคอคนและช้างป่าว่าเป็นอย่างไร จากนั้นแล้วจึงใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนเพื่อสร้างองค์ความรู้ ที่สามารถนำไปสู่มาตรการดูแลช้างป่าอย่างบูรณาการ

2. มาตรการด้านการดูแลประชาชน เป็นมาตรการที่ให้ความสำคัญในเรื่องเกี่ยวกับการดูแลช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า 3 เรื่อง ได้แก่ การให้ความรู้ในการดำเนินชีวิต การสนับสนุนด้านการประกอบอาชีพ และการสร้างมาตรการด้านการเยียวยา ซึ่งตัวแบบด้านการดูแลประชาชนนี้ หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับการให้ความรู้แก่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่มีการบุกรุกของช้างป่าซึ่งเข้ามากัดกินพืชสวน รวมถึงการทำลายชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ทั้งในทางตรง คือ การอบรมบอกกล่าวให้ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของช้างป่า ส่วนการให้ความรู้ในทางอ้อม คือ การประชาสัมพันธ์ความรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังมีการสนับสนุนส่งเสริมด้านการประกอบอาชีพทางเลือกใหม่ ทั้งนี้เพราะการแก้ไขปัญหาช้างป่ามีแนวโน้มว่าจะต้องอาศัยระยะเวลายาวนานมากพอสมควร ในการนี้จึงจำเป็นต้องมีการหาช่องทาง

ในการปรับเปลี่ยนอาชีพ อาชีพเสริม ควบคู่ไปกับการสร้างความยั่งยืนในผลิตภัณฑ์ด้วยการสร้างมาตรฐานสินค้า เพื่อให้สามารถยกระดับผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับนำไปสู่ความต้องการของผู้บริโภคที่สูงขึ้น

ภายใต้มาตรการด้านการดูแลประชาชนนั้นนอกจากการคำนึงถึงการให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตที่ควรจะเป็นภายใต้ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าแล้วนั้น ในการดำเนินการตามกระบวนการของตัวแบบนี้ควรมีการรณรงค์เพื่อประชาสัมพันธ์เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในประเด็นเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์เผยแพร่แนวคิดศาสตร์พระราชชาติที่ชัดเจนเกี่ยวกับการสร้างวิถีการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างจริงจังจับคู่กันไปด้วย โดยที่ทุกฝ่ายต้องทำความเข้าใจให้ตรงกันว่าหลักคิดของรัชกาลที่ 9 ไม่ใช่มีเจตจำนงให้ช้างกับคนอยู่ร่วมกันแบบบ้านเดียวกัน พื้นที่เดียวกัน หรือ ชุมชนเดียวกัน หากแต่ให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมภูมินิเวศอย่างสมานฉันท์และสมดุล กล่าวคือ เป็นการอยู่ร่วมกันแบบที่ไม่มีการทำร้ายซึ่งกันและกัน ดังเช่นกระแสพระราชดำรัสที่ว่า “ช้างอยู่ในป่า ส่วนคนอยู่ในชุมชน” แต่นักการเมืองนำแนวคิดดังกล่าวไปตีความหมายอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นการตีความหมายแบบเข้าใจผิดไปว่าคนกับช้างจะต้องแยกกันอยู่คนละพื้นที่ จึงนำไปสู่การเสนอให้มีการแก้ไขถ้อยคำในประโยคที่ว่า

“การจัดการปัญหาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนและช้าง” เป็น “การจัดการเพื่อให้คนและช้างแยกกันอยู่คนละพื้นที่โดยไม่มีการบุกรุกซึ่งกันและกัน เพื่อความปลอดภัยของคนและช้างป่า” ทั้งนี้เพื่อความสบายใจของคนในพื้นที่ที่อยู่อาศัยทำกินโดยรอบป่าอนุรักษ์ เป็นต้น

ในส่วนของการเยียวยานั้น ควรต้องมีการสร้างมาตรการและแนวทางการชดเชยเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าอย่างสมเหตุสมผล โดยมีการยกระดับความช่วยเหลือให้เหมาะสมมากขึ้น รวดเร็วขึ้นในทุกมิติ นอกเหนือจากการดำเนินการช่วยเหลือเยียวยาราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า กรณีพืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหายผ่านทางกองทุนอาหารช้างป่าแห่งประเทศไทย มีการจัดทำระเบียบของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เพื่อช่วยเหลือเยียวยาผู้ได้รับความเสียหายจากช้างป่าตามมาตรา 60(8) แห่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 ซึ่งอยู่ระหว่างดำเนินการ นอกจากนี้แล้วยังจะต้องมีการเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบผ่านมูลนิธิพิทักษ์สัตว์ป่าและรักษาทะเล เพื่อช่วยเหลือหน่วยงานและเจ้าหน้าที่รวมทั้งครอบครัวของผู้ปฏิบัติงานพิทักษ์ป่า ตลอดจนบุคคล องค์กร กลุ่ม ชมรม สมาคม และอื่น ๆ ที่มีส่วนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้สามารถมีสวัสดิภาพและคุณภาพในการปฏิบัติงานรวมถึงการดำรงชีพอย่างเหมาะสม

สำหรับการปรับประยุกต์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชชาติที่สอดคล้องกับการดำเนินงานตามมาตรการด้านการดูแลประชาชนนี้ สอดคล้องกับหลักการทรงงานที่สำคัญ ได้แก่ หลักการศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ คือ การใช้วิธีการทำงานด้านดูแลประชาชนอย่างผู้รู้จริง ซึ่งหมายถึงให้การศึกษาสิ่งที่จะให้การดูแลด้านต่าง ๆ ให้ดีและครบถ้วนรอบด้านอย่าผลิผลลวม การศึกษาความรู้ที่เกี่ยวข้องทุกเรื่อง จะหยุดนิ่งไม่ได้ ต้องมีการขวนขวายอีกทั้งมีการเก็บบันทึกไว้แล้วนำกลับมาใช้ประโยชน์อย่างสูงที่สุด กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือข้อมูลที่เกี่ยวข้องจะต้องพัฒนาอยู่เรื่อย ๆ ต้องรู้ทั้งหมดและรู้อย่างแท้จริง โดยเริ่มต้นจากศึกษาข้อมูลรายละเอียดอย่างรอบคอบและครบถ้วน ทั้งจากข้อมูลเบื้องต้น

จากเอกสาร แผนที่ สอบถามจากเจ้าหน้าที่ นักวิชาการ และประชาชนในพื้นที่ เพื่อให้ได้รายละเอียด ที่ถูกต้องและตรงกับความเป็นจริง ทั้งนี้จะได้นำไปสู่ความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว ตรงตามที่ต้องการ ซึ่งนั่นก็คือ ไม่ว่าเราจะทำอะไรเกี่ยวกับการดูแลประชาชนที่ได้รับปัญหา ความเดือดร้อนจากช้างป่าจะต้องรู้จริง ศึกษาให้เข้าใจ แล้วจึงลงมือปฏิบัติ

3. มาตรการด้านการเฝ้าระวังช้างป่า เป็นมาตรการที่ให้ความสำคัญในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างระบบการติดตามเพื่อเฝ้าระวังการเคลื่อนไหวของช้างป่า 3 เรื่อง ได้แก่ การจัดตั้ง ศูนย์ปฏิบัติการ การสร้างอาสาสมัครป้องกันภัยช้างป่า และการใช้เทคโนโลยีด้านอุปกรณ์ที่ใช้ปฏิบัติการ ดังนี้ การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการในทุกพื้นที่ที่มีการบุกรุกของช้างป่าใน 4 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 4 จังหวัด โดยที่การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการดังกล่าวจะมีทั้งเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และการติดกล้องวงจรปิด เพื่อติดตามการเคลื่อนไหวของช้างป่าอย่างใกล้ชิด รวมทั้งสิ้น 36 จุด ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 15 จุด จังหวัดสระแก้ว จำนวน 5 จุด จังหวัดชลบุรี จำนวน 7 จุด และจันทบุรี จำนวน 9 จุด

นอกจากมาตรการนี้จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการเพื่อติดตาม การเคลื่อนไหวของช้างป่าอย่างใกล้ชิดแล้ว ในอีกมิติหนึ่งยังมีการเสนอแนะให้มีการสร้างเครือข่าย ภาคประชาชน ที่อยู่ในรูปแบบของอาสาสมัครป้องกันภัยช้างป่า โดยเห็นว่าถ้าหากมีการปฏิบัติการ ที่อาศัยเฉพาะบุคลากรภาครัฐที่มีอยู่น้อย ประกอบกับการมีภาระหน้าที่ซึ่งมากมายอยู่แล้ว จึงไม่น่า จะเป็นที่ยั่งยืนพอต่อการปฏิบัติการดังกล่าวให้สำเร็จลุล่วงไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและ เกิดประสิทธิผล สำหรับการก่อรูปอาสาสมัครป้องกันภัยช้างป่านี้ควรต้องมีการพิจารณาถึงความจำเป็น 3 ด้าน ได้แก่ จำนวนอาสาสมัครจะต้องมีจำนวนมากพอสำหรับการเฝ้าระวัง แจ้งเตือนภัย การติดตาม และการสกัดกั้นช้างป่า เพื่อให้ช้างป่าเหล่านั้นได้ย้อนกลับเข้าสู่ป่าอนุรักษ์ อันเป็นการป้องกันไม่ให้ ช้างป่าออกมาทำร้ายชาวบ้านรวมถึงกัดกินพืชสวนและไม่ทำลายทรัพย์สินของประชาชน การจัดตั้ง อาสาสมัครป้องกันภัยช้างป่าดังกล่าวควรคิดคำนึงเสมอว่าช้างป่าเป็นสัตว์ใหญ่ซึ่งบางเชือกก็มีความดุร้ายด้วย

ดังนั้น ในแนวทางการปฏิบัตินอกจากมีการพิจารณาเรื่องเกี่ยวกับจำนวนคนที่เหมาะสม แล้ว อีกมิติหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญก็คือการให้ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของช้าง อันเป็นการศึกษา อบรมเพื่อป้องกันเหตุร้ายจากช้างป่าที่อาจจะสร้างความไม่ปลอดภัยให้กับชีวิตและทรัพย์สินของ อาสาสมัครป้องกันภัยช้างป่า นอกจากนี้แล้วเพื่อเป็นขวัญกำลังใจและการสร้างแรงจูงใจให้กับอาสาสมัคร ป้องกันภัย ช้างป่า จึงจำเป็นที่จะต้องมีการพิจารณาในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ เช่น ค่าตอบแทนใน วันเวลาที่ปฏิบัติงาน ค่าเบี้ยเลี้ยง ชุดสำหรับใส่ปฏิบัติงาน ค่าน้ำมันรถ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะกลุ่ม อาสาสมัครเหล่านี้เป็นประชาชนทั่วไปในพื้นที่ ซึ่งต้องมีความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ในการทำมาหา กิน หรือการประกอบอาชีพเพื่อสามารถให้มีรายได้มาจุนเจือเลี้ยงดูครอบครัว หากแต่การพิจารณา เกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ที่อยู่ในรูปแบบของสวัสดิการด้านต่าง ๆ นั้น ควรให้มีความเหมาะสมด้วย

ถึงกระนั้นก็ตาม ดังที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้วว่าช้างป่าเป็นสัตว์ที่ขนาดใหญ่ อีกทั้งมี การเคลื่อนที่เร็วมาก ดังนั้นในการปฏิบัติหน้าที่ของภาคส่วนต่าง ๆ ควรมีการใช้เทคโนโลยีด้าน อุปกรณ์ที่ใช้ปฏิบัติการเข้าช่วยเหลือด้วยเสมอ อุปกรณ์ดังกล่าวนั้นจะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการ ช่วย แจ้งเตือน ติดต่อสื่อสาร และการตรวจสอบรวมถึงการติดตามความเคลื่อนไหวของช้างป่า

ได้ตลอดเวลา เช่น กล้องวงจรปิด โทรศัพท์มือถือ วิทยุสื่อสาร ไฟฉาย เครื่องขยายเสียง เป็นต้น โดยที่การใช้เทคโนโลยีด้านอุปกรณ์ที่ใช้ในการปฏิบัติการนี้ นอกจากจากช่วยในการแจ้งเตือนภัย การติดต่อสื่อสารแล้ว ยังมีความสำคัญในการผลักดันช่างป่ากลับสู่ป่าอนุรักษ์ได้อีกทางหนึ่งด้วย

สำหรับการปรับประยุกต์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชา ที่สอดคล้องกับการดำเนินงานตามมาตรการด้านการเฝ้าระวังช่างป่านี้ สอดคล้องกับหลักการทรงงานที่สำคัญ ได้แก่ หลักการไม่ติดตำรา คือ การเฝ้าระวังช่างป่าตามแนวพระราชดำริที่มีลักษณะของการเฝ้าระวังช่างป่าที่อนุโลม และรวมชอมกับสภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและสภาพของสังคมจิตวิทยาแห่งชุมชน โดยการไม่ติดตำรา หรือแนวทางที่เคยปฏิบัติต่อ ๆ กันมาการไม่ผูกมัดติดกับวิชาการและการใช้เทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมาะสมตามบริบทของแต่ละสถานที่ เพราะสภาพปัญหาเกี่ยวกับช่างป่านั้นเกิดขึ้นไม่เหมือนกัน หากแต่ในทางปฏิบัติควรใช้ปัญญาไตร่ตรองให้รอบคอบ ครบถ้วนจะพบวิธีการพัฒนาใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช่างป่า กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หลักการไม่ติดตำรานั้นเป็นการเฝ้าระวังช่างป่าที่ยึดโยงกับสภาพความเป็นจริงของสังคม กล่าวคือ การทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นสิ่งง่าย การทำสิ่งที่สลับซับซ้อนให้เข้าใจง่าย อันเป็นการแก้ปัญหาด้วยการใช้กฎแห่งธรรมชาติเป็นแนวทางนั่นเอง แต่การทำสิ่งยาก ให้กลายเป็นง่ายนั้นเป็นของยาก ฉะนั้นคำว่า "ทำให้ง่าย" หรือ "Simplicity" จึงเป็นหลักคิดสำคัญที่สุดของการเฝ้าระวังช่างป่าโดยอาศัยหลักการทรงงานแบบไม่ยึดติดตำรา

4. มาตรการด้านการสกัดกั้นช่างป่า เป็นมาตรการที่ให้ความสำคัญในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนนิ่ง 2 เรื่อง ได้แก่ การสร้างคูหรือแนวกันช้าง และการสร้างแนวรั้วธรรมชาติ มาตรการด้านการสกัดกั้นช่างป่าเป็นต้นแบบที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาพื้นที่แนวกันชน โดยวิธีการจัดทำหรือสร้างสิ่งกีดขวางเพื่อป้องกันช่างป่าออกมานอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ในลักษณะของการก่อสร้างรั้วการขุดคูกันช้าง และรั้วไฟฟ้า เป็นต้น เช่น การปลูกรั้วกล้วยไม้หนาม 264.5 กิโลเมตร การปรับปรุงสภาพคูกันช้างที่มีอยู่เดิม 295 กิโลเมตร การก่อสร้างคูกันช้างใหม่ 304.5 กิโลเมตร การก่อสร้างรั้วไฟฟ้า 117 กิโลเมตร การก่อสร้างรั้วกิ่งถาวร 98.8 กิโลเมตร รวมพื้นที่การก่อสร้างแนวสกัดกั้นช่างป่าทั้งหมด 1,079.8 กิโลเมตร ต้นแบบด้านการสกัดกั้นช่างป่า จึงเป็นเสมือนปราการด่านหน้าที่คอยเป็นแนวกันช่างป่าเพื่อไม่ให้ออกมาหากินพืชสวนของชาวบ้านได้ง่าย แต่อย่างไรก็ดี ต้นแบบด้านการสกัดกั้นช่างป่า จะมีผลสัมฤทธิ์ได้มากขึ้นนั้นควรมีการดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำ แหล่งอาหารสำหรับช่างป่า ตามเส้นทางการเคลื่อนตัวของช่างป่า ควบคู่ไปกับการสร้างจุดที่พักช่างป่าในป่าชุมชน ทั้งนี้เพื่อดึงดูดให้ช่างป่ากลับคืนไปสู่ป่าใหญ่ต่อไป รวมถึงการพัฒนาจัดตั้งศูนย์เฝ้าระวังช่างป่าด้วยระบบเตือนภัยล่วงหน้า เพื่อกระจายข้อมูลไปยังเครือข่ายเจ้าหน้าที่และชุมชนต่าง ๆ รอบพื้นที่ป่าอนุรักษ์อีกด้วย

สำหรับการปรับประยุกต์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชา ที่สอดคล้องกับการดำเนินงานตามมาตรการด้านการสกัดกั้นช่างป่านี้ สอดคล้องกับหลักการทรงงานที่สำคัญ ได้แก่ หลักการทำตามลำดับขั้นตอน คือ การเริ่มต้นจากสิ่งจำเป็นที่สุดของประชาชนก่อน ได้แก่ ปัญหาปากท้องและความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพที่มีผลมาจากปัญหาช่างป่า จากนั้นก็สามารถทำประโยชน์ด้านอื่น ๆ ต่อไปได้ ได้แก่ การพิจารณาเรื่องเกี่ยวกับสาธารณสุขโภชนาการขั้นพื้นฐานและสิ่งจำเป็นในการประกอบอาชีพ อาทิ ถนน แหล่งน้ำ เพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภค เป็นต้น ที่เอื้อประโยชน์

ต่อประชาชนโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการให้ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่เรียบง่าย เน้นการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ประชาชนสามารถนำไปปฏิบัติได้และเกิดประโยชน์สูงสุด โดยอาศัยการพิจารณาดำเนินการตามความจำเป็นของปัญหา นอกจากนี้แล้ว ควรใช้หลักการประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด คือ การใช้วัสดุในการกั้นข้างที่ง่าย ๆ มีต้นทุนต่ำแต่ได้ประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด และการใช้สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติเข้าช่วย เช่น การปลูกไม้พุ่มใหญ่เพื่อเป็นแนวกันข้างป่า หรือการปลูกพืชที่ข้างป่าไม่ชอบสัมผัส เป็นต้น

5. มาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับข้างป่า มาตรการเกี่ยวกับการจัดแบ่งพื้นที่ระหว่างคนกับข้างป่าให้ชัดเจน ทั้งนี้ให้สามารถจัดการปัญหาความขัดแย้งเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับข้าง ที่เป็นการป้องกันความสูญเสียต่อการกระทบกระทั่งกันระหว่างคนกับข้างป่า หากรัฐปล่อยปะละเลยให้ข้างป่าอยู่ร่วมกับคนในพื้นที่ทำกินของคน การใช้มาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับข้างป่าในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี จะมีผลทำให้แก้ไขปัญหามาจากการที่ประชาชนประสบในพื้นที่ที่ได้รับภัยจากข้างป่า ซึ่งปรากฏเป็นที่ประจักษ์ที่สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้จากสถานการณ์การกระทบกระทั่งกันระหว่างคนกับข้างป่า ที่นับวันนอกจากยังแก้ไขปัญหามาไม่ได้แล้วยังมีแนวโน้มของความรุนแรงที่เพิ่มมากขึ้นและขยายพื้นที่ความรุนแรงที่มากขึ้นตามลำดับด้วย ส่งผลก่อให้เกิดอันตรายทั้งคนและข้างป่า ดังนั้น มาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับข้างป่า จึงเป็นมาตรการที่มีลักษณะป้องปรามทั้งคนและข้างป่าควบคู่กันไป กล่าวคือ ข้างป่าควรอยู่ในป่าเพราะถ้าหากข้างป่าเล็ดลอดออกมานอกป่าบุกรุกที่ทำกินของคน คนที่สูญเสียประโยชน์ก็จะโมโหเจ็บแค้น จนอาจจะฆ่าข้างป่าได้ ในท่วงทำนองเดียวกันถ้าหากรัฐพบว่าคนมีการบุกรุกพื้นที่ป่าอันเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอาหารทางธรรมชาติของข้างป่า รัฐก็ต้องดำเนินการตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของประชาชนผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการบุกรุกที่ทำกินของข้างป่าท่านหนึ่งในท่านองที่ว่า

“ข้างป่าควรอยู่แต่ในป่าอนุรักษ์ ส่วนคนควรอยู่ในที่ดินทำกินที่รัฐจัดให้” (สมชาย รถทอง, สัมภาษณ์ 26 เมษายน 2564)

มาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับข้างป่าดังกล่าว หมายถึง แนวทางการจัดแบ่งพื้นที่โดยให้มีเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างที่อยู่ของข้างและที่ทำมาหากินของประชาชนที่มีความชัดเจน โดยไม่ทับซ้อนกัน ขณะเดียวกันในบางพื้นที่ที่มีความล่อแหลมรัฐก็จะต้องมีการจัดสร้างสิ่งกีดขวาง อันเป็นการป้องกันการบุกรุกจากข้างป่า และเพื่อความปลอดภัยต่อคนและข้างอีกด้วย นอกจากนี้แล้ว ยังต้องมีการป้องกันปัญหาข้างป่าออกนอกเขตพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีมาตรการและวิธีการป้องกัน ฝักระวัง และการเตือนภัยข้างป่าออกนอกพื้นที่อนุรักษ์ มาตรการดังกล่าวนี้สามารถจำแนกการจัดการออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ มาตรการจัดการในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และมาตรการจัดการนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์

มาตรการการจัดการในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เป็นมาตรการในการป้องกันข้างป่าออกนอกพื้นที่ ผู้วิจัยเสนอมาตรการในการดำเนิน 2 ระดับ ได้แก่ ประการแรก มาตรการการสร้างรั้วกันข้าง การสร้างรั้วไฟฟ้า การสร้างรั้วหนามไผ่ และการสร้างคูกันข้าง เป็นต้น ประการที่สอง มาตรการดำเนินการจัดตั้งชุดเคลื่อนที่เร็วในการป้องกันและการเฝ้าระวังข้างป่า พร้อมทั้งสนับสนุนชุดอุปกรณ์

ในการปฏิบัติงานเฝ้าระวังและป้องกันช้างป่า เช่น กล้องดักถ่ายอัตโนมัติ (NCAPS) และกล้องส่องกลางคืน (Night Vision) รวมไปถึงการจัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ผู้กระทำการผลักดันช้างป่า ทั้งนี้เพื่อเพิ่มศักยภาพในการเฝ้าระวังให้มีประสิทธิภาพและเพื่อการป้องกันช้างป่าให้ได้ผลดีมากยิ่งขึ้น

ขณะที่มาตรการจัดการนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เป็นมาตรการในการป้องกันช้างป่าหลังจากที่ช้างป่าสามารถเล็ดลอดออกมาจากพื้นที่อนุรักษ์ได้แล้ว จึงจำเป็นที่จะต้องใช้มาตรการนี้เพื่อจัดการแก้ไขช้างป่า ผู้วิจัยเสนอมาตรการในการดำเนิน 2 ระดับ ได้แก่ ประการแรก มาตรการดำเนินการจัดตั้งศูนย์อำนวยการแก้ไขปัญหาช้างป่ารบกวนประชาชน ทั้งนี้เพื่อให้สามารถให้การช่วยเหลือประชาชนที่ประสบเหตุเป็นไปอย่างทันเหตุการณ์ ถูกต้องตามหลักวิชาการ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมกันนี้จำเป็นจะต้องมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ องค์กรเอกชน และชุมชนในพื้นที่ เพื่อเป็นการจัดการปัญหาอย่างมีส่วนร่วมและบูรณาการทุกภาคส่วนในการจัดการช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว ที่มีปัญหาช้างป่าออกนอกพื้นที่อนุรักษ์รบกวนประชาชน ประการที่สอง มาตรการในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการแก้ไขปัญหาช้างป่า สำหรับมาตรการนี้มีการขับเคลื่อนเพื่อสนับสนุนด้วยกิจกรรม 2 กิจกรรม กล่าวคือ กิจกรรมแรกเป็นกิจกรรมการเฝ้าระวังช้างโดยการอาศัยระบบการเตือนภัยล่วงหน้า (Elephant Smart Early Warning) อันเป็นกิจกรรมที่สำคัญสำหรับการรายงานความเคลื่อนไหวของช้างป่าที่ออกมาหากินในพื้นที่ชุมชนแก่งหางแมว ที่สามารถดำเนินการได้โดยการติดกล้องดักถ่ายอัตโนมัติ ตามจุดต่าง ๆ ที่พบช้างป่าออกมาเป็นประจำ และอาจจะมีการเปลี่ยนจุดที่ตั้งกล้องได้ตามความเหมาะสมกรณีที่ช้างป่ามีการปรับเปลี่ยนเส้นทาง ส่วนกิจกรรมที่สองเป็นกิจกรรมการดำเนินการติดตามพฤติกรรมและการเคลื่อนไหวของช้างป่า ด้วยการติดปลอกคอสัญญาณดาวเทียมให้กับช้างป่า ทั้งนี้เพื่อติดตามการเคลื่อนไหวของช้างป่าตลอด 24 ชั่วโมงในแต่ละวัน จากนั้นควรมีการส่งผ่านตำแหน่งของช้างป่าให้กับเจ้าหน้าที่ชุดป้องกันและเฝ้าระวังทุกวัน เพื่อติดตามและป้องกันเหตุร้ายจากช้างป่าและอันตรายที่เกิดขึ้นกับช้างป่าด้วย

สำหรับการปรับประยุกต์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชา ที่สอดคล้องกับการดำเนินงานตามมาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับช้างป่านี้ สอดคล้องกับหลักการทรงงานที่สำคัญ ได้แก่ หลักการศึกษาภูมิทางสังคม คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงเน้นเสมอว่า การพัฒนาหรือการดำเนินการอะไรก็ตาม ต้องยึดหลักสำคัญคือความสอดคล้องกับ ภูมิสังคม ซึ่งนั่นก็คือมาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับช้างป่าโดยยึดหลักสภาพความเป็นจริงของภูมิประเทศของอำเภอแก่งหางแมว ทั้งในด้านพื้นที่ดิน ด้านสังคมวิทยา ด้านลักษณะนิสัยประจำถิ่น คือนิสัยใจคอความเคยชิน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อและหลักศาสนา เป็นต้น และการยึดหลักภูมิสังคมนี้ ก็คือหลักสำคัญยิ่งของการดำเนินมาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับช้างป่าอย่างยั่งยืน ดังพระราชกระแสว่า

“...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ ในสังคมวิทยา ภูมิประเทศตามสังคมวิทยา คือนิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปช่วย โดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปช่วยดูว่าเขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจ หลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...”

จากพระราชกระแสนี้ ทำให้เห็นชัดว่ามาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับช้างป่า นั้นควรยึดถือสภาพความเป็นจริงของภูมิประเทศ และภูมิสังคม ได้แก่ ทั้งในด้านพื้นที่ดินด้านสังคมวิทยา ที่เกี่ยวกับนิสัยใจคอ และพื้นฐานทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่เป็นหลัก เป็นการปฏิบัติโดยอาศัยการรอมชอมกับหลักความเป็นจริง และไม่ใช่ใช้วิธีการหักหาญเป็นหลัก การพัฒนาที่มุ่งเน้น หรือเร่งรีบเพื่อให้เกิดความเจริญโดยไม่มีรากฐานที่มั่นคง ย่อมเป็นการพัฒนาตามด้วยกระสวยที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่พึงกระทำ นอกจากนี้แล้วการพัฒนาที่ดีไม่ควรใช้การสร้างสิ่งใหม่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นการรักษาสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่ด้วย ดังพระราชกระแสว่า

“...นอกจากการสร้างสิ่งใหม่แล้ว ยังมีการรักษาความเจริญที่มีอยู่แล้วอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นภาระสำคัญเหมือนกัน ทุกคนจะละเลยมิได้...” และอีกตอนหนึ่งที่ว่า “...การพัฒนาไม่ใช่การล้มล้างของเก่า ตรงกันข้าม การล้มล้างของเก่าอาจนำไปสู่การชะงักงันได้ อีกทั้งการล้มล้างด้วยวิธีการรุนแรงยังทำให้เกิดความปั่นป่วนและร้าวฉานแก่ประเทศได้...”

ดังนั้น มาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับช้างป่า เท่าที่รวบรวมพระราชกระแสเกี่ยวกับหลักการทรงงานมาแสดงไว้นี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่ามาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับช้างป่าในอำเภอแก่งหางแมว คือ การพัฒนาที่สอดคล้องกับภูมิสังคมและยึดภูมิสังคมเป็นหลักในการดำเนินการนั่นเอง

6. มาตรการในการจัดระบบชดเชยและเยียวยา ตามพระราชบัญญัติที่ว่าช้างเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมืองนั้น รัฐจะต้องเข้ามามีบทบาทในการรับผิดชอบเรื่องเกี่ยวกับการชดเชยและเยียวยาในความเสียหายอันเป็นผลจากการที่ช้างป่าเข้ามาบุกรุกสร้างความเสียหายให้กับประชาชนทั้งในแง่ชีวิตและทรัพย์สิน หากแต่ในทางกฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ยังมิได้มีการระบุเงื่อนไขในการชดเชยและเยียวยาไว้อย่างชัดเจน อีกทั้งในภาพรวมรัฐเองก็ยังไม่มีความรับผิดชอบในการชดเชยและเยียวยาปัญหาที่เกิดจากผลกระทบของช้างป่าได้อย่างเต็มที่ เหมาะสมและเป็นธรรม ดังนั้น สำหรับมาตรการที่เป็นแนวทางในการช่วยเหลือเยียวยาและการชดเชย กรณีปัญหาช้างป่าบุกรุกทำร้ายร่างกาย ชีวิต ทรัพย์สินและพืชผลทางเกษตรของประชาชน เป็นมาตรการที่มีข้อเสนอให้ดำเนินการใน 2 ระดับ ได้แก่ มาตรการในการจัดระบบชดเชยและเยียวยาผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน และมาตรการในการจัดระบบชดเชยและเยียวยาผู้ประสบภัยพิบัติในระยะยาว ดังนี้

มาตรการในการจัดระบบชดเชยและเยียวยาผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน เป็นมาตรการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาช้างป่ากรณีฉุกเฉินในระยะแรกจะใช้จ่ายจากเงินงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว แต่ถ้าหากไม่มีเพียงพอหรือเกินกว่าความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ให้เป็นภาระหน้าที่ของจังหวัดจันทบุรีในการชดเชยและเยียวยาจากเงินตรองราชการตามระเบียบกระทรวงการคลัง ว่าด้วยเงินตรองราชการเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติฉุกเฉิน พ.ศ. 2562 เพื่อเข้าช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติจากช้างป่าโดยเร่งด่วนและทันต่อสถานการณ์ ซึ่งจังหวัดจันทบุรีนั้นอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เงื่อนไขเดียวกันกับจังหวัดอื่น ๆ กล่าวคือมีเงินตรองราชการอยู่ 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 เป็นเงินตรองราชการในเชิงป้องกันหรือยับยั้งภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน จำนวน 10 บาท โดยที่วงเงินจำนวนนี้สามารถใช้จ่ายได้เมื่อคาดว่าจะเกิดภัยพิบัติขึ้นในอนาคตอันใกล้และจำเป็น

จะต้องรีบเร่งแก้ไขโดยฉับพลัน ซึ่งไม่ประกาศเป็นเขตภัยพิบัติการให้ความช่วยเหลือ มีไว้เพื่อการใช้จ่ายเพื่อลดผลกระทบจากภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้น การใช้จ่ายดังกล่าวเป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดจันทบุรี โดยการอนุมัติของผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี (ประกาศกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เรื่องหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการใช้จ่ายเงินอุดหนุนราชการในเชิงป้องกันหรือยับยั้งภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 ส่วนประเภทที่ 2 เป็นวงเงินอุดหนุนราชการเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน จำนวน 20 ล้านบาท วงเงินนี้จังหวัดจันทบุรีสามารถใช้จ่ายได้เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้น และได้มีการประกาศเขตการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยกรณีฉุกเฉินแล้ว (ระเบียบกระทรวงการคลัง ว่าด้วยเงินอุดหนุนราชการเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2562)

ส่วนมาตรการในการจัดระบบชดเชยและเยียวยาผู้ประสบภัยพิบัติในระยะยาว เป็นมาตรการที่จะต้องมีการดำเนินการชดเชยและเยียวยาที่มีความเหมาะสมชัดเจน โดยสามารถดำเนินการแบบบูรณาการใน 2 มาตรการ ได้แก่ มาตรการเยียวยารัฐธรรมนูญภาคเจ็บ เสียชีวิต และมาตรการเยียวยาการจ่ายเงินทดแทนทรัพย์สินชดเชยค่าต้นไม้หรือพืชผล

1. มาตรการเยียวยารัฐธรรมนูญภาคเจ็บ เสียชีวิต ที่ผ่านมาเป็นการใช้มาตรการช่วยเหลือ ผ่าน “กองทุนช่วยเหลืออาหารช้างป่าแห่งประเทศไทย” โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555-2558 ได้ให้ความช่วยเหลือราษฎรที่ประสบเหตุช้างป่าทำลายพืชผลทางการเกษตรแล้วจำนวน 422 ราย เป็นเงิน 3,998,545.90 บาท และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559-ปัจจุบัน ไม่มีการเยียวยาผ่านกองทุนฯ ดังกล่าว เนื่องจากงบประมาณไม่เพียงพอ ซึ่งตามระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ว่าด้วยการรับ การเก็บรักษา และการจ่ายเงินกองทุนช่วยเหลืออาหารช้างป่าแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2555 (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2556) และหลักเกณฑ์การช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการที่ช้างป่าเข้าทำลายพืชผลทางการเกษตร พ.ศ. 2557 ได้กำหนดหลักเกณฑ์การช่วยเหลือเฉพาะกรณีความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อพืชผลการเกษตร และต้องเป็นพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมายเท่านั้น ทั้งนี้ การเยียวยารัฐธรรมนูญภาคเจ็บ เสียชีวิต อยู่ในระหว่างพิจารณา ปรับเพิ่มหลักเกณฑ์การจ่ายเงินเยียวยาของกองทุนช่วยเหลืออาหารช้างป่าแห่งประเทศไทย และให้สอดคล้องตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 การปฏิบัติการดังกล่าวควรมีการประสานงานกับกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดจันทบุรี (ปก.) เพื่อพิจารณาความเสียหายอันเนื่องมาจากช้างป่าเป็นภัยพิบัติให้สามารถได้รับความช่วยเหลือตามระเบียบกระทรวงการคลังว่าด้วยเงินอุดหนุนราชการเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2556

อย่างไรก็ดี การขับเคลื่อนกิจกรรมตามมาตรการเยียวยารัฐธรรมนูญภาคเจ็บ เสียชีวิต มีความจำเป็นที่จะต้องเร่งรัดในการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้เกิดความทันสมัย เช่นดังที่พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 มาตรา 59 ระบุว่า “เงินที่เรียกเก็บได้ตามมาตรา 58 และเงินที่มีผู้บริจาคไม่ต้องนำส่งคลังเป็นรายได้แผ่นดิน และให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เก็บรักษาไว้เป็นเงินเพื่อการอนุรักษ์ พันธุ์ และบำรุงรักษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตห้ามล่าสัตว์ป่า เพื่อการอนุรักษ์สัตว์ป่าและรักษาไว้ ซึ่งแหล่งที่อยู่อาศัยหรือแหล่งหากินของสัตว์ป่าหรือเพื่อการช่วยเหลือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากสัตว์ป่า” และมาตรา 60(8) ระบุว่า “เงิน ตามมาตรา 59 ให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ช่วยเหลือเยียวยาผู้ที่ได้รับ

ผลกระทบจากสัตว์ป่า พ.ศ. 2562” นั้น ยังไม่สามารถกระทำได้ เนื่องจากปัจจุบันอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช อยู่ระหว่างการจัดทำร่างกฎหมายลำดับรองตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายดังกล่าว

ในการดำเนินการอีกทางหนึ่งก็คือ การจัดทำกรมธรรม์การประกันภัยได้รับผลกระทบ จากช้างป่าบุกรุก และแนวทางการคิดคำนวณเบี้ยกรมธรรม์ รวมทั้งค่าชดเชยเยียวยา โดยให้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชเป็นหน่วยงานหลักในการพิจารณาเรื่องเกี่ยวกับการเยียวยา ให้ราษฎรที่ได้รับผลกระทบและได้รับการเยียวยาที่เป็นธรรม เพราะในพระราชบัญญัติสงวนและ คุ่มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 มีบทบัญญัติที่จะชดเชยเยียวยาผู้ประสบภัยจากสัตว์ป่า แต่กรณีจำนวน เบี้ยประกันสำหรับชำระเบี้ยประกันภัย สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่าไม่มีงบประมาณในการชำระเบี้ย ประกันภัย เนื่องจากถูกตัดงบประมาณลงทุกปีและเงินรายได้ต้องใช้ในการเยียวยาทั้งหมด นอกจากนี้ ในบางปีงบประมาณในการแก้ไขปัญหาช้างป่าที่ขอไปถูกตัดไป และได้รับงบประมาณมาเพียงจำนวน 30 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งได้นำงบประมาณครึ่งหนึ่งแบ่งเป็นการสร้างสิ่งกีดขวางคั่นกันช้าง ส่วนอีกครึ่งหนึ่ง เป็นการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาช้างป่า จำนวน 64 พื้นที่ทั่วประเทศเฉลี่ยแต่ละพื้นที่ได้งบประมาณ 9 หมื่นบาทต่อหนึ่งพื้นที่ ซึ่งเป็นงบประมาณจึงค่อนข้างจำกัด จึงขอเสนอให้พิจารณาภัยจากช้างป่า เป็นสาธารณภัยคล้ายกับภัยน้ำท่วม ซึ่งกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยเองก็เห็นว่าภัยจาก ช้างป่าเป็นสาธารณภัย ดังนั้นจึงควรผลักดันการเพิ่มวงเงินสาธารณะภัยและหลักเกณฑ์การเยียวยา ของกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ให้สมเหตุสมผล เพื่อให้ผลดีที่สุดหรืออาจใช้วิธีการเพิ่ม เงินทดลองราชการฉุกเฉินและระบุให้ชัดเจนสำหรับผู้ประสบภัยจากช้างป่า วิธีนี้จะเกิดและผลักดัน ได้รวดเร็วกว่าการทำประกันภัยที่อาจจะติดขัดข้อกฎหมาย และกฎหมายลำดับรองที่ออกตาม พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 ที่ยังอยู่ระหว่างการดำเนินการ เนื่องจาก กรมธรรม์นี้เป็นการคุ้มครอง การเสียชีวิตและทุพพลภาพถาวร แต่จากข้อเท็จจริงพบว่ามี ผู้ประสบภัยได้รับบาดเจ็บ ซึ่งหัวหน้าส่วนราชการในภูมิภาคของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และ พันธุ์พืช ได้ให้ความช่วยเหลือเป็นเงินจำนวน 5,000 บาท หรือ 10,000 บาท ซึ่งเป็นเงินเรียไรไม่ได้มี ในงบประมาณปกติ สำหรับกรณีผู้บุกรุกป่าอนุรักษ์หรือคนต่างด้าว ถ้าไม่ได้รับระบุในกฎหมายให้ได้รับ การเยียวยา กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชไม่สามารถชดเชยความเสียหายหรือให้การ เยียวยาได้

2. มาตรการเยียวยาการจ่ายเงินทดแทนทรัพย์สินชดเชยค่าต้นไม้หรือพืชผล แนวทางใน การจ่ายเงินทดแทนทรัพย์สินชดเชยค่าต้นไม้หรือพืชผลจากภัยช้างป่า เป็นมาตรการเยียวยาการ จ่ายเงินทดแทนทรัพย์สินชดเชยค่าต้นไม้หรือพืชผลตามหลักเกณฑ์วิธีปฏิบัติปลีกย่อยเกี่ยวกับการให้ ความช่วยเหลือด้านการเกษตรผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2556 ด้านพืช ให้ดำเนินการ ช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติเป็นเงินในลำดับแรก หรือปัจจัยการผลิตดังนี้

กรณีพื้นที่ทำการเพาะปลูกมีพืชตายหรือเสียหายโดยสิ้นเชิง ให้ช่วยเหลือตามจำนวน พื้นที่เพาะปลูกที่เสียหายจริง ไม่เกินรายละ 30 ไร่ กรณีพื้นที่ทำการเพาะปลูกได้ถูกหิน ดิน ทลาย ไม้ โคสน รวมทั้งซากวัสดุทุกชนิดที่ทับถมจนไม่สามารถใช้เพาะปลูกได้ และหน่วยงานของรัฐไม่สามารถเข้าไปช่วยเหลือได้ ให้ช่วยเหลือได้ ให้ช่วยเหลือค่าใช้จ่ายเป็นค่าจ้างเหมาในการขุดลอก ขนย้ายหิน ดิน ทลาย ไม้ โคสน รวมทั้งซากวัสดุที่ทับถมพื้นที่แปลงเกษตรกรรม เพื่อให้สามารถใช้พื้นที่ทำการ เพาะปลูกพืชอายุสั้นได้ โดยมีขนาดพื้นที่ไม่เกิน 5 ไร่ ราคาไม่เกินไร่ละ 7,000 บาท กรณีการให้ความ

ช่วยเหลือเป็นปัจจัยการผลิต ให้ดำเนินการจัดหาปัจจัยการผลิตตามอัตราที่กำหนดในบัญชีราคากลาง และอัตราราคาใช้ปัจจัยการผลิตทางการเกษตรตามประกาศที่กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนด โดยความเห็นชอบของปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และให้ถือว่าประกาศดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของหลักเกณฑ์นี้ ในการเยียวยาการจ่ายเงินทดแทนทรัพย์สินขาดหายค่าต้นไม้หรือพืชผลจะต้องมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ขออนุมัติให้การช่วยเหลือต่อไป

ทั้งนี้เหตุผลที่ไม่ได้ตั้งงบประมาณรายจ่ายประจำปี เพื่อใช้จ่ายในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาช้างป่า ซึ่งภัยช้างป่าไม่ได้เกิดขึ้นเป็นประจำ ซึ่งไม่ได้มีการจัดสรรงบประมาณหรือตั้งงบประมาณรายจ่ายประจำปี เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชน แต่มีการช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อน โดยจ่ายเงินจากทรองราชการตามระเบียบกระทรวงการคลังว่าเงินทรองราชการเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2562 เหมาะสมกว่าการตั้งงบประมาณรายจ่ายประจำปีซึ่งการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน จะมีวงเงินทรองราชการให้ผู้ว่าราชการจังหวัด มีอำนาจอนุมัติวงเงิน 20 ล้านบาท และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะมีวงเงินทรองราชการให้ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีอำนาจอนุมัติ 50 ล้านบาท ในการช่วยเหลือประชาชน โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะมีการขึ้นทะเบียนเกษตรกรเพื่อขอรับการช่วยเหลือเป็นกรณีไป

อย่างไรก็ดี ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นทำนองที่ว่า ตามพระราชบัญญัติที่ระบุไว้ว่า ช้างเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมืองนั้น รัฐจะต้องเข้ามามีบทบาทในการรับผิดชอบเรื่องเกี่ยวกับการชดเชยและเยียวยา ในความเสียหายอันเป็นผลจากการที่ช้างป่าเข้ามาบุกรุกสร้างความเสียหายให้กับประชาชน อย่างเป็นธรรม ทั้งในแง่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน หากแต่ในทางกฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ยังมีได้มีการระบุเงื่อนไขในการชดเชยและเยียวยาไว้อย่างชัดเจน จึงจำเป็นจะต้องมีการพิจารณาการตีความหมายใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในเชิงพื้นที่มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม เช่น การตีค่าประเมินความเสียหายของพืชผลทางการเกษตรจากการคิดคำนวณแบบไร่ เปลี่ยนแปลงมาเป็นการนับจำนวนต้นของความเสียหาย หรือแม้กระทั่งแนวทางการเยียวยาการจ่ายเงินทดแทนชีวิตและทรัพย์สิน โดยอาศัยเงื่อนไขของการทำกรรมธรรม์ประกันชีวิต เป็นต้น

สำหรับการปรับประยุกต์ใช้แนวคิดศาสตร์พระราชฯ ที่สอดคล้องกับการดำเนินงานตามมาตรการในการจัดระบบชดเชยและเยียวยา นี้ สอดคล้องกับหลักการทรงงานที่สำคัญ ได้แก่ หลักการทำให้ง่าย หมายถึงการใช้วิจรรย์ญาณทำให้เกิดการคิดค้น ดัดแปลง ปรับปรุง และแก้ไขงานเกี่ยวกับการจัดการระบบชดเชยและเยียวยาประชาชนผู้ประสบปัญหาความเดือดร้อนจากช้างป่าให้สามารถดำเนินไปได้โดยง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของวิถีชีวิตจริงโดยส่วนรวม ตลอดจนสภาพทางสังคมของชุมชนในอำเภอแก่งหางแมว นั้น ๆ การใช้แนวคิดศาสตร์พระราชฯ ในหลักการทำให้ง่ายนี้ คือความพยายามที่จะทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นสิ่งง่าย ทำสิ่งที่สลับซับซ้อนให้เข้าใจง่าย อันเป็นการ แก้ปัญหาด้วยการใช้กฎแห่งธรรมชาติเป็นแนวทางนั่นเอง แต่การทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นง่ายขึ้นเป็นของยาก ฉะนั้นคำว่า “การทำให้ง่าย” หรือ “Simplicity” จึงเป็นหลักคิดสำคัญที่สุดของตามมาตรการในการจัดระบบชดเชยและเยียวยา ให้สามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างรวดเร็ว เสมอภาคและเป็นธรรม

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การนำเสนอสรุปผลการวิจัยในบทที่ 7 สามารถแบ่งหัวข้อการเสนอออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

- 7.1 สรุปผลการวิจัย
- 7.2 อภิปรายผลการวิจัย
- 7.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
- 7.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

7.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชาราช : กรณีศึกษาในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ 1. เพื่อศึกษาสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชาราช เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า 2. เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี และ 3. เพื่อนำเสนอตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชาราช โดยมีผลการวิจัย ดังนี้

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชาราช เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า สามารถสรุปได้ว่าการสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชาราช เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ที่อาศัยการศึกษาจากแนวคิดพระราชดำริและการศึกษาวิเคราะห์กรณีแก้ไขปัญหช้างป่าที่กุกบุรีโดยการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติกุกบุรีอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าวออกได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของช้าง แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างป่า และแนวคิดเกี่ยวกับมาตรการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของช้าง พบว่าแนวคิดศาสตร์พระราชาราชเห็นว่าช้างเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมืองที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยในหลายมิติ เช่น ในฐานะที่เป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ไทย ในฐานะที่เป็นผู้ที่มีส่วนช่วยเหลือในการปกป้องเอกราชของชาติไทย ในฐานะที่มีความสำคัญในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ และในฐานะที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ไมตรีอันดีงามระหว่างประเทศ เป็นต้น

ส่วนที่สอง แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างป่า พบว่าแนวคิดศาสตร์พระราชาราชชี้ให้เห็นว่าควรมีการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสมดุล ในลักษณะของการอนุรักษ์ช้างป่าควบคู่ไปกับการดูแลราษฎร เพื่อไม่ให้ได้รับความเดือดร้อนจากการเข้ามาบุกรุกกัดกินพืชสวน รวมถึงทำร้ายชีวิตและทำลายทรัพย์สินของประชาชนของช้างป่า นอกจากนี้แล้วยังทรงชี้ให้เห็นว่าที่อยู่อาศัยของช้างนั้นควรอยู่ในป่าอนุรักษ์ ในขณะที่เดียวกันประชาชนก็ควรอยู่อาศัยในชุมชนที่แยกส่วนออกมาจากช้างป่า

ส่วนที่สาม แนวคิดเกี่ยวกับมาตรการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า พบว่ามาตรการในการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในสมัยรัชกาลที่ 9 นั้น ถือได้ว่าอยู่ในช่วงแรกของการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ดังนั้น จึงได้มีการนำเสนอมาตรการที่สำคัญเบื้องต้น ได้แก่ การก่อสร้างฝายต้นน้ำลำธารเพื่อเป็นแหล่งน้ำสำหรับช้างป่า การสนับสนุนการเฝ้าระวังช้างป่าและผลักดันช้างป่ากลับเข้าพื้นที่อาศัยของสัตว์ป่า โดยมีการสนับสนุนทุกเดือนให้กับหน่วยงานร่วมภายใต้ องค์การอนุรักษ์สัตว์ป่า กุญบุรีเพื่อเฝ้าระวังช้างป่า ออกมารบควนพืชผล ทางการเกษตรของชาวบ้านตามข้อตกลงที่ชาวบ้าน อุทยานแห่งชาติกุญบุรี องค์การบริหารส่วนตำบลหาดขาม และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ลงนาม ร่วมกันในการเฝ้าระวังช้างป่าออกมาทำลายพืชผลทางการเกษตรและได้ปฏิบัติร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน รวมถึงการส่งเสริมให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าออกมาทำลายพืชผลทางการเกษตร มีรายได้ทางเลือกจากกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สัตว์ป่า กุญบุรี

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี สามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยหลักที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าดังกล่าวได้รวมทั้งสิ้น 4 ปัจจัยหลัก ได้แก่ 1. ปัจจัยด้านการขยายตัวของหน่วยงานราชการลงสู่พื้นที่ 2. ปัจจัยด้านระบบทุนนิยม 3. ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และ 4. ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่มีผลต่อเพิ่มจำนวนช้างป่า

1. ปัจจัยด้านการขยายตัวของหน่วยงานราชการลงสู่พื้นที่ พบว่า กลไกของภาครัฐได้วางยุทธศาสตร์การพัฒนาจากเมืองสู่ชนบท เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนได้เกิดความสะดวกในการเดินทางเข้ามาติดต่อราชการในส่วนราชการต่าง ๆ ทั้งนี้ภาครัฐมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อขยายพื้นที่ถนนเข้ามาสู่หมู่บ้าน และต่อมาไม่นานถนนสายดังกล่าวก็ถูกสร้างใหม่เพื่อผนวกเชื่อมโยงกับชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียง ก่อนที่จะมีการขยายหน่วยงานภาครัฐลงมาสู่พื้นที่ จากการที่มีหน่วยราชการเข้ามาตั้งอยู่ในพื้นที่ ต่อมาก็มีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการติดต่อกันตามมาด้วย จนทำให้พื้นที่ของแก่งหางแมว นั้นเกิดการพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้แล้วการขยายตัวของโครงการภาครัฐประเภทการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การก่อสร้างถนน เป็นต้น การเริ่มต้นของเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2531 ในเวลาต่อมาได้เกิดแนวคิดการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่การปกครองส่วนท้องถิ่น แนวคิดดังกล่าวมีผลทำให้การปกครองท้องถิ่นแต่เดิมที่มีลักษณะเป็นสุขาภิบาล หรือสภาชุมชนของตำบล ต้องปรับตัวเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการยกฐานะเป็นองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล เป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นทำให้สัตว์ป่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งช้างป่า เป็นต้น สูญเสียถิ่นที่พำนัก อาศัย แหล่งความมั่นคงทางอาหารถูกทำลาย ทั้งนี้ยังรวมถึงเส้นทางหลักที่ช้างป่าใช้เดินทางไปหากินอาหารถูกทำลายหรือถูกปิดกั้นไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ช้างป่าจำเป็นต้องหาแหล่งที่พำนักอาศัยและแหล่งอาหารใหม่ ซึ่งในความสับสนเกี่ยวกับการหาแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารสำคัญของช้างป่านี้เอง เป็นมูลเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ช้างป่าต้องใช้ชีวิตเร่รอนโดยปราศจากเป้าหมายในการเดินทาง อันมีผลสำคัญทำให้ช้างป่าต้องออกมาจากป่าและสร้างความเดือนร้อนให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านโดยทั่วไปด้วย

2. ปัจจัยด้านระบบทุนนิยม พบว่าประมาณปี พ.ศ. 2525 ขณะที่ผู้คนในชุมชนเริ่มรับเอาแนวคิดการผลิตรูปแบบใหม่ภายใต้กระแสทุนนิยม หลังจากที่มีรัฐเปิดให้มีการสัมปทานป่าไม้ มีการชักลากซุงออกจากป่าอย่างต่อเนื่อง และเมื่อป่าไม้ขนาดใหญ่เริ่มหมดไปก็มีชาวบ้านเข้ามาบุกรุกพื้นที่เพื่อทำพืชสวนและพืชไร่ในเวลาต่อมา ขณะเดียวกันกลไกของภาครัฐได้วางยุทธศาสตร์การพัฒนาจากเมืองสู่ชนบท เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนได้เกิดความสะดวกในการเดินทางเข้ามาติดต่อราชการในส่วนราชการต่าง ๆ ทั้งนี้ภาครัฐมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อขยายพื้นที่ถนนเข้ามาสู่หมู่บ้าน และต่อมาไม่นานถนนสายดังกล่าวก็ถูกสร้างใหม่เพื่อผนวกเชื่อมโยงกับชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงก่อให้เกิดความเจริญด้านวัตถุของแก่งหางแมว เริ่มต้นจากการขยายตัวของโครงการภาครัฐประเภทการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การก่อสร้างถนน เป็นต้น เกิดมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยด้านการบุกรุกทำลายป่า พบว่ามีผลต่อปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าเนื่องจากสภาพพื้นที่เดิมของแก่งหางแมวมียุคเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ที่เรียกว่าไกลปืนเที่ยงท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย อีกทั้งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่ามากมายหลายชนิดอัน ได้แก่ ช้างป่า เป็นต้น แต่เดิมผู้คนที่อยู่อาศัยบริเวณนี้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสัตว์ป่าแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย ขณะที่ในบางโอกาสชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็มีการพึ่งพาพลังการผลิตจากช้างป่า เช่น การใช้ช้างชักลากซุง เป็นต้น ต่อมาปี พ.ศ. 2531 เมื่อทางราชการได้จัดหางบประมาณสำหรับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้น เป็นเหตุสำคัญทำให้การไปมาหาสู่ของชาวบ้านในแก่งหางแมวมิติดกับสังคมภายนอกสามารถทำได้ง่ายขึ้นในการนี้ส่งผลทำให้เกิดการอพยพของประชาชนต่างถิ่นเข้ามาจับจองที่ดินทำกินพร้อมกับการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อปลูกพืชเลื่อนลอยไปในเวลาเดียวกันอันเป็นสาเหตุสำคัญทำให้พฤติกรรมดังกล่าวนั้นเป็นการบ่อนทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารทางธรรมชาติของช้างไปด้วย

3. ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พบว่าสภาพภูมิอากาศทั้งสามฤดูนั้นที่เคยส่งผลเกื้อกูลให้พื้นที่แก่งหางแมวมิติดคลุยภาพทางธรรมชาติด้วย แต่สภาพภูมิอากาศของแก่งหางแมวตั้งปี พ.ศ. 2540 เรื่อยมา พบความเปลี่ยนแปลงอันมีผลต่อความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องของฤดูกาลต่าง ๆ ที่สามารถรับรู้ได้โดยการใช้ประสบการณ์สัมผัสด้วยประสาททั้งห้าว่ามีการผิดแปลกไปจากเดิมสภาพการเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศ เช่น ภาวะโลกร้อน เป็นต้น ส่งผลกระทบโดยรวมทั้งชาวบ้านที่อยู่อาศัยและสัตว์ที่อยู่ในป่า เช่น ช้างป่า เป็นต้น ซึ่งอุปนิสัยของช้างป่าประการหนึ่งหากประสบกับสภาวะอากาศที่ร้อนอบอ้าว จะมีผลทำให้ช้างป่าหงุดหงิดและแสดงนิสัยก้าวร้าวดุร้าย ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวสามารถทำร้ายถึงชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงได้ ดังนั้นภาวะโลกร้อนดังกล่าวทำให้ช้างป่าจำเป็นที่จะต้องหาแหล่งน้ำหรือที่พักอาศัยใหม่ ในการนี้เองทำให้โขลงช้างป่าต้องพากันอพยพเร่รอนแบบไร้เป้าหมาย กระทั่งเป็นเหตุสำคัญทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าขึ้นมาหลายครั้ง อีกทั้งมีแนวโน้มว่าจะขยายพื้นที่ความขัดแย้งเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วย นอกจากนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าผลกระทบจากปรากฏการณ์เอลนีโญ หรือที่ชาวบ้านชอบเรียกว่าภาวะโลกร้อนดังกล่าวทำให้ช้างป่าจำเป็นที่จะต้องหาแหล่งน้ำหรือที่พักอาศัยใหม่ ทำให้โขลงช้างป่าที่มีแหล่งที่พักอาศัยเดิมอยู่ในเขตป่ารอยต่อห้าจังหวัด ต้องพากันอพยพเร่รอนแบบไร้เป้าหมาย กระทั่งเป็นเหตุสำคัญทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าขึ้นมาในเขตพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรีหลายครั้ง อีกทั้งมีแนวโน้มว่าจะขยายพื้นที่ความขัดแย้งเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วย

4. ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่มีผลต่อเพิ่มจำนวนช้างป่า พบว่ามีอัตราการเพิ่มปริมาณของประชากรช้างมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้อาจมีผลมาจากการรณรงค์เรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ช้างของมูลนิธิต่าง ๆ ประกอบกับมีการประกาศใช้ราชบัญญัติการป้องกันแก้ไขการทารุณกรรมสัตว์ที่มีเจตนาธรรมณ์ ในการประกาศให้ผู้ครอบครองช้างโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมายต้องมีความผิดตามประมวลกฎหมายดังกล่าว จึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ช้างบางส่วนถูกปล่อยออกจากฟาร์มเลี้ยงสุป่า ดังนั้น ช้างที่เคยถูกเลี้ยงอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นสัดส่วนเฉพาะเมื่อถูกปล่อยออกสู่ธรรมชาติแล้ว จะไม่มีประสบการณ์ในการหากินในการดังกล่าวเมื่อเดินทางไปไหนแล้วเห็นพืชผักผลไม้ที่ความสูงเคยให้อาหารแก่ช้างช้างก็มักที่จะถือวิสาสะเข้าไปกินโดยไม่รู้ว่าสิ่งที่กำลังจะทำอยู่นั้น เป็นการสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้ใดผู้หนึ่งหรือไม่ อาจกล่าวได้ว่าการปล่อยช้างจากบ้านสุป่าก็ดี แนวคิดการอนุรักษ์ช้างไทยของมูลนิธิต่าง ๆ ก็ดีทั้งหลายเหล่านี้ทำให้เกิดการขยายจำนวนของประชากรช้างและการแพร่ขยายพันธุ์ของช้างเพิ่มมากขึ้นในขณะที่แหล่งอาหารแหล่งที่อยู่อาศัยของช้างเท่าเดิมหรือลดน้อยลง กล่าวโดยสรุปแล้วการเพิ่มจำนวนของช้างป่ายังคงเป็นสาเหตุปัจจัยสำคัญที่มีความเชื่อมโยงกับการลดน้อยของแหล่งอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เพราะถ้าหากปริมาณของจำนวนประชากรช้างมีมากกว่าจำนวนแหล่งอาหารที่มีอยู่ก็สามารถสรุปได้ว่าช้างป่ายังคงจะเข้ามาถูกรานกัดกินพืชสวนผลไม้ รวมถึงการทำร้ายร่างกาย ชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านที่เข้าชดชวางต่อไป

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการนำเสนอตัวแบบการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา มีข้อค้นพบตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา ได้แก่ “ตัวแบบการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุระหว่างคนกับช้างป่า” หรือ “จันทบุรีโมเดล” ซึ่งการที่จะสามารถนำเอาตัวแบบดังกล่าวไปปฏิบัติให้เกิดประสิทธิภาพได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยมาตรการที่สำคัญสำหรับเป็นพื้นเพองในการขับเคลื่อนรวมทั้งสิ้น 6 มาตรการ ได้แก่ มาตรการด้านการดูแลช้างป่า มาตรการด้านการดูแลประชาชน มาตรการด้านการเฝ้าระวังช้างป่า มาตรการด้านการสกัดกั้นช้างป่า มาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับช้างป่า และมาตรการในการจัดระบบชดเชยและเยียวยา

มาตรการที่หนึ่ง คือ มาตรการด้านการดูแลช้างป่า เป็นมาตรการที่ให้ความสำคัญในเรื่องเกี่ยวกับความจำเป็นพื้นฐานซึ่งมีการดำเนินกิจกรรม 4 เรื่อง ได้แก่ การจัดหาแหล่งอาหารและแหล่งน้ำ การเคลื่อนย้ายช้างป่าที่ออกมานอกเขตป่าอนุรักษ์ การควบคุมช้างป่าที่ดุร้าย และการจัดการประชากรช้างป่า เป็นต้น มาตรการที่สอง คือ มาตรการด้านการดูแลประชาชน เป็นมาตรการที่ให้ความสำคัญในเรื่องเกี่ยวกับการดูแลช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าซึ่งมีการดำเนินกิจกรรม 3 เรื่อง ได้แก่ การให้ความรู้ในการดำเนินชีวิต การสนับสนุนด้านการประกอบอาชีพ และการสร้างมาตรการด้านการเยียวยา เป็นต้น มาตรการที่สาม คือ มาตรการด้านการเฝ้าระวังช้างป่า เป็นมาตรการที่ให้ความสำคัญในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างระบบการติดตามเพื่อเฝ้าระวังการเคลื่อนไหวของช้างป่าซึ่งมีการดำเนินกิจกรรม 3 เรื่อง ได้แก่ การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการ การสร้างอาสาสมัครป้องกันภัยช้างป่า และการใช้เทคโนโลยีด้านอุปกรณ์ที่ใช้ปฏิบัติการ เป็นต้น มาตรการที่สี่ คือ มาตรการด้านการสกัดกั้นช้างป่า เป็นมาตรการที่ให้ความสำคัญในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างโซนนิ่งซึ่งมีการดำเนินกิจกรรม 2 เรื่อง ได้แก่ การสร้างคูหรือแนวกันช้าง และการสร้างแนวรั้วธรรมชาติ เป็นต้น มาตรการที่ห้า คือ มาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจน

ระหว่างคนกับช้างป่า เป็นมาตรการจัดแบ่งพื้นที่โดยให้มีเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างที่อยู่ของช้าง และที่ทำมาหากินของประชาชนที่มีความชัดเจนโดยไม่ทับซ้อนกัน ขณะเดียวกันในบางพื้นที่ที่มีความล่อแหลมรัฐก็ต้องมีการจัดสร้างสิ่งกีดขวาง อันเป็นการป้องกันการบุกรุกจากช้างป่า และเพื่อความปลอดภัยต่อคนและช้างอีกด้วย นอกจากนี้แล้ว ยังต้องมีการป้องกันปัญหาช้างป่า ออกนอกเขตพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีมาตรการและวิธีการป้องกัน ใฝ่ระวัง และการเตือนภัยช้างป่า ออกนอกพื้นที่อนุรักษ์ มาตรการดังกล่าวนี้สามารถจำแนกการจัดการออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ มาตรการจัดการในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และมาตรการจัดการนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ มาตรการที่หก คือ มาตรการในการจัดระบบชดเชยและเยียวยา เป็นมาตรการช่วยเหลือเยียวยาและการชดเชย กรณีปัญหาช้างป่า บุกรุกทำร้ายร่างกาย ชีวิต ทรัพย์สินและพืชผลทางเกษตรของประชาชน ซึ่งมีการดำเนินกิจกรรม 2 เรื่อง ได้แก่ การจัดระบบชดเชยและเยียวยาผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน และการจัดระบบชดเชยและเยียวยาผู้ประสบภัยพิบัติในระยะยาว

7.2 อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยและวิเคราะห์เรื่อง ตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิด ศาสตร์พระราชา : กรณีศึกษาในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวจังหวัดจันทบุรี ในการวิเคราะห์ถึง องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาสามารถ นำมาอภิปรายกับแนวคิดทฤษฎีและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

จากข้อค้นพบที่เป็นผลการศึกษาจากการวิจัยนี้ เมื่อได้นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม พบว่างานวิจัยนี้ได้มีการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชา ซึ่งจะเห็นได้จาก องค์ความรู้เดิมของศาสตร์พระราชามีการประยุกต์ใช้กันมาตั้งแต่เริ่มแรกถึงปัจจุบัน มีลักษณะโดดเด่น ที่สำคัญในแง่ของการจัดการความขัดแย้งทางสังคม โดยมุ่งเน้นไปที่การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สมานฉันท์ และเพื่อป้องกันแก้ไขความขัดแย้งระหว่างคนกับคน หรือกลุ่มคนในสังคม ดังเช่น กรณีการประชุมครั้งใหญ่ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่เกิดขึ้นด้วยความไม่พอใจต่อรัฐบาลเผด็จการ จากเหตุสะสมต่าง ๆ หลายประการ อันสืบเนื่องจากการใช้อำนาจโดยมิชอบ ในการดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้มีพระราชดำรัสทางโทรทัศน์ รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย ทรงขอให้ประชาชนชาวไทยร่วมมือกันแก้ไขปัญหาบ้านเมือง เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยโดยเร็ว ซึ่งเหตุการณ์ก็คลี่คลายลงอย่างรวดเร็ว หรือแม้แต่กรณี รัฐประหาร 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 ที่มีคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ยึดอำนาจ รัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ โดยอ้างข้อกล่าวหาเรื่องคอร์รัปชัน เผด็จการรัฐสภา กดขี่ข้าราชการ ประจํา ทำลายสถาบันทหาร และบิดเบือนคดีล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสาเหตุอันนำไปสู่การประชุมประท้วงก่อให้เกิดเหตุจลาจลและการปะทะกันระหว่างประชาชนและทหาร ที่กรุงเทพมหานคร ทำให้มีการสลายการชุมนุมจนเป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิต บาดเจ็บ และสูญหาย เป็นจำนวนมาก แต่ก็สามารถยุติความรุนแรงได้จากการที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (ในขณะนั้น) ทรงเรียกร้องให้ยุติความรุนแรง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงเรียกให้ พล.อ.สุจินดา คราประยูร นายกรัฐมนตรี และ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง แกนนำ ผู้ชุมนุมเข้าเฝ้า เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายหน้าเข้าหากัน ส่งผลให้สถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองยุติลง

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวคิดศาสตร์พระราชามีการนำมาประยุกต์ใช้ในระยะเวลาแรกจนถึงปัจจุบัน มีฐานะที่เป็นองค์ความรู้ที่ให้ความสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ อันมุ่งใช้เพื่อการป้องกันแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลและกลุ่มคนเป็นสำคัญ

แต่สำหรับการวิจัยนี้สามารถพัฒนาเป็นองค์ความรู้ทางวิชาการใหม่ กล่าวคือการนำไปสู่การประยุกต์ใช้เพื่อการจัดการความขัดแย้งทางด้านระบบนิเวศอันเกิดขึ้นระหว่างคนกับช้างป่า เนื่องจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าครั้งนี้ พบว่ามีความสอดคล้องกับศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันมากที่สุด กล่าวคือ ศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน

ในส่วนการศึกษาของคณะกรรมการธิการวิสามัญสภาผู้แทนราษฎร ที่พยายามเสนอให้มีการแยกพื้นที่อยู่อาศัยระหว่างคนกับช้างออกจากกัน พบว่าความคิดของนักการเมืองไม่เข้าใจในปรัชญาแนวคิดศาสตร์พระราชา โดยมีการตีความหมายที่ย้อนแย้งกับแนวคิดที่แท้จริงของในหลวงรัชกาลที่ 9 อย่างสิ้นเชิง ซึ่งนักการเมืองจะคิดว่าคนกับช้างต้องอยู่ด้วยกันในชุมชนเดียวกัน แต่ในหลวง รัชกาลที่ 9 คิดว่า คนกับช้างสามารถอยู่ด้วยกันได้ โดยคนก็อยู่ในบ้าน ส่วนช้างก็อยู่ในป่า ต่างคนต่างอยู่แต่อยู่ด้วยกันได้ ทั้งนี้เพราะหลักคิดของรัชกาลที่ 9 มิใช่หมายถึงจะให้ช้างกับคนอยู่ร่วมกันแบบบ้านเดียวกัน พื้นที่เดียวกัน หรือ ชุมชนเดียวกัน หากแต่ให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมภูมินิเวศอย่างสมานฉันท์และสมดุล กล่าวคือ เป็นการอยู่ร่วมกันแบบที่ไม่มีการทำร้ายซึ่งกันและกัน ดังเช่นกระแสพระราชดำรัสที่ว่า “ช้างอยู่ในป่า ส่วนคนอยู่ในชุมชน” ขณะที่นักการเมืองเข้าใจผิดไปว่าคนกับช้างจะต้องแยกกันอยู่คนละพื้นที่ เป็นต้น

ข้อถกเถียงคณะกรรมการธิการวิสามัญสภาผู้แทนราษฎรที่มีต่อการแก้ไขปัญหาช้างป่านั้น ได้มีการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการปัญหาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนและช้างป่า โดยมีความกังวลอย่างยิ่งต่อการตีความหมายและให้คำจำกัดความ ที่สุ่มเสี่ยงต่อการกระทบกระทั่งกันระหว่างคนกับช้างป่า หากรัฐปล่อยให้ช้างป่าอยู่ร่วมกับคนในพื้นที่ทำมาหากินของคน ทั้งนี้เนื่องจากคณะกรรมการวิสามัญได้ลงพื้นที่รับฟังความคิดเห็นของราษฎรในบริเวณพื้นที่ประสบภัยจากช้างป่าอย่างกว้างขวาง ต่างกังวลว่ากรมอุทยานฯ พยายามยัดเยียดหลักคิดที่ให้คนอยู่ร่วมกับช้างป่าในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับหลักคิดที่ยัดเยียดให้ช้างป่ากับคนอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล เพราะจากปัญหาที่ราษฎรประสบในพื้นที่ที่ได้รับภัยจากช้างป่าพิสูจน์ให้เห็นชัดว่าเกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่างคนกับช้างป่า ทำให้เกิดอันตรายทั้งต่อคนและช้างป่า ดังนั้น จึงมีความเชื่อว่าช้างป่าควรอยู่แต่ในป่าอนุรักษ์ คนควรอยู่แต่ในที่ดินทำกินที่รัฐจัดให้ ซึ่งถ้าหากช้างป่าเล็ดลอดออกนอกป่าบุกรุกที่ดินทำกินของคน รัฐต้องมีหน้าที่รับผิดชอบในการเร่งผลักดันช้างป่ากลับป่าโดยเร็ว ในขณะเดียวกันหากพบว่าคนบุกรุกป่ารัฐต้องดำเนินการตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด ที่สำคัญคือ รัฐต้องจัดแบ่งพื้นที่ ให้มีเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างที่อยู่ของช้างป่าและที่ดินทำกินที่ชัดเจน ไม่ทับซ้อนกัน ขณะเดียวกันรัฐก็ต้องจัดสร้างสิ่งกีดขวางป้องกันการบุกรุกจากช้างป่าเพื่อความปลอดภัยต่อคนและช้างป่า ดังนั้น กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช สมควรไปทำความเข้าใจและจัดการปัญหาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนและช้าง เพื่อให้ทุกฝ่ายเข้าใจตรงกันสำหรับจัดการปัญหาเพื่อให้คนและช้างป่าแยกกันอยู่คนละพื้นที่

ไม่บุกรุกซึ่งกันและกันเพื่อความปลอดภัยของคนและช้างป่า ทั้งนี้เพื่อความสบายใจของราษฎรในพื้นที่ที่อยู่อาศัยทำกินโดยรอบป่าอนุรักษ์

ดังนั้น ความไม่ชัดเจนในด้านการตีความหมายแนวคิดศาสตร์พระราช ที่เกี่ยวกับการสร้างวิธีการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าดังกล่าวนั้น นำไปสู่การทำความเข้าใจที่ไม่ตรงกันและมีผลต่อการนำไปปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดแนวทางเดียวกันนั้น สามารถชี้ให้เห็นได้จากการแสดงความทัศนะของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่าสภาผู้แทนราษฎร โดยการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุระหว่างคนและช้างป่า ที่เห็นว่าถ้าหากปล่อยให้ช้างป่าอยู่ร่วมกับคนในพื้นที่ทำกินของคนจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย จึงเกิดแนวคิดในทำนองที่ว่าไม่เห็นด้วยกับหลักคิดที่ยัดเยียดให้ช้างป่ากับคนอยู่ร่วมกัน เพราะจะทำให้ประชาชนในพื้นที่ประสบปัญหาได้รับความไม่ปลอดภัยจากการกระทบกระทั่งกันระหว่างคนกับช้างป่า สุดท้ายแล้วก็จะทำให้เกิดอันตรายทั้งต่อคนและช้างป่า ดังนั้นในการตีความหมายเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งบนฐานแนวคิดศาสตร์พระราช ที่เป็นมุมมองของฝ่ายนักการเมืองก็คือ “ช้างป่าควรอยู่แต่ในป่าอนุรักษ์ คนควรอยู่ในที่ดินทำกินที่รัฐจัดให้” โดยเห็นว่าถ้าหากช้างป่าเล็ดลอดออกมานอกแนวเขตป่าก็จะบุกรุกที่ทำมาหากินของคน รัฐจึงต้องมีหน้าที่ในการเร่งผลักดันให้ช้างป่ากลับเข้าสู่ป่าโดยเร็ว ในขณะเดียวกัน ถ้าหากพบว่ามีคนบุกรุกป่ารัฐจะต้องบังคับใช้กฎหมายดำเนินการอย่างเคร่งครัด ที่สำคัญก็คือรัฐจะต้องมีการกำหนดพื้นที่ให้มีการแบ่งแนวเขตที่ชัดเจนระหว่างที่อยู่ของช้างป่ากับที่ทำกินของคนโดยไม่ทับซ้อนกัน ควบคู่ไปกับการจัดสร้างสิ่งกีดขวางโดยรัฐเพื่อป้องกันการบุกรุกจากช้างป่า อันสามารถสร้างความปลอดภัยให้ทั้งคนและช้างป่าด้วยเหตุนี้ฝ่ายการเมืองจึงเสนอให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช แก้ไขถ้อยคำในประโยคที่ว่า “การจัดการปัญหาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุระหว่างคนและช้าง” เป็น “การจัดการเพื่อให้คนและช้างแยกกันอยู่คนละพื้นที่โดยไม่มีการบุกรุกซึ่งกันและกัน เพื่อความปลอดภัยของคนและช้างป่า” ทั้งนี้เพื่อความสบายใจของคนในพื้นที่ที่อยู่อาศัยทำกินโดยรอบป่าอนุรักษ์ (คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่า สภาผู้แทนราษฎร, 2564 : 136)

ในส่วนของการศึกษาปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ที่การศึกษานี้พบว่ามี 4 ปัจจัย ได้แก่ 1. ปัจจัยด้านการขยายตัวของหน่วยงานราชการลงสู่พื้นที่ 2. ปัจจัยด้านระบบทุนนิยม 3. ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และ 4. ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่มีผลต่อเพิ่มจำนวนช้างป่านั้น สอดคล้องกับการศึกษาของ งามอาภา วัฒนอังกูร (2560) ในการศึกษาเรื่อง การจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในเขตตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ที่ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยหลักที่มีผลต่อการเกิดปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า ในเขตตำบลพวา ได้แก่ ปัจจัยด้านการบุกรุกทำลายป่า ปัจจัยด้านการขยายตัวของถนน ปัจจัยด้านเพิ่มจำนวนของช้างป่าและปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ส่วนแนวทางในการจัดการปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า ในเขตตำบลพวา สามารถแบ่งได้เป็น 2 แนวทางหลักคือ แนวทางการแก้ไขปัญหเฉพาะหน้า ประกอบด้วย 4 แนวทาง ได้แก่ การสร้างแนวรั้วรั้งฝั่ง การสร้างแนวรั้วสลักกันช้าง การขุดคูกันช้าง และการสร้างกฎระเบียบเพื่อพิจารณาการจ่ายค่าชดเชยแก่ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาช้างป่า ส่วนข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาระยะยาวประกอบด้วย 7 แนวทาง ได้แก่ การศึกษาความสามารถใน

การรับรองจำนวนช่างที่เหมาะสม การวางแผนในการใช้ประโยชน์ที่ดิน การถ่ายเทช่างระหว่างพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกัน การเคลื่อนย้ายช่างออกจากพื้นที่ที่มีประชากรหนาแน่น การเคลื่อนย้ายข้ามระหว่างกลุ่มป่า การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับรู้ข้อมูลอย่างทันต่อเหตุการณ์ และการจัดตั้งคณะทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาช่างโดยตรง ขณะที่ผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีข้อค้นพบข้อเสนอแนะต่อการจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช่างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชชาติ ได้แก่ ตัวแบบการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับช่างป่า หรือ จันทบุรีโมเดล ซึ่งต้องอาศัยมาตรการในการขับเคลื่อนที่สำคัญสำหรับเป็นพื้นเพองในการขับเคลื่อนรวม 6 มาตรการ ได้แก่ มาตรการด้านการดูแลช่างป่า มาตรการด้านการดูแลประชาชน มาตรการด้านการเฝ้าระวังช่างป่า มาตรการด้านการสกัดกั้นช่างป่า มาตรการในการจัดแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนระหว่างคนกับช่างป่า และมาตรการในการจัดระบบชดเชยและเยียวยา

7.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาผู้วิจัยเห็นว่าควรมีข้อเสนอแนะที่เป็นนัยในเชิงนโยบายที่สำคัญ ดังนี้

7.3.1 ควรร่วมมือกันในลักษณะพหุภาคี เพื่อระงับยับยั้งการบุกรุกทำลายป่าขณะเดียวกัน ควรจะสร้างนโยบายในการอนุรักษ์และการปลูกป่าทดแทน ทั้งนี้เพื่อเป็นการคืนสภาพความอุดมสมบูรณ์สู่ธรรมชาติ

7.3.2 ในการก่อสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เช่น ก่อสร้างถนนหนทาง ไฟฟ้า และ ประปา เป็นต้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องของควรมีการศึกษาถึงผลกระทบที่จะติดตามมาอย่างรอบคอบ ทั้งในแง่ของผลกระทบนิเวศวิทยาผลกระทบทางสังคม และผลกระทบด้านอื่น ๆ

7.3.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องของควรมีการศึกษาเกี่ยวกับปริมาณช่างป่าอย่างถูกต้องครบถ้วน รวมถึงการหาแหล่งที่อยู่อาศัยใหม่ให้กับประชากรช่างในกรณีพบว่าพื้นที่นั้น ๆ มีการเพิ่มจำนวนของประชากรช่างป่าที่ไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่อีกทั้งให้มีความสอดคล้องกับบริบททางสังคม

7.3.4 ควรปรับปรุงโครงสร้างเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ให้สามารถใช้งานได้เต็มศักยภาพ และให้จิตอาสาเข้ามาช่วยเสริมจะเกิดเป็นแรงผลักดันที่ดี การปรับปรุงโครงสร้างเดิมจะใช้ระยะเวลาไม่มากนัก เมื่อเทียบกับการก่อสร้างใหม่ที่หน่วยงานต้องมีกระบวนการตั้งแต่เสนอของบประมาณสำหรับเรื่องจำเป็นเร่งด่วน

7.3.5 ควรมีการจำแนกอัตลักษณ์ของช่างป่าที่เป็นสิ่งสำคัญ ที่สามารถนำไปใช้ในการผลักดันช่างป่าแต่ละกลุ่มเข้าสู่พื้นที่ได้ถูกถิ่นที่อยู่เดิม ควรสำรวจข้อมูลช่างเพื่อการอนุรักษ์และการคุ้มครองช่างป่าด้วย นอกจากนี้เมื่อมีฐานข้อมูลเหล่านี้จะทำให้ทราบจำนวนประชากรช่างป่าที่แน่นอนด้วย

7.3.6 ควรมีการสนับสนุนอุปกรณ์จำเป็นที่ต้องใช้เพื่อการเฝ้าระวังช่างป่า เช่น กล้องดักถ่ายภาพสปีดวีดีโออัตโนมัติ อาวุธป้องกันตัว วิทยุสื่อสาร ไฟฉาย อาหาร เครื่องแบบ น้ำมันรถ และประกันชีวิตให้กับทีมงานเฝ้าระวัง และในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับช่างป่า

7.3.7 ควรจัดทำองค์ความรู้ สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับประชาชน เช่น การผลักดันช่างป่า การปฏิบัติจนเมื่อเผชิญหน้ากับช่างป่ารวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูลของกระทรวงมหาดไทยที่แก้ไขใหม่เรื่องการชดเชยค่าเสียหาย โดยดำเนินการให้เป็นรูปธรรม อาจจัดทำเอกสารหรือโปสเตอร์

ให้เป็นมาตรฐาน เพื่อเผยแพร่แจกจ่ายให้ประชาชนได้ทราบวิธีปฏิบัติเพื่อให้ใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างปลอดภัย มีความสุข

7.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

หลังจากที่ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง ตัวแบบว่าด้วยการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าตามแนวคิดศาสตร์พระราชา : กรณีศึกษาในพื้นที่อำเภอแก่งหางแมวจังหวัดจันทบุรี เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการดำเนินวิจัยหลังจากนี้ คือ

7.4.1 ควรมีการขยายพื้นที่ทางการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาระหว่างคนกับช้างป่าไปยังพื้นที่อื่น ๆ ที่มีปัญหาเกี่ยวกับช้างป่าอีกทั้งนี้เพื่อจะได้นำผลการศึกษาที่ได้มาประยุกต์เทียบเคียงว่าปัญหาดังกล่าวแท้จริงแล้วเกิดจากอะไรและจะมีมาตรการแนวทางการสำหรับการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืนได้อย่างไร เช่น เขตพื้นที่อำเภอสอยดาว เป็นต้น

7.4.2 ควรมีการศึกษาในเชิงปริมาณเพื่อสำรวจความเห็นของกลุ่มประชาชนผู้ได้รับผลกระทบและกลุ่มประชาชนในหมู่บ้านที่มีแนวโน้มว่าจะมีโขลงช้างเข้ามาสร้างความเดือดร้อน ว่าแต่ละกลุ่มมีความเห็นในการป้องกันแก้ไขปัญหา รวมถึงแนวทางการป้องกันปัญหาอันจะเกิดจากช้างป่าที่กำลังเป็นประเด็นร้อนอยู่ในปัจจุบัน

7.4.3 ควรมีการศึกษาติดตามผลกระทบ หรือความก้าวหน้า ของโครงการที่เป็นองค์ความรู้จากศาสตร์พระราชาดังต่าง ๆ โดยเฉพาะโครงการ “คชานุรักษ์” อย่างต่อเนื่องและจริงจัง

7.4.4 แนวทางแก้ไขที่ผ่านมา แก้ไขในระยะสั้น ๆ ไม่ได้ผลอย่างจริงจังและถาวร ช้างมีการเรียนรู้และพัฒนาการเร็วมากจึงต้องมีแนวทางแก้ไขในระยะยาวและต่อเนื่อง เป้าหมายหลักต้องพึ่งตนเอง ไม่ผลักภาระให้พื้นที่อื่นที่อยู่ใกล้เคียง

7.4.5 ตามโครงสร้างของ โครงการ”คชานุรักษ์” ต้องการให้คนกับช้างอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขซึ่งตรงกับแนวคิดศาสตร์พระราชาราชของ ในหลวงรัชกาลที่ 9 จึงต้องควรจะต้องศึกษาหาแนวทางใหม่ ๆ ที่สามารถสร้างกระบวนการการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างให้ได้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บรรณานุกรม

- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช. (2565). วันช้างไทย. (ออนไลน์). แหล่งที่มา <https://portal.dnp.go.th/Content/WildFaunaFlora?contentId=1228>. 8 มีนาคม 2565.
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช. (2562). พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 (การคุ้มครอง บำรุง ดูแล และรักษาอุทยานแห่งชาติ). (ออนไลน์). แหล่งที่มา <https://portal.dnp.go.th/Content/nationalpark?contentId=4286>. 23 สิงหาคม 2562.
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช. (2551). โครงการพัชรสุธาคนุรักษ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. (ออนไลน์). แหล่งที่มา <https://portal.dnp.go.th/Content/WildFaunaFlora?contentId=1228>. 7 มีนาคม 2565.
- กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่าสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2560). แนวทางในการพัฒนาต่อยอดระบบเตือนภัยเฝ้าระวัง “ช้างป่า.” (ออนไลน์). แหล่งที่มา <https://www.dnp.go.th/wildlife/indexpageall.htm>. 15 สิงหาคม 2565.
- กองช่วยเหลือผู้ประสบภัย กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. (2566). เกณฑ์มาตรฐานการช่วยเหลือผู้ประสบภัย. (ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://assist.disaster.go.th/in.help-4.49/>. 18 มีนาคม 2566.
- กัญญา ดุชิตา. (15 มกราคม 2558). สัมภาษณ์.
- กัญญา ดุชิตา. (15 มิถุนายน 2564). สัมภาษณ์.
- แก่งหวางแมวประกาศพื้นที่ภัยพิบัติช้างป่า. (2558, มกราคม 16). เดลินิวส์. 1.
- โขลงช้างป่าบุกทำลายพืชสวนชาวบ้านเสียหายยับ. (2556, พฤษภาคม 30). เดลินิวส์. 1.
- คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่า สภาผู้แทนราษฎร. (2564). รายงานคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหาช้างป่า สภาผู้แทนราษฎร.
กรุงเทพฯ : กลุ่มงานบริการเอกสารอ้างอิง สำนักกรรมการ 3 สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- คณะอนุกรรมการศึกษาปรัชญา ทฤษฎีแห่งศาสตร์พระราชา. (2560). ทฤษฎีแห่งศาสตร์พระราชา.
กรุงเทพฯ : กลุ่มงานคณะกรรมการติดตามการบริหารงบประมาณสำนักกรรมการ 1.
- โครงการส่งเสริมศักยภาพในการจัดการประชากรช้างป่าอุทยานแห่งชาติกุยบุรี. (2550). (ออนไลน์). แหล่งที่มา : https://wwf.panda.org/wwf_news/?121460/WWF-. 15 สิงหาคม 2562.
- โครงการอนุรักษ์ช้างป่าและต่อต้านล่าสัตว์ป่ากุยบุรี. (2562). (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://portal.dnp.go.th/Content/nationalpark?contentId=4286>. 23 สิงหาคม 2562.

งามอาภา วัฒนอังกูร. (2560). **การจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในเขตตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดจันทบุรี**. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

จันทบุรีประกาศ ตำบลพวา อำเภอกำแพงแสน เป็นพื้นที่ภัยพิบัติช้าง. (2558, มกราคม 18). **เดลินิวส์**. 1. ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2550). **โครงการวิจัย“ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง”**. จันทบุรี : ม.ป.พ.

ช้างทำร้ายชาวบ้านบาดเจ็บสาหัส 2 คน. (2561, กุมภาพันธ์ 26). **ผู้จัดการ**. 1.

ช้างทำร้ายชาวบ้านเสียชีวิต. (2564, พฤศจิกายน 27). **ข่าวสด**. 1.

ช้างป่าทำร้ายเจ้าหน้าที่เสียชีวิต 2 คน. (2565, สิงหาคม 27). **เดลินิวส์**. 1.

ช้างป่าจ่าโขลงตกมันไล่ทำร้ายชาวบ้าน. (2558, มกราคม 15). **เดลินิวส์**. 1.

ช้างป่าแม่ลูกอ่อน 3 ตัวเหยียบชาวบ้าน. (2552, กรกฎาคม 12). **ผู้จัดการ**. 1.

ช้างป่าเหยียบคนตาย. (2560, ธันวาคม 21). **ข่าวสด**. 1.

ช้างป่าเหยียบชาวบ้านตาย. (2560, มกราคม 21). **ข่าวสด**. 1.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2542). **จาก 14 ถึง 6 ตุลา**. กรุงเทพฯ : โครงการจดหมายเหตุธรรมศาสตร์
ถวัลย์ เจริญศรี. (25 เมษายน 2564). สัมภาษณ์.

ทอง เมธาวรากุล. (30 ตุลาคม 2565). สัมภาษณ์.

เทพ หนาแน่น. (18 กันยายน 2563). สัมภาษณ์.

นรากร นันทไตรภพ. (22 กรกฎาคม 2562). สัมภาษณ์.

นริศ ภูมิภาคพันธ์. (2549). **นิเวศวิทยาสัตว์ป่า**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บรรทม สมแสน. (5 ตุลาคม 2564). สัมภาษณ์.

บุญเลิศ ดุชิตา. (8 สิงหาคม 2563). สัมภาษณ์.

บุญเลิศ ดุชิตา. (15 มิถุนายน 2564). สัมภาษณ์.

ประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการอนุรักษ์ช้างป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ในภาคตะวันออก. (2562).

ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 136 ตอนพิเศษ 215 หน้า 1.

ประเคน คำชู. (30 กรกฎาคม 2564). สัมภาษณ์.

ประทีป ลิสกุลรักษ์. (2547). **ความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาช้างป่ากุกบุรี ของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุกบุรีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกุกบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาการบริหารทรัพยากรป่าไม้. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ประทุม นิลบ่อ. (16 ธันวาคม 2563). สัมภาษณ์.

ประทุม นิลบ่อ. (16 พฤษภาคม 2564). สัมภาษณ์.

ประทุม ม่วงมี. (18 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.

ประทุม ม่วงมี. (25 กรกฎาคม 2564). สัมภาษณ์.

- ประเวศ วะสี. (2545). **สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- ประสิทธิ์ แซ่ลี. (5 มีนาคม 2564). สัมภาษณ์.
- ประสิทธิ์ แซ่ลี. (15 พฤศจิกายน 2565). สัมภาษณ์.
- ผู้จัดการ. (2560). **ช้างป่าแม่ลูกอ่อนเหยียบชาวบ้าน**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา :
<http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9520000078438>.
 21 กุมภาพันธ์ 2560.
- ผู้อำนวยการสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 อ.ศรีราชา. (22 เมษายน 2562). สัมภาษณ์.
- พระราชกฤษฎีกา ตั้งอำเภอด่านมะขามเตี้ย อำเภอ แก่งหางแมว อำเภอภักดีชุมพล อำเภอเวียงแก่น
 อำเภอแม่วาง อำเภอถ้ำพรรณรา อำเภอบ่อเกลือ อำเภอป่าพะยอม อำเภอหนองม่วงไข่ อำเภอ
 ยางสีสุราช อำเภอจังหาร อำเภอบ้านธิ อำเภอภูสิงห์ อำเภอบางกล่ำ อำเภอวังม่วง และอำเภอ
 นายุง พ.ศ. 2538. (2538). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่มที่ 112 ตอนที่ 32 ก. หน้า 1-3.
- พิทักษ์ ยิ่งยง. (31 กรกฎาคม 2564). สัมภาษณ์.
- ภัทรพล มณีอ่อน. (5 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- มนัส สุวรรณ. (2539). **นิเวศวิทยาของมนุษย์**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- รองลาภ สุขมาสรวง. (2536). **นิเวศวิทยาของช้างป่า (Elephas maximus Linnaeus, 1758) ในเขต
 รักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานีและตาก**. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
 ระบบสถิติทางการทะเบียน. (2537). **จำนวนประชากรแยกอายุ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว
 จังหวัดจันทบุรี เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2537**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา :
tat.dopa.go.th/stat/statnew/upstat. 23 สิงหาคม 2559.
- _____. (2559). **สถิติจำนวนประชากรและบ้าน ณ ฐานข้อมูลปัจจุบัน**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา :
stat.dopa.go.th/stat/statnew/upstat_m.php. 23 สิงหาคม 2559.
- ระยะความปลอดภัยที่อยู่ใกล้ช้าง. (2562, ธันวาคม 5). **โพสทูเดย์**. 1.
- วัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี. (2564). **ตำนานแก่งหางแมว**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.m-culture.in.th>. 23 กันยายน 2564.
- วิชณุ เครื่องาม. (2560). **การปาฐกถาพิเศษ ศาสตร์พระราชาคือศาสตร์แห่งแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ :
 สถาบันพระปกเกล้า.
- ศุภกิจ วินิตพรสวรรค์ และธนาวุฒิ ศิริมานะกุล. (2557). **คู่มือความรู้เรื่องช้างและข้อควรปฏิบัติ
 ตนเมื่อพบช้างป่า**. กรุงเทพฯ : ชมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สถานีเคเบิลท้องถิ่นซีทีวี. (2557). **ข่าวช้างป่า**. จันทบุรี : คนจันทน์ ทันข่าว.
 _____. (2558). **ข่าวช้างป่า**. จันทบุรี : คนจันทน์ ทันข่าว.
- สมชาย ฐานทอง. (25 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์.
- สมชาย ฐานทอง. (30 เมษายน 2564). สัมภาษณ์.
- สมชาย รสทอง. (26 เมษายน 2564). สัมภาษณ์.

- สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ. (2562). พระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : https://www.wwf.or.th/what_we_do/kuiburi_elephant_conservation_zero_poaching_project. 23 สิงหาคม 2562.
- สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า. (2550). **ทำการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างบริเวณอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน**. เพชรบุรี : สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน.
- _____. (2550). **เทคนิคการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง**. กรุงเทพฯ : แสงเมืองการพิมพ์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2541). **มนุษย์กับธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำรวย สุขเมือง. (5 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.
- สำรวย สุขเมือง. (24 เมษายน 2564). สัมภาษณ์.
- สุพล จิตรวิจักขณ์ และคณะ. (2550). **คนกับช้างป่าบนสถานการณ์ใหม่อุทยานแห่งชาติกุยบุรี**. กรุงเทพฯ : WWF ประเทศไทย.
- สุรัตน์ วรรณรัตน์. (8 สิงหาคม 2562). สัมภาษณ์.
- หทัย แจ่มสว่าง. (8 มกราคม 2564). สัมภาษณ์.
- หนุ่มกริตยวงถูกช้างป่ากระทืบดับอนาค. (2555, มีนาคม 17). **เดลินิวส์**. 1.
- อนุชาติ พวงสำลี. (2547). **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- อย่าส่งเสียงดังรบกวนสัตว์ป่า. (2562, ธันวาคม 5). **ไทยรัฐ**. 1.
- อำนาจ ยอดทอง. (2555). “ประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ 9 เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก 31 พฤษภาคม - 2 มิถุนายน 2555 ประเทศไทย,” **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. 8(1) : 279-295.
- อำเภอแก่งหางแมว. (2557). **โครงการของอำเภอแก่งหางแมว งบประมาณปี พ.ศ. 2557**. จันทบุรี : ม.ป.พ.
- อำเภอแก่งหางแมว. (2565). **การแบ่งเขต**. จันทบุรี : ม.ป.พ.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ - ชื่อสกุล	พ.ต.อ.สมเจตน์ พลอยจั่น
วัน เดือน ปีเกิด	5 มิถุนายน 2497
สถานที่เกิด	จังหวัดชลบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 244/5 หมู่ที่ 5 ตำบลหนองเสม็ด อำเภอเมืองตราด จังหวัดจันทบุรี
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	ทนายความ และ อาจารย์บรรยายกฎหมาย
สถานที่ทำงานในปัจจุบัน	คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2527	นิติศาสตร์บัณฑิต (น.บ.) รุ่น 10 มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. 2540	นิติศาสตรมหาบัณฑิต (น.ม.) รุ่น 11 มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
พ.ศ. 2552	ประกาศนียบัตรการอบรมหลักสูตรผู้กำกับ รุ่น 70 วิทยาลัยการตำรวจ
พ.ศ. 2555	นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต (น.ด.) รุ่น 1 มหาวิทยาลัยปทุมธานี
พ.ศ. 2560	การอบรมหลักสูตรการว่าความ รุ่น 48 มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี